

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (264) 2021

ANUL XXXI
Chișinău

Eugeniu COȘERIU – 100
EDIȚIE SPECIALĂ

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 4 (264), iulie - august 2021

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: 27 iulie 2001, Tübingen. Eugeniu Coșeriu distins cu Marea Cruce a „Ordinului civil al lui Alfonso (de Castilia) cel Înțelept”, Spania. Fotografie de Prof. Dr. Johannes Kabatek, discipolul ilustrului lingvist
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAIE (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar
din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

EDIȚIE SPECIALĂ
dedicată întemeietorului lingvisticii integrale
Eugeniu COȘERIU
(27.07.1921, Mihăileni, România –
7.09.2002, Tübingen, Germania)

*A promova sub orice formă
o limbă moldovenească deosebită
de limba română este, din punct de vedere
strict lingvistic, ori o greșeală naivă,
ori o fraudă științifică; din punct de vedere
istoric și practic, e o absurditate și o utopie;
și, din punct de vedere politic, e o anulare
a identității etnice și culturale a unui popor
și, deci, un act de genocid etnico-cultural.*

Eugeniu COȘERIU

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ	
Eugeniu Coșeriu și cartea noastră de identitate	9

COȘERIU – 100

Grigore VIERU	
Două neîmplinite dorințe ale lui Eugeniu Coșeriu	17
Acte ale unei biografii de excepție	21
Eugeniu COȘERIU	
<i>Despre așa-zisa „limbă moldovenească”</i>	23
Anatol MORARU	
Eugeniu Coșeriu – omul care a învins Istoria	35
Ioan-Aurel POP	
„Latina este matricea italienei, românei, francezei și spaniolei”	40
Emma TĂMÂIANU-MORITA	
Câteva observații privind articularea relațiilor semnifice evocative în textele pluri-semiotice	45
Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU	
Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (V)	55
Eugen MUNTEANU	
O revelație documentară: 18 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (VII)	63

HERMENEUTICĂ ȘI INTERPRETARE

Cristinel MUNTEANU	
Eugeniu Coșeriu și deontologia activității hermeneutice. O notă lămuritoare	78
Eugen COȘERIU	
Saussure al meu*	82
Pagliaro „al meu”	88
Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*	95
„Interpretarea are loc întotdeauna într-un anume cadru și privește întotdeauna un obiect”	107

CUVINTE DEZVELITE

Stelian DUMISTRĂCEL

- Neliniști ale cititorilor lui Coșeriu?** (pornind de la articolul
Neliniștea vorbitorului, publicat în „Ziarul de Iași”, în iulie 2018) 114

EVENIMENT

Floarea VÎRBAN

- Congresul Internațional Coșeriu la a VIII-a ediție** 118

EVOCĂRI

Cristina BLEORȚU

- Proiectul „CoșeriuTube” de la Universitatea din Zürich:
Interviuri despre Eugeniu Coșeriu cu ocazia centenarului** 127

Luminița FASSEL

- „L-am cunoscut personal pe Coșeriu...”** 130

Lucia CIFOR

- Eugeniu Coșeriu: un profesor providențial** 136

Sanda-Maria ARDELEANU

- Eugeniu Coșeriu „mi-a marcat existența”** 141

Iurie BOJONCĂ

- Eugeniu Coșeriu: un continent spiritual** 145

RESTITUTIO

Mircea COLOȘENCO

- Mircea Popescu – vector al diasporei române** 148

Mircea POPESCU

- „Lecțiile” italiene ale domnului Coșeriu** 149

INEDIT

Tatiana ROTARU în dialog cu Eugeniu COȘERIU

- „În știință nu căutăm afirmarea noastră personală, ci întotdeauna
numai adevărul obiectiv al lucrurilor de care ne ocupăm”** 154

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Stelian DUMISTRĂCEL	
A fost printre noi, am fost împreună...	164
Lilia TRINCA	
Eugeniu Coșeriu: vocația universalității	171
Ioan S. CÂRĂC	
Cristinel Munteanu și lingvistica integrală coșeriană	175
Crâmpoie din viața și activitatea lui Eugeniu Coșeriu	179
Eugeniu Coșeriu în paginile revistei „Limba Română”	184

SINTEZE

Ana BANTOȘ	
Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (VI).	
Nicolae Leahu. Tentațiile discursului subversiv	202

CRITICĂ. ESEU

Mina-Maria RUSU	
Poezia – o expresie esențializată a filantropiei	209
Laurențiu BĂDICIOIU	
Parodia, o caricatură a literaturii	218

REGISTRU ACTUAL

Dorin CIMPOEȘU	
Republica Moldova – treizeci de ani de independență controversată	223
Constantin ȘCHIOPU	
Despre noi și despre destinul limbii române în cei 30 de ani de independență	229

ANATOL EREMIA – 90

Lilia STEGĂRESCU	
Anatol Eremia – o viață la straja patrimoniului lingvistic național	238

EX CIVITATE

Ion I. IONESCU

Despre negustorizarea lumii în care trăim 245

Inna NEGRESCU-BABUȘ

Spre o identitate culturală relațională 253

DESTINE BASARABENE

Iraida CONDREA

**Traseul sinuos al limbii române parcurs de un consătean al marelui
Eugeniu Coșeriu, neuitatul profesor Gheorghe Dodiță** 258

Liviu BELĂI

„Măi băiete, ce-a spus Eminescu?... Și punctum!” 267

Tudor ȚOPA

Proiectele „cosmice” ale inginerului basarabean 279

LEXICOGRAFIE

Alexandru TĂNASE

Terminologie bancară mai veche și mai nouă 286

DIALOGUL ARTELOR

Eleonora SÂTNIC

Arta produce miracolul numai dacă este împărtășită 294

Leonid POPESCU

Lumea tainică a Frumosului I-VIII

27 iulie 2001, Tübingen. Festivitatea prilejuită de împlinirea
a 80 de ani de la nașterea lui Eugeniu Coșeriu, întemeietorul lingvisticii integrale.
Diego Maria Sánchez Bustamante, Consulul General al Spaniei, i-a înmănat
Magistrului Marea Cruce a „Ordinului civil al lui Alfonso (de Castilia) cel Înțelept”.
Fotografie de Prof. Dr. Johannes Kabatek, discipolul ilustrului lingvist.

Eugeniu Coșeriu și cartea noastră de identitate

1. Eugeniu Coșeriu revine în Basarabia după 50 de ani de exil, odată cu declararea în 1991 a Independenței Republicii Moldova. Vor urma exact zece ani de intense vizite „la moldovenii mei” și de asumare febrilă a dezideratelor „revoluției lingvistice”, precum avea să definească ilustrul om de știință mișcarea de emancipare națională a românilor basarabeni. Eugeniu Coșeriu se implică necondiționat și cu pasiune creatoare în procesul de argumentare și limpezire a falselor dileme ale istoriei și originii populației băștinașe dintre Prut și Nistru. În cadrul numeroaselor întruniri științifice, desfășurate la Iași, Chișinău, București, Bălți, Suceava etc., Eugeniu Coșeriu abordează diverse aspecte ale unității și varietății patrimoniului lingvistic românesc, examinează în plan diacronic și sincron ic evoluția limbii române de la Est de Prut, oferă o imagine exhaustivă a cauzelor ce au condus la degradarea limbii române și la erodarea conștiinței naționale a basarabenilor.

Magistralele sale articole, studii, conferințe *Latinitatea orientală, Unitate lingvistică – unitate națională, Unitatea limbii române – planuri și criterii, Politici lingvistice, „... Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui...”*, *Credință, sacrificiu și destin* ș.a., (unele publicate inițial în „Limba Română”), aveau ca obiectiv realitățile lingvistice basarabene, sintetizau explicit caracterul negativ al politicilor lingvistice aplicate în ținut de regimul sovietic. Profesorul de la Tübingen, acceptat și susținut cu înflăcărare în efortul general de instituire a dreptății românești în Basarabia, a devenit simbolul și purtătorul de cuvânt al basarabenilor, iar lucrările sale – reper binevenit în discursul științific al filologilor și punct de plecare pentru elaborarea politicilor lingvistice chemate să schimbe starea de lucruri existentă.

O problemă mereu actuală, cu reverberații peste decenii, generatoare de animozități și chiar de conflicte interetnice, a fost (și, regretabil, mai

este!) denumirea limbii oficiale a statului Republica Moldova, atribuit de însemnătate covârșitoare în reconstrucția identității naționale. În acest context, datoria de a spune lucrurilor pe nume este, după cum accentuează Eugeniu Coșeriu, indispensabilă nu doar în pledoariile „identitare” ale filologilor, intelectualilor, cadrelor didactice etc. (aceștia, de altfel, au tot rostit adevărul timp de trei decenii), dar și ale parlamentarilor și guvernanților. Este cunoscut apelul pe care Eugeniu Coșeriu l-a adresat Parlamentului Republicii Moldova de la tribuna Congresului al V-lea al Filologilor Români, Iași-Chișinău, 4-9 iunie 1994, în conferința *Latinitatea orientală*, publicată inițial în „Limba Română”. (Reproducem copia textului olograf a respectivului îndemn cu indicația expresă a autorului „Numai pentru versiunea destinată publicării în Basarabia”.

(Numai pentru versiunea destinată
publicării în Basarabia)

(Coșeriu, 37)

* * *

Câteva cuvinte și cu privire la apelul pe care ~~am~~ ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebât, în parte, cineva și la acest Congres dacă noi, filologii și lingviști care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui Stat. Într-adevăr, nu avem dreptul; avem datoria. Nu, se înțelege, să-i „impunem” ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cine comite greșala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, simțim datori să-l considerăm de bună credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului tătar și majoritar din Republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei.

În numele filologilor și lingviștilor care se ocupă „cu limba română, în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc, ca atare”, magistrul consideră necesar „să arătăm (Parlamentului – *n.n.*) care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar avea urmări extrem de grave” și că „avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei”.

Congresul Filologilor care marca, în acel moment, apogeul strădaniei basarabenilor de a aduna dovezi întru restabilirea adevărului privind „controversata” problemă a denumirii limbii noastre, avea loc în preajma sesiunii parlamentare la care deputații de la Chișinău urmau să aprobe Constituția Republicii Moldova. Dar argumentele și avertismentul oamenilor de știință nu au fost auzite și, în consecință, pe parcursul a trei decenii, denumirea falsă a limbii a rămas neschimbată în actul suprem al Republicii Moldova, iar „aleșii poporului” nu au reușit să pună punct acestui dezmăț identitar, cu rădăcini în arsenalul ideologic bolșevic.

Obiectivul unei noi politici lingvistice, care, sperăm, va fi elaborată de către politicienii învingători în alegerile de la 11 iulie curent, ar urma să stăvilească degradarea limbii române dintre Prut și Nistru prin redefinirea și resetarea rolului ei ca element definitoriu al identității moldovenilor. Un impuls benefic, cu finalități spectaculoase în procesul complex de implementare a acesteia, vor exercita, cu certitudine, preceptele coșeriene, deoarece lucrările cu subiect basarabean, scrise din perspectiva teoreticianului limbajului, din cea a specialistului în limbile romanice și a lingvistului născut în Basarabia, reprezintă cea mai valoroasă și mai argumentată carte de identitate a românilor basarabeni. Parafrazând afirmațiile învățatului dintr-o scrisoare datată din anii '50 ai secolului trecut, vom preciza că dezavuarea politicii lingvistice rusești și sovietice, aplicată până în 1989 în Basarabia, constituie unul din „coloșii cu picioarele de lut”, pe care lingvistul basarabean l-a „răsturnat”, oferind „o viziune exactă” asupra fenomenului respectiv.

Însă pentru a deveni un bun public, opera lui Coșeriu reclamă elaborarea unor exegeze care să explice pe înțelesul tuturor cititorilor, al studenților, al elevilor și, desigur, al politicienilor, prestanța argumentelor privind dilemele identitare, natura devastatoare a „ingerințelor rusești” asupra dezvoltării firești a limbii române din această zonă.

Numai studiul și conștientizarea subtilităților legate de trecutul și prezentul limbii române din Basarabia, așa precum le analizează cu rară acribie Eugeniu Coșeriu, ar putea să anihileze și să anuleze definitiv moldovenismul ca armă de mistificare a adevărului identitar.

2. Eugeniu Coșeriu a fost membru al colegiului de redacție de la fondarea revistei „Limba Română” și unul dintre cei mai de seamă autori ai publicației. De-a lungul anilor, revista a găzduit nu doar lucrările magistrului (alteori reluând publicarea lor pentru a sublinia impactul pe care îl comportă asupra fenomenelor lingvistice din stânga Prutului), dar și numeroase studii, articole, interviuri ce tratau din diferite puncte de vedere lingvistica integrală, influența exercitată de opera coșeriană asupra diverselor manifestări ale științei moderne universale (vezi: lista articolelor *Eugeniu Coșeriu în paginile revistei „Limba Română”*, publicată în numărul de față).

Personal, am avut prilejul, în mai multe rânduri, să mă întâlnesc și să discut cu Profesorul Eugeniu Coșeriu la Chișinău, la Bălți sau în satul său de baștină, Mihăileni. M-au impresionat întotdeauna, în mod special, naturalețea de a comunica, discursul degajat, limbajul pitoresc, presărat cu umor, fenomenala memorie și deosebita capacitate de muncă. A fost un om care nu a știut ce-i oboseala nici la vârsta când unii caută cu febrilitate „elixirul vieții”. Am comunicat deseori și telefonic. Eugeniu Coșeriu îmi suna de la Tübingen pentru a se informa asupra unor evenimente de ordin politic, științific și cultural sau pentru a preciza detalii privind unii lingviști din fosta URSS. Se interesa frecvent și de condițiile de lucru ale echipei redacționale. Am avut mai multe convorbiri telefonice, în special la începutul anului 2001, când în Republica Moldova se prefigura vizita savantului la împlinirea a 80 de ani de la naștere. Întrucât de fiecare dată, pe parcursul a zece ani, venirea în Republica Moldova îi provoca dificultăți la traversarea frontierei moldo-române (dificultăți determinate de faptul că Eugeniu Coșeriu niciodată n-a renunțat la cetățenia uruguaiană din respect pentru statul care i-a creat condiții propice afirmării pe orbita științei universale), Profesorul m-a rugat să mediez posibilitatea de a obține un document care sa-i înlesnească venirea sau plecarea „de acasă”. Deși s-a implicat și Președinția Republicii Moldova, străduințele noastre au fost fără iz-

21 mai 2001. Eugeniu Coșeriu omagiat la Academia de Științe a Moldovei

bândă din cauza barierelor birocratice (în mai 2001, când urma să treacă Prutul spre Galați, după încheierea vizitei în Republica Moldova, magistrul s-a adresat Ambasadei României la Chișinău pentru o „viză flotantă” și numai după intervenția Ambasadorului Adrian Bălănescu, savantul a reușit să obțină actul necesar).

3. Ultima dată ne-am revăzut cu Eugeniu Coșeriu pe data de 23 mai 2001, la 9.00 dimineața. Țin minte data și ora pentru că ne aflam la finele unui adevărat maraton aniversar, derulat în perioada 17-23 mai,

când profesorul și-a vizitat baștina, unde a fost întâmpinat cu emoție și căldură. A participat, de asemenea, la câteva manifestări științifice, între care Colocviul Internațional „Filologia secolului XXI”, organizat de către Universitatea Pedagogică de Stat „A. Russo” din Bălți, Colocviul Internațional „Lecturi coșeriene”, desfășurat cu mult succes la Institutul de Lingvistică al AȘM și la Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” din Chișinău. În cadrul acestor întruniri științifice au prezentat comunicări reprezentanți ai centrelor academice din București, Iași, Cluj, Sibiu, Suceava, Chișinău, Bălți și, desigur, au fost ascultate cu mare interes conferințele lui Eugeniu Coșeriu.

În ziua de 21 mai Profesorul Eugeniu Coșeriu și oaspeții din țară care l-au însoțit în *periplul basarabean* au participat la o dublă festivitate – împlinirea a 80 de ani de la nașterea ilustrului lingvist și a 10 ani de la fondarea revistei „Limba Română”. Evenimentul a avut loc la AȘM, în prezența unui mare număr de persoane – oameni de știință, scriitori, publiciști, intelectuali. Sala Mare a Academiei devenise neîncăpătoare. A fost, probabil, una dintre cele mai emoționante și răscolitoare manifestări consacrate lui Eugeniu Coșeriu. Întemeietorul lingvisticii integrale a fost omagiat prin discursuri rostite de către reprezentanții celor două foruri academice românești, iar trimisul oficial de la București a anunțat surpriza, și anume faptul că Eugeniu Coșeriu a fost distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de „Cavaler”, recunoscându-i-se astfel, în cel mai onorabil mod și în țara sa, meritele incontestabile de cetățean și de mesager al științei și culturii române.

În legătură cu decernarea distincției „Steaua României” aş vrea să fac o mărturisire. Cu circa trei săptămâni înaintea festivității de la Chișinău, o delegație din care făceau parte Grigore Vieru, Ion Ungureanu, Nicolae Dabija, Anatol Vidrașcu și subsemnatul a avut o întâlnire cu Președintele de atunci al României, Ion Iliescu, pentru a examina posibilități de stimulare a proiectelor culturale. Evident, în timpul dialogului s-a vorbit și despre cele două aniversări (ulterior revista noastră a primit de la Președinția României un mesaj de salut, de apreciere și încurajare). La acea întrevedere Grigore Vieru a propus decorarea lui Eugeniu Coșeriu cu *Steaua României*. Președintele a reacționat prompt și chiar în acel moment a ordonat consilierului să fie cât mai curând pregătit decretul respectiv...

21 mai 2001. Eugeniu Coșeriu și Alexandru Bantoș
la festivitatea de la Academia de Științe a Moldovei

Dar să revin la ziua de 21 mai 2001, când, într-o atmosferă cum rar se întâmplă, Eugeniu Coșeriu a fost sărbătorit acasă, de către „basarabenii lui”, provocându-i bucurie și emoții fără de margini. Mulțumind pentru urări și pentru afecțiunea manifestă, Eugeniu Coșeriu a prezentat discursul *Credință, sacrificiu și destin*. Revista „Limba Română” la 10 ani, și a subliniat, în încheiere, testamentar:

După cum vedeți, am descris o misiune, am încercat să arăt de ce era nevoie în acei ani, înainte de 1991, când a apărut pentru prima dată revista „Limba Română”. Am descris tocmai misiunea revistei „Limba Română”: de această revistă era nevoie atunci și dacă atunci era nevoie de această revistă și de tot ce a făcut cu atâta râvnă, cu atât entuziasm și atâtea sacrificii în acești ani, astăzi trebuie să spunem că revista nu e numai necesară: în condițiile politico-culturale și de politică lingvistică la care am ajuns în ultima vreme, a devenit de-a dreptul indispensabilă.

Să nu lăsăm deci să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, dacă dispare și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea fundamentală a omului ca ființă spirituală:

limbajul; dimensiune care pentru noi se prezintă sub forma limbii noastre istorice: limba română. Ceea ce înseamnă că, dacă această revistă moare – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine.

După festivitatea de la AȘM, omagierea distinsului om de știință a continuat până târziu la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Aici, într-o atmosferă degajată, au fost depănate amintiri, s-au făcut planuri de viitor, au răsunit cântece de dor și de inimă albastră. Eugeniu Coșeriu a evocat anii exilului, a vorbit despre „despărțirea” de limba română, subliniind curajul intelectualilor basarabeni de a apăra adevărul și valorile spirituale românești. În aplauzele asistenței, Coșeriu a recitat tulburătoarele poeme *Sângele nostru* și *Litanie moldavă* (ambele poezii au fost inițial tipărite, la dorința expresă a autorului, în revista „Limba Română”).

Atunci am convenit cu Profesorul să ne revedem, peste o zi, în fața hotelului „Codru”, situat lângă parcul „Ștefan cel Mare și Sfânt”, pentru a ne da „bunul de tipar” la discursul *Credință, sacrificiu și destin*.

La 23 mai 2001 Eugeniu Coșeriu urma să meargă la Galați și în alte centre universitare, unde erau planificate noi acțiuni omagiale. M-am înfățișat la hotel cu câteva minute înainte de ora fixată și i-am înmănat Profesorului varianta tipărită a comunicării. Parcă-i văd și acum zâmbetul larg, blând, privirea jucăușă și parcă-i aud vocea domoală, inconfundabilă, cu inflexiuni de grai moldovenesc: „Crunt și nemilos redactor ești, domnule! Să mă necăjești chiar cu noaptea în cap?!”. Și, în prezența prietenilor – lingviști, scriitori, jurnaliști – care au venit să-și ia rămas bun de la oaspetele scump, a redactat textul, fără grabă, revenind asupra frazelor, completându-l, direct pe capota mașinii... Se despărțea de basarabeni, îmbrățișându-i și, pentru a înviora atmosfera oarecum melancolică, le spunea vorbe de duh, glume. Apoi, înainte de a urca în mașină, și-a rotit gânditor privirea, cuprinzând încă o dată cu ochii sufletului oamenii dragi de alături, strălucirea razelor solare și tremurul matinal al arborilor de pe Aleea scriitorilor clasici... M-am întrebat atunci, mă întreb și acum: presimțea oare învățătorul nostru că se afla ultima dată pe pământul Basarabiei?

Alexandru BANTOȘ

Grigore VIERU

Două neîmplinite dorințe ale lui Eugeniu Coșeriu

Mărturisesc, cunosc puține lucrări ale creatorului de geniu care este Eugeniu Coșeriu. Mărturisesc că pe unele nici nu le înțeleg până la capăt. Știu însă prozele sale și o parte din poeme care îmi plac foarte mult. Iată unul din ele:

Eugeniu COȘERIU

Sângele nostru

Din sângele nostru
s-au hrănit câteva popoare.

eroi și vlădici greci.
Mai greci decât grecii.

Din sângele nostru
s-au născut
poeti și cărturari ruși.
Mai ruși decât rușii.

Dar să nu vă temeți!
Nu! Nu vă cerem să ni-l dați
înapoi –
sângele
pe care vi l-am dăruit
la nord și la sud de Dunăre!

Din sângele nostru
s-au născut
voievozi și regi maghiari,
hatmani de cazaci,
fruntași albanezi,
fruntași sârbi,
fruntași chirgizi.

Vă rugăm numai să nu ni-l cereți
și pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsați-ne și nouă
măcar câteva picături
ca să ne putem înfățișa cu ele
ca noi înșine
la judecata de apoi.

Din sângele nostru
s-au născut
cârmuitori,

21 mai 2001, Casa Limbii Române. Eugeniu Coșeriu și prietenii lui

Eminentul om de știință nu s-a rușinat să fie și patriot în versurile sale.

Cred ce afirmă somitățile lingvistice planetare: că Eugeniu Coșeriu este cel mai de seamă lingvist modern al lumii.

Născut în Basarabia, a ținut cu toată ființa sa la această chinuită palmă de pământ. Nu știu dacă cunoștea bine viața Academiei de Științe din Republica Moldova, dar știu că îl prețuia pe lingvistul Silviu Berejan. Și asta îi era și ne era de ajuns. Nu știu dacă era la curent cu activitatea Uniunii Scriitorilor, dar știu că ținea foarte mult la cărturarul de excepție Mihai Cimpoi. Și asta îi era și ne era de ajuns. Nu știm dacă o fi cer-

cetat mersul lucrurilor la Universitatea noastră de Stat. Dar știm atașamentul său față de profesorul și lingvistul Anatol Ciobanu. Și asta îi era și ne era de ajuns. Nu știm dacă cunoștea tot ce a scris consăteanul său Valentin Mândăcanu. Dar știm că-l prețuia mult pentru istoricul eseu *Veșmântul finței noastre*. Și asta îi era și ne era de ajuns. Nu știm dacă citea cu regularitate „Literatura și Arta”. Dar știm că îl avea la inimă pe Nicolae Dabija, care este sufletul publicației noastre naționale. Și asta îi era și ne era de ajuns. Nu știu dacă a răsfoit toate numerele revistei „Limba Română”, dar știu că, prețuind mult pe redactorul-șef al ei, Alexandru Bantoș, a încredințat revistei două excepționale poeme, unul dintre ele l-am citat mai sus. Un poet postmodernist de la noi se bucura copilărește într-un articol că Eugeniu Coșeriu ar fi găsit în creația mea numai trei-patru poeme. Mateevici a rămas în literatura română cu un singur poem – cu *Limba noastră*. Eu de ce m-aș amări dacă, potrivit opiniei marelui savant, istoria literară îmi va accepta numai trei-patru poeme?! Voiam să spun că l-am cunoscut bine pe Eugeniu Coșeriu și am cunoscut și prețuirea care-mi dădea. M-am întâlnit cu el de câteva ori la Chișinău și București, și în casa distinsei doamne Iulia Coșeriu, sora savantului, care locuiește în preajma Bucureștiului. Sunt fericit că prețuia osteneala mea poetică și socială. Mai mult, mă ruga deseori să încerc să împac oamenii de cultură. Nu am reușit să-i împac. Nu a reușit nimeni să-i împace. Aceasta a fost una din neîmplinitele dorințe ale lui Eugeniu Coșeriu.

Mă întorceam nu demult de la Huși împreună cu minunatul nostru interpret al cântecului popular Mihai Ciobanu. Mihai îmi povestea câte piedici i s-au pus în calea sa de cântăreț. Îl ascultam amărât. În drum spre Chișinău ne tăiau mereu drumul mari cârduri de găște. I-am spus la un moment dat lui Mihai: „Iată ce trebuie să scriem pe pragul casei multor compatrioți: «Proștilor! Până și găștele se țin grămadă...»”. Cred că același lucru ne-ar fi spus în gând și Eugen Coșeriu. Dar cu alte cuvinte. Bineînțeles că durerea cea mare a lui era că nu și-a văzut împlinit celălalt vis care, de fapt, nu era al doilea, ci primul: reunirea Basarabiei cu Țara.

În afară de harul său lingvistic de excepție, Eugeniu Coșeriu avusese și alte minunate calități. Una din ele a fost modestia. Vorbea aproape în șoaptă ca și cum se temea să nu deranjeze pe cineva. Nu l-a auzit nimeni niciodată să declare că face parte din elita lingvistică a lumii. Deși

el însuși era o întreagă elită. La această atât de rară însușire la români am adăuga încă două, la fel de rare: fanatica dragoste pentru profesie – moartea l-a găsit, numai piele și oase (era slăbit de o nemiloasă boală), la masa de scris.

Apreciem gestul domnului Ion Iliescu, Președintele României, care, la sugestia noastră, a reparat o veche nedreptate și i-a conferit marelui savant, cu prilejul jubileului de 80 de ani de la naștere, *Steaua României*. Puterea (oricare ar fi fost ea, oricare ar fi), chiar dacă uneori sau chiar permanent nu le-a iubit, a respectat întotdeauna marile valori de cultură. Cu excepția lui Stalin. Le-a respectat fie din stimă, fie din teamă de ele. Ne-am bucurat că savantul de geniu Eugeniu Coșeriu n-a refuzat să primească „Ordinul Republicii” din mâinile ex-președintelui Republicii Moldova Petru Lucinschi, după cum n-a refuzat să primească o înaltă distincție un alt strălucit compatriot al nostru, Valeriu Rusu, șeful Departamentului de Limbi Romanice de la Universitatea Aix-en-Provence din Franța. De fapt, nu veți găsi în toată Basarabia un om de cultură care ar fi refuzat să primească din mâinile guvernanților vreo distincție sau Premiul Național pentru literatură, muzică, pictură, știință. Dimpotrivă, mulți dintre ei s-au bătut și se bat pentru onoruri, ceea ce nu putem afirma despre Eugeniu Coșeriu și Valeriu Rusu. Voi am să spun însă altceva: că Puterea *trebuie* atacată, dar nu și atunci când face și lucruri bune. Și-apoi, nu cred că chiar orice om de cultură ori de știință are dreptul moral să o atace. Trebuie să fi realizat tu însuși ceva pentru națiune ca să ai acest drept. Devii ridicol când, fiind o nulitate, îți umfli pieptul. Ridicol, pentru că nici Puterea, nici cei din jur nu te iau în seamă. Artistul adevărat lovește Puterea atunci când trebuie și cum trebuie.

Evident, marele savant a fost însoțit permanent și de un mare noroc, venit și el de Sus, de la Dumnezeu: norocul de a fi viețuit în străinătate. Dacă locuia printre noi, nu rămânea demult nici oscior din el – îl mâncau în primul rând confrății. Românul poate cu adevărat să prețuiască numai valoarea refugiată în străinătăți sau numai pe cea care s-a dus în mormânt. Știind asta, marele savant plecase la timp din Țară. Dar îndureratul său gând a fost întotdeauna îngemănat cu destinul ei.

(Revista „Limba Română”,
Nr. 10 (88) 2002, p. 17-18)

Acte ale unei biografii de excepție

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

SENATUL UNIVERSITĂȚII DIN
BUCUREȘTI

ÎN ȘEDINȚA DIN 13 MAI 1971

CONFERĂ DOMNULUI

Profesor Dr. EUGEN COSERIU

DE LA UNIVERSITATEA DIN TÜBINGEN

TITLUL DE

DOCTOR HONORIS CAUSA
AL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

PENTRU IMPORTANȚA SA CONTRIBUȚIE LA DEZVOLTAREA
LINGVISTICII ROMANICE ȘI A LINGVISTICII GENERALE

COMISIA SUPERIOARĂ DE DIPLOME
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CONFIRMĂ HOTĂRÎREA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

PREȘEDINTELE COMISIEI
SUPERIOARE DE DIPLOME

MIRCEA BALICA

RECTORUL UNIVERSITĂȚII

jean h
JEAN LUTHER

PASAPORTE No. B 323729
PASSPORT

NOMBRE PROF. DR. EUGENIO COSERIU SPANU
NAME

NAME _____

PROFESION Profesor Universitario
OCCUPATION

OCCUPATIONAL

CIUDADANIA URUGUAYA Legal ESTADO CIVIL Divorciado
URUGUAYAN CITIZENSHIP MARITAL STATUS

URUGUAYAN CITIZENSHIP

MARITAL STATUS:

COLOR DE LOS OJOS Castaño COLOR DEL CABELLO Canoso
COLOUR OF EYES COLOUR OF HAIR

COLOUR OF EYES

COLOUR OF HAIR

LUGAR DE NACIMIENTO Mihaileni - Rumania
PLACE OF BIRTH

PLACE OF BIRTH

FECHA DE NACIMIENTO 27.07.1921 RENOVAR 22.09.1998
DATE OF BIRTH RENEW

DATE OF BIRTH

RENEW

100

FOTOGRAFIA DEL TITULAR
PHOTOGRAPH OF BEARER

PHOTOGRAPH OF BLAHER

EXPEDIDO 22.09.1995
ISSUED

ISSUED

PULGAR DERECHO

**POUNCEBURY COLLEGE
RIGHT TOWER**

FIRMA DEL TITULAR
SIGNATURE OF BEARER

SIGNATURE OF SEARCHER

EBERHARD-KARLS-UNIVERSITÄT TÜBINGEN
ROMANISCHES SEMINAR

Romanisches Seminar • Wilhelmstr. 52 • D-72074 Tübingen

Prof. Dr. Drs. h.c. Eugenio Coseriu

D-lui Alexandru Bantoș
Chișinău

Telefon: 0 70 71 / 29 - 7 42 92
Telefax: 0 70 71 / 29 - 58 59

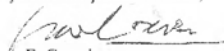
16. 2. 2001

Înaltle Domnule Bantoș

Vă trimit toate documentele cerute.

Dar am îndoielele mele. Vă rog deci să examinați cu atenție cadrul legal al chestiunii și, dacă acțiunea întreprinsă îmi periclitează cituși de puțin cetățenia uruguayană, s-o întrerupeți imediat (adică să nu prezentați Președinției documentele); eu nu pot fi neloyal față de Statul uruguayan, căruia îi datorez foarte mult. De aceea un lucru, mai ales, ar trebui să fie clar de la bun început: eu nu cer cetățenie, cer un document (buletin) care să-mi permită să circul fără viză între Republica Moldova și România.

Cu prietenești salutări și urări de bine,

E. Coseriu

EBERHARD-KARLS-UNIVERSITÄT TÜBINGEN
ROMANISCHES SEMINAR

Romanisches Seminar • Wilhelmstr. 52 • D-72074 Tübingen

Prof. Dr. Drs. h.c. Eugenio Coseriu

Excelenței Sale
D-lui Petru Lucinschi
Președinte al Republicii Moldova
Chișinău, Republica Moldova

Telefon: 0 70 71 / 29 - 7 42 92
Telefax: 0 70 71 / 29 - 58 59

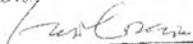
16. 2. 2001

Mult stimate Domnule Președinte,

În calitatea mea de doctor honoris causa al Universităților de Stat din Chișinău și din Bălți, de cetățean de onoare al orașului Chișinău și al comunei Mihăileni și de decorat cu Ordinul Republicii, îmi permit să Vă rog să binevoiți a dispune să-mi se elibereze, în mod excepțional, un *pașaport special* sau alt document analog (buletin) care să-mi permită să mă deplasez liber (fără vize) între Republica Moldova și România. Aceasta, bineînțeles, numai în condițiile în care un asemenea document se poate încadra în legile Republicii Moldova *fără a afecta întru nimic actuala mea cetățenie uruguayană* și loialitatea pe care o datorez Statului Uruguay și pe care înțeleg s-o păstrez intactă.

Documentul solicitat îmi este indispensabil întrucât și pe viitor, ca și până acum, va trebui (și intenționez) să trec de mai multe ori din România în Republica Moldova și viceversa (de exemplu, în luna mai. a. c., după o serie de conferințe la Pitești și la Tirgoviște, voi fi sărbătorit la Bălți și la Chișinău și apoi la Galați) și condițiile mele actuale de sănătate nu-mi permit să înfrunt toate eforturile și greutatea pe care le comportă, pentru străinii, obținerea vizelor și trecerea frontierei dintre Republica Moldova și România (în amândouă direcțiile).

Cu mulțumiri anticipate și multe respectuoase salutări,
al Dvs.

Eugenio Coseriu

(Profesor emerit de Filologie Romanică și Lingvistică generală
la Universitatea din Tübingen, Germania)

Eugeniu COȘERIU

Despre așa-zisa „limbă moldovenească”

Zic „așa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nicio bază reală.

1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populația băștinașă și majoritară dintre Prut și Nistru – și, în parte, dincolo de Nistru – ține de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână și desparte acest dialect de celelalte dialecte românești e caracteristic și pentru graiul românesc din Basarabia și din Transnistria. Ba mai mult: acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom, cu trăsături specifice, în cadrul dacoromânei, cum ar fi, de exemplu, graiul bănățean sau cel maramureșean.

1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul „basarabean” ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia (adică cu aceleași preferințe în cadrul acestui tip) și de subtipul dacoromân, cu aceeași hipertrofie a determinării și cu aceleași „tendințe”: multe forme „înaintate” în acest sens (ca *uniia*, *alțiia*, *aicea*, *atuncea*, sau chiar *așă-ia*, *atâta-ia*, *acolo-ia*, *aista-ia*) sunt caracteristice și pentru graiul popular și regional din Basarabia.

1.2. Și din punct de vedere „areal”, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentând aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare au contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), și, în pofida influențelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decât sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii

Eugeniu Coșeriu împreună cu Grigore Vieru și Valentin Mândăcanu

ruse pe lângă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române și înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost deci o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culti), nu propriu-zis o rusificare a limbii, care, în vorbirea populară, și-a păstrat intacte structurile și procedeele esențiale. Rusismele de semantică și sintaxă (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educație lingvistică românească, nu cunosc în aceeași măsură și cu suficientă diferențiere ambele limbi), sunt totuși și până astăzi numai fapte de interferență, lipsite de orice regularitate; și, din perspectiva limbii române, sunt numai greșeli de limbă – greșeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, țăranii) nu le comit, și intelectualii scrupuloși în întrebuințarea limbii le evită –, nu reguli și norme noi integrate în sistemul lingvistic. În fonetică, pronunțarea velară a lui *l*, care se observă la unii vorbitori culti, nu are valoare fonologică și nu e populară; iar palatalizările tipic rusești nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Și rusismele de vocabular, oricât de numeroase ar fi, țin de vastul domeniu al nomenclaturilor „tehnice”, nu de lexicul structurat, și n-au pătruns în vocabularul de bază. Într-un cuvânt, în graiul basarabean autentic, nu se constată niciun fapt comparabil, de

exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele δ , γ , θ din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat și în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

1.3. Susținătorii existenței unei limbi „moldovenești”, confundând criteriul genealogic cu criteriul „areal” și istoria lingvistică cu istoria politică, cred (sau, cel puțin, afirmă) că, independent de importanța influenței rusești „interne”, limba moldovenească s-ar fi despărțit de limba română și ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferențiere – de divergență pozitivă și negativă –, datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la imperiul rus, în 1812. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia și graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politicește, s-ar fi dezvoltat în direcții diferite (unul rămânând moldovenesc și celălalt devenind român), astfel încât frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul și o frontieră lingvistică, încă din epoca țaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

- a) din punct de vedere lingvistic, graiul basarabeian nu s-a despărțit niciodată (și nici până acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;
- b) acest grai nu ține numai de graiul „moldovenesc”;
- c) linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică (nu există niciun fenomen important de divergență și convergență care să separe graiul basarabeian de dacoromâna din dreapta Prutului);
- d) graiurile din dreapta și din stânga Prutului, românești dintotdeauna, se considerau și explicit românești cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruși.

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, graiul basarabeian nu reprezintă la niciun nivel o unitate lingvistică autonomă. Nu constituie o limbă, alta decât limba română, nici dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: e numai secțiunea din stânga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului. Cum se poate convinge oricine, consultând hărțile din *Atlasul lingvistic român*

(care cuprinde și Basarabia întreagă și câteva puncte din Transnistria) și comparându-le cu hărțile din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, graiul din nordul și din centrul Basarabiei ține de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se știe, se întinde și în nordul Transilvaniei (și, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabean cu toate graiurile din nordul spațiului lingvistic românesc, până în Maramureș), iar graiul din sud ține de graiul muntean, ca și graiul din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc și cel muntean se prezintă ceva mai la sud decât în dreapta Prutului). Nicio izoglosă esențială nu corespunde liniei Prutului: niciuna nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezișul.

Am examinat în această privință hărțile sintetice din *ALRM*. Și rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult granițele Basarabiei, cuprinzând o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; și, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună și literară. De cele mai multe ori însă, Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puțin două zone, cu forme care se prezintă și în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone. Și, în anumite cazuri, formele din sud (munteneste!) se prezintă până și dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în același timp generale (cuprinzând toată Basarabia) și specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, și numai în vocabular. Numai aproape specific și aproape general e *pleșcat* „chel” (care apare și în Bucovina și pentru care, în sud, apare și *chel*); generale, dar nu cu totul specifice, sunt *lănțuh* – *lănțug* „lanț” (înregistrat și în Bucovina de Nord) și *baistruc* „copil din flori” (înregistrat și în Bucovina și într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sunt *grieri* „creieri” și *cleioancă* „mușama”; cu totul specifice și generale (cel puțin după acest atlas) sunt numai *sobor* „catedrală” și *sărnice* „chibrituri”. Și chiar dacă toate aceste forme și alte câteva ar fi generale și totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu câteva *cleioance*, cu câteva *sărnice* și cu câțiva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stânga și din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcții diferite, „încă din epoca țaristă”, dat fiind că și pe la 1940 erau, în fond, identice. Prin urmare, teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci când e de bună-credință, o iluzie și o greșeală, cel puțin extrem de naivă; iar când e de rea-credință, e o fraudă științifică.

1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba „cultă” – de limba comună (supradialectală) și literară –, știind că nu e just să se compare la același nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deși existența unei limbi moldovenești autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri și deși genealogia limbilor și dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sunt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române („moldovenești”) în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă „cultă” (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la imperiul rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele școli, până ce a fost strict interzisă (pe la 1870), și cea a actelor publice, câte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupației rusești; și era limba care s-a citit în slujba religioasă până când – tot pe la 1870 – cărțile românești („moldovenești”) au fost scoase din biserici și arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale „moldovenești”, dar prezenta în primul rând toate trăsăturile devenite până atunci românești generale la acest nivel: trăsături proprii tradiției culte moldovenești, dar mai ales trăsături la origine „munteneste”, corespunzătoare tradiției coresiene, consacrate de Biblia moldo-munteană de la București (1688), și de mult generalizate în limba română scrisă. Și această limbă se putea considera și „moldovenească”, dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rând românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gândea că „moldovenesc”

s-ar putea afla în opoziție cu „românesc”). Deci nu a „devenit” limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influență muntenească și prin adoptarea de neologisme latine și occidentale: deja așa-zisa *Cazanie* a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează *Carte românească de învățătură* și se adresează întregii „seminții românești”; și numai cu câteva decenii mai târziu, Dosoftei numește limba în care scrie exclusiv „limbă rumânească”.

Să admitem, provizoriu, și că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar și în acest caz, a susține că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decât ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rând cu italiana, spaniola etc. (ba chiar și cu... româna!), și că deci graiurile identice din stânga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și fraudă rămâne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; și a fost mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau – decât „calitativă” ori structurală. Cărțile românești tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber și apoi, mai mult sau mai puțin, clandestin; cărți în limba română s-au tipărit până destul de târziu și la Chișinău, mai ales – dar nu exclusiv! – pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părți ale Moldovei au rămas cât s-a putut în contact între ei; și – lucru încă mai important – modelul ideal de limbă al scriitorilor și intelectualilor basarabeni – atât al celor rămași în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cât și, firește, al celor trecuți „în Țară”, de la Alecu Russo și Donici până la Hasdeu și până la Stere – a fost totdeauna limba cultă și literară din Principate și apoi din România. Și tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente și mai cumpătate despre dezvoltarea și cultivarea limbii române comune și literare. Ca să nu mai vorbim de cât a făcut Hasdeu pentru progresul românismului și pentru afirmarea unității limbii românești de pretutindeni. În tot acest timp, nimeni nu se îndoia de identitatea limbii „moldovenești” cu limba română; nici măcar guvernul rus, deși o numea „moldovenească”; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărți românești în Basarabia. Tot în epoca

țaristă, basarabeanul I. Hâncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numește limba română „valaho-moldavă” (*valachomoldavskij jazyk*) și *romynskij jazyk*, și preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare și mai adecvată; iar I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în 1865 și destinat școlilor din Basarabia („compusă pentru șolele elementare și IV clase gimnasiale”): *Cursulu primitivu de limba rumână [cu litere latine!]* *Nacial'nyj kurs rumynskogo jazyka*. Limba moldovenească „diferită de limba română” e o himeră născocită mult mai târziu, în Transnistria sovietică.

2.1. Dar dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat și nu există ca rezultat al unui proces „natural” și normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte și literare, și anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaște, în situații speciale, și planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înțelege, și chiar s-a și putut, cu rezultatele pe care le cunoaștem cu toții: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică și s-a încercat apoi și în Basarabia, după a doua ocupație rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost și rămâne contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) își propunea să elaboreze o nouă limbă „națională”, adică corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului „moldovenesc”, dar în același timp deosebită de limba română, și deci necorespunzătoare aceleiași identități etnice și acelorași tradiții; b) aspira la o limbă „populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, „pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create *ad-hoc*, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile românești din stânga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric și practic, aceeași întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul „moldovenesc” nu se afla în situația specială a unui popor „nou”, încă lipsit de limbă comună și literară: dispunea de mult, și la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună și literară românească. Și sub regimul sovietic, când au vrut să se exprime în limba lor, scriitorii de vază din Republica Moldovenească – de la Druță, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija și atâția alții – au scris pur și simplu în limba română cultă și literară, deși uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atâta insistență. Altfel n-ar fi putut corespunde tradițiilor autentice ale limbii culte și ale graiului popular din Basarabia.

În sfârșit, întreprinderea sovietică „moldovenistă” a fost utopică, fiindcă își propunea un scop utopic: acela de a separa „limba moldovenească” de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atins. Căci, oricâte rusisme ar fi adoptat și cu oricâte creații *ad-hoc* s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile „moldovenești” și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decât o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși formă a limbii române, ba chiar numai a dialectului dacoromân. Și, firește, nu putea avea niciun efect asupra poziției genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română și, cu atât mai puțin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărți printr-un proces de divergență de această limbă și deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile „moldovenești”, repet, nu constituie un dialect primar al limbii române și nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică și falimentul total al limbii „moldovenești” artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului-simț al vorbitorilor. Și, de îndată ce limba cultă din Basarabia și-a regăsit fâgașul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune și literare. În cursul procesului de

renaționalizare și de normalizare a limbii culte, care a urmat (și încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, și-au pus-o vorbitorii conștienți de identitatea lor etnică și culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: „Cum se spune în limba română?”, nu: „Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?”. Nu „românismele”, ci rusismele de formă și conținut și creațiile *ad-hoc* au fost (și continuă să fie) eliminate printr-o operație constantă de „selecție naturală”. De pe urma limbii artificiale rămâne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei „limbi moldovenești” deosebite de limba română, și numai la răuvoitori și la vorbitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică.

2.2. De altfel, utopia „limbii moldovenești” a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, frauda științifică nu s-a mărginit și nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susținut conștient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le și implică.

De la limbă s-a trecut deci la literatură și apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se știe la ce aberații s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a „moldovenismului” sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinainte de 1812 au putut fi acceptați fără nicio greutate ca scriitori de limbă „moldovenească” (ce-i drept, „veche”) și deci ca reprezentanți ai tradiției literaturii „moldovenești”. Scriitorii români din alte regiuni – de la cronicarii munteni la Școala Ardeleană și la Caragiale, Coșbuc, Argezi, Goga, Rebreanu etc. – au fost, se înțelege, excluși din această tradiție: ar fi scris în altă limbă (în limba română) și ar fi ținut deci de o literatură „străină” (la Chișinău cărțile românești se găseau, când se găseau, numai la librăria de cărți străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni „occidentali” de după 1812. Când au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie „moldoveni” și au devenit „români”? În 1812? În 1859, odată cu unirea Principatelor? Ori numai cândva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi și Alecsandri au fost, alternativ, „moldoveni”, „români” și „moldo-români”; Eminescu și Creangă, cu precădere „români”; iar scriitorii de mai târziu, exclusiv „români”. Așa s-a ajuns să se pretindă că până și Sadoveanu – fiind scriitor „român” – ar fi trebuit „tradus” în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă:

„Audz mișăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!”. Și, dacă ar fi fost coerenți, susținătorii „limbii moldovenești” ar fi trebuit să-i considere scriitori de limbă străină și pe toți prozatorii și poeții basarabeni, cel puțin până la 1940 – pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. –, fiindcă și aceștia au scris toți, și au vrut să scrie, românește, nu „moldovenește”. Cine ar mai fi rămas atunci în literatura „moldovenească” propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare și la identitatea etnică, istorică și culturală a acestora. Dat fiind că limba „moldovenească” trebuia să fie altă limbă decât limba română, cu atât mai mult trebuia să fie alte limbi dialectele românești sud-dunărene. Și acestor limbi diferite trebuia să le corespundă, ca entități diferite, popoarele care le vorbesc. Deci nu o singură limbă romanică orientală, limba română, și un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice și, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puțin slavizate): istororomânii, aromânii, meglenoromânii, „românii” (dacoromânii!) și „moldovenii”. Mai ales „românii” (inclusiv moldovenii „români” din dreapta Prutului) ar fi trebuit să devină un popor străin și chiar un popor dușman moldovenilor. Așa, între altele, „ocupanții români” ar fi oprimat cultura națională a moldovenilor și ar fi impus în Basarabia, între 1918 și 1940, cultura lor străină și o limbă pe care „norodul nu o înțelegea” (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-și înțeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci și politice, a moldovenilor și a tuturor românilor.

Multe din aceste aberații au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puțin, nuanțate în literatura științifică de nivel superior. Chiar și utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produsese la nivelul ideologiei populare naive au persistat și încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămân.

2.3. Acțiunea „moldovenistă” sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca având în primul rând un scop politic, în aparență, generos și nobil: acela de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru). E adevărat că scopul a fost în primul rând, ba chiar exclusiv, politic. Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele

reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca neidentitate). Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, „mankurtizare”. Și „mankurtizarea” e genocid etnico-cultural. Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi „moldovenesti” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.

3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din „moldoveniști”, problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sunt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar și această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – și nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sunt termeni de același rang semantic (*moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *bănățean*, *ardelean*, *maramureșean*, pe când *român*, *românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cândva, mai ales de străini, „moldavă sau valahă”, ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, „moldovenesc”, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar limba „moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sunt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba

lor comună și literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește „austriacă” în Austria și cea engleză nu se numește „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lângă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cât privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. „Românii” sunt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică, „moldovenii” – cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți moldovenii din Boian sunt „români”, fiindcă vorbesc „limba română”, iar cei din Noua Suliță sunt „moldoveni”, fiindcă vorbesc „limba moldovenească”, deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă „înrudită” cu limba română. Cât de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întrebât cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înțelege cu două studente din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și când i-am spus că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adânc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine deci să le mai facem și noi concesii.

Fragment din comunicarea *Latinitatea orientală*, prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români, Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994 (*Limba Română este Patria mea*. Studii. Comunicări. Documente, ediția a II-a, selecție și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2007, p. 26-34)

Anatol MORARU

Eugeniu Coșeriu – omul care a învins Istoria

A.M. – licențiat în filologie la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (1984); studii de doctorat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Republicii Moldova (1986-1989); titular al Catedrei de literatură română și universală a Universității bălțene (din 1989). Cărți recent publicate: volumul de proză scurtă *Confidența unui loser* (București, 2013); antologia de proză scurtă *Toți sunt unu* (Iași, 2013); volumul de proză scurtă *Punct de vedere* (Iași, 2017); volumul de studii, articole, cronici *Scurtmetrăj fără final* (Chișinău, 2019). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (din 2004), membru al Uniunii Scriitorilor din România (din 2012).

Ca să scrii la modul relevant despre dimensiunea și substanța operei lui Eugeniu Coșeriu, trebuie, cred, să fii cel puțin un lingvist de altitudine, un coșerolog înveterat. Pe urmă, odată cu recenta apariție la Editura Știința a volumului *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității*, ediție de Gheorghe Popa, parcă sunt și mai puține de spus despre „lingvistul secolului al XXI-lea”. Nefiind nici lingvist de talie, nici coșerolog, nu-ți rămâne decât să redactezi un text de mică întindere în formatul unei apologii, pentru că te marchează într-un fel anume permanenta forță de gravitație, de seducție a acestui om de aleasă cultură, a muntelui de știință care este Eugeniu Coșeriu. Dar mai ales pentru că este unul dintre puținii români care au reușit să învingă Istoria.

Intellectualii români revendică o relație specială cu istoria acestui pământ, istorie pe care o califică, de cele mai multe ori, în semantică negativă: sumbră, ingrată, nefericită pentru destinul românilor. Ne amintim numaidecât de spusa cronicarului: „neam așezat în calea tuturor răutăților”, de „mi-e rușine că sunt român” a lui Emil Cioran, de „teroarea istoriei” a lui Mircea Eliade etc.

La rândul său, țăranul român a avut și el un registru de atitudini aparte față de istorie: când veneau peste el valurile tulburi (războaie, ocupații, năvăliri, incursiuni, domnii nefericite etc.), se dădea la fund (fugea în codri sau în munți), ca apoi să revină și să reia cursul existenței. În perioada postbelică a secolului trecut însă, a venit peste el o istorie deosebit de agresivă, cea a comuniștilor, care nu mai cruța pe nimeni, agresând pe fiecare în parte, idee topită artistic, de exemplu, în volumul II al *Moromeților*, unde asistăm la înfrângerea până și a mult înzestratului protagonist Ilie Moromete.

Eugeniu Coșeriu nu a vrut să rămână, oarecum în linia tradiției locului, un pacient al istoriei, ci să devină un actor important al ei. El a demonstrat că, uneori, marginea/periferia bate centrul și că a reușit să ajungă o somitate mondială în domeniul lingvisticii.

Povestea acestui personaj original din Mihăilenii Vechi, plasa Râșcani, județul Bălți, este demnă de un scenariu de Hollywood. Nu vorbim de pigmentele aventuroase ale biografiei, ci de urcușul spectaculos spre culmi universale. Ar fi de identificat în această singulară devenire și expresia setei de carte a înaintașilor, o latență seculară, precum o întâlnim în *Testamentul* lui Arghezi: „Ca să schimbăm, acum, întâia oară/ Sapa-n condei și brazda-n călimară/ Bătrânii au adunat, printre plăvani,/ Sudoarea muncii sutelor de ani”.

Coșeriu a valorificat (ca puțini alții) șansele pe care i le-a oferit destinul. El și-a dorit de la bun început să devină arhitectul propriei vieți, a unei cariere științifice de vis și s-a mișcat spre aceste obiective cu multă tenacitate, dezvoltându-și înzestrările native, trăind convingerea că „poate deveni cineva prin propriile forțe” și că se poate ridica pe culmi, pentru ca „...să spună lumii că vine din Mihăileni”.

Un prim pas în această direcție au fost studiile la Liceul „Ion Creangă” de la Bălți, unde a avut noroc de profesori foarte buni, care i-au modelat harul său literar. Publicând poezie, eseu și proză în această perioadă, va deveni premiant pe țară la concursuri de literatură română și geografie. Anume la Liceul din Bălți Coșeriu a decis că se va ocupa de studierea în profunzime a limbii, culturii și istoriei. Apoi va pleca la Iași, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității „Al. I. Cuza”, unde a avut profesori de calibrul lui Iorgu Iordan și George Călinescu

și unde a reușit să se facă remarcat prin neostoita sete de știință. A acceptat (providențial) o bursă la Universitatea „Sapienza” de la Roma. În perioada aflării la studii în Italia (1941-1951) și-a aprofundat mult cunoștințele în domeniu și a luat două doctorate: unul în litere, la Roma și altul în filosofie, la Milano. Va accepta să traverseze Atlanticul și să se stabilească în exotica Uruguay, la Montevideo, pentru a deveni directorul Institutului de Lingvistică. Nu credem că e întâmplător acest joc al destinului, or trebuie să ai puterea să-ți asumi părăsirea (i)luminatului Occident pentru îndepărtatul continent latinoamerican, fie și atras, ca să ficționăm, de rezonanțele vechilor civilizații încă, maya, aztecă. Subliniem, Coșeriu s-a încumetat să plece la mii de kilometri distanță de centrele universitare europene cu faimă, determinat de conștiința/voința de a fundamenta, construi, de a se afirma, a se impune.

În perioada aflării la Montevideo publică volumul *Introducere în lingvistică*, ediție care conține idei neobișnuite ce atrag atenția corifeilor lingvisticii mondiale. În consecință, în 1957, când participa la Primul Congres Mondial de Lingvistică de la Oslo, i-a fost făcută prima invitație de a veni la Universitatea din Tübingen, pentru că, așa cum spunea prof. Harri Meier, „...noi avem nevoie de dumneavoastră”. Până la urmă, declinand mai multe oferte de acceptat, Coșeriu a ales să se stabilească în 1963 la Universitatea din Tübingen, împlinindu-și astfel marele său vis: „să-i învețe carte pe nemți”. De aici și până la sfârșitul vieții se va afla într-o continuă ascensiune, expunându-și teoriile științifice, profesând, publicând ediție după ediție. S-a bucurat și de numeroși discipoli, așezați într-o geografie largă: Germania, Spania, Portugalia, Italia, Japonia, România și, firește, America de Sud. Deosebita-i prestație științifică va fi prețuită de mai multe instituții de învățământ de pe mapamond, Eugeniu Coșeriu devenind *doctor honoris causa* a peste 40 de universități.

Și în toți acești ani nu a uitat nici o clipă de luturile natale, de Mihăileni copilăriei, sat pe care-l considera cel mai frumos din Basarabia.

E adevărat, această fulminantă carieră nu s-ar fi împlinit dacă Eugeniu Coșeriu nu ar fi plecat din România comunistă. Genialul lingvist se gândea cu groază la ce i s-ar fi putut întâmpla: „Dacă aș fi rămas, nu se știe pe unde mi-ar fi oasele. Probabil că dincolo de Nistru pe undeva sau chiar la Vorkuta. (...) Așa că (...) am avut norocul de a nu trebui să

Eugen Coșeriu

"JANDARMUL ROMÂN BĂTEA"- titanic moldavă -

E vremea rănilor ce dor,
dor în popor și dor și-n mine.

Jandarmul român bătea,
Rusul de porta,
Rusul tortura și omora.

Jandarmul român din Oltenia
bătea în Basarabia,
Rusul de porta în Siberia.

Jandarmul român din Basarabia
bătea în Oltenia,
Rusul tortura și omora unde ^{urea,} ~~era~~

Jandarmul român bătea.
M-a bătut și pe mîna unu',
și era de la noi din sat.

Rusul de porta.
A deportat-o și pe mama unu',
și era de undeva de pe Don.

Rusul tortura și omora.
L-a omorît și pe tata unu',
și era de undeva din Țerzi.

Ce greu era cu Românii!
Ce bine era cu Rușii!

Jandarmul român bătea,
Rusul de porta,
Rusul tortura și omora.

E vremea rănilor ce dor.

Copia textului olograf al poemului „Jandarmul român bătea”,
trimis pe adresa revistei „Limba Română”

mă prostituez, pe când cei care au rămas aici au fost puși în situația asta și acest spălat al creierilor a fost așa de tare, că unii s-au lăsat convinși”.

Are perfectă dreptate Maestrul, or dacă nu pleca din țară, ar fi putut ajunge undeva la Gherla, Aiud, Pitești, Sighet, Râmnicu Sărat, Craiova, în lagărele de muncă de la Canal sau, în cel mai fericit caz, poate un simplu bibliotecar, precum marele Blaga. Mai înțelegem că, rămas în RSS Moldovenească, ar fi fost impus să demonstreze existența a două limbi: română și moldovenească, și nu teoria lingvisticii integrale.

În acest sens, practic toți oamenii de cultură români, care au devenit nume de rezonanță în secolele XX-XXI, au avut norocul de a pleca din România înainte ca ea să devină stalinistă/comunistă: Eugen Ionescu, Emil Cioran, Constantin Brâncuși, Mircea Eliade, Vintila Horia, Eugeniu Coșeriu etc. Fiind în afara României, aceștia au putut schimba raportul/relația cu istoria, vindecându-se de complexul inferiorității al unei culturi ce se alimenta din combustia modelelor occidentale. Eliade vorbea cu o anumită supărare despre extraordinara capacitate a oamenilor de cultură/intelectualilor români de a asimila, valorifica modelele străine și de a construi opere care să le semene, dar care nu au forța de a produce, la rândul lor, mode/modele revelatorii, destinate uzului european. Nu știu dacă nu simplificăm prea tare lucrurile, dar credem că tocmai cei listați mai sus au produs mișcarea inversă. Eugeniu Coșeriu i-a învățat pe nemți (și nu numai) ce este lingvistica integrală. Eugen Ionescu (împreună cu Samuel Beckett și Arthur Adamov) i-a învățat pe francezi ce este teatrul absurdului. Brâncuși le-a arătat francezilor și americanilor ce înseamnă sculptura modernă. Eliade le-a explicat nu doar europenilor cum este istoria religiilor mondiale. Cioran le-a sugerat cum e natura scepticului.

Eugeniu Coșeriu a știut să răspundă mai multor provocări majore, să depășească destule obstacole și dificultăți, care pe alții i-ar fi desființat, tocmai pentru că a vrut să învingă Istoria. Și a făcut-o.

Ioan-Aurel POP

„Latina este matricea italienei, românei, francezei și spaniolei”

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Eugeniu Coșeriu a dovedit, pe fondul unor controverse, în urmă cu decenii bune, că au existat învățați care au inclus româna între limbile romanice încă din secolul al XVI-lea.

Gilbert Genebrard, cu numele latinizat *Genebrardus* sau *Genibrardus* (cca. 1537-1597), învățat benedictin din Auvergne, profesor la College Royal din Paris, mare erudit, în cartea sa *Cosmographia*, dedicată originii și diversității limbilor (publicată în 1580), constată: „Ebraica este limba originară a omenirii”, iar „latina <este matricea> italienei, românei, francezei și spaniolei” (*Latina Italicae, Valachicae, Gallicae & Hispanicae*)¹. El trebuie să fi deținut informațiile despre limba română din lucrările unor umaniști italieni și din cosmografiile de epocă; chiar și așa, Genebrand conferă un nou sens, prin enumerarea pe care o face, informațiilor respective².

Andrés de Poza sau, în grafia epocii sale, Poça (cca. 1530-1595), avocat din Bilbao, profesor de navigație la San Sebastian, în lucrarea sa *Despre antica limbă, populațiile și diviziunile teritoriale ale Spaniilor...* (*De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas ...*), Bilbao, 1587, scrie: „Din limba latină au rezultat limbile naționale care acum se folosesc

în Italia, Spania, Franța și Țara Românească” (*De la lingua latina han resultado las generales che agora se usan en Italia, España, Francia y Vvalachia*)³. După textul spaniol, în lucrarea lui Poza urmează un fel de rezumat în latină, unde se spune că romanii și-au impus limba lor în întreg cuprinsul Imperiului, cu excepția Greciei și a Cantabriei: „Astfel valahii, ziși așa de la comandantul militar Flaccus, avându-i acum la miazănoapte pe ruteni și Dunărea la miazăzi, păstrează până acum evidente mărturii ale limbii latine, deși așa de schimbată încât cu dificultate un italic l-ar înțelege pe un valah” (*Sic Vvalacchi a Flacco Romani exercit[us] duce sic dicti nunc Rutheniam habent[es] a Septentrione et Danubium a Meridie, Latinae adhuc linguae vestigia habent manifesta etsi tam immutata ut cum difficultate Italus Vvalacchum intelligat*)⁴.

La ambii autori de mai sus, româna apare ca limbă romanică de sine stătătoare, alături de italiană, spaniolă și franceză și nu doar ca o formă a romanice care să poată fi explicată prin alta. Sunt primele texte cunoscute în care i se recunoaște românei această poziție. Româna este plasată de Poza între „limbile naționale” sau principale (*lingua general*), și nu între cele derivate (locale). Originea latină a românei, ca și asemănarea cu italiana, erau demult cunoscute autorilor italieni, umaniștilor din Peninsula, dar, tot datorită lor, româna apărea și ca o formă aberantă a italienei⁵.

Elvețianul Conrad Gesner (1516-1565), în lucrarea sa „Mithridates. Despre diferențele dintre limbi ...” (*Mithridates. De differentiis linguarum...*), afirmă că doar trei limbi romanice sunt de sine stătătoare, anume *Italica*, *Hispanica* și *Gallica* (adică italiana, spaniola și franceza). Despre română spune că „este tot grai romanic (după cum atestă Enea Silvio Piccolomini, papa Pius al II-lea), dar în mare parte schimbat și greu inteligibil pentru un om italic” (*Valachis etiam Romanus est sermo (ut Aen. Pius refert), sed magna ex parte mutatus et homini Italico vix intelligibis*)⁶. Prin urmare, la Gesner, româna este o limbă romanică, dar derivată din italiană, și nu o limbă de sine stătătoare.

Abia francezul Claude Duret (1570-1611), în lucrarea apărută postum *Tezaurul istoriei limbilor...* (*Tresor de l'Histoire des Langues...*), traduce în franceză pasajul citat din Genebrard, plasând astfel și româna alături de italiană, spaniolă și franceză⁷.

Tot alături de italiană, spaniolă și franceză apare româna în poezia Zlat-na, a germanului Martin Opitz (1597-1639), profesor, pentru un timp, la Alba Iulia: „Și totuși, limba voastră până-astăzi s-a păstrat/ Întreagă și curată, ce-i lucru de mirat!/ Italia e astfel departe de tulpină,/ Precum sunt și Hispania și Gallia vecină;/ Pe cât de vag acestea cu Roma se unesc,/ Pe-atât de mult unit e poporul românesc” (*Doch ewre (der Römer) Sprache bleibt noch hier auff diesen Tag,/ Darob man sich gewiss gar billich wurdern mag./ Italien hat selbst nicht viel von seinem alten/ Ingleichen Spanien und Gallia behalten:/ Wie wenig diese nun den Römern ehlich sein,/ So nahe sind verwandt Walachisch und Latein*)⁸. După cum se vede, Opitz spune în aceste versuri că româna este mai apropiată de latină decât italiana, franceza și spaniola.

La rândul său, la 1671, englezul Stephen Skinner (1623-1667), în *Etimologiile limbii engleze* (*Etymologicon Linguae Anglicanae*), arăta că, din „mama latină” (*matrix Latina*), derivau „italiana, spaniola, franceza și româna” (*Italica, Hispanica, Gallica et Vallachica*)⁹. Aceste patru limbi sunt numite, în „Prefața către cititor” (*Prefatio ad Lectorem*), „fice” (*filiae*), „vițe”/ „ramuri” (*trduces*) sau „derivate” (*derivatae*) ale „mamei latine”¹⁰.

Tot la 1671, suedezul Georg Stiernhielm (1598-1672), în prefața, intitulată „Despre originea limbilor” (*De linguarum origine*), a ediției și traducerii sale din Ulfilas (episcopul got), enumeră și româna printre limbile romanice. El cunoaște „șapte limbi noi” (*septem linguae novae*) care își au originea în latină și care sunt: „italiana, spaniola, franceza, retoromana, catalana, sarda și româna” (*Italica, Hispanica, Gallica, Rhetica, Sardica, Sardica vulgaris et Walachica*)¹¹. Pentru fiecare, autorul dă câte un *Tatăl nostru* ca mostră de limbă. După Stiernhielm se conduce și Georgius-Caspar Kirchmajer 1635-1700), care enumeră, în studiul „Despre limba cea mai veche a Europei, celtica și gotica” (*De lingua vetustissima Europae Celtica et Gothica*), Wittenberg, 1686, aceleași limbi romanice¹², dar menționează sarda doar o dată (la predecesorul său, catalana apărea cu numele de sardă, iar sarda propriu-zisă cu numele de sardă populară)¹³.

Germanul Andreas Müller (1630-1694), în culegerea sa de variante ale *Tatălui nostru* (*Oratio orationum ... = Cuvântarea cuvântărilor...*), publicată sub numele de Thomas Lüdeken, la 1680, include și româna între „mlădițele” sau „ficele” (*propagines*) latinei¹⁴. Textul *Tatălui nostru* româ-

nesc se află, la acest autor, printre versiunile latino-romanice, împreună cu cele în latină, franceză, italiană, friulană, retoromană, spaniolă, catalană sau „sarda vorbită ca în orașe” (*Sardica ut in oppidis loquuntur*), sardă sau „sarda ca la sate” (*Sardica ut in pagis*) și portugheză, și anume pe ultimul loc în această serie, după *versio Berriensis* (o formă a provensalei) care lipsește. Andreas Müller este printre puținii autori vest-europeni care recunosc și afirmă latinitatea românei în secolul al XVII-lea. El o face nu doar tacit, ci și direct. În clasificarea limbilor europene (fără să facă vreo deosebire între limbile naționale și dialecte), el distinge o grupă romanică („Latina și mlădițele sau fiicele descendente din ea” = *Latina ejusque propagines aut filiae descendentes*): „latina, franceza, italiana, friulana, retoromana, spaniola, catalana¹⁵, sarda¹⁶, portugheza, basca, provenșala și româna” (*Latina, Gallica, Italica, Forojuliana, Rhaetica, Hispanica, Sardica ut in oppidis, Sardica ut in pagis, Lusitanica, Bascajna, Berriensis și Valachica*)¹⁷. Basca e pusă aici greșit, probabil din rațiuni geografice¹⁸. De altminteri, Müller mai face o eroare, perpetuată, în anumite medii până azi: are două versiuni românești de *Tatăl nostru* (unul preluat dintr-o sursă, iar altul din alta), iar pe al doilea îl numește velș (din Wales). Este clar că autorul nu cunoștea nici româna și nici velșa și că va fi notat pentru al doilea text prescurtarea Wal., care provenea de la Wallica (adică versiunea velșă) și nu de la Wallachica (după cum a arătat, încă în 1980, Eugen Coșeriu). În ciuda acestei clarificări, mai sunt și azi autori care încearcă să ne convingă, în mod aberant, că velșii vorbeau/ vorbesc ... românește.

Prin astfel de contribuții fundamentale, Eugen Coșeriu este și un istoric al limbii române. El a reușit să spulbere cu dovezi zdrobitoare aserțiunea privind latinizarea sau relatinizarea limbii române în Epoca Modernă, mai ales secolul al XVIII-lea, în urma acțiunii Școlii Ardeleane. De asemenea, prin mărturiile privitoare la plasarea limbii române între limbile romanice de către lumea savantă europeană, încă din secolul al XVI-lea, devin caduce toate încercările de catalogare a limbii române ca „limbă balcanică”, începute încă din perioada mișcării de emancipare națională a românilor din Transilvania. Savantul Eugen Coșeriu a jucat un rol decisiv și în semnalarea vechilor variante ale rugăciunii *Tatăl nostru* în românește, unele dintre ele scrise, încă din secolele modernității timpurii, cu litere latine. Cu astfel de contribuții, basarabeanul și europeanul Eugen Coșeriu se înscrie în rândul celor mai mari lingviști români din toate timpurile.

Note și referințe bibliografice

¹ E. Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului, de la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa Occidentală*, în românește de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, 1994, p. 11-12.

² *Ibidem*, p. 17.

³ Andrés de Poça, *De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Españas, en que de paso se tocan algunas cosas de la Cantabria*, Bilbao, 1587, fol. 13, apud A. Armbruster, *op. cit.*, p. 137, nota 173. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 12 sqq.

⁴ Vasile Bogrea, *Mențiuni umaniste despre noi*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, 1921-1922, p. 363. A. Armbruster, *op. cit.*, p. 137. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 13.

⁵ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 14.

⁶ Conrad Gesner, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum que hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Zürich, 1555, p. 57, v. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 14. A. Armbruster, *op. cit.*, p. 106, nota 79.

⁷ Claude Duret, *Tresor de l'Histoire des Langues de cest Univers...*, Cologny, 1613, p. 269. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15.

⁸ Martin Opitz, *Zlatna, oder von Ruhe des Gemüths*, Leignitz, 1623. M. Opitz, *Teutsche Poemata*, ediție de G. Witkowski, Halle a. S., 1902, p. V, XLIII.

⁹ Stephen Skinner, *Etymologicon Linguae Anglicanae*, Londra, 1671. Giuliano Bonfante, *Studi romeni*, Roma, 1973, p. 300.

¹⁰ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15.

¹¹ Georg Stiernhielm, *D. N. Jesu Christi SS. Evangelia ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo... ex Graeco Gothice translata...*, Stockholm, 1671. E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15, p. 26, notele 28 și 29.

¹² Giuliano Bonfante, *Studi romeni*, Roma, 1973, p. 299.

¹³ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 15-16.

¹⁴ Thomas Lüdeken, *Oratio orationum, SS. Orationis Dominicae Versiones praeter Authenticam ferè Centum*, Berlin, 1680, p. 3.

¹⁵ „Sarda ca la orașe”.

¹⁶ „Sarda ca la sate”.

¹⁷ E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 16, 26-27, notele 31-32.

¹⁸ La p. 38 a lucrării sale, Müller alias Lüdeken reproduce un *Tatăl nostru* românesc numit în mod corect „valah” (*Valachica versio*), pentru a prelua însă și textul românesc al aceleiași rugăciuni de la Stiernhielm, numit, în mod inexplicabil, „velș” (*Wallica versio*). Vezi E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 16. Totuși, o anumită explicație s-ar putea încerca: Andreas Müller – destul de superficial în unele demersuri ale sale – a confundat forma *Wallica* („Velșă”) cu *Wallachica* („Valahă”), uitând că, în aceeași lucrare, un „Tatăl nostru” românesc era deja inclus. Mulți autori au perpetuat eroarea aceasta până astăzi, deși Lorenzo Hervás a îndreptat-o la 1797 (E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 27, nota 32). Încă, în România, pornind de la această eroare, se mai scrie că româna este identică ori foarte asemănătoare cu limba velșă!

Emma TĂMÂIANU-MORITA

Câteva observații privind articularea relațiilor semnice evocative în textele pluri-semiotice

E.T.-M. – profesor dr.,
Universitatea Kindai (Japonia).

Între 1990 și 2009 și-a
desfășurat activitatea în cadrul
Colectivului de lingvistică
generală și semiotică al
Universității Babeș-Bolyai, Cluj-
Napoca, iar între 2009 și 2016 –
la Universitatea Akita (Japonia).

Domenii principale de
cercetare: lingvistica textului de
orientare integralistă, tipologie
textuală, lingvistică contrastivă,
gramatica funcțională.

Printre cele mai importante
volume: *Fundamentele tipologiei
textuale. O abordare în lumina
lingvisticii integrale* (2001);
*Integralismul în lingvistica
japoneză. Dimensiuni – impact –
perspective* (2002). Participantă
la numeroase întruniri științifice
internationale în Germania,
Italia, Franța, Spania, Japonia,
Cehia, Belgia, Elveția.

1. Considerații introductive

Contribuția de față se situează în prelungirea tematicii discutate într-un articol anterior din revista „Limba Română” (Tămăianu-Morita 2020), la care trimitem cititorul atât pentru o preliminară plasare în context a analizelor textuale pe care le vom întreprinde aici, cât și pentru rememorarea unor referințe bibliografice mai extinse la opera coșeriană, relevante pentru problematica relațiilor semnice evocative în cadrul lingvisticii integrale a textului.

Ne vom focaliza și de data aceasta asupra funcționării *relațiilor semnice evocative*¹, care, împreună cu funcțiile bühleriene ale semnului în discurs așa cum au fost ele reinterpretate de Coseriu², reprezintă vectori în construcția sensului textual. În calitate de procedee textual-constitutive, relațiile evocative pot opera și asupra unor unități non-lingvistice, fapt care permite o analiză conceptual-unitară a textelor exclusiv verbale și a acelor texte pluri-semiotice care combină unități verbale și unități non-verbale.

Pentru a facilita identificarea diferitelor tipuri de relații semnice în cursul analizei, vom face

referire la ele (și) prin indicarea numărului categoriei și sub-categoriei, în forma în care apar în clasificarea reorganizată din Coseriu (1981: 68-101 și 1987: 25-29):

- I. Relațiile cu alte semne:
 - (1) relații materiale și semantice cu semne izolate;
 - (2) relații cu grupe sau categorii de semne;
 - (3) relații cu întregi sisteme de semne.
- II. Relațiile cu semne din alte texte:
 - (1) discursul repetat;
 - (2) relația cu secvențe textuale celebre (dictoane, maxime, formule etc.).
- III. Relațiile între semne și „lucruri”³:
 - (1) imitarea prin substanța semnului;
 - (2) imitarea prin forma semnului.
- IV. Relațiile între semne și „cunoașterea lucrurilor” (interpretarea lumii în fiecare cultură, i.e. valorile simbolice sau asociative atribuite în fiecare cultură obiectelor designate).
- V. Circumstanțierile (*entornos*, „cadrele”)⁴.

2. Articularea relațiilor semnice de diferite tipuri – strategie textual-constitutivă

În calitate de procedee pentru construcția sensului, relațiile semnice nu sunt pur și simplu adăugate linear în constituția textului. Există, fără îndoială, și această posibilitate, dar ea se cuvine tratată drept cazul cel mai simplu al unui fenomen în esență multi-dimensional, și anume articularea diverselor tipuri de relații într-un asamblaj pe multiple paliere, în care o funcție dominantă se poate realiza prin intermediul altei/ altor funcții. Cu alte cuvinte, **o relație evocativă poate să devină la rândul ei modalitate de expresie pentru o altă relație evocativă, supraordonată funcțional.**

Ne propunem să ilustrăm această teză prin analiza câtorva texte pluri-semiotice, care conțin o componentă verbală și o componentă imagistică.

Primul exemplu la care ne vom referi este logoul „Hakone Ekiden” (*Figura 1*), creat în 2005 de Jun’ichi Nunomura pentru o populară emisiune a postului Nippon TV, dedicată transmisiunii în direct a cursei de ștafetă (jp. *ekiden*) care are loc în fiecare an în timpul sărbătorii naționale ocazionate de Anul Nou, în datele de 2-3 ianuarie. Evenimentul reunește 21 de echipe universitare de alergare pe distanță lungă din zona Kantō (jumătatea nordică a Japoniei, cu prefecturile Tokyo, Saitama, Chiba etc.) într-un parcurs ce acoperă o distanță totală de 217,1 km pe Drumul Național Nr. 1. Acesta urmează în linii mari localizarea, pe coasta Oceanului Pacific, a drumului principal care unea Edo (Tokyo) cu Osaka în Epoca Edo⁵. Traseul este divizat în 10 secțiuni, astfel încât fiecare alergător acoperă o distanță de aproximativ 21-22 km. Prima zi a competiției are startul în Tokyo și finišul pe malul lacului Ashinoko⁶, în localitatea Hakone din apropierea Muntelui Fuji, iar ziua a doua reface traseul în sens invers. Premiile pe echipe se acordă atât pentru cel mai bun timp total, cât și pentru cel mai bun timp pe etapă zilnică. De asemenea, alergătorii care marchează un nou record pe secțiune sunt premiați și individual. Ei au șansa de a atrage atenția unor companii japoneze importante care dețin echipe de atletism sau sponsorizează competiții sportive, asigurându-și astfel și avantaje ulterioare în cariera profesională, după absolvirea studiilor universitare.

Elementele de fundal descrise mai sus schițează conținutul cunoașterii extralingvistice organizate în mai multe tipuri de *entornos* fără de care interpretarea mini-textului reprezentat de logo este imposibilă. Este vorba nu doar despre contextele fizic, empiric și ocazional ale competiției urmărite în timp real de public fie la fața locului, fie mediat de transmisiunea TV, ci și despre contextele istoric și cultural. Acestea din urmă surprind îndelungata tradiție a cursei Hakone Ekiden, devenită o componentă de nelipsit a celebrărilor Noului An în Japonia și așteptată cu nerăbdare atât de echipele participante, cât și de publicul larg, respectiv valorile simbolice asociate evenimentului – solidaritate, spirit de echipă, concentrarea tuturor eforturilor individuale înspre un țel comun – manifestate ca o declarație de bun augur în consonanță cu spiritul momentului calendaristic festiv.

Figura 1 reproduce două variante ale respectivului logo: una din 2018, cu un subtitlu în japoneză indicând numărul ediției (a 94-a), iar a doua

Figura 1. Logo „Hakone Ekiden” (Nippon TV, ver. 2018, respectiv 2020)
(Sursa: <https://www.ntv.co.jp/hakone/>)

din 2020, anul rotund care ar fi trebuit să marcheze Jocurile Olimpice de la Tokyo, ulterior amânate din cauza pandemiei Covid-19. Relația semnică evocativă dominantă în acest text este *imitarea designatului prin substanța grafică a semnelui* (categoria III [1]), cu două instanțieri.

Notăm în primul rând relația evocativă realizată prin intermediul literei „A” din cuvântul *Hakone*, modificată în așa fel încât să imite Muntele Fuji cu vârful acoperit de zăpadă. Baza prelungită spre dreapta configurează o traiectorie lineară ce sugerează drumul spre Tokyo (în reprezentările cartografice convenționale, axa orizontală corespunde direcției Vest-Est, cu orașul Tokyo situat în direcție estică față de Muntele Fuji)⁷. Această relație iconică nu este însă una directă, cum ar fi o imitare fotografică a designatelor – aici Muntele Fuji și drumul spre Tokyo. Avem a face cu un icon diagramatic care imită, de fapt, nu Muntele Fuji sau Drumul Național Nr. 1 / *Tōkaidō* în calitate de realități fizice, ci forma convențională a vestitului munte în ipostaza sa înzăpezită, așa cum a fost ea creată și diseminată prin stampele *ukiyoe* din Epoca Edo, respectiv traiectoria estică la capătul căreia se află Tokyo / Edo în reprezentările cartografice convenționale. Cu alte cuvinte, relația imitativă se realizează ca atare numai în virtutea unei alte relații evocative, subordonate, din categoria V, și anume *evocarea contextului cultural*.

A doua instanțiere este relația evocativă realizată prin intermediul formei circulare și a culorii roșu-vermillion ale literei „O” din cuvântul *Hakone*, pe fundal alb, aflate în raport de similaritate cu drapelul național japonez. Și aici, evocarea prin substanța grafică a semnelui

se actualizează în mod mediat de cunoașterea unor valori asociative ale designatului, pe un dublu palier: steagul însuși este un artefact cu funcție simbolică pentru unitatea Japoniei și el conține ca element central reprezentarea solară legată de miturile de etno-geneză. Aceste valori, care actualizează o *relație semnică de evocare a „cunoașterii lucrurilor”* (categoria IV), sunt absorbite în logo-ul *Hakone Ekiden* și puse la lucru în slujba relației primare, de imitare a designatului prin substanța semnului, pentru a accentua și extinde valorile inițial atribuite cursei de ștafetă de către spectatorul contemporan în virtutea cunoașterii contextelor fizic, empiric și ocazional, în care se desfășoară competiția sportivă.

3. Revitalizarea funcțională a relațiilor semnice etiolate

Evocarea drapelului japonez prin substanța grafică a literei „O” sau a cifrei zero (ca în varianta din 2020 a logoului *Hakone Ekiden*) este un procedeu atât de frecvent întâlnit în texte cu funcție publicitară încât am putea spune că a devenit un loc comun, stereotip, cu funcționalitate redusă și efect de sens etiolat. Combinarea / articularea cu alte relații semnice poate însă genera o revitalizare creativă a respectivului procedeu.

Un exemplu este logoul „Exploration Japon” (*Figura 2*) al unui program gestionat de Ambasada Franței în Japonia, care sprijină financiar vizitele cercetătorilor francezi în Japonia, dedicate unor proiecte în colaborare. Logoul prezintă relația evocativă de imitare prin substanța semnului, prin aceea că forma și culoarea literei „O” din numele țării care face obiectul cercetării/deplasării evocă drapelul japonez.

Figura 2. Logo „Exploration Japon”

(Program de granturi al Ambasadei Franței în Japonia)

(Sursa: <https://jp.ambafrance.org/Lancement-de-l-edition-2020-du-programme-Exploration-Japon>)

Drapelul apare însă ca fiind supus scrutinului cu ajutorul unei lupe. Prin aceasta, relația primă este integrată/subordonată iconului metaforic pentru ideea de explorare în detaliu a obiectului de studiu exprimat de diagrama lupei. Combinația inedită are drept consecință revigorarea textual-semantică a procedeului prim, stereotipic.

Același tip de procedeu iconic prin grafia literei „O” se realizează în mesajul public din *Figura 3*, afișat pe un grupaj de patru panouri electronice în holul de sosiri al Aeroportului Internațional Chūbu din Nagoya, unde l-am aflat și noi în martie 2012. La un an de la devastatorul cutremur și tsunami (11 martie 2011) care au cauzat și explozia re-

*Figura 3. Mesaj de solidaritate cu victimele cutremurului din 2011
(panou electronic în Aeroportul Internațional Chūbu, Nagoya)
(foto E.T.-M., Nagoya, 9 mar. 2012)*

actorului Centralei Nucleare Nr. 1 din Fukushima, textul transmite un mesaj de solidaritate cu victimele triplului dezastru, prin ideea de conjugare a tuturor eforturilor individuale înspre realizarea țelului comun de reconstrucție a zonelor afectate (engl. „One for All, All for Japan” – „Unul pentru Toți, Toți pentru Japonia”, cu aceeași expresie în japoneză notată cu caractere de mici dimensiuni între cele două linii ale expresiei în engleză). Aici, imitarea drapelului național prin substanța literei „O” din cuvântul *One* este revitalizată funcțional prin plasarea în paralelism cu iconicitatea literei „J” din cuvântul *Japan*, a cărei substanță este modificată în așa fel încât să coincidă cu harta Japoniei, cunoscută receptorului din contextul cultural. Revitalizarea relației semnifice iconice prime prin reînstituirea unui efect de noutate, astfel încât ea să producă privitorului impactul preconizat, se realizează aici în virtutea unei relații materiale cu un alt semn individual din același text (categoria I [1]).

Exemplele de până acum pun în lumină în special **relația de imitare a designatului prin substanța semnului**. Suplimentar, vom aduce în finalul secțiunii de față și o ilustrare a **relației semnice de imitare a designatului prin forma semnului**. Vom întregi astfel imaginea aplicabilității pe care modelul propus inițial de Coseriu pentru relațiile semnice în material lingvistic o are și pentru aria, mai extinsă, a analizei textelor pluri-semiotice.

În posterul unei expoziții londoneze despre podurile peste fluviul Tamisa (*Figura 4*), cuvântul englezesc „BRIDGE” (*pod*) este inserat în fotografia aeriană a Tamisei în poziție similară unui pod. Aici relația imitativă nu se realizează prin modificarea substanței grafice (forma, dimensiunea relativă sau culoarea literelor), ci prin modul de poziționare a cuvântului în compoziția spațială de ansamblu a posterului. La o privire atentă, putem totuși identifica și aici o relație de imitare prin substanța semnului, subordonată însă celei de mai sus și identificabilă numai în conjuncție cu aceasta: aparența tridimensională și textura literelor sugerează un grupaj de blocuri de piatră – posibil material de construcție pentru poduri în general, inclusiv cele peste Tamisa.

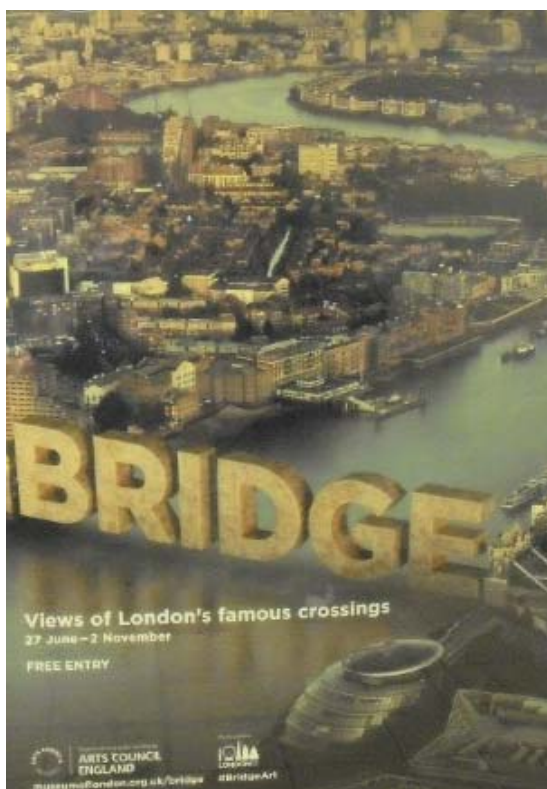

Figura 4. Poster expoziție „Views of London's famous crossings”, Museum of London (foto E.T.-M., Londra, 25 aug. 2014)

4. Articularea relațiilor semnice evocative – argument pentru autonomia planului textual

Examinarea configurației de relații semnice evocative în textele autentice aduce și o confirmare a autonomiei funcționale a planului textual ca plan de construcție a sensului, ireductibil la semnificate și designate (mai larg spus, ireductibil la unitățile de expresie textual-constitutive). Unul dintre argumentele oferite de Coșeriu pentru autonomia planului textual⁸ este faptul că un text poate fi constituit utilizând semne din mai multe limbi și – desigur, adăugăm noi – combinând unități din diverse sisteme semiotice, așa cum sunt exemplele discutate aici. Această idee nu trebuie înțeleasă ca simplă adăugare mecanică, la suprafața materială a textului, a unor unități de natură și proveniență diversă, ci ca o autentică articulare funcțională a acestor unități prin procedeele textual-constitutive la care sunt supuse⁹.

Exemplul din *Figura 5* reprezintă logoul declarației privind respectarea standardelor ecologice la Hotelul Nikko Kansai Airport. Aeroportul Internațional Kansai, inaugurat în 1994, este situat pe o insulă artificială construită în Golful Osaka – insula la care face referire expresia „ECO Island”, identificabilă de către receptor / clientul hotelului în virtutea cunoașterii contextelor empiric și cultural. Expresia japoneză plasată sub cea englească este alcătuită din trei sub-unități: *eko* (< engl. *eco*-, notat în katakana) + *ai* (notat în kanji [caracter chinezesc], cuvânt cu semnificatul aprox. «iubire») + *rando* (< engl. *land*, adaptat fonetic și notat în katakana). Se observă că expresia creată prin această combinație inedită în japoneză, semnificând literal «insula care iubește eco[logia]», are aceeași pronunție cu expresia englească „ECO Island”, generând astfel, împreună cu ea, o relație de evocare a designatului prin substanța fonetică a semnului textual bilingv nou-creat.

Figura 5. Logoul declarației privind standardele ecologice la Hotelul Nikko Kansai Airport (foto E.T.-M., Osaka, 8 dec. 2014)

Ilustrațiile aduse în prezenta contribuție, în prelungirea argumentației întreprinse în Tămăianu-Morita (2020), au avut menirea de a susține afirmația că lingvistica integrală a textului oferă un cadru conceptual comprehensiv și flexibil, capabil să trateze coerent nu doar textele pur lingvistice, ci și textele pluri-semiotice, cu condiția ca acestea din urmă să aibă o componentă verbală ce configurează axa principală a procesului de construcție a sensului textual. În acest context, o atenție specială se cuvine acordată modalităților de articulare a mai multor (tipuri de) relații semnifice evocative, acest fenomen reprezentând una din strategiile expresive ce atestă ceea ce Coșeriu numește *articularea sensului* (*die Gliederung des Sinns*) în textele reale – textele individuale autentice considerate în integralitatea și unitatea lor funcțională.

Note

¹ V. Coseriu (1971/1977: 201-202, 1981: 68-102, 1987: 25-29). În lucrarea noastră anterioară (Tămăianu-Morita 2020), a se vedea în special secțiunea 2.2., p. 57-60.

² V. Coseriu (1981: 53-56, 65-68).

³ Categoria III înlocuiește „relația imediată (materială) cu lumea extralingvistică”, în accepția de reproducere și reprezentare directă (funcționare „iconică” sau „imitativă”) din Coseriu (1971/1977: 202).

⁴ V. clasificarea detaliată din Coseriu (1955-56/1962: 310-319 și 1981: 93-106).

⁵ Drumul numit *Tōkaidō*. Epoca Edo (aprox. 1603-1868) este perioada istorică în care s-au pus bazele organizării administrative a Japoniei de astăzi, perioadă cunoscută de asemenea pentru maxima înflorire a meșteșugurilor și artelor tradiționale pe care nu doar străinii, ci și japonezii înșiși le consideră prototipice pentru identitatea japoneză (devenite, fără îndoială, și imagini stereotipice ale Japoniei „de altădată”).

⁶ În Epoca Edo, pe drumul *Tōkaidō*, în zona lacului Ashinoko se afla unul dintre cele mai importante și temute posturi de pază la hotar, *Hakone sekisho*. Traversarea lui necesita, firește, un înscris oficial cu permisiunea de liberă trecere, traficul de arme și persoane fiind strict controlat, întrucât postul juca un rol decisiv în sistemul de apărare al orașului Edo, sediul shogunatului. Locația postului de pază era justificată și de caracteristicile geografice ale zonei, care cuprinde porțiunea de drum cu cea mai mare diferență de altitudine, astfel încât călătorul din Epoca Edo, ca și atletul universitar din zilele noastre, era sortit

să ajungă acolo într-o stare de maximă epuizare. Secțiunea respectivă a cursei *Hakone ekiden*, cu aproximativ 17km în urcare continuă și abruptă de la altitudinea până atunci cvasi-constantă de 10m peste nivelul mării până la punctul maxim de 874m, aduce și cel mai mare prestigiu alergătorului capabil să atingă un nou timp record.

⁷În subsidiar fie spus, această relație nu s-ar fi putut realiza cu aceeași eleganță în cazul cuvântului *Hakone* în japoneză, întrucât cele două caractere chinezești din grafia originală (箱根) nu se lasă ușor modificate iconic într-o manieră analogă. Este, credem, motivul pentru care designerul a ales să utilizeze grafia în alfabet. A devenit astfel inevitabil ca întreaga sintagmă, inclusiv cuvântul *ekiden*, să fie notată alfabetic, fapt neobișnuit în cazul textelor care nu se adresează explicit unui public străin.

⁸V. Coseriu (1973, Ch. 10 și 1981: 37-40).

⁹O discuție detaliată asupra acestui aspect, atât din perspectivă teoretică, cât și la nivelul analizei textuale, este propusă în Tămăianu-Morita (2007), cu referire la textele pe care le-am numit „transidiomatie”: texte în care procedeul fundamental de construcție a sensului este relația de evocare („imitare”) a unei limbi prin intermediul altei limbi fără ca limba evocată să fie material prezentă la suprafața textului.

Bibliografie

Coseriu 1955-56/1962 = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*. În: Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid: Gredos, p. 282-323

Coseriu 1971/1977 = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema 'lenguaje y poesía'*. În: Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid: Gredos, p. 201-207

Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973. Ediție spaniolă revizuită: *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981. Traducere în română de E. Bojoga: *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc, 2000

Coseriu 1981 = Eugenio Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen, Narr. Ediție critică spaniolă de Ó. Loureda Lamas, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*. Madrid, Arco Libros, 2007

Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Acerca del sentido de la enseñanza de la lengua y literatura*. În: *Innovación en la enseñanza de la lengua y la literatura*. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, p. 13-32

Tămăianu 2001 = Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001

Tămăianu-Morita 2007 = Emma Tămăianu-Morita, *Strategies of Sense-Construction in a Transidiomatic Text. A Linguistic Perspective*. În: Manolache, Simona-Aida / Măciucă, Gina (ed.), *Inter Litteras et Terras (I). Proceedings of the International Conference on Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Translation and Cross-Cultural Studies (September 21-23, 2007)*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, p. 312-321

Tămăianu-Morita 2020 = Emma Tămăianu-Morita, *Relațiile semnifice evocative și construcția sensului textual*. În: „Limba Română”, Chișinău, XXX, 6, p. 79-103

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism.

Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (V)

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

1) Introducere

În cadrul proiectului de la Universitatea din Zürich *Dincolo de structuralism. Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu* <https://coseriu100.info/ro/project-uzh-ro/> ne ocupăm și de relaționarea conținutului scrisorilor cu cel al cursurilor lui Coșeriu înregistrate audio sau video, pe care am început să le transcriem. De aceea, ne propunem în continuare să redăm conținutul primului curs despre limba română dintr-o serie de cursuri ținute de Eugeniu Coșeriu despre principalele probleme ale limbilor romanice, la Universitatea din Tübingen (Germania), în semestrul de toamnă 1990-1991. Credem că acest curs poate contribui la întregirea celui mai important text despre limba română al lui Eugeniu Coșeriu, ediția îngrijită de Nicolae Saramandu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise editate de Nicolae Saramandu*, care a apărut la Editura Academiei, în anul 2005. Din introducere aflăm că acest lingvist a fost numit de Eugeniu Coșeriu pentru a se

Partea a IV-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 2 (262), 2021, p. 60-63.

ocupa de editarea manuscriselor referitoare la limba română în timp ce beneficia de o bursă „Alexander von Humboldt” la Universitatea din Tübingen, în anul 2000:

„În 1998 s-a constituit la Tübingen un colectiv care urma să se ocupe de publicarea manuscriselor coșeriene. Făcând parte din acest colectiv, mie mi-a revenit editarea textelor referitoare la limba română. Cu sprijinul Fundației «Alexander von Humboldt», în vara anului 2000 m-am deplasat pentru scurt timp în Germania, la locuința lui Eugeniu Coșeriu din Kirchentellinsfurt, pentru a prelua, în fotocopie, manuscrisele în cauză, în vederea publicării” (Saramandu 2005: 6).

După intrarea în contact cu manuscrisele, Saramandu a fost nevoit să îl contacteze pe Eugeniu Coșeriu pentru că de multe ori în manuscrise apăreau doar unele însemnări sau exemple:

„Deoarece, în cazul multor manuscrise, era vorba de simple însemnări, de semnalarea unor cuvinte, construcții, forme gramaticale etc., adesea neinterpretate, i-am solicitat lui Eugeniu Coșeriu să le comenteze. Explicațiile autorului, în germană, le-am înregistrat pe bază de magnetofon (șase ore de text vorbit) și apoi le-am transcris, traducându-le simultan în română” (Saramandu 2005: 6).

Dacă în cazul cărții editate de Saramandu Coșeriu a putut contribui cu modificări, în cazul cursului pe care îl edităm noi, din păcate, autorul nu mai trăiește. Totuși credem că aceste cursuri merită să vadă lumina tiparului. De aceea, în continuare, publicăm conținutul primului curs.

2) *Cursul I (22.10.1990)*

Eugeniu Coșeriu

Trecem la limba română și vorbim despre problemele principale ale acestei limbi. În alt curs spuseseam că un savant german, slavist, Valentin Kiparsky, spunea despre limba română că este [limba] cea mai interesantă din Europa; fără îndoială este din punct de vedere istoric – cel puțin –, chiar dacă nu e extraordinară din punctul de vedere al structurii. Acest lingvist se gândea și la structura limbii române și, mai ales, la felul în care aceasta a asimilat elementele slave; însă toate aceste aspec-

*Tübingen, 1990. Eugeniu Coșeriu împreună cu (de la stânga la dreapta) Johannes Kabatek, Christa Oroz, Juan M. Lope Blanch, Paciencia Otañón.
Poză de Francisco J. Oroz*

te, deși sunt, desigur, interesante și reprezintă în același timp o particularitate și o dificultate a limbii române, nu sunt suficiente pentru a o caracteriza precum cea mai interesantă [limbă] din Europa. Din punct de vedere istoric însă, cum spuneam și în celălalt curs, într-adevăr limba română este dacă nu cea mai interesantă, cea mai problematică. Deși e o limbă – dintre limbile romanice – destul de bine studiată, este totuși plină încă de enigme, de probleme nerezolvate.

Să vedem care sunt aceste probleme sau aspecte caracteristice pentru limba română. Mai întâi de toate româna este o limbă romanică, deci aparține spațiului romanic. Și în spațiul romanic – știm deja – aparține secției orientale împreună cu italiana centrală și meridională și cu limba care a dispărut, adică cea dalmatică. Totuși româna este – chiar și în raport cu italiana – o limbă romanică mai curând izolată; de aceea, s-a pus de multe ori problema relației ei efective cu celelalte limbi romanice. Marele romanist Hugo Schuchardt a ajuns să spună, undeva, că încă nu s-a adus dovada romanității limbii române. Fără îndoială era mai mult o butadă a acestui lingvist; probabil înțelegea că nu e nevoie

să aducă această dovadă. Însă alți romaniști – l-am amintit deja altădată pe romanistul italian Leo Olschki – au luat această butadă a lui Schuchardt în serios din punct de vedere cultural, spunând că e greu să recunoști ca limbă romanică o limbă care nu are latină târzie, care nu l-a cunoscut pe Sfântul Augustin nici pe ceilalți părinți ai Bisericii Occidentale ș. a. m. d. Adică se gândea nu atât la limbă cât mai curând la cultura și la confesiunea poporului român sau a unei mari părți a poporului român. Din acest punct de vedere, identificând limba și cultura, i se părea că este greu să recunoști romanitatea, nu atât a limbii, cât a unui popor, căruia îi lipseau aceste coordonate.

Fără îndoială, nu se poate pune problema în acești termeni, însă un sămbure, un grăunte de adevăr este și în aceste moduri eronate de a pune problema: de pildă, faptul că limba română este mai mult sau mai puțin izolată. În Romania, în teritoriul romanic, tocmai aceasta s-a dezvoltat fără influența constantă a limbii latine clasice, iar poporul român a avut alte limbi literare sau limbi de cultură (slava veche, apoi greaca modernă – când Occidentul avea ca limbă literară sau ca limbă științifică, limbă de predare universitară, limba latină). Și în România au existat un fel de universități, un fel de școli domnești, școli superioare, însă la aceste școli limba latină era obiect de predare, nu limba în care se predă, iar Școala domnească de la Iași, un fel de universitate, avea ca limbă de predare greaca. Și toate manualele erau manuale grecești, unele chiar scrise în România, în Moldova de către greci și pe baza unor texte grecești, bizantine. După al doilea război mondial au început să se publice câteva din aceste manuale, mai ales manualele de filosofie, de logică, care sunt foarte interesante, însă țin de altă lume, nu de aceeași lume pe care o cunoaștem în tradiția universitară occidentală.

E bine să ne aducem aminte că Raynouard, ca să susțină teza limbii provenșale ca limbă de bază sau intermediară, între limba latină și limbile romanice occidentale, s-a văzut nevoit să separe limba română de toate celelalte limbi, care – după el – reprezenta o dezvoltare directă a limbii latine populare. Deci ideea lui Raynouard în realitate era apropiată – deși poate formulată mai bine – de ideea lui Olschki. Și dacă vă aduceți aminte sau dacă ați văzut volumașul foarte important și foarte interesant al lui Meyer-Lübke, *Römanisch und Romanisch*,

caracterizarea românei pe care o întreprinde acest lingvist este, în fond, bazată pe o idee de același tip, o idee înrudită: limba română reprezintă dezvoltarea naturală, neinfluențată de limba cultă, dezvoltarea naturală a limbii latine în forma ei vulgară orientală, adică, deși, cu alte argumente și cu o bază mult mai solidă și mult mai rafinată, totuși aceeași idee. Aceeași idee a lui Raynouard a fost susținută și în România de un reprezentant al Școlii Ardelene, poate cel mai mare dintre savanții acestei școli, Petru Maior, cu o formulare cu totul absurdă, care, în fond, dacă este reinterpretată, înseamnă același lucru, anume: nu limba latină este mama limbii române, ci româna este mama limbii latine. Anume – zice el – limba română este dezvoltarea naturală a latinei vulgare. Deci această latină vulgară populară a existat totdeauna și înainte de limba clasică, această latină vulgară astăzi este limba română și din această limbă vulgară s-a despărțit în epoca clasică limba latină clasică. Dat fiind că mama trăiește sub forma limbii române, fiica este limba latină clasică care s-a despărțit din latina vulgară. Adică mereu, într-un fel sau în altul aceleași idei, a unei dezvoltări, cum se spune, naturale. Nu se poate accepta în general ideea unei dezvoltări așa-zise naturale, fiindcă limbile nu sunt obiecte naturale, ci sunt obiecte culturale, sunt tradiții. Sâmburele de adevăr pe care-l conține această teză în diferitele ei forme este că limba română s-a dezvoltat fără influența permanentă, constantă a latinei clasice. Se spune și s-a spus, din punct de vedere istoric și cultural, că și celelalte limbi romanice și limbile neromanice tot astfel s-au dezvoltat: fără o influență prea mare din partea latinei clasice, din partea latinei universitare ș. a. m. d., fiindcă stratul, în cult, și în Italia și în Occident, a fost totdeauna extrem de subțire timp de secole; majoritatea poporului a fost peste tot analfabetă, deci nu citea nici pe Cicero, nici alți autori. Regi și împărați din Occident au fost analfabeți cum s-a întâmplat și între domnii din România uneori; Constantin Cantemir, tatăl celebrului savant Dimitrie Cantemir, spune Neculce, nu știa carte, era deci analfabet, numai iscălitura știa să o facă, însă nu știa să citească etc. Citea fiul său în mai multe limbi. Și în Occident, cel care a făcut marea reformă culturală, prima mare reformă culturală, după reforma isidoreană, Carol cel Mare, nici el nu știa carte, deși avea probabil simțul culturii, însă cultura era meseria altora, nu a păturii superioare. Deci se spune totdeauna că majoritatea poporului a fost analfabe-

tă, numai în ultimii 150 de ani s-a răspândit într-adevăr cultura – în parte, se înțelege, și după ce a fost inventat tiparul – și în popor; de aceea, în multe țări analfabeții sunt în minoritate sau sunt pe cale de dispariție. Însă până în secolul al XVIII-lea, chiar într-o țară atât de înaintată precum Anglia, în Camera Comunelor, deputații se opuneau la fundarea școlilor pentru popor, fiindcă spuneau că poporul se face apoi prea obraznic dacă învață. Ba mai mult: pot citi și opere împotriva religiei sau împotriva statului și atunci statul trebuie să intervină și să-i pedepsească ș.a.m.d. Este adevărat asta, însă nu e vorba de limba scrisă, este vorba de contactul permanent pe care și poporul de jos l-a avut totdeauna și toți analfabeții l-au avut totdeauna cu limba latină, cel puțin prin biserică și prin – să zicem așa – intermediul clerului și al păturii mai mult sau mai puțin culte. Deci toate limbile occidentale sunt mult mai profund influențate de limba latină clasică decât româna, unde influența clasică a venit foarte târziu, de abia cu Școala Ardeleană, și foarte puțin în epocile anterioare.

Lingvistul italian Giacomo Devoto, într-o contribuție despre tradiția clasică în limbile moderne și, în particular, în italiană, citează o serie de texte, de autori italieni și constată că în aceste texte se găsesc foarte puține elemente de tradiție neîntreruptă. Și, totuși, acestea sunt texte cu totul normale, texte pe care le înțelege toată lumea și cu atât mai mult indivizii mai mult sau mai puțin culți. Îmi aduc aminte de un text pe care îl citează din Benedetto Croce, unde în cinci sau șase rânduri un singur cuvânt nu e latinism, cuvântul *sembrano*, care în italiană vine din provensală. Niciun cuvânt în realitate din latina vulgară și de tradiție neîntreruptă.

Așa ceva este totuși cu totul imposibil în cazul limbii române; în română când se citează texte cu elemente numai latine, toate aceste elemente latine sunt [elemente latine] moștenite, adică vin din latina populară. Textul cel mai celebru care se citează mereu e *Somnoroase păsărele* al lui Mihai Eminescu, poezie care nu conține elemente străine, numai elemente latine. Aceasta pune și o problemă istorică pentru limba română, anume, când a început relatinizarea limbii române, dacă există și vreo relatinizare anterioară, adică prin latina clasică și prin cunoașterea limbii latine clasice anterioară secolului al XVIII-lea și anterioară Școlii Ardelene.

Există mai multe condiții, circumstanțe culturale care ar putea justifica cel puțin într-o anumită măsură aceste influențe. De pildă, faptul că limba latină s-a întrebuințat și în cancelariile domnești – în Moldova și în Muntenia – în documentele de la Alexandru cel Bun și ale altor domni. Astfel, sunt documente în limba latină datorită legăturilor Moldovei și, în particular, relațiilor lui Alexandru cel Bun cu Polonia și cu biserica catolică de limba latină din Polonia. Tot așa în Muntenia: documentele de la Vlaicu Vodă sunt în limba latină, deci în cancelariile domnești se întrebuința latina. În al doilea rând, prin unguri și prin alți catolici s-au păstrat legături cu Roma și a existat destul de mult timp o episcopie catolică a Milcovului, în regiunea Putnei. Și în al treilea rând, catolicii bănățeni au avut legături cu Roma mult înainte de Școala Ardeleană, deja în secolul al XV-lea și au fost și întâlniți la Roma de umaniștii italieni care au scris despre această limbă latină din Răsărit, din Orient.

Deci ar exista anumite condiții, faptele care se citează sunt foarte puține, anume problema cuvântului *popor*, care vine din *populu*, *populus*, deci are această formă cu *o* și nu *popur* sau așa ceva, ci *popor*; se pare că este un cuvânt în parte cel puțin savant. Al doilea cuvânt este cuvântul *român* și numele limbii, *limba românească*, care apare aproape întotdeauna în documente cu *u*, deci *rumân* și *rumânească*, dar care totuși, într-un text destul de vechi, care tocmai provine din Banat, în *Palia de la Orăștie*, are forma *român*, cu *o*. S-a atribuit deci unei influențe culte, acești bănățeni aveau conștiința că *român* provine din *romanus* și deci scriau – poate și pronunțau – cu *o*. Nu este o dovadă definitivă, deși unii savanți români au acceptat această idee fiindcă forma cu *o* este forma dezvoltată normal, în unele regiuni din Moldova, mai ales în regiunea Iași-Vaslui. Și cele mai multe atestări ale lui *român* cu *o*, nu cu *u*, provin tocmai din Moldova, mai ales de la Iași. Acolo și cartea lui Veniamin Costache se numește *Cartea românească de învățătură*.

De altfel, în Moldova cuvântul *român* este cu totul popular. Și cu această formă, cu *o*, nu cu *u*. Ba mai mult: numele pe care îl dă soția bărbatului este *român*. Soția când vorbește despre bărbat spune *românul meu* și, fără îndoială, nu înțelege *sclavul meu* cum se înțelegea în alte regiuni. Apoi mai sunt, în al treilea rând, câteva cuvinte păstrate tot așa în Banat, mai ales cuvântul *pedestru*, în această formă,

pedestru. Sau în forme ale lui *mizeru*, *mizer*, *mezer*, *meazăr*, care tot așa par forme culte. Deci sunt foarte puține elemente despre care s-a putut susține cel puțin că ar corespunde unei relatinizări anterioare relatinizării conștiente. Această relatinizare conștientă nu s-a făcut numai prin limba latină, ci s-a făcut în același timp prin italiană, adică elementele latine adaptate sub formă italiană, iar alteori inclusiv prin filieră germană. De exemplu, dacă anumite cuvinte au o formă astăzi aproape latinească (*punct*) nu se datorează limbii latine în mod direct, ci foarte probabil limbii germane, adică faptului că s-au adaptat manuale de matematică, de aritmetică din limba germană. Ba mai mult: în limba română avem dublete, însă aceste dublete nu sunt pur și simplu elemente populare moștenite și elemente intrate mai târziu din latina clasică sau din latina bisericii, ci de foarte multe ori sunt elemente franceze, care au fost adaptate la elementele moștenite, ceea ce din nou este o problemă, o dublă problemă a limbii române, pe de o parte, etimologia efectivă a acestor elemente – aici, fără îndoială, nu este lipsită de sens ideea lui Graur a etimologiei multiple, adică în realitate nu dintr-o singură limbă, ci în același timp din mai multe limbi, din franceză, din italiană pentru același cuvânt sau/și din latină cu adaptări la sistemul limbii române. Pe de altă parte, se pune problema tocmai acestor adaptări și aici se poate spune următorul lucru: atunci când e vorba de elemente mai mult sau mai puțin sistematice, când există o formă de bază moștenită, atunci elementele noi au fost adaptate la aceste elemente de bază mai ales în cazul sistemului verbal. În sistemul verbal avem astăzi foarte multe verbe care sunt neologisme, care sunt introduse mai târziu din franceză, din italiană sau din latină, franceză în același timp, însă care se conjugă cum se conjugă verbul de bază, păstrat din limba latină. Astfel, verbe ca *a dezice*, *a contrazice*, *rezice* ș. a. m. d. sunt toate neologisme. Cum se conjugă? Se conjugă ca verbul *a zice*, deci sunt și ele neregulate, fiindcă acest verb este un verb neregulat. Sau *a traduce*, *a conduce*, *a reduce* ș. a. m. d., sunt toate verbe noi. Cum se conjugă? Se conjugă precum verbul *a duce*, care este singurul verb între aceste verbe, păstrat din latină. Și, dat fiind că acest verb are imperativul *du*, atunci și verbele noi au imperativul cu *du*. Dat fiind că acest verb are participiul *dus*, atunci și aceste verbe noi au participiul cu *dus*, deci *a tradus*, *a redus*, *a condus* ș.a.m.d.

Eugen MUNTEANU

O revelație documentară: 18 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (VII)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări:

Aeterna Latinitas (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milescu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.).

A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Încheiem, cu foiletonul de față, publicarea ultimelor patru scrisori pe care G. Ivănescu i le-a expediat din Iași prietenului său de la Tübingen, în anii 1980, 1981, 1982 și 1983. Ivănescu efectuase o serie de vizite în Germania, revăzându-și, după decenii, prietenul, la Tübingen. Aflat acum la amurgul carierei și în ultimii ani ai unei vieți zbuciumate, profesorul ieșean pare să-și fi domolit puțin înflăcărarea din anii tinereții, dar nu a renunțat la propunerea de a încerca împreună o sinteză a concepțiilor lor. Detaliile biografice pe care le aflăm din aceste epistole sunt de o valoare excepțională.

Potrivit normelor de editare pe care mi le-am propus, am cuprins în secțiunea de note și comentarii toate informațiile sau precizările pe care le-am socotit necesare și utile cititorului. Pentru facilitarea unei consultări rapide a notelor și comentariilor, am decis să introduc o numerotare unică („în continuare”), de la o scrisoare la alta, începând cu prima scrisoare și continuând cu următoarele.

Partea a VI-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 2 (262), 2021, p. 52-60.

Celelalte precizări redacționale și editoriale privind transcrierea textelor și ortografia au fost prezentate mai pe larg în partea I a acestui serial.

15.

[1]

Iași, 22 februarie 1980

Dragă Coșeriu,

M-am întors bolnav în țară (la 5 noiembrie treceam granița). Eram bolnav chiar când am venit la tine, la Tübingen, cu Windisch²¹⁷. Am stat trei luni de zile în spitale. Și acum îți scriu dintr-un spital (cel de Urgență, pe str. Berthelot sau 40 de Sfinți, din fața Universității, spre Sărărie). Am avut (pot spune așa, la trecut) cardiopatie ischemică (anghină pectorală), osteoporoză și spondiloză, ca să nu mai vorbesc de litiaza renală, pe care o am din 1958. Mă mai doare încă un nerv în șale, în dreapta, și nu știu când va trece. Dar, după câte spun medicii, voi merge acasă. Așadar, acest an, 1979-1980, s-a soldat cu una din bolile mele cele mai grele din toată viața.

Astă vară, prin iulie sau august, a început tipărirea lucrării mele *Istoria limbii române*, zilele acestea fac ultimele corecturi. O lucrare de vreo 765 de pagini, care tratează dezvoltarea limbii române epocă cu epocă, de la latină și pînă astăzi. Va apare peste cel mai târziu o lună²¹⁸. Imediat îți voi expedia un exemplar, chiar mai multe (și pentru bibliotecă și colaboratori). Propun un nou model de istorie a unei limbi, în care noțiunea de bază de articulație joacă un rol principal. Sper că o să-ți placă, deși n-ai să fii cu multe lucruri de acord. După apariția acestei cărți, voi putea să-mi spun și eu cuvîntul mai răspicat în problemele romanisticii și ale lingvisticii generale. Cred s-o pot face [2] la congresul de romanistică de la Palma de Mallorca, unde sper să vin, deși nu m-am însănătoșit perfect²¹⁹. M-am anunțat cu o lucrare despre uniunile lingvistice occidentale (cred că sînt mai multe, nu una, cum pare că gîndea Sandfeld²²⁰). Dar vreau să mai prezint un text, pe care să-l citesc la masa rotundă pe care o vei conduce: *Au delà du structuralisme*. Îl voi intitula: *La nécessité d'une nouvelle orientation de la linguistique: l'orientation anthropologique*. Vreau să te antrenez și pe tine în această

acțiune. Dincolo de structuralism (la care trebuie cuprins și Piaget²²¹, și structuralismul generativist), nu este posibilă decât o orientare spre explicarea limbii prin om, atât de neglijată de structuraliști. *Istoria limbii române* pe care am scris-o poate însemna începutul unui nou gen de explicații prin om în lingvistică. Eu sînt ferm convins că ultimele două decenii ale secolului nostru trebuie să schimbe radical situația din lingvistică (ca și ultimele două decenii ale secolului trecut); și cred că *noi doi* putem realiza această schimbare, și chiar la congresul de la Palma de Mallorca. Trebuie să judecăm aspru, cum de altfel ai făcut, elucubrațiile generativiste americane, și trebuie să menținem din structuralism (și generativism) ce e bun; dar, față de erorile din ultima jumătate de secol, lingvistica nu mai poate fi numită structuralistă, ci antropologistă. Americanii decla- [3] ră că lingvistica este o știință antropologică; dar aceasta este în contradicție cu procedarea lor, care nu explică limba prin om. Trebuie să ajungem la adevăratul antropologism: o doctrină corectă despre om și explicarea limbii prin această doctrină corectă (prin această viziune corectă despre om). Pentru a opune noua direcție structuralismului lingvistic (care a fost atât de unilateral și a respins explicațiile prin om, admitînd cel mult pe cele „ontologice”), cred că termenul *antropologic* este cel mai potrivit. Vom spune că revenim cu aceasta la lingvistica de pînă la 1930, care a fost antropologică, deși²²² nu s-a numit așa. Bineînțeles, explicațiile antropologice nu înlătură pe cele prin sistem, cîte se pot da (cîte sînt determinate de sistem). Dar lingvistica trebuie să fie în primul rînd antropologică și după aceea structurală. La drept vorbind, ea nici n-ar trebui să poarte astfel de nume. Ea este lingvistica pur și simplu; dar pentru a deosebi o orientare de alta, un curent de altul, trebuie să denumim o anumită lingvistică ca structurală, o alta ca antropologică. Și pentru că au mai existat școli care se numesc antropologice sau a căror doctrină se numește antropologică, am putea numi școala „noastră” (dacă vei fi de acord [4] să o facem împreună) *neoantropologism*. Explicațiile mele în lingvistică sînt acceptate mai ales de foștii mei elevi din Timișoara (Stan²²³, Țăra²²⁴, Crașoveanu²²⁵, Oancea²²⁶, Frățilă²²⁷, chiar alții). La Iași încă îmi dau dreptate prea puțini dintre cei mai în vîrstă; dar dintre cei care au terminat Universitatea după 1973 sînt vreo 3-4 care gîndesc ca și mine. Cu vremea, și mai ales după apariția *Istoriei limbii române*, cred că se va contura clar chiar și în lingvistica românească un curent de

gîndire în sensul voit de mine. Ți-aș propune nu să facem una cu curen-
tul de gîndire inițiat de tine și elevii tăi în Germania – cele două școli
românești distincte, ca fenomene istorice deosebite –, ci să ne unim
într-o acțiune comună, rămînînd totuși ce sîntem fiecare și căutînd să
împrumutăm cît putem ideile celeilalte direcții. Nu spun că nu putem
începe o direcție antropologică amîndoi în lingvistică și cu deosebi-
rile de idei care sînt între noi. Dar acțiunea va fi mai eficace dacă vom
avea mai multe puncte de doctrină comune. Eu vream să-ți propun să
te apropii de modul meu de a gîndi în următoarele două probleme:
problema deosebirilor dintre substantiv, respectiv, adjectiv, numeral și
verb și problema celor două trepte ale spiritului.

[5] În prima problemă ne desparte ideea, pe care o susțin eu, că nu-
mai substantivul exprimă noțiuni, pe cînd adjectivul, numeralul, ver-
bul, note din conținutul noțiunii. Ideea, exprimată de mine în articolul
despre limbă și gîndire din AUT, I, 1963²²⁸, răstoarnă cu totul doctrina
chomskiană²²⁹ despre generarea vorbirii, despre nominalizări, despre
nivele (structură de suprafață, structură de adîncime). Noțiunea și no-
tele din conținutul ei stau pe același plan, nu sînt în nivele deosebite.
Doctrina logică pe care o folosesc este foarte simplă, este vechea logică
redușă la ce are ea mai simplu. Dar e firesc ca faptul de limbă să plece de
la ce este mai simplu, mai obișnuit, mai elementar în gîndire. Și asta nu
înseamnă că sînt totdeauna cu logica veche. Mie ea mi se pare eronată
în multe privințe și cred că adevăruri fundamentale au fost formulate
de logica nouă (logistica). Dar deocamdată nu este vorba despre ele.
Și eu cred că acestea își vor avea aplicații mai ales în sintaxă, nu la mor-
fologie.

În ce privește a doua problemă, ne desparte ideea că în domeniul spi-
ritului n-ar exista legi, pe care eu n-o admit. Punctele mele de vedere
le-am exprimat în *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue lette-
rarie* (*Philologica*, II)²³⁰. Cum știi, am plecat de la Philippide și deci cu
o viziune deterministă despre limbaj! În Italia am întîlnit idealismul
filozofic al lui Croce²³¹ și Gentile²³². Studiindu-l, am văzut că și acest
punct de vedere este justificat. Și [6] atunci – în toamna anului 1936
– am făcut sinteza între determinism și idealism: am considerat doc-
trina lui Philippide despre limbaj²³³ valabilă numai pentru graiurile
poporului, iar doctrina lui Croce și Gentile (în lingvistică: Vossler²³⁴,

Bertoni²³⁵, Pagliaro²³⁶) pentru limbile de cultură. Făceam o sinteză și cu teoria lui Blaga²³⁷ despre culturile minore și culturile majore, că- rora le găseam echivalente în lingvistică: graiurile populare și limbile literare. Și atunci m-am ridicat la altă teorie despre spirit: spiritul nu se comportă întotdeauna la fel; nu se opune ca comportament total și oricînd naturii; există și o formă mai primitivă a spiritului, cînd el nu este încă total emancipat și se manifestă cam ca natura: este supus determinismului. Lingvistica arată mai clar decît alte științe aceasta; căci ea s-a constituit deja ca o știință dublă: una cu legi fonetice, vala- bile numai pentru formele minore ale limbii, graiurile populare; alta, cu legea suverană a imitației (de aici neolingvistica²³⁸, care a greșit, aplicînd și graiurilor populare un principiu valabil numai pentru lim- bile literare), valabilă numai pentru limbile literare. În *Istoria limbii române* pe care am scris-o, se va vedea clar cum istoria limbii literare capătă alte forme decît cele pe care le impune istoria limbilor literare. Prin teoria celor două trepte ale spiritului ajungem și la o filozofie a spiritului diferită de cea a lui Windelband²³⁹ și Rickert²⁴⁰, ca și a lui Croce²⁴¹ și Gentile²⁴², pe care nu le mai pot admite astăzi, la 80 de ani de la apariția sau afirmarea lor.

[7] Aștept să-mi scrii pe scurt în aceste probleme. Prima dintre ele este discutată în articolul pe care l-am scris pentru volumele omagiale ce și se pregătesc. Vreau să-ți dau cîteva lămuriri și în privința contribuției mele. Precum i-a comunicat Windisch²⁴³ lui Weydt²⁴⁴, articolul era ter- minat la sfîrșitul lui octombrie. Speram să-l pot dactilografia în Ger- mania și să-l expediez de acolo lui Weydt. Nu s-a putut. L-am adus cu mine în România, pentru a-l dactilografia aici. Boala a împiedecat totul. Abia pe la sfîrșitul lui ianuarie am găsit pe cineva care s-a hotărît să-l dactilografieze. Cred că zilele acestea este gata. Voi reciti textul, pentru a corecta eventualele greșeli dactilo și-l voi expedia imediat în Germania. Voi scrie zilele acestea și lui Weydt, care așteaptă de multă vreme răspunsul meu, fără să știe ce s-a întîmplat. Mă voi scuza și sper că, deși am întîrziat atîta, articolul va putea fi tipărit în *Omagiu*²⁴⁵.

Cred că și s-a comunicat de către cineva că, în ianuarie, a murit prof. Caraman²⁴⁶. Eu eram în spital și am aflat tîrziu. Scrisesem anul trecut un articol despre viața și opera lui pentru *Anuar de lingvistică, istorie literară și folclor*, publicație a Institutului de lingvistică, istorie literară

și folclor din Iași. Am luat informații chiar de la el (în cele din urmă, după refuzuri repetate, a binevoit să mi le dea) și cred că am reconstituit o viață veridică a lui²⁴⁷. Dacă publicația nu-ți vine, îți voi trimite eu un exemplar. Moartea lui m-a impresionat adînc, mai ales că și eu mă vedeam, datorită bolii, la apusul vieții. S-a stins din cauza aceluiași popoli de care ți-am vorbit la Tübingen. Voi intra în posesia unora din [8] manuscrisele lui și le voi tipări în publicații ale Academiei²⁴⁸.

Revin la problema inițială. Congresul de la Palma de Mallorca poate însemna o cotitură radicală în istoria lingvisticii. Iar o înnoire a lingvisticii prin revenirea la explicațiile prin om rămâne întîi de toate de datorită românisticii, stegarul explicațiilor prin om al lingvisticii de pînă la 1930. La 1880 cotitura a fost realizată de indoeuropeistică. Astăzi cotitura trebuie făcută de românistică. Deși europeistica nu are de opus nici o altă direcție, pentru că în fond a fost și ea un stegar al explicațiilor limbii prin om. Eu îți propun deci termenul *antropologic* sau *antropologism* pentru noua direcție. Poate te-ai gîndit singur la el. Poate te-ai gîndit la alt termen. Aș vrea să-ți cunosc părerea și în această privință. Te rog, scrie-mi pe scurt, dacă nu poți mai lung.

Doamnei exprimă-i omagiile mele și respectuoasele mele sărutări de mîna. Iar „copiilor”²⁴⁹ cele mai bune urări. Ție o caldă îmbrățișare și aceleași bune urări de sănătate și fericire.

G. Ivănescu

Str. Nicolina, 4, scara C, ap. 7

6600 Iași

Note și comentarii

²¹⁷ Rudolf Windisch (n. 1940), lingvist german, profesor de romanistică la Universitatea din Rostock, profesor asociat de germanistică la Universitățile din Oradea și Cluj, a fost unul dintre primii discipoli ai lui Coșeriu, căruia i-a și editat o serie de cursuri universitare. Cunoscându-l pe Ivănescu la Freiburg, prin anii 1978-1979, a nutrit față de acesta sentimente de admirație și afecțiune. Cele mai multe dintre studiile sale de românistică au fost adunate în volumul Rudolf Windisch, *Studii de lingvistică și filologie românească*, editori Eugen Munteanu și Oana Panaite, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006.

²¹⁸ *Istoria limbii române* a apărut, într-adevăr, în primăvara anului 1980, la Editura Junimea din Iași, provocându-i autorului o mare bucurie.

²¹⁹ G. Ivănescu nu a putut participa la ediția a XIII-a a Congresului de Lingvistică și Filologie Romanică, desfășurat la Palma de Mallorca, între 7 și 12 aprilie 1980.

²²⁰ Kristian Sandfeld (1873-1942), lingvist danez, romanist și balcanolog, a fost profesor la Universitatea din Copenhaga. A emis teoria despre uniunea lingvistică balcanică, în care se includ toate limbile balcanice, indiferent de originea lor.

²²¹ Jean Piaget (1896-1980), biolog și filosof elvețian, profesor la Universitatea din Zürich, a fost creator al epistemologiei genetice structurale.

²²² În original apare secvența *nu s-a considerat ca atare* și, tăiată cu o linie de autor.

²²³ Ionel Stan (1927-2013), lingvist român, specialist în dialectologie românească, a fost cercetător la Institutul de Lingvistică „Sextil Pușcariu” și profesor al Universității din Cluj-Napoca, doctorand al lui Gh. Ivănescu.

²²⁴ Vasile Țăra (n. 1941), lingvist român, specialist în istoria limbii române, este profesor al Universității din Timișoara, doctorand al lui Gh. Ivănescu.

²²⁵ Dumitru Crașoveanu (1938-1999), lingvist român, specialist în gramatica limbii române, a fost profesor al Universității din Timișoara, doctorand al lui Gh. Ivănescu.

²²⁶ Ileana Oancea (n. 1940), lingvist român, specialistă în romanistică, este profesor al Universității din Timișoara, doctorandă a lui Gh. Ivănescu.

²²⁷ Vasile Frățilă (n. 1940), lingvist român, specialist în gramatica limbii române, este profesor al Universității din Timișoara, doctorand al lui Gh. Ivănescu.

²²⁸ *Gramatica și logica*, I. *Structura logică a gândirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în „Analele științifice ale Universității din Timișoara”, I (1963), p. 259-267.

²²⁹ Noam Chomsky (n. 1928), lingvist și filosof american, este profesor la Massachusetts Institute of Tehnolgy din SUA, promotor al lingvisticii generativ-transformaționale.

²³⁰ *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica”, II (1972), p. 5-25.

²³¹ Pentru Benedetto Croce, vezi supra, nota 14.

²³² Giovanni Gentile (1875-1944), filosof italian foarte influent în epocă, profesor la Universitățile din Palermo, Pisa, Roma și Milano, ministru al educației publice în guvernul lui Mussolini și președinte al Academiei Regale de Științe a Italiei.

²³³ Despre doctrina lui Philippide, vezi și supra, notele 27, 65, 78, 80, 82, 112, 127.

²³⁴ Pentru Karl Vossler, vezi supra, nota 13.

²³⁵ Pentru Giulio Bertoni, vezi supra, notele 26, 58, 61, 64.

²³⁶ Antonino Pagliaro (1898-1973), lingvist, filolog și filosof italian cu preocupări multiple, specialist în limbile clasice și în limbile indo-europene vechi, a fost profesor la Universitatea Sapienza din Roma și membru al Accademia dei Lincei.

²³⁷ Lucian Blaga (1895-1961), poet, dramaturg și filosof român, a fost profesor al Universității din Cluj și membru al Academiei Române. Distanța teoretică menționată aici de G. Ivănescu, cea dintre „culturile majore” (urbane, scrise) și „culturile minore” (rurale, orale), a fost dezvoltată de Lucian Blaga în *Orizont și stil*, prima parte din *Trilogia culturii* (1944).

²³⁸ Neogramaticii, prin principiul analogiei! (nota lui G. Ivănescu). Prin denumirea „Neogramatici” (germ. *Junggrammatiker*) sunt desemnați membrii Școlii de Lingvistică de la Leipzig, constituită la sfârșitul anilor 1870, în jurul învățaților germani August Leskien (1840-1914), Karl Brugmann (1849-1919), Hermann Osthoff (1847-1909) sau Hermann Paul (1846-1946).

²³⁹ Wilhelm Windelband (1848-1915), filosof german de orientare neo-kantiană, profesor la universitățile din Zürich, Freiburg im Breisgau, Strasbourg și Heidelberg.

²⁴⁰ Heinrich Rickert (1863-1936), filosof german de orientare neo-kantiană, profesor la Universitățile din Freiburg im Breisgau și Heidelberg.

²⁴¹ Pentru Benedetto Croce, vezi supra, nota 14.

²⁴² Pentru Giovanni Gentile, vezi supra, nota 232.

²⁴³ Despre Rudolf Windisch, vezi și supra, nota 217.

²⁴⁴ Harald Weydt (n. 1938), filolog și filosof german, profesor la Universitatea Viadrina-Frankfurt am Oder. Discipol al lui Eugenio Coseriu, a fost unul dintre co-editorii seriei de volume omagiale *Logos semanticos* (vol. I-V, 1981).

²⁴⁵ Articolul a apărut, într-adevăr, într-unul dintre volumele omagiale dedicate lui Eugenio Coseriu, vezi supra, notele 215 și 216.

²⁴⁶ Petru Caraman (1898-1980), slavist și etnolog român, profesor la Universitatea din Iași, membru post-mortem al Academiei Române. Despre relațiile foarte apropiate dintre cei doi străluciți reprezentanți ai tradiției universitare ieșene, vezi și: Eugen Munteanu, *O prietenie exemplară. Petru Caraman și Gheorghe Ivănescu în corespondență*, în „Limba Română”, nr. 1-2, anul XXI, Chișinău, 2011, p. 35-41 (I), nr. 3-6, anul XXI, Chișinău, 2011, p. 271-276 (II), nr. 7-8, anul XXI, Chișinău, 2011, p. 166-174 (III) și nr. 9-10, anul XXI, Chișinău, 2011, p. 112-116 (IV).

²⁴⁷ Vezi: G. Ivănescu, *A 80-a aniversare a profesorului Petru Caraman*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXVI (1977-1978), București, 1980, p. 269-274.

²⁴⁸ Bucurându-se de încrederea deplină a familiei profesorului Petru Caraman, G. Ivănescu plănuia să inițieze publicarea lucrărilor rămase în manuscris de la marele său mentor și prieten. Starea precară a sănătății și moartea nu i-au permis realizarea acestui proiect.

²⁴⁹ Din formularea de aici, rezultă că, în timpul vizitei la Tübingen, G. Ivănescu a cunoscut-o pe cea de-a doua soție a lui Coșeriu, fiica lui Vittore Pisani, pe cele două fiice, Anamaria Coseriu Pisani, Laura Adriana Coseriu Pisani, și pe cei doi fii, Pablo Coseriu Pisani și Juan Victor Coseriu Pisani. Vezi și supra, notele 122, 196, 201, 211, 217, 220.

16.

[1]

Iași, 21 ianuarie 1981

Dragă Coșeriu,

Nu ți-am putut scrie de atîta vreme. Nu mai țin minte nici dacă ți-am scris după întoarcerea mea în țară. Cred că da, la apariția cărții mele. Am exprimat atunci părerea că lucrarea mea îți va place. Între timp,

gîndindu-mă mai bine, am ajuns la concluzia că nu ți-a plăcut. Nu pentru că nu mi-ai scris despre ea, ci pentru alte motive. Desigur, nu poți renunța la teoria că latina populară este latina italică influențată de limba greacă. Eu îți dau însă dreptate numai în parte, cînd susții aceasta. Prima influență este numai cea a limbilor italice și chiar a etruscei, nepomenită de mine în lucrarea mea. După aceea vine influența limbii grecești. Voi spune aceasta în ediția a doua și în versiunea franceză a operei mele, versiune pe care voi începe să o pregătesc acum (am adunat sute de fișe de care trebuie să țin seamă la „redactarea” acestei versiuni). Eu aș vrea mereu ca noi doi să [2] ne apropiem mai mult în idei; dar, cum tu nu poți renunța la ideile tale, nici eu nu pot renunța la ale mele. Eu îți propun să faci un efort în această privință. S-ar naște astfel o direcție de idei cu mult mai originală decît e cea inaugurată numai de tine în Germania. Nu uita că ideile propuse de mine chiar numai în *Istoria limbii române*²⁵⁰ constituie o revoluție pentru romanistică și în genere pentru modul de a face istoria limbii. Eu cred că abia eu am trasat metodele adevărate ale cercetării istoriei limbilor și cred că anul apariției cărții mele (la un secol după epoca în care se afirmaseră neogramaticii, după 50 de ani și ceva de structuralism, după 20 și ceva de generativism) poate constitui o revenire a lingvisticii la adevărata ei matcă, poate însemna începutul unei epoci noi pentru lingvistica occidentală și cea rusească (bineînțelese, legate fiind ideile mele cu ale tale, această influență va fi mai profundă). De aceea, îți propun mereu să te apropii de mine ca idei. Doctrina ta nu poate aduce revoluție decît în privința analizei limbii. Revoluția în istoria limbii o aduc eu, cu lucrările [3] mele. Știu că disprețuiești ideile mele în această privință, pentru că admit legi și în științele spiritului. Nu uita însă că eu am făcut sinteza între ideologia secolului al XIX-lea (determinismul) și cea a secolului al XX-lea (teoria libertății spiritului) și că, plecînd de la terminologia lui Blaga, am distins cele două trepte ale spiritului: cel minor și cel major²⁵¹. Iar lingvistica trebuie să se împartă în două, după aceste trepte ale spiritului. *Istoria limbii române* este o demonstrație a acestor afirmații, care, de fapt, au ieșit din examinarea faptelor din diversele limbi a căror istorie am studiat-o.

Tu nu știi că eu am creat deja două școli lingvistice: una la Iași, cu Arvin-te²⁵², d-na Teodorescu²⁵³, Giosu²⁵⁴, Andriescu²⁵⁵, care deja admit multe din ideile mele, și una la Timișoara, cu I. Stan²⁵⁶, d-na Oancea²⁵⁷ (care

a făcut un original curs de romanistică plecând de la ideile mele despre cele două lingvistici), V. Țăra²⁵⁸, V. Frățilă²⁵⁹ și D. Crașoveanu²⁶⁰, care și-au pregătit și trecut doctoratul cu mine și sînt deja niște cercetători eminenți în domeniul istoriei și analizei limbii române. Prima școală s-a afirmat deja prin 1955, dar s-a conturat mai ales în anii din urmă; a doua, de [4] prin 1975. Ai să spui că aceste școli sînt total necunoscute în Apus și în U.R.S.S. Așa este, dar asta nu înseamnă că ele n-au idei, că nu reprezintă ceva în istoria lingvisticii, în istoria reală a lingvisticii, nu în cea occidentală-centrică din Apus și sovietocentrică din U.R.S.S. Publicînd în limbi străine și dînd acestor publicații difuziunea firească, ele vor ajunge să fie cunoscute și peste hotare. Timișorenii au pregătit să apară anul acesta un volum din operele mele de la început și de mai tîrziu, intitulat *Studii de lingvistică românească și generală*²⁶¹, I, primul dintr-o serie de patru volume, care nu va cuprinde decît o parte din operele mele, și vor să pregătească unul de lingvistică generală, cu articole de-ale mele inedite și de-ale elevilor mei din Timișoara, tot inedite.

M-am încurcat rău cu volumul pregătit pentru editura Fink²⁶². Acum e aproape gata și sigur că-l voi trimite Editurii prin mai. Vreau să-i mai adaug un studiu pe care nu mă gîndisem pînă acum să-l introduc, cel despre timpul, aspectul și durata acțiunii în limbile indoeuropene²⁶³.

De anul nou, primește, împreună cu doamna Coșeriu și întreaga familie²⁶⁴, urările mele de sănătate și de mari succese.

G. Ivănescu

Note și comentarii ■

²⁵⁰ Pentru *Istoria limbii române*, vezi supra, notele 176, 181, 218, 230.

²⁵¹ Pentru preluarea de către G. Ivănescu a ideilor lui Lucian Blaga, vezi și supra, nota 237.

²⁵² Vasile Arvinte (1927-2011), lingvist și filolog român, specializat în istoria limbii române, a fost profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, șef de catedră, decan și prorector.

²⁵³ Ecaterina Teodorescu (cca 1927-cca 2009), lingvist român, specializată în gramatica limbii române, a fost profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

²⁵⁴ Ștefan Giosu (1926-2006), lingvist și filolog român, specializat în dialectologia limbii române, a fost profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

²⁵⁵ Alexandru Andriescu (1926-2014), lingvist și filolog român, specializat în istoria limbii române literare, a fost profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, șef de catedră și decan.

²⁵⁶ Pentru Ionel Stan, vezi supra, nota 223.

²⁵⁷ Pentru Ileana Oancea, vezi supra, nota 226.

²⁵⁸ Pentru Vasile D. Țăra, vezi supra, nota 224.

²⁵⁹ Pentru Vasile Frățilă, vezi supra, nota 227.

²⁶⁰ Pentru Dumitru Crașoveanu, vezi supra, nota 225.

²⁶¹ Volumul a apărut cu următoarele coordonate: G. Ivănescu, *Lingvistică generală și românească*, Ediție îngrijită, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țăra, Timișoara, Editura Facla, 1983, 327 p.

²⁶² Pentru volumul de studii proiectat de G. Ivănescu să apară în Germania, vezi supra, nota 214.

²⁶³ Vezi supra, nota 112.

²⁶⁴ Pentru familia lui Eugenio Coseriu, vezi supra, notele 122, 196, 201, 211, 217, 220.

17.

[1]

Iași, 6 februarie 1982

Dragă Coșeriu,

Îți fac cele mai calde urări cu prilejul celei de a șizecea aniversări, sărbătorită, cu un fast meritat, de elevii tăi. Frumosul omagiu, concretizat în cinci volume²⁶⁵, cum n-a mai avut nici un lingvist pînă astăzi, este un adevărat monument al lingvisticii. Nu știu dacă poți fi de acord cu cele susținute în articolul meu. Când vei avea timp să-mi scrii – eu am pierdut speranța aceasta, căci nu-mi mai scrii de ani de zile –, am să te rog să-mi spui sincer părerea, chiar dacă ar fi dintre cele mai defavorabile.

Cred că nu ți-am comunicat că, din mai și pînă în septembrie 1981, [2] chiar pînă în octombrie, am fost foarte grav bolnav. Poate ți-am comunicat însă că, întors din R.F.G. în țară, la începutul lui noiembrie 1979, am început să sufăr din ce în ce mai rău de osteoporoză și cardiopatie ischemică. Boala începuse chiar pe la 20 octombrie, pe cînd eram în Freiburg, dar nu-mi dădeam seama de ce avea să urmeze. Pe la mijlocul lui noiembrie 1979, nu mă mai puteam scula din pat decît în trei sferturi de oră. Un tratament de perfuzii cu levofalan m-a pus pe picioare pînă pe la mijlocul lui februarie 1980. Dar multe luni

de zile eram foarte slăbit și mă simțeam obosit. Abia în august 1979 m-am simțit bine²⁶⁶. Dar iarna care a urmat și o serie de drumuri fără rost la București, chemat de responsabila cărții „scrise” [3] împreună cu Th. Simenschy, pe care o predasem Editurii didactice și pedagogice din București – am spus: fără rost, pentru că nu mi se dădea cu toate acestea manuscrisul pentru unele puneri la punct și adaose –, drumuri care m-au obosit cumplit, au făcut să mă simt din nou ca în perioada anterioară lui august 1980. Tratamentul cu levofalan, continuat și în 1981, m-a dus la anemie, iar aceasta mi-a prilejuit o viroză, care m-a dat gata. Dar, în decembrie 1982, analizele sîngelui și analiza măduvii sternului au arătat că scăpasem și de osteoporoză și de anemie. Am rămas numai cu cardiopatia ischemică și alte boli mai vechi, pe care nu le-am mai pomenit. În acești doi-trei ani am stat mai tot timpul culcat, ceea [ce] are unele urmări: obosesc repede cînd merg și cînd mă plec.

Cartea „scrisă” împreună cu Simenschy – de fapt o completare a manuscrisului rămas de la el – *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, a apărut în ultimele zile ale anului 1981, dar s-a pus în vînzare în ianuarie 1982. Îți voi trimite peste cîteva zile un exemplar. Din nefericire, responsabila cărții n-a făcut corecturile cum trebuie, așa că s-au strecurat sute și sute de greșeli de tipar. Ea a mai redactilografiat multe foi, pentru a muta titlurile de cărți și chiar numele autorilor în subsol, dar n-a fost atentă la corectarea acestor foi, încît avem și greșeli de acest fel. Mie nu mi s-a dat nici o corectură²⁶⁷. Mai tîrziu îți voi trimite un exemplar cu toate corectările necesare.

Scrie-mi ce face Doamna Coseriu, ce fac „copiii”²⁶⁸. Tuturor, cele mai bune urări.

Cu drag,
G. Ivănescu

Note și comentarii ■

²⁶⁵ Despre cele cinci volume ale seriei omagiale dedicate lui Coseriu, vezi supra, nota 215.

²⁶⁶ Într-adevăr, în intervalul menționat, Ivănescu a traversat o perioadă foarte grea din viața sa, cu lungi perioade de spitalizare (la Spitalul de Urgență din Iași) și de

convalescență la domiciliu. Apariția în 1980 a *Istoriei limbii române*, foarte bine primită și de specialiști, și de publicul intelectual mai larg, a contribuit, poate decisiv, la confortul său sufletesc. Vezi și supra, notele: 176, 181, 211, 218, 230, 250.

²⁶⁷ G. Ivănescu se va plânge în repetate rânduri despre felul în care a fost editată această carte.

²⁶⁸ Despre familia lui Eugenio Coseriu vezi supra, notele 122, 196, 201, 211, 217, 222, 264 și 267.

18.

[1]

Iași, 21.10.86²⁶⁹

Dragă Coșeriu,

Sîmbăta trecută (azi e marți) mi s-a comunicat de către Banca Națională din Iași că mi-ai trimis 60 de dolari. Voiam să predau imediat o cerere de eliberarea pașaportului meu pentru o plecare temporară în străinătate. Dar, de vreo 10 zile, au reapărut unele simptome ale bolii mele, care m-a chinuit atîta în anii 1979-1981, și chiar și după aceea. Am fost invitat de Bochmann²⁷⁰ să merg la Leipzig pentru a face acolo trei conferințe (1. *Specificul limbii române*; 2. *Teoria lui N. Chomsky despre producerea vorbirii*; 3. *Principiile și metodele istoriei limbilor*) la sfîrșitul lunii mai și la începutul lunii iunie. Dar, neavînd în bancă cei 50 de dolari obli- [2] gatorii pentru a putea pleca, am amînat călătoria pe toamnă. Acum mă văd obligat să amîn călătoria anul viitor, dacă se va putea, sau să merg acolo la mijlocul lunii decembrie. Cred însă că boala, care a reînceput și s-ar putea să dureze chiar cîteva luni, nu-mi va permite să mai fac o călătorie în străinătate decît primăvara, vara sau toamna anului viitor. Voiam să combin călătoria în RDG cu o călătorie în Austria, unde Frîncu²⁷¹ predă limba (și literatura?) română. Dacă vin anul viitor, aș combina-o și cu o călătorie în RFG²⁷².

Am găsit de aproape o jumătate de an *Istoria socială a limbii române* a lui Al Rosetti²⁷³, dar nu ți-am putut-o trimite, căci voiam s-o asociez cu *Omagiul Bărbulescu*²⁷⁴, care încă n-a ieșit la iveală din mormanele de cărți și reviste din apartamentul meu.

[3] *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene* e plină de inexactități în domeniul lingvisticii occidentale și sovietice, atât prin ordonarea materialului și împărțirea pe epoci a istoriei lingvisticii indoeuropene, cât și prin discutarea activității unor persoane necunoscute străinilor²⁷⁵. Ca și pentru *Istoria limbii române*, intenționez elaborarea unei a doua ediții, care va fi de fapt o carte nouă și numai a mea, nu și a lui Simenschy. Istoria lingvisticii indoeuropene din ultimele două decenii o văd acum cu totul altfel.

Dacă m-ai putea invita să fac anul viitor niște conferințe la Tübingen, aș veni cu plăcere. Mi-aș mai completa și informația în atâtea domenii ale lingvisticii.

Sper că nu ești supărat pe mine pentru faptul că nu te-am citat nicăieri în *Gramatica comparată a limbilor indo- [4] europene*²⁷⁶. Într-o istorie a lingvisticii generale și a lingvisticii romanice ți-aș acorda un capitol întreg. Sper să trăiesc atîția ani cîți îmi trebuie ca să completez și definitivez și aceste lucrări, pe care le-am redactat în deceniile al VII-lea și al VIII-lea ale secolului nostru.

Nu mi-ai mai scris de ani de zile. Aceasta mă mîhnește și mă face și pe mine să-ți scriu rar. Și totuși, cu toate deosebirile de concepție dintre noi, avem atîtea laturi comune!

Scrie-mi ce s-a întîmplat cu profesorul D. Găzdaru²⁷⁷: A murit? E grav bolnav? Profesorul Iordan a murit în ziua de 20 septembrie trecut și a fost înmormîntat la Bellu în ziua de 23 septembrie. Am vorbit și eu la înmormîntarea sa²⁷⁸. Au fost prezenți sute de oameni.

Cu multe mulțumiri și expresia afecțiunii pe care ți-o port. Multe salutări doamnei și „copiilor”²⁷⁹.

G. Ivănescu

Ai primit scrisoarea mea din iarnă?

Note și comentarii ■

²⁶⁹ Aceasta este, cu o mare probabilitate, ultima scrisoare scrisă și trimisă de G. Ivănescu celui pe care l-a considerat, după toate semnele, cel mai bun prieten al său. Peste șase luni, la 3 iunie 1987, Ivănescu înceta din viață.

²⁷⁰ Klaus Bochmann (n. 1938), lingvist și romanist german, specializat în românistică, este profesor la Universitatea din Leipzig, președinte al Societății „Moldova”, membru al Academiei Saxone de Științe din Leipzig, *doctor honoris causa* al Universităților din Alba Iulia și Iași.

²⁷¹ Constantin Frâncu (n. 1941), lingvist și filolog român, specialist în istoria limbii române, profesor la Universitatea din Iași, a fost lector de limbă română la Universitatea din Berlin și profesor invitat la Universitatea din Viena.

²⁷² Proiectul acestei călătorii nu a mai fost realizat.

²⁷³ Pentru Alexandru Rosetti, vezi supra, nota 73.

²⁷⁴ Este vorba despre volumul *Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu la 25 de ani de profesorat*, Iași, 1931. Ilie Bărbulescu (1873-1945), filolog și lingvist român, specializat în slavistică, a fost profesor la Universitatea din Iași, membru al Academiei de Științe din Zagreb și membru corespondent al Academiei Române.

²⁷⁵ Lucrarea *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, semnată de G. Ivănescu alături de Th. Simenschky și publicată la București în 1981, la Editura Didactică și Pedagogică, a fost obiectul unei aspre autocritici din partea lui Ivănescu. Cele mai multe dintre aceste critici vizau partea redactată de Simenschky. Ivănescu era de asemenea foarte nemulțumit de intervențiile numeroase și, după părerea sa, neavenite, ale redactorului de carte și ale profesorilor bucureșteni Lucia Wald și Dan Slușanschi, desemnați de editură drept referenți științifici.

²⁷⁶ După știința mea, cei doi prieteni, Ivănescu și Coșeriu, nu s-au citat niciodată unul pe altul în textele cu caracter științific. Această ignorare reciprocă ar putea face obiectul unei investigații psihanalitice!

²⁷⁷ Pentru Dimitrie Găzdaru, vezi și supra, notele 38, 76, 77, 87, 89, 90.

²⁷⁸ Vezi necrologul publicat de G. Ivănescu cu titlul *Acad. Iorgu Iordan (29 septembrie / 11 octombrie 1888 – 20 septembrie 1896)*, în „Analele Academiei Române” XXXVI (1989), anul 120 (1986), p. 287-289. Este alocuțiunea ținută de G. Ivănescu la adunarea de doliu, alături de ale lui Radu Voinea, Al. Hanță, Gavril Istrate, Marius Sala.

²⁷⁹ Pentru familia lui Eugenio Coseriu, vezi și supra, notele 122, 196, 201, 211, 217, 220, 264, 268.

Cristinel MUNTEANU

Eugeniu Coșeriu și deontologia activității hermeneutice. O notă lămuritoare

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

Am plasat în această secțiune, intitulată *Hermeneutică și interpretare*, patru texte coșeriene (*Saussure al meu*¹, *Pagliaro „al meu”*², *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană* și *„Interpretarea are loc întotdeauna într-un anume cadru și privește întotdeauna un obiect”*³), care sunt legate între ele (și) prin aceea că sunt străbătute de un fir roșu hermeneutic. La Coșeriu, activitatea interpretativă, când vine vorba de lectura textelor aparținând marilor gânditori sau oameni de știință, se desfășoară respectând anumite principii. Unele sunt principii hermeneutice propriu-zise (cum este, de pildă, *principiul încrederii*)⁴, altele țin efectiv de etica științelor umaniste (cum sunt, bunăoară, „principiile lingvisticii ca știință a culturii”, pe care savantul român le-a expus, deseori, în prelegerile și conferințele sale⁵).

De altfel, în cazul lui Coșeriu, principiile hermeneutice se încadrează tot în sfera deontologiei științelor culturii, fiindcă și ele caracterizează modul său de a face știință. Cred că acest aspect reiese destul de limpede din următorul citat: „Întotdeauna am căutat să mă deplasez *dinspre* Saussure, nu *împotriva* lui sau *fără* el. Criticii mei suferă de o eroare

de perspectivă: ei nu reușesc să vadă că eu nu am căutat niciodată să-l interpretez pe Saussure ori să ofer o exegeză a operei sale; mai curând, ceea ce am încercat să fac a fost să-l utilizez pe Saussure ca o călăuză în investigațiile mele, ca un model de cercetare a obiectului lingvisticii.” (vezi E. Coșeriu, *Saussure al meu*, în această secțiune).

Într-adevăr, ceea ce l-a interesat pe Coșeriu, încă de la început, a fost să creeze o teorie lingvistică unitară și coerentă în raport cu realitatea limbajului și, pentru a-și atinge acest obiectiv, el avea nevoie să-și confrunte ideile și intuițiile proprii cu punctele de vedere ale altor mari lingviști și filosofi ai limbajului. De aceea, spre deosebire de André Martinet (la care face aluzie în textul despre Saussure), Eugeniu Coșeriu nu se sfiește să-i indice pe cei care i-au influențat (mai mult sau mai puțin) ori i-au confirmat concepția lingvistică.

În acest sens, merită amintită și opinia lui Coșeriu referitoare la natura acestor „influențe”. Într-un amplu interviu, lingvistul român a afirmat următoarele: „Influențele nu corespund unei pure preluări, căci doar la spiritele vulgare este o simplă preluare. Influența este întotdeauna stimularea unui material care este deja prezent”⁶. Acesta pare să fie specificul „influenței” în domeniul științelor umaniste: ceea ce găsim explicit, bine formulat și justificat la un alt teoretician corespunde intuiției pe care o aveam dinainte (implicit) cu privire la obiectul cercetat.

Din această perspectivă, se poate spune că edificiul teoretic coșerian a beneficiat de multiple influențe, declarate cu onestitate de Coșeriu⁷. În definitiv, în cazul doctrinei sale lingvistice (numită *lingvistica integrală*), nu avem de-a face cu un produs eclectic, ci cu o *sinteză* (de tip hegelian) în cea mai autentică accepție a termenului. Eugeniu Coșeriu – el însuși un important filosof al limbajului și, totodată, un apreciat istoric al reflecțiilor despre limbaj – a preluat de la înaintașii remarcabili doar acele elemente (concepțe, distincții esențiale și principii) cu adevărat valoroase și valide, lăsând deoparte sau depășind insuficiențele concepțiilor susținute de marii săi precursori.

Printre cei a căror înrăurire puternică o recunoaște, se află, la loc de cinste, lingvistul italian Antonino Pagliaro. După descoperirea scrierilor acestuia, efectul asupra lui Coșeriu a fost unul realmente determinant: „am devenit, s-ar putea spune, «pagliarizat»: m-am identificat cu gândi-

rea sa, am ajuns prin el la alți autori și gânditori și nu mai sunt capabil să deosebesc gândul lui Pagliaro de ceea ce este o interpretare sau o dezvoltare ulterioară” (vezi E. Coșeriu, *Pagliaro „al meu”*, în această secțiune).

Recunoaștem aici un principiu hermeneutic frecvent aplicat de Coșeriu: *a merge cu un autor dincolo de acel autor*⁸. Savantul român se referă uneori explicit la această modalitate de interpretare (care presupune și o identificare parțială cu autorul interpretat): este vorba de modul hermeneutic „intern și dinamic” (opus celui „extern și static”)⁹, pe care îl tratează și îl pune la lucru efectiv în conferința *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană* – care s-ar fi putut intitula, tocmai de aceea, la fel de bine, *Blaga al meu* (vezi în această secțiune).

Despre felul *sui generis* în care Platon a asimilat și a dezvoltat creator doctrina lui Socrate, Coșeriu discutate, de altminteri, încă din anii '60, în cursurile sale de istorie a filosofiei limbajului (vezi a sa *Geschichte der Sprachphilosophie*). Totuși, se observă insistența cu care teoreticianul român revine asupra problematiei hermeneutice în ultimul deceniu al vieții sale. De exemplu, în interviul acordat de E. Coșeriu lui J. Kabatek & A. Murguía, întâlnim pagini excepționale despre hermeneutică (vezi, bunăoară, în această secțiune, fragmentul „*Interpretarea are loc întotdeauna într-un anume cadru și privește întotdeauna un obiect*”).

Chiar textele incluse în această rubrică a revistei „Limba română” – dar și altele înrudite tematic – aparțin (ca perioadă a elaborării / redactării și a publicării) unui interval de timp foarte restrâns: 1993-1997. În felul acesta, alături de o teorie excelentă referitoare la limbaj (*lingvistica sa integrală*, ale cărei linii de forță se găsesc întrucâtva menționate și în cele patru materiale reproduse aici), se vede că Eugeniu Coșeriu a ținut să ne transmită și o lecție extraordinară despre atitudinea etică pe care omul de știință veritabil trebuie să o aibă în fața textelor și a ideilor importante lăsate de înaintași. Deprinzând o atare lecție, cred că se cuvine să manifestăm și noi aceeași atitudine în raport cu moștenirea științifică a genialului lingvist de origine română.

Note

¹ Din rațiuni practice, am tradus în românește titlul *My Saussure* (transpus deja în spaniolă, portugheză și franceză ca *Mi Saussure*, *O Meu Saussure*, respectiv *Mon Saussure*) prin *Saussure al meu*, deși o atare opțiune (care poate

transmite și o notă afectivă) nu prea era pe placul lui Coșeriu: „[...] *Mon Saussure*, adică *Saussure așa cum îl văd eu* (e greu să spui în limba română «Saussure al meu»)...” (vezi E. Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în vol. *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 66).

² În acest caz, conținutul textului în cauză justifică utilizarea ghilimelelor din titlu, de vreme ce se face referire la asimilarea organică a concepției lui Pagliaro de către Coșeriu, cam în felul în care a procedat Platon cu Socrate.

³ Titlul acestui fragment (extras din interviul acordat de E. Coșeriu lui J. Kabatek & A. Murguía) este unul propus de mine, întrebându-l una dintre replicile lui Coșeriu.

⁴ Vezi Cristinel Munteanu, *Despre o hermeneutică a sensului bazată pe «principiul încrederii»*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 6, 2014, p. 51-61; cf. și Cr. Munteanu, *Eugenio Coseriu and the Hermeneutical Principle of Trust*, în „Philologica Jassyensia”, an XII, nr. 1 (23), 2016, p. 77-86.

⁵ Despre aceste principii Coșeriu a vorbit prima oară în mod explicit în 1977 în discursul său de recepție la Academia din Heidelberg (vezi Eugenio Coseriu, *Antrittsrede an der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*, în „Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften”, 1977, p. 107-108).

⁶ Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2017, p. 120.

⁷ Vezi, de pildă, *Discurso de Investidura del Prof. Eugenio Coseriu*, în vol. *Discursos de investidura de doctor „honoris causa” de los profesores Carlos Castilla del Pino, Eugenio Coseriu, José Elguero Bertolini*, Universidad Autónoma de Madrid, 1999, p. 33-42.

⁸ Pe urmele lui E. Coșeriu, am încercat să aplic și eu acest principiu hermeneutic în unele studii de-ale mele despre B.P. Hasdeu și G. Ivănescu.

⁹ Cu privire la modurile hermeneutice, vezi și Eugenio Coseriu, *Von den **universali fantastici***, în Jürgen Trabant (Hrsg.), *Vico und die Zeichen. Vico e i segni*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1995, p. 73.

Eugeniu COȘERIU

Saussure al meu*

Când prietenii care au organizat acest simpozion m-au invitat să particip, mi-au spus că voi fi – mai mult decât un conferențiar invitat – unul dintre subiectele discuției.

La drept vorbind, toți ar trebui să fim considerați subiecte ale discuției, deoarece suntem cu toții lingviști care, în această zi și în aceste vremuri, continuăm să discutăm despre Saussure!

Prin urmare, tema noastră de azi, aici, este Saussure și lingvistica contemporană. Intenționez să iau titlul respectiv *ad litteram*. Într-adevăr, de vreme ce pot pretinde că vorbesc în deplină cunoștință de cauză despre mine însumi ca lingvist contemporan, propun să-l tratez pe Saussure în relație cu propria-mi concepție privitoare la limbaj și la lingvistică. În acest sens, vă voi vorbi despre Saussure „al meu”.

Un lingvist faimos a fost întrebat cu ceva timp în urmă ce datora înaintașilor și confrăților săi lingviști. A răspuns că găsisese la ceilalți fie o confirmare a propriilor idei, fie păreri opuse care s-au dovedit utile pentru a-și defini mai clar concepțiile proprii. În particular, cu privire

* Acest text al lui Eugeniu Coșeriu, tradus în românește de Cristinel Munteanu, a apărut inițial în limba engleză sub titlul *My Saussure*, în Tullio De Mauro & Shigeaki Sugeta (eds.), *Saussure and Linguistics Today*, Bulzoni Editore, Roma, 1995, p. 187-191. Ulterior, cu unele revizuri și adăugiri, textul s-a publicat și în alte limbi (spaniolă, portugheză și franceză): (i) *Mi Saussure*, în *Actas do IV Congresso Internacional da língua galego-portuguesa na Galiza. Em homenagem a Ferdinand de Saussure* [1993], Universidade de Vigo, 1996, p. 379-382; (ii) *O Meu Saussure*, în „Confluência. Revista do Instituto de língua portuguesa” (14), Rio de Janeiro, 1997, p. 33-36; (iii) *Mon Saussure*, în Rika van Deyck, Rosanna Sornicola, Johannes Kabatek (éds.), *La variabilité en langue. Langue parlée et langue écrite dans le présent et dans le passé*, în „Communication & Cognition” (= „Studies in Language”, no. 8), Gent, 2004, p. 17-24 [re-publicat în „Anadiss” (Suceava), nr. 21 (I), 2016, p. 12-18]. Traducătorul Cr.M. îi mulțumește lui J. Kabatek pentru permisiunea de a publica aici prezenta versiune.

la Saussure, a precizat că îi luase mult timp să se elibereze de distincția dintre *langue* și *parole*.

(Aceasta se întâmplă frecvent în științele umaniste: învățăm de la alții și uităm că am făcut așa. Apoi, recitindu-i pe acești autori, avem impresia că ei pur și simplu ne confirmă concepțiile. Iar în cazul ideilor pe care nu reușim să le pricepem, pe acestea le expediem ca fiind străine de convingerile noastre intuitive!)

Dar putem noi respinge, cu adevărat, distincția dintre *langue* și *parole*? În opinia mea, putem, fără îndoială, să perfecționăm modul în care o prezentăm și o explicăm; dar simt că nu putem respinge distincția cu totul.

Într-adevăr, aș prefera să abordez întrebarea într-un fel complet diferit. Fiindcă, vedeți, sunt dispus să recunosc că tot ce este de valoare în scrierile și în concepțiile mele, precum și în metodele pe care le urmez este rodul unei prelucrări dialectice a reflecțiilor și a elaborărilor care pot fi aflate la alți lingviști și filosofi ai limbajului. În acest proces, piatra de încercare mereu prezentă este realitatea limbajului – realitatea care se revelează prin observație reflexivă și meditație hermeneutică. Mi-aș descrie concepțiile ca fiind, în esență, o încercare de a-i împăca – ținând un ochi ferm ațintit asupra realității limbajului – pe Saussure cu Humboldt și cu Pagliaro, ajutat de sugestiile venind dinspre Hjelmslev, Sapir, Menendez Pidal și dinspre filosofia și epistemologia lui Aristotel, Leibniz, Vico, Hegel și Croce (Aristotel și Hegel mai presus de oricare alții).

Astfel, principiul meu călăuzitor a fost acela de a acorda încredere deplină ideilor pe care le-am întâlnit și pe care am căutat să le integrez într-o concepție unitară. Aceasta deoarece toți cercetătorii veritabili au încercat să descrie lucrurile așa cum sunt; și deși uneori ceea ce explică ei se poate dovedi parțial și ar putea să necesite completări, mai degrabă, decât să resping aceste explicații în bloc, simt că ar trebui să ne întrebăm în ce măsură le putem folosi, în ce sens și până la ce punct le putem considera valide.

Să vă dau un exemplu imediat folosindu-mă de Saussure. Găsesc că este greșit sfatul de a respinge cu totul afirmația lui Saussure potrivit căreia semnificantul și semnificatul sunt inseparabile: la urma urmelor, Saussure însuși era perfect conștient de sensul în care cele două pot fi considerate, de fapt, în mod separat. Deci, găsesc că e mai bine să

ne întrebăm, în schimb, *în ce sens* putem, într-adevăr, să considerăm inseparabile semnificantul și semnificatul. Și răspunsul la această întrebare este: limba ca sistem. Acesta este nivelul la care semnificatul este, la drept vorbind, semnificatul, și nu o desemnare; și la acest nivel, așadar, semnificatul este inseparabil de semn.

În același fel, să nu respingem complet, ca fiind în mod evident absurdă, teza că schimbarea lingvistică este exterioară sistemului. Mai degrabă, să ne întrebăm în ce sens poate fi considerată validă această teză.

Putem aplica o atare atitudine la sisteme conceptuale întregi. Nu ar trebui să respingem structuralismul în bloc, ci, dimpotrivă, ar trebui să determinăm în ce fel poate fi util structuralismul la îmbunătățirea înțelegerii noastre efective a limbajului. Motto-ul nostru s-ar cuveni, deci, să fie: *alcanzar y limitar, Leistungen und Grenzen* – întrebuințează și circumscrie fiecare concept.

Această atitudine caracterizează modul în care l-am abordat pe Saussure, deși asta a dus uneori la neînțelegeri. S-a afirmat că l-am criticat pe Saussure din afară, nereușind să-i văd valoarea și reducându-l la banalități. Pur și simplu, nu este cazul. Întotdeauna am căutat să mă deplasez *dinspre* Saussure, nu *împotriva* lui sau *fără* el.

Criticii mei suferă de o eroare de perspectivă: ei nu reușesc să vadă că eu nu am căutat niciodată să-l interpretez pe Saussure ori să ofer o exegeză a operei sale; mai curând, ceea ce am încercat să fac a fost să-l utilizez pe Saussure ca o călăuză în investigațiile mele, ca un model de cercetare a obiectului lingvisticii. Saussure „al meu” este, așadar, acel Saussure care, în al său *Cours*, a stabilit distincțiile fundamentale ce au determinat ulterior dezvoltarea și progresul lingvisticii din acest secol. Să se observe că nu vorbesc de dezvoltarea „lingvisticii saussuriene” – într-adevăr, consider termenul ca fiind unul nepotrivit. Mă refer la lingvistică *tout court*, chiar și la cercetarea lingvistică ce, aparent, îl ignoră sau chiar îl neagă pe Saussure.

Să examinăm acum de ce distincțiile fundamentale ale lui Saussure sunt încă indispensabile pentru înțelegerea limbajului și a limbilor.

Studiile mele s-au concentrat pe limbile văzute ca sisteme omogene în cadrul lumii complexe a fenomenelor de limbaj. Aceasta deoarece sunt

convins că Saussure, urmând o tradiție ce provine de la Humboldt, a văzut fiecare limbă *qua talis* ca un sistem în care *tout se tient*. (Expresia a fost creată, desigur, de Meillet; dar exprimă atât viziunea lui Humboldt, cât și viziunea lui Saussure.) Prin urmare, am aplicat în mod riguros distincțiile lui Saussure, luându-le drept *reale*; și, folosind distincții ulterioare derivate din ele, am reușit să circumscriu obiectul primar al lingvisticii imanente: este tehnica liberă a limbii funcționale la nivelul sistemului de funcții și opoziții.

Astfel, am obținut două rezultate. Unul a fost o justificare a fonologiei și o justificare a omogenității sistemului la nivelul expresiei (el este, de fapt, paradigmatic și sintagmatic în întregime la acel nivel). Celălalt a fost construirea atât a unei semantici lexicale funcționale (o „lexematică”), cât și a unei sintaxe funcționale corespunzând acelei *langue* (adică obiectul lingvisticii imanente) – una pe care o consider, deci, o disciplină perfect saussuriană.

Obținerea acestor rezultate a necesitat, după cum am spus, crearea unei serii de distincții derivate din cele ale lui Saussure. Una a fost distincția dintre ceea ce cuprinde «cunoașterea lucrurilor» și ceea ce cuprinde «cunoașterea pur lingvistică». (Deja Saussure făcuse ceva de felul acesta în teoria sa privitoare la semn: a deosebit *semnificatul* de *referința externă* aferentă.) O altă distincție a implicat «metalimbajul» și «limbajul primar»: utilizarea metalimbajului cere un alt tip de tratare. Aceasta a condus la deosebirea ['discursului repetat'] *wiederholte Rede* (*reported speech* la Jakobson). Mai departe, urmând indicațiile lui Saussure, Hjelmslev, Daniel Jones și Zellig Harris, am ajuns să disting între «arhitectura limbii» (în omogenitatea ei) și «varietatea lingvistică». Saussure însuși, în *Cours*-ul său, ne spune că pentru a surprinde o limbă sincronă și idiosincronică, trebuie să luăm în considerație dialectele și *patois* ['graiurile'], dar că, în cele din urmă, suntem forțați să circumscriem limba în mod artificial și, astfel, să-i sacrificăm realitatea. În orice caz, nu doream deloc să sacrific realitatea. De aceea, pentru a surprinde limbile din punct de vedere funcțional (ca sisteme aparținând unui moment dat, unui loc, unui strat social, unui stil), am deosebit diverse niveluri: «sistemul», «norma» și «tipul lingvistic».

Toate acestea au produs moduri noi de a privi limbajul. Am ajuns să consider limbile ca tehnici fabricate de activitatea noastră expresivă

(ceva ce susținuse Antonino Pagliaro). Să consider limbile și mecanismele lor ca fiind nu inconștiente, ci ca fiind date și înțelese în mod intuitiv (și cred că aceasta este ceea ce Saussure avea în minte atunci când a spus că mecanismele lingvistice pe care vorbitorii le folosesc sunt inconștiente pentru ei). Să consider dimensiunea socială a limbii ca aparținând nu mulțimii, ci indivizilor – sau, mai exact, alterității imanente din fiecare individ: căci limba nu este bunul propriu al unui individ în izolare, ci este întotdeauna limba celorlalți. (Aceasta, de asemenea, era ceva ce luasem de la Pagliaro, deși se poate găsi mai devreme și la Humboldt.)

În fine, am conceput structurile lingvistice ca structuri dinamice. Saussure lăsase indicii către acest rezultat, după cum se poate vedea în capitolul său despre analogie, pe care îl descrie ca pe un fenomen sincronice ce aparține limbii în mod virtual. Problema identității diacronice pe care Saussure a ridicat-o m-a condus la aceeași soluție: structurile lingvistice sunt dinamice și în același vorbitor există limbi diferite. Remarcile mele de până acum au avut în vedere stabilirea obiectului lingvisticii imanente. Să ne fie permis acum să încercăm să recuperăm materialul pe care am fost obligați să-l eliminăm în circumscrierea obiectului nostru, materialul studiat de lingvistica integrală și lingvistica descriptivă.

Acel material este *parole*, activitatea vorbirii. Ceea ce știm despre *langue* nu explică tot ceea ce este de știut despre *parole*, deși constituie fundamentul. Explicarea [acestei] *parole* necesită alte tipuri de cunoaștere ce aparțin domeniului lingvisticii. Astfel, considerând lingvistica în general, am deosebit trei niveluri: lingvistica privind *langue*, lingvistica discursului sau a textului ([*lingüística del texto*] încă din 1955) și lingvistica privind *parole*.

Ocupându-ne de *parole*, am fost obligați să recuperăm, în cadrul domeniului lingvisticii integrale, tot ceea ce lingvistica imanentă ignoră, elimină sau pune în paranteză – [aspecte] de existența cărora, după cum a arătat limpede Engler, Saussure era foarte conștient. Aceasta m-a îndemnat să propun o nouă știință a „cunoașterii lucrurilor”, o *skeologie* (de la grecescul *skēuos* ‘obiect, unealtă, lucru’). Semantica cognitivă practică *skeologia*, întrucât investighează semantica cunoașterii noastre referitoare la lucruri, nu doar semantica limbii pe care o folosim.

Am propus și o gramatică specială a metalingvisticii și o lingvistică sincronică cuprinzând cele trei discipline majore preocupate de varietate: dialectologia, sociolingvistica și stilistica limbii. Toate acestea au fost pentru a-i face loc vorbitorului, după cum cerea Saussure, și în domeniul lingvisticii aplicate îndeosebi (teoria traducerii, politica lingvistică, planificarea lingvistică și așa mai departe).

În fine, un cuvânt și despre interpretarea mea cu privire la conceptul de «arbitraritate» și toate celelalte distincții fundamentale formulate de Saussure. După cum am precizat, eu consider distincțiile lui Saussure *reale*, inerente obiectului lor și bazate pe intuiția fiecărui vorbitor. Mai mult decât atât, după cum am încercat să arăt, alți gânditori le observaseră deja. Oricum, aceasta nu este o încercare de a identifica influența predecesorilor lui Saussure asupra sa; este, mai degrabă, o încercare de a descoperi formulări anterioare ca expresii autonome ale unei viziuni co-împărtășite asupra limbajului. Ar fi greșit să-l reducem pe Saussure la produsul unei anumite tradiții; și totuși, ar fi greșit să-l considerăm un punct de plecare fără să recunoaștem că el a fost, în același timp, un punct de sosire. A strâns la un loc ceea ce alții văzuseră drept *disiecta membra*, și, tocmai pornind această sinteză, noi, ca lingviști contemporani, am făcut primii noștri pași.

Eugeniu COȘERIU

Pagliaro „al meu”*

Trebuie să vă previn de îndată cu privire la trei dificultăți pe care le voi întâmpina în lucrarea mea. Mai întâi de toate, spre deosebire de alții, precum Belardi sau De Mauro, nu i-am fost elev direct lui Pagliaro. Deși mă aflu la Roma în anii războiului, mi-a scăpat sensul autentic al angajării sale politice și nu am asistat la prelegerile sale. Cea de-a doua dificultate este că oricine consacră un studiu operei lui Pagliaro se găsește în situația de a trebui să se ocupe cu o extraordinară cantitate și varietate de scrieri – după cum a arătat deja Belardi – și aceasta face ca orice sinteză să fie o sarcină epuizantă. În plus, în legătură cu teoria generală a limbajului, Pagliaro, asemeni lui Humboldt, a rescris aceeași operă de câteva ori, uneori repetându-și frazele aproape cuvânt cu cuvânt, alteori variindu-le cu nuanțe de sens sau lăsând deoparte un concept anume și introducând altele noi. Ca și în cazul lui Humboldt, este foarte dificil să alegi vreo linie de dezvoltare în gândirea sa. În fine, există și cea de-a treia dificultate. După cum spuneam, nu am urmat cursurile lui Pagliaro pe vremea când eram în Roma. Pe Pagliaro l-am descoperit mai târziu, în anii pe care i-am petrecut la Milano și la Montevideo. După revelația mea sau, mai curând, după această *discoverta* a mea în privința lui Pagliaro, am devenit, s-ar putea spune, „pagliarizat”: m-am identificat cu gândirea sa, am ajuns prin el la alți autori și gânditori și nu mai sunt capabil să deosebesc gândul lui Pagliaro de ceea ce este o interpretare sau o dezvoltare ulterioară. Pe măsură ce voi înainta [cu expunerea], voi încerca să iau seama la această deosebire, dar trebuie să arăt că pentru mine așa ceva este problematic. În schimb, voi prezenta, în esență, ceea ce îi datorez eu lui Pagliaro, Pagliaro

* Acest text al lui Eugeniu Coșeriu, tradus în românește de Cristinel Munteanu, a apărut în limba engleză sub titlul „My” Pagliaro, în Tullio De Mauro, Lia Formigari (eds.), *Italian Studies in Linguistic History*, Nodus Publikationen, Münster, 1994, p. 39-44. Cr. Munteanu îi mulțumește lui Johannes Kabatek, și pe această cale, pentru permisiunea de a publica aici prezenta traducere.

„al meu”, aceasta fiind, totodată, o cale de a descrie ceea ce-i datorează astăzi lui Pagliaro lingvistica și teoria limbajului.

Înainte de a merge mai departe, voi spune care este, în opinia mea, meritul principal al lui Pagliaro: este acela de a fi reacționat viguros la mediul în care se găsea, prin aceasta înțelegând mediul italian și mediul lingvisticii internaționale existente în acea vreme. Mulți lingviști italieni încercau cu disperare să adapteze tezele lui Croce, aproape întrecându-se care să semene mai mult cu Croce. Alții – și aceasta s-a întâmplat mai ales în afara Italiei – respingeau nu doar și nu neapărat filosofia lui Croce, ci filosofia în totalitate și se mândreau cu faptul de a fi lingviști „pozitiviști”, fără nicio bază filosofică. Pagliaro era unul dintre puținii suficient de curajoși să gândească independent. El a dezvăluit și a descris limitele idealismului lui Croce în relație cu lingvistica și a sugerat imediat moduri prin care aceste limite puteau fi depășite.

Ne este cunoscută teza lui Croce care identifică limbajul cu activitatea estetică și, în consecință, estetica cu lingvistica generală sau, mai bine [zis], cu conținuturile filosofice ale lingvisticii generale. Erorile principale ale acestei teze sunt următoarele. În primul rând, creativitatea individuală este privită ca un aspect al subiectului universal, Spiritul, și, prin urmare, ca un aspect al istoriei universale a Spiritului. Aceasta îl face pe Croce să nu ia în considerație istoricitatea reală în care se formează istoria universală a Spiritului. El afirmă rolul istoriei și se declară un istoric, însă, în același timp, are tendința de a nu lua în seamă istoria reală în care ia naștere creativitatea lingvistică a vorbitorilor concreți.

A doua eroare rezidă în faptul că celelalte forme de exprimare nu se manifestă ca limbaj. Operele de artă figurativă rămân opere individuale. Limbajul, pe de altă parte, apare întotdeauna ca *langue* (și anume, ca o limbă maternă specifică, unică). Croce propune retrogradarea limbii [*langue*] în sfera practică, de parcă ea nu ar prezenta importanță pentru constituirea expresiilor lingvistice cu valoare estetică.

A treia eroare poate fi schițată astfel: la Croce semnul lingvistic, considerat a fi expresie identificată cu intuiția, este tratat ca și cum ar fi un semn lexical, un singur cuvânt care nu poate fi analizat mai departe. El nu reușește să observe că un semn lingvistic conține nu doar semne lexicale, ci și semne relaționale. Datorită acestora [din urmă], semnul lingvistic

are o structură și, prin urmare, nu poate fi asemănat fie cu semnul lexical singular, fie cu opera de artă ca unitate de sine stătătoare; căci opera de artă, de fapt, nu conține morfeme, semne sau părți ale semnelor relaționale. Cel mult, opera de artă poate fi gândită ca *onomázein*; limbajul, în schimb, este mereu și în orice moment și *onomázein*, sau numire, și *légein*, sau vorbire [=zicere]. Desigur, semnele relaționale se găsesc și ele în operele de artă poetice, și anume în operele exprimate prin mijloacele limbajului, adică ale unei limbi materne specifice. Și Pagliaro însuși a fost cel care ne-a arătat cum prepoziția umilă și banală *per* este pivotul adevărat al [textului] *Cantico delle creature* al lui Francesco d'Assisi.

Depășind aceste inadecvări, Pagliaro readuce limbajul la realitatea cunoscută de vorbitorii săi, la experiența lor concretă de zi cu zi, la limba comună unei întregi comunități de vorbitori, nu doar a unui singur individ. În felul acesta, el mută subiectul lingvistic din istoria eternă și ideală a Spiritului în istoria reală, concretă, care este locul în care se manifestă istoria Spiritului. Și, după cum just a observat Belardi, el face aceasta deja în prima lui lucrare, *Sommario*, o lucrare scrisă în grabă, din necesități didactice, dar deloc pripită în sine, extraordinar de reflexivă și extraordinar de matură, într-adevăr, dacă se are în vedere faptul că Pagliaro nu împlinise încă treizeci de ani¹.

Unii au ales să vadă în această lucrare o dovadă cu privire la adeziunea inițială a lui Pagliaro la idealismul lui Croce – și, mai târziu, Pagliaro însuși a făcut aluzie la ceva de genul acesta –, spunând că doar după aceea i-a descoperit el pe empiriști (cu care, la drept vorbind, era deja familiarizat). Și aici trebuie să amintesc observația foarte pătrunzătoare a lui De Mauro referitoare la aceste presupuse semne ale aderării lui Pagliaro la idealismul expus de Croce. Doi oameni au ezitat să vadă în *Sommario* vreun acord cu idealismul lui Croce. Unul a fost Croce însuși, mereu atent la cei care i-au preluat ideile despre lingvistică, care nu și-a amintit vreodată ca Pagliaro să fi sugerat identificarea artei cu limbajul: firește că a perceput ceva în această identificare care nu corespundea cu propriile sale idei. Celălalt era Antonio Gramsci, care nu era, în mod cert, un idealist și care vorbea cu mare căldură despre *Sommario* tocmai fiindcă își dăduse seama că mersese dincolo de pozițiile lui Croce.

La cei doi deja menționați, l-aș adăuga și pe al treilea: Pagliaro însuși. El își declară adeziunea la idealismul lui Croce, dar cu aceeași ocazie își exprimă

rezerve în privința acestuia și se îndepărtează de el. Citez următorul pasaj din *Sommario*: „Nu se cuvine să mai zăbovim asupra acestor postulate [și anume, tezele lui Croce], care reprezintă sensul comun. Ceea ce vrem să facem aici este să arătăm că sugerata identificare a intuiției cu limbajul este mai clară și mai evidentă decât aceea a intuiției cu arta. În fiecare act de vorbire, de la cel mai simplu la cel mai elevat, există un act de intuiție. În opera de artă, așa cum este ea înțeleasă în întrebuintărea uzuală, intuiția trebuie să posede o anumită calitate, din cauza căreia, în practică, estetica nu poate fi, de fapt, identificată cu lingvistica și nici critica cu lingvistica istorică”.

Tezele lui Croce par că sunt acceptate, dar în același timp sunt plasate limite pe teritoriul lor. Ele sunt acceptate, dar sunt definite ca „postulate” și, mai mult decât atât, ca postulate de bun simț; după părerea mea, cu o ironie subtilă, perceptibilă de către oricine este inițiat în stilul lui Pagliaro. Fără a zăbovi prea mult asupra acestor postulate, Pagliaro urmărește să ne arate că putem și trebuie să facem lingvistică și chiar lingvistică istorică, aducând subiectul creației lingvistice în domeniul istoriei și neabandonând identificarea intuiției cu expresia. Într-adevăr, această mișcare înspre istorie are loc în *Sommario* fiindcă – se spune – pentru a aprecia actul vorbirii și ca un fapt de natură estetică, acest act trebuie să fie mai întâi înțeles, iar pentru a fi înțeles trebuie să fie plasat în istoricitatea căreia îi aparține, adică limba întrebuintată de o anumită comunitate într-o anumită perioadă. Și limba, remarcă Pagliaro, distanțându-se clar de Croce, nu este o abstracție, ci este, mai degrabă, primul și cel mai important pas către cunoașterea istorică a activității lingvistice.

Deja în *Sommario* activitatea lingvistică este văzută ca istorică în mod intrinsec: nicio limbă nu se poate forma și niciun individ nu poate vorbi decât într-o limbă specifică, și pe această bază solidă el poate fi asociat unui loc clar definit din istorie și considerat în relație cu toți cei care, întrebuintând aceeași limbă, sunt participanți la aceeași istoricitate. Aceasta se întâmplă și în faza de geneză: în momentul în care un semn este creat pentru prima oară – acel moment despre care Pagliaro a spus, cu diverse ocazii, că recunoaște în el o componentă a poeticității –, creația este o creație în relație cu alții (mai exact, cu alteritatea), este creație în limba specifică unei comunități de vorbitori.

Bazându-ne pe aceste idei exprimate de Pagliaro, precum și pe trimiterile lui la Aristotel și Hegel, putem caracteriza teoria lui Pagliaro privitoare la

limbaj prin intermediul celor cinci dimensiuni universale ale limbajului pe care, stimulat de Pagliaro, le-am identificat drept creativitate, semanticitate, alteritate, materialitate și istoricitate.

CREATIVITATEA: de la primele până la ultimele sale scrieri, Pagliaro acordă idealismului meritul de a fi plasat limbajul printre fenomenele finaliste, scoțându-l din sfera cauzalității. Dominant în actul vorbirii este scopul său [= al limbajului] de a obiectiva (pentru sine și pentru alții, precizează Pagliaro, dar vom reveni la aceasta) mișcarea minții (întreaga mișcare, explică Pagliaro, nu doar aspectul estetic), și limbajul însuși, în măsura în care este o formă funcțională a expresiei sinelui și a înțelegerii, este finalist în mod inerent în natura sa. Această natură finalistă caracterizează nu doar limbajul, ci toată activitatea spiritului, care este obiectivată finalistic și în știință, artă, filosofie, cultură. Pentru moment, voi lăsa deoparte trăsătura care deosebește în mod specific limbajul, semanticitatea, și mă voi ocupa de cea de-a treia dintre universalitățile la care m-am referit mai devreme.

ALTERITATEA: aceasta este o noțiune găsită în principal în scrierile timpurii și în ultimele scrieri ale lui Pagliaro. Ca formă de obiectivare a minții, limbajul este o „exteriorizare a sinelui”, însă este o „exteriorizare a sinelui” făcută de un individ care, exprimându-se, fiindcă trebuie să folosească limba maternă ca set de „valori cunoscute” unei comunități, este un individ capabil în mod necesar să se exteriorizeze. Alteritatea, exprimarea sinelui prin obiectivarea sinelui pentru sine și pentru alții, este baza socialității: comunicarea lingvistică este întotdeauna comunicare cu o altă persoană. De aici importanța celei de-a cincea dimensiuni pe care am enumerat-o: materialitatea.

MATERIALITATEA: semnul lingvistic, din cauza naturii sale finaliste, trebuie să fie la fel pentru sine și pentru ceilalți, trebuie să fie întrupat în forme perceptibile care pot fi înscrise printre formele primite sau „cunoscute” ale unei limbi particulare, specifică unei comunități particulare de vorbitori.

ISTORICITATEA: caracterul finalist, alteritatea, materialitatea, acestea sunt premisele din care derivă cu necesitate istoricitatea concretă intrinsecă a fiecărui act de vorbire, care se constituie mereu grație solidarității sincronice cu o comunitate dată și, în consecință, adeziunii la

o tradiție lingvistică dată. Numai când această *obligatio*, această legătură cu o anume formă de istoricitate, este acceptată, devine posibil pentru individ să se manifeste liber în exprimarea propriei mișcări a minții sale și să o transmită celorlalți întrebuițând semne. Și aceasta mă duce către trăsătura care distinge limbajul de celelalte activități ale spiritului.

SEMANTICITATEA: spre deosebire de conceptul de logică și de imaginea și intuiția operei de artă, sensul – afirmă Pagliaro – este „cunoaștere generică”. Din acest motiv, din cauza acestei semanticități generice, din când în când semnul lingvistic poate funcționa ca purtătorul valorilor logice universale sau al intuițiilor concrete particulare; de aici, caracterul autonom și natura primară a cunoașterii care se obiectivează în limbaj.

Formulându-ne concluziile, să examinăm întrebarea dacă Pagliaro s-a îndepărtat realmente de idealism. Desigur, s-a îndepărtat de ceea ce el numea „idealismul nostru domestic” (adică „idealismul italian”), iar pentru el acesta însemna Croce, singura persoană menționată anume. Cu toate acestea, este important să observăm că Pagliaro – după cum s-a spus mai devreme – atribuie întregului idealism, inclusiv celui „domestic”, meritul de a fi considerat limbajul ca activitate de tip finalist. Dar, dacă ne uităm la panorama completă a idealismului italian și european, conexiunea pare a fi mult mai profundă.

În primul rând, există relația cu Gentile. Se știe că Pagliaro, parțial din motive personale, nu i-a acordat atenție. Însă, dacă citim *Sommario di pedagogia* al lui Gentile, descoperim secțiuni importante despre libertatea limbajului care – se susține acolo – este într-adevăr absolută, dar care, dacă este să ia vreo formă concretă, trebuie să fie parte a unei istoricități specifice și trebuie să utilizeze cuvintele și formele folosite de o anumită comunitate într-o anumită epocă. Este imposibil ca lui Pagliaro să-i fi scăpat aceste pagini și aceste reflecții care, în orice caz, coincid cu ale sale aproape cuvânt cu cuvânt. Într-o împrejurare, am avut privilegiul de a-i putea adresa această întrebare lui Pagliaro în persoană. I-am amintit paginile lui Gentile și i-am spus că le recunosc validitatea, care pentru mine părea evidentă. Pagliaro nu a protestat deloc. Doar a zâmbit și a spus: „Într-adevăr”. Și acesta a fost singurul său comentariu.

Dar, mai presus de orice, chiar dacă elaborarea sa merge cu mult dincolo de cea a lui Hegel, este nevoie, în opinia mea, ca Pagliaro să fie

considerat în relație cu tradiția reflecțiilor despre limbaj generată de Hegel. Idealismul său, idealismul lui Pagliaro, nu este idealismul italian literar. Este un idealism realist, nutrit de teoria științifică. Pagliaro merge pe urmele lui Hegel atunci când, exact în maniera lui Hegel, afirmă că limbajul este creația însăși a lumii omului, și că doar prin limbaj poate omul să opereze cu lucrurile, să și le însușească și, făcând aceasta, să gândească despre ele.

Chiar dacă nu face vreo mențiune expresă, Pagliaro prezintă considerații care coincid cu ideile lui Hegel, în special acelea care datează din anii pe care i-a petrecut la Jena. Exact în felul lui Hegel, el recunoaște că cele două dimensiuni constitutive ale omului sunt munca și limbajul. Munca reprezintă modificarea și construirea lumii fizice, cea care i-a fost dată omului la origine și pe care el a adaptat-o, prin munca sa, la propriul mod de existență și la propriile-i nevoi. Limbajul este modificarea și crearea lumii spirituale, a lumii existențelor posibile și imaginabile. Când citim ceea ce scrie Pagliaro despre munca manuală, ne pare că citim Hegel și elogiul pe care acesta îl face mâinii: omul, capabil să facă un instrument chiar și din corpul său, s-a transformat într-o unealtă a propriei abilități de a modifica lumea fizică.

La fel ca în idealismul european, munca și limbajul sunt plasate la același nivel, asemeni fenomenelor de tip finalist prin care omul, modificând natura, se face pe sine parte a istoriei. Procedând astfel, viața individului găsește mijlocul de a nu se stinge cu totul. Fiecare se perpetuează în realitatea în care s-a obiectivat, o realitate de ordin material și spiritual menită să-i supraviețuiască. Acesta este un privilegiu exclusiv al spiritului omenesc, care lucrează asupra materiei cu mâna, și fixează și obiectivează în simbolurile limbajului moștenirea culturală a indivizilor și a comunităților din înlanțuirea generațiilor.

Notă

¹ Este vorba despre Antonino Pagliaro, *Sommario di linguistica arioeuropea*, vol. I: *Cenni storici e questioni teoriche*, 'L'Universale' Tipografia Poliglotta, Roma, 1930. A. Pagliaro (1898-1973) avea la momentul publicării acestei lucrări 32 de ani. Probabil că Eugeniu Coșeriu se referă, de fapt, la perioada elaborării sau a redactării cărții în sine, și nu la anul publicării ei [nota trad.].

Eugeniu COȘERIU

Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*

În prima tinerețe, când eram în Italia, hotărâsem împreună cu un foarte bun prieten de-al meu, Mircea Popescu, să răspândim ideile lui Blaga prin traduceri și începuserăm cu *Orizont și stil* și *Artă și valoare*. Ni se părea că tocmai prin filosofia culturii și estetică se putea ajunge mai curând la o înțelegere sau la o receptare din partea italienilor, decât prin aspectele metafizice ale filosofiei lui Blaga. Și, într-adevăr, ne hotărâsem să traducem aceste cărți și să le publicăm cu numele amândurora. Mircea Popescu a tradus *Orizont și stil*, care a apărut la Editura Minuziano, într-o colecție de estetică la Milano¹. Eu am tradus *Artă și valoare* și tot așa aveam intenția să o public, apoi, cu numele lui M. Popescu și al meu. Nu s-a mai putut publica, am plecat în Uruguay². Aceasta se întâmpla prin 1945-1946. Introducerea pe care o scrisesem pentru *Artă și valoare*, din întâmplare, a fost scrisă pe ciorna unei scrisori datată la 9 februarie 1946. Traducerea s-a făcut tocmai în 1945-1946. Acesta e un motiv cu totul personal.

Există și un motiv intern. *Artă și valoare* conține în cap. I o schiță a sistemului întreg al lui Blaga și ne permite să considerăm, prin estetică și din punctul de vedere al esteticii, tot sistemul lui Blaga.

Metafizica lui Blaga este, dacă o reducem la esențial și renunțăm la anumite aspecte la care putem renunța cu ușurință – deja E. Todoran

* Acest text a fost preluat din *Eonul Blaga. Întâiul veac*, Culegere de lucrări dedicată Centenarului Lucian Blaga (1895-1995), îngrijită de Mircea Borcilă, Editura Albatros, București, 1997, p. 17-32. Cristinel Munteanu (editorul prezentei rubrici de hermeneutică din revista „Limba Română”) îi adresează mulțumiri Dlui Profesor Mircea Borcilă pentru acordarea permisiunii de a reproduce în această revistă conferința lui Coșeriu despre Blaga. În *Cuvânt-înainte*, M. Borcilă făcea și următoarea precizare: „Trebuie menționat că textul comunicării prezentate de profesorul Eugenio Coseriu, de la Universitatea din Tübingen, a fost reprodus de pe bandă magnetică și a apărut ulterior, cu modificări neînsemnate, în revista «Paradigma», IV, 1996, nr. 4-5-6, p. 4-5.” (*ibidem*, p. 6).

observase că nu avem nevoie de *Marele Anonim* pentru a susține sistemul lui Blaga –, în realitate, aproape ceva adăugat din afară. Metafizica lui Blaga se reduce la o antropologie filosofică; această antropologie e culturală, dat fiind că omul e definit în primul rând prin cultură: este o filosofie a culturii. *Arta* este o formă a culturii, poate pentru Blaga chiar forma fundamentală a culturii, care este, toată și în primul rând, cunoaștere luciferică sau metaforică. Tocmai de aceea cred că e bine să considerăm filosofia lui Blaga, și chiar și metafizica sa, în această perspectivă și să vedem în ce sens o putem lega de tradiția filosofică mai mult sau mai puțin contemporană din Europa.

D. Micu în cartea *Estetica lui Blaga* constată că e greu de situat Blaga în contextul gândirii estetice românești, fiindcă anumite aspecte, și anume aspecte nucleare, esențiale ale concepției lui Blaga, nu-și au în spațiul național niciun termen de comparație. Autorul observă, și pe bună dreptate – nu vreau să vorbesc despre această interpretare, ci numai despre această situație a lui Blaga –, că filosofia lui Blaga e un fenomen singular, chiar și pe plan european, fiindcă nu putem vorbi nici de surse efective ale filosofiei lui Blaga, nici de adeziuni ale lui Blaga la o anumită concepție sau la o anumită școală filosofică din Europa. Putem vorbi, cel mult, de puncte de plecare sau de concepte pe care Blaga le-a utilizat, chiar atunci când preia anumite noțiuni sau anumiți termeni. Așa de exemplu, când preia termenul și, într-un sens, și noțiunea de *inconștient colectiv*, evident, este noțiunea lui Jung; sau când se referă la morfologia culturii determinată, printre altele, de un așa-zis „sentiment al spațiului”, reamintește pe Frobenius, pe Spengler. În *Artă și valoare*, de exemplu, e citat Husserl și foarte favorabil, dar în realitate fără referință la concepția lui; e citat fără îndoială Kant, tocmai pentru a se arăta în ce sens „misterul” e altceva decât „lucrul în sine”. Deci, tocmai ca să nu se confunde *misterul* cu „lucrul în sine”, sunt examinați sau criticați foarte succint câțiva esteticieni, însă nu e vorba nici într-un caz de o adeziune la o școală, la o direcție, concepție europeană. De ce? Cred că în acest sens a văzut bine lucrurile Noica și, din nou, nu vreau să vorbesc de alte aspecte ale interpretării, ci numai de această situație a lui Blaga. Noica scria că filosofia lui Blaga se prezintă, din primul moment, sub cel mai paradoxal aspect posibil. Toți gânditorii, zicea el, au fugit de dogmă sau de dogme; autorul nostru le caută și le cultivă. Cei mai mulți nu-și explică lumea și lucrurile decât în

planul raționalității. Blaga depășește tocmai acest plan al raționalității. Nimeni nu se mulțumește cu misterul metafizic; L. Blaga își propune să-l cerceteze și să mențină misterul ca atare. În acest sens, e greu de situat Blaga sau nu poate fi situat, dacă îl interpretăm numai prin ceea ce spune și prin pozițiile pe care le ia în mod explicit. Or, eu vreau să vă propun o altă interpretare, în parte dincolo de ce spune Blaga, dincolo de textul literal blagian.

Există, cred eu, două moduri de a interpreta, chiar în sens pozitiv, două moduri hermeneutice, care pot fi și combinate: un mod extern și static și un mod intern și dinamic. Acest al doilea mod este numai în parte „intern”, fiindcă pleacă de la autor pentru a merge, dacă e posibil, cu acest autor mai departe; și e, în același timp, dinamic sau simpatetic, pentru că își propune să-l înțeleagă pe autor mai bine decât s-a înțeles autorul însuși. Asta înseamnă să vedem ce perspective deschide sau care sunt intuițiile care se află la baza celor spuse explicit de Blaga. Eu obișnuiesc să citez în acest sens cele două interpretări clasice ale lui Socrate, cea a lui Xenofon și cea a lui Platon. Fără îndoială, cea obiectivă este interpretarea lui Xenofon, care spune, cu inteligența pe care o avea el ca soldat și mercenar, exact ce spunea Socrate și încearcă să-l reproducă pe Socrate, așa cum se pare că se înțelegea sau se prezenta acesta. Pe când Platon dă o interpretare dinamică, pleacă de la Socrate pentru a vedea tot ce era în intuiția socratică, dezvoltă un Socrate pe care noi îl numim Platon însă, care este un Socrate, după părerea mea, mai adevărat decât *Socratele* lui Xenofon.

Aș vrea să încerc o astfel de interpretare, fără îndoială aici numai o schiță a acestei interpretări, ca să explic sau să încerc să explic de ce voiam totuși să răspândim ideile și conceptele lui Blaga în Occident. O interpretare care ar putea părea cam îndrăzneță și prin care încerc să descopăr motive dinamice și motive pe care le putem dezvolta în acest sens, sau poate și chiar în alte sensuri, la Blaga.

Să vedem, mai întâi, ce spune Blaga. La Blaga găsim două motive centrale, în *Metafizică* și în *Teoria cunoașterii*, în *Estetică* și în toată *Trilogia valorilor*. Întâi – ideea de mister, legată imediat de ideea de orizont al misterului, care este orizontul specific omului; adică absolutul ca mister sau unitatea cosmică – universul – văzută întâi și în mod fundamental ca mister. A doua idee – modul specific de existență al omului: adică omul

ca o nouă specie sau un nou regn în univers, diferit de celelalte clase (regul animal și cel vegetal) și definit de celelalte prin cultură, prin creația culturală; ba, mai mult, omul care are această misiune de a se afirma ca om prin cultură, care este chiar condamnat la cultură pe vecie, adică condamnat să eșueze mereu în toate încercările și să caute mereu alte soluții, să creeze alte lumi. Misterul este înțeles nu ca limită a actului teoretic de cunoaștere, nu ca lucrul în sine sau incognoscibilul, acela până la care se ajunge – deși, de multe ori, s-ar părea că se prezintă tocmai ca acest incognoscibil –, ci ca origine și ca stimulente al actului teoretic și ca orizont specific al existenței umane, al omului care se înfruntă cu misterul și care are misiunea de a încerca revelația misterului. Iar modul de existență al omului este înțeles ca mod la care s-a ajuns printr-o mutație ontologică a speciei umane, dincolo de animal și dincolo chiar de un om original, primitiv, numai presupus, spune și Blaga, „omul paradisiac” (care încă nu a trecut dincolo de posibilitățile ultime sau supreme ale animalului). Deci, omul ca om, născut prin această mutație ontologică, un alt mod, *nou*, de a exista în univers, tocmai prin această existență în orizontul misterului și cu misiunea de a revela acest mister... Revelația misterului este tocmai cultura în diferitele ei forme, este ceea ce e creația specifică omului, ceea ce produce omul în univers.

La aceste două motive esențiale, sau în legătură cu aceste două motive esențiale, putem adăuga o a treia idee, după care omul, deși e o specie nouă în univers, păstrează totuși și toate trăsăturile anterioare din specia animală. Aceasta implică un caracter dublu sau „amfibiu”, cum spune Blaga, al conștiinței umane, fiindcă omul continuă să existe și în orizontul lumii concrete sau al lumii, așa cum ne este dată, a regnului animal, și, în același timp, există în această sferă nouă, în sfera umană propriu-zisă, în orizontul misterului. Deci, și conștiința umană ar fi o conștiință amfibie, o dublă conștiință; am avea o dualitate a conștiinței! Pe de o parte spiritul sau conștiința spiritului sau conștiința conștientă. Pe aceasta, el o consideră numai ca treapta cea mai înaltă a animalității și o consideră capabilă numai de civilizație, și nu de cultură, anume de civilizație astilistică. Blaga susține această idee cu argumente privitoare la „comunitățile” animale, care totuși construiesc, au o anumită organizare, ca albinele, castorii ș.a.m.d., specii care sunt capabile de civilizație, deci de modificare a lumii concrete materiale, însă de o civilizație astilistică, ce corespunde totdeauna numai speciei, adică

furnicile construiesc peste tot ca furnici și nu construiesc furnicile românești altfel decât furnicile italiene sau altele; deci, fără să prezinte un anume stil și fără să aibă în realitate istorie și dezvoltare istorică. Pe de altă parte, conștiința care în realitate se întoarce către inconștient, o conștiință care permite nu numai această conștiință paradisiacă, dată prin spirit, ca cea a conștiinței conștiente, care poate ajunge la idei și la noțiuni ș.a.m.d., ci o conștiință capabilă de cunoaștere luciferică. Adică inconștientul cu toate categoriile lui spațiale și temporale, sau de atitudine (ca afirmare, negare), de mișcare și destin, categorii de formare, toate aceste categorii numite „*abisale*”, care sunt categoriile prin care se formează și prin care se produce cunoașterea luciferică, revelația așa-zisului „mister”, în diferitele forme ale culturii. Rezultatul este totdeauna o cultură cu un stil – cultură stilistică – fiindcă este determinată de aceste categorii, care nu sunt aceleași peste tot, nu se dau în aceeași combinație peste tot și nici măcar în mod necesar în istoria unei comunități. Știm apoi că aceste categorii abisale sunt în același timp frâne impuse de Marele Anonim ca nu cumva să-l înlocuim în construirea continuă, perpetuă a lumii, sau în cunoașterea obiectivă a misterului prin creație și ca să ne oblige tocmai la această cunoaștere numai metaforică, totdeauna într-un sens, numai parțială, care nu ne satisface. E aici un fel de imagine a luptei permanente a omului, să zicem, chiar cu Dumnezeu, ca să nu zicem cu Marele Anonim: o luptă în care omul eșuează de a fi Demiurg. Însă această încercare, pe de o parte, este metaforică; pe de altă parte, trebuie să fie din nou înlocuită prin alte lumi, pe care le creează tot omul.

În contextul acestor elemente – pe care le-am schițat în mod cu totul parțial și insuficient, dar suficient pentru toți cei care-l cunosc pe Blaga –, arta se prezintă ca o *formă de cunoaștere luciferică*. Această cunoaștere luciferică e totdeauna o cunoaștere care e o *producere* de opere. Ea se arată tocmai sub această formă de creație: această creație e o revelație a misterului, o *revelație metaforică*, și anume *cu mijloacele sensibilității*. Singurul lucru care deosebește arta de celelalte forme ale culturii e numai modul de revelație a misterului, căci știința sau teoria științifică a universului, ca și filosofia, se fac cu alte mijloace, și nu cu mijloacele sensibilității. Aceasta îi permite lui Blaga să deosebească, într-un mod foarte precis și chiar mai corect decât alți esteticieni, frumosul natural de frumosul artistic, fiind frumosul natural numai un obiect de

cunoaștere, frumosul artistic – un act de cunoaștere, deci aflându-se pe alte planuri – diferite; îi permite să dea o definiție, care mie mi se pare excepțională, a kitsch-ului, care e această combinație ilicită între frumosul natural și frumosul artistic; sau prezentarea frumosului natural ca frumos artistic; îi permite critica formalismului; îi permite să stabilească o serie de valori în domeniul artei și, mai ales, îi permite să constate varietatea artei și istoricitatea artelor și a formelor artistice în diferite epoci și comunități și să ne dea o fenomenologie foarte pătrunzătoare a diferitelor forme artistice și uneori și unele caracterizări ale anumitor artiști.

Aceasta ar fi prezentarea, într-o sumară schiță, a ceea ce spune Blaga. Aș vrea să trec acum la ceea ce *nu* spune Blaga sau spune prin aluzii sau analogii. Și aș vrea să îl traduc pe Blaga, dezbrăcându-l de ceea ce, în prefața la *Orizont și stil*, Banfi – care avea totuși multă simpatie pentru gândirea lui Blaga – numea „misticismul minor, ideal și naiv” al lui Blaga și care se arată mai mult în terminologie, în aceste expresii ce mi se par improprii într-un limbaj filosofic, sau cel puțin în cel al filosofiei occidentale și al tradiției filosofice.

De ce cred eu că se poate face această reinterpretație? Cred că se poate face și că e bine s-o facem fiindcă în realitate și terminologia aceasta și metoda constant aplicată de Blaga țin numai de filosofie ca atare, și nu de intuițiile filosofice sau metafizice ale lui Blaga, ci numai de *metodologia expunerii*. Anume metoda lui Blaga este această metodă prin care se prezintă totul în termeni negativi, prin negativitate deci – și tot ceea ce nu putem interpreta în sens pozitiv se prezintă ca o limită, ca o negativitate, ca un neajuns. Să ne gândim la exemplul frânelor, care se prezintă ca o limită a posibilităților omului, deși sunt tocmai cele care produc această continuitate a culturii, cele care asigură ca activitatea culturală să nu [se] sfârșească niciodată, fiindcă e activitate infinită. Blaga, în loc să accentueze acest aspect, prezintă același lucru din punct de vedere negativ. Sau această misiune a omului în lume, care în realitate e numai misiunea de a fi om și de a se manifesta continuu prin cultură, o prezintă în același timp ca pe un fel de pedeapsă a omului; omul este pedepsit, e condamnat să fie producător de cultură. (Deși spune și „misiune” și deși înțelege că este o datorie a omului datorită de a *revela misterul*.)

Deci, primul punct al acestei interpretări (interpretare simpatetică, adică urmărind ce spun intuițiile lui Blaga dincolo de ceea ce spune Blaga în mod explicit): misterul trebuie să-l interpretăm, tot așa ca și toată filosofia lui Blaga, ca o expresie, ca o cunoaștere luciferică, sau ca obiect al unei cunoașteri luciferice ori ca o cunoaștere metaforică. În realitate, misterul este *negativitatea absolută*. În acest sens, el este stimulul tuturor întrebărilor și faptul că ceea ce ne duce tocmai la construirea de răspunsuri este dat numai prin aceea că ne întrebăm. Omul este ființa care se întreabă cu privire la ființă și cu privire la sine însuși. Aici Blaga nu a explicat bine, sau nu în mod cu totul clar, care e poziția lui cu privire la Descartes. El admite formula „Dubito” cu privire la această conștiință conștientă și la altă conștiință, însă i se pare că este insuficientă această formulă, fiindcă ea nu explică neliniștea metafizică a omului – faptul că omul se întreabă în mod constant și încearcă să răspundă. Deci, dacă se întreabă cu privire la ceva, el se întreabă cu privire la ceea ce nu știe, la ce se prezintă ca misterios. Blaga înțelege că faptul de a ne întreba e anterior faptului de a ne îndoi și faptului de a avea autoconștiința carteziană, și că acest fapt de a ne întreba ne arată această opacitate a ființei: în acest sens, ființa este mister. Dar dacă ființa este mister în acest sens și trebuie să fie revelată și dat fiind că în realitate este incognoscibilă în mod absolut de la început (care este și numai așa-zisul „lucru în sine”), atunci înseamnă că din punctul de vedere al omului și al cunoașterii, care se manifestă prin cultură, această cunoaștere este o cunoaștere originară, fiindcă nu există nimic care trebuie să fie cunoscut, sau dacă există nu putem totuși cunoaște. Ceea ce înseamnă că, în sens absolut, cultura este creație *ex nihilo* și că nu este niciun fel de creație despre ceva, cu privire la ceva, ci că este o construcție *ex nihilo*, o creație *ex nihilo* a unei lumi proprii a omului. Chiar dacă pleacă de la o cunoaștere sensibilă a lumii așa-zise obiective, în măsura în care ni se prezintă ca obiectivitate, este construirea unei alte lumi, se înțelege însă că în sens absolut, nu în sens istoric. În sens istoric se va da apoi această cultură cu această tradiție și creația nu va fi altceva decât trecerea dincolo de tradiție, de ceea ce am învățat sau am moștenit. Aceasta înseamnă că, în realitate, prin mister și prin revelația omului cu privire la mister se afirmă libertatea totală a creației umane; este o creație fără un obiect dat deja; este tocmai creația unei lumi. Blaga spune de mai multe ori și că nu e vorba în cazul unei ope-

re de artă de o meditație, nici de formarea unui micro-cosm, ci, dacă vrem, este formarea unui „cosmoid”, adică a unei alte lumi care își are normele ei ș.a.m.d.

Ce înseamnă, cu privire la aceasta, metaforic, dacă misterul nu este ceva, nu este o substanță, ci este numai această negativitate, acest punct sau spațiu opac cu privire la care ne întrebăm? Metaforic, înseamnă, după părerea mea, în sensul în care îl cunoaștem, cu privire la lumea numită de el obiectivă. Însă cu privire la mister, dat fiind că nu putem ști dacă o expresie este metaforică, dacă nu știm cu privire la ce poate fi metaforică, asta înseamnă că deducem acest caracter metaforic numai din varietatea și diversitatea culturii. În realitate, așa se prezintă creația metaforică, cu această varietate, diversitate infinită și numai de aici – din faptul că, cu privire la același copac, avem creații, manifestări diferite – deducem că sunt metaforice toate, în afară de una, dar nu putem ști care ar fi cea non-metaforică. Deci, metaforicitatea se prezintă în realitate numai ca diversitate, ca varietate a culturii, iar diversitatea este istoricitate. Tocmai aceste stiluri, o spune chiar textual Blaga, sunt manifestarea istoricității. El spune: factorii stilistici reprezintă una dintre cele mai solide trăsături de unire între individ și istorie și sunt tradiții culturale care se pot dezvolta. De aceea, Blaga caută și găsește un stil românesc în arta populară, în folclor, în datinile tradiționale ș.a.m.d.

Dar ce înseamnă aceste categorii abisale? Aceste categorii abisale, dacă sunt într-adevăr categorii care pot fi determinate (și Blaga reușește să le determine și să ajungă și la o clasificare a lor!), sunt pur și simplu *categoriile cunoașterii intuitive* și am putea spune chiar că Blaga a făcut poate încercarea cea mai interesantă, cea mai importantă, de a stabili categoriile cunoașterii intuitive. Noi cunoaștem prea bine încercările de a stabili categoriile cunoașterii numite raționale. În schimb, în afară de aceste parafrazări generice, ca exemplu de cunoaștere metaforică, nu cunoaștem categoriile cunoașterii intuitive. Înseamnă atunci că și distincția pe care o face Blaga – urmând, pe de o parte, spiritul care ajunge până la idee ș.a.m.d. și, pe de altă parte, inconștientul cu categoriile lui intuitive – ar trebui făcută, poate, altfel și înțeleasă, poate, altfel: înțeleasă ca distincție între actul sau posibilitatea umană, capacitatea umană de a crea civilizație, numai această civilizație astilistică la nivelul animal, adică eventual spirit practic, pe de o parte, și spirit

teoretic, pe de altă parte; iar, înăuntrul spiritului, ar trebui să deosebim între intuiție sau cunoaștere intuitivă și cunoaștere rațională, ceea ce e adevărat că Blaga nu face.

Și ce înseamnă frânele și acest fapt că omul ar eșua mereu în construirea acestor lumi? Înseamnă tocmai continuitatea infinită a creației; înseamnă că – dat fiind că nu există în realitate un obiect deja dat pentru cunoașterea luciferică, dat fiind că misterul este negativitate absolută – obiectul acestei cunoașteri este un obiect infinit, ca toate obiectele activităților numite libere; fiindcă este un obiect care se creează mereu, se trece dincolo de ceea ce s-a creat. Adică omul își creează problemele și dă soluția acestor probleme, apoi trece dincolo de aceste soluții, descoperind mereu alte probleme, fiindcă se întreabă mereu și are acest „obiect”. Dacă misterul ar fi un anumit obiect limitat și deja dat, atunci și cultura s-ar termina la un moment dat. Pe când, dat fiind că, atunci când creăm cultura, creăm obiectul și ducem obiectul mai departe, obiectul care este infinit în acest sens, cultura, nu [se] poate sfârși niciodată. Blaga prezintă asta în formă negativă, spune că sunt frânele puse de acest răutăcios Mare Anonim, care nu vrea să-l înlocuim și atunci se joacă cu noi. Ne permite ca până la un anumit punct să construim o lume, însă ni se arată totodată că această lume nu ne satisface și trebuie să construim alta. În sens pozitiv, este vorba tocmai de acest fapt că obiectul activităților libere este un obiect infinit, fiindcă este un obiect care e mereu creat de aceste activități.

Aceasta este interpretarea lucrurilor esențiale. Interpretarea generală ar fi că, dacă la Blaga avem într-adevăr această acceptare a dogmei totale a misterului și a negativității, această acceptare poate fi înțeleasă tocmai ca un fel de cadru metodologic. Acceptarea dogmei totale îi permite lui Blaga, apoi, să respingă toate dogmele parțiale și toate dogmele reduționiste. Deci, dacă ai admis negativitatea totală, atunci orice soluție, care este numai parțială, poți să o respingi din acest punct de vedere. Și e tocmai ceea ce face Blaga, ceea ce îi permite această terminologie, în realitate infinită (în cazul artei, de exemplu), și descrierea fenomenologică prin anumite trăsături esențiale ale formelor de realizare în artă.

Cum rămâne cu legătura cu filosofia tradițională și mai ales cu estetica contemporană, sau cu această estetică care este în același timp numai

o parte a filosofiei culturii? În fond, la Blaga e vorba de poziția omului în univers. Aceasta e problema centrală a lui Blaga. Toată filosofia lui Blaga nu este decât o variantă foarte bine caracterizată a filosofiei dintotdeauna, a filosofiei antropologice, care încearcă tocmai această determinare a esenței omului și care dă în general o soluție, ce poate fi dată în termeni uneori diferiți, dar care este în fond aceeași soluție, adică soluția că omul e caracterizat prin aceea că nu acceptă lumea așa cum i se dă și că își creează propria lui lume. Adică această caracterizare prin ceea ce putem numi caracterul demiurgic al omului. De fapt, omul în acest sens e făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, prin faptul că își face el o lume când nu acceptă lumea așa cum i se dă.

Deci, în fond, dacă vrem să vorbim și de tradiție, caracterizarea omului se dă în realitate, ca și la Aristotel, prin *enérgeia*, adică prin creativitatea absolută. Numai că la Aristotel se spune: „creativitatea/*enérgeia* absolută este Dumnezeu”, pe când la om creativitatea/*enérgeia* se dă ca un „a trece dincolo de o *dýnamis*, pe care a învățat-o sau pe care a moștenit-o”, ceea ce Blaga ar fi recunoscut fără nicio îndoială, fără nicio greutate [...].

Dat fiind că aici este vorba de cultură ca atare, în realitate avem un adevăr concret [*verum*], fiindcă aceste lucruri sunt făcute în lume, și avem și *in certo*, siguranța [*certum*]³. În realitate este ceea ce spune Blaga sau îl putem traduce pe Blaga în acești termeni: nu putem spune nimic despre mister, despre *cosmos* ca mister, putem spune numai ceva (foarte mult și chiar totul!) despre creația luciferică, despre cultură, despre ceea ce facem noi. Într-adevăr, filosofia lui Blaga este în acest sens filosofie a culturii.

Și dacă e vorba de această negare a lumii, așa cum ni se dă, atunci eu cred că-l putem apropia pe Blaga de Hegel, la care, tocmai, omul se caracterizează ca ființa negativă ce neagă lumea așa cum i se dă și care schimbă lumea și își face o lume a lui: pe de o parte, prin muncă, își face o lume a lui potrivită pentru ființa biologică a omului și, pe de altă parte, își face o lume a lui prin cultură, potrivită ființei spirituale a omului. Deci, la Hegel întâlnim până și această dualitate pe care o întâlnim la Blaga și pe care am văzut-o sub forma de cunoaștere paradisiacă și de civilizație astilistică, pe de o parte, și e, pe de altă parte, cunoaștere luciferică și cultură.

În filosofia contemporană, lui Blaga eu i l-aș apropia mai ales pe Cassirer, un filosof pe care nu l-am găsit citat în aceste opere. E vorba aici de toată filosofia lui Cassirer, fiindcă întrebuințează și Blaga o expresie foarte tipică, și anume spune că omul e o „ființă metaforizantă”; știm că și Cassirer spune că omul e o „ființă simbolică”, adică o ființă care simbolizează, care creează această lume a culturii – o lume ce este tocmai o lume simbolică, nu o lume de cunoaștere obiectivă.

Toate acestea sunt posibile, totuși, cu două diferențe: una formală și cealaltă esențială. În general, la toți acești filosofi, e vorba de caracterizarea poziției omului în univers numai din punct de vedere fenomenologic. Se spune că omul se prezintă în acest fel: ca ființă creatoare de simboluri, ca ființă creatoare de cultură, pe când la Blaga avem în același timp această idee de evoluție și de salt ontologic, adică de mutație, că omul ar fi devenit astfel, adică om în sens actual, printr-o mutație ontologică. Iar a doua diferență, care este esențială: limita diferențială între om și animal e situată altfel, e pusă altfel de Blaga.

Pentru ceilalți filosofi pe care i-am amintit, momentul diferențial, începutul umanității și baza umanității sau a omenescului, este limbajul. La Aristotel, la începutul *Politicii*, se spune: „între toate animalele gregare omul este cel mai *politikon* [dintre toate aceste ființe], fiindcă animalele au numai *phoné*, au numai voce, cu care își pot manifesta numai plăcerea sau durerea, pe când omul are *lógos* și logosul îi permite să recunoască binele și răul, dreptatea și nedreptatea ș.a.m.d.”. Și tocmai prin limbaj i se deschid toate posibilitățile omului. La Vico, tot așa, prima formă a culturii este tocmai limbajul și primele universalii fantastice sunt cuvintele cu conținutul lor deja simbolic și universal. La Hegel încă mai clar, după cum știți, omul este determinat prin aceste două dimensiuni (nu cu privire la animal, fiindcă pentru Hegel omul n-a fost niciodată animal și nici nu admite să se vorbească despre om ca animal). El pune, pe de o parte, munca: numai omul muncește și muncește mereu, deoarece nu acceptă lumea care i se dă, nu trăiește în văgăuni, ci își construiește case, deci își face o lume adecvată pentru ființa sa biologică; însă nu numai dintr-un anumit punct, ci aceste necesități ale ființei biologice continuă și omul continuă să modifice lumea în acest sens. Cealaltă dimensiune, prin care omul își creează o lume adecvată pentru ființa sa spirituală, este limbajul, fiindcă lumea, așa cum este dată, nu poate fi gândită, nici nu putem opera

cu ea, nici n-o putem cunoaște (fiind mereu numai impresii și senzații) și numai după ce o organizăm prin limbaj putem să ne întrebăm ce este o plantă, un copac ș.a.m.d.; cu alte cuvinte, după ce am făcut din această lume un cosmos!

De aceea, tocmai la Hegel, limbajul nu este o formă a culturii, ci conține toate formele. Pe urmă, sunt aceste forme care se realizează în istorie, adică spiritul care se realizează ca artă, ca religie și ca știință și ca filosofie, pe când limbajul, grăbit, prezintă deja toate formele înainte de aceasta și este dimensiunea fundamentală a omului. La Cassirer, tot așa. Prima formă simbolică este tocmai forma limbajului.

Blaga, dimpotrivă, pune această frontieră între omul paradisiac și omul luciferic, sau omul în sensul deplin al cuvântului, *după* limbaj, fiindcă omul paradisiac poate ajunge la idei, noțiuni și, deci, la cuvinte. Adică Blaga aplică aici, sau reinterpretează, ceea ce se spune în *Geneză*: limbajul e încă la omul nevinovat, paradisiac, e încă Adam care dă nume lucrurilor, înainte de consumarea nevinovată a mărului.

Note

¹ Este vorba de acest volum: Lucian Blaga, *Orizzonte e stille*, traduzione di Mircea Popescu e Eugenio Coseriu, a cura di Antonio Banfi, Alessandro Minuziano Editore, Milano, 1946 [nota lui Cr.M.].

² Cartea respectivă s-a publicat până la urmă, cu o întârziere de 50 de ani; vezi Lucian Blaga, *Arte e valore*, traduzione di Eugenio Coseriu e Mircea Popescu, rivista da Doina Condrea-Derer, con un saggio introduttivo di Dino Formaggio, Unicopli, Milano, 1996 [nota lui Cr.M.].

³ Am inserat aici, între paranteze drepte, termenii latinești *verum* și *certum*, întrucât E. Coșeriu pare că face aluzie, în acest context, la filosoful italian G. Vico. Iată, de pildă, o astfel de trimitere: „Adevărul și siguranța (*verum et certum*) coincid, fiindcă aceste obiecte culturale le facem noi, atribuindu-le noi un adevăr care este al lor; și mai știm și care este intenția noastră. Aceste trăsături se aplică, după Vico, și la limbaj, căci și limbajul este operă, faptă creatoare.” (Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe* (1992-1993), ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994, p. 23) [notă de Cr.M.].

Eugeniu COȘERIU

„Interpretarea are loc întotdeauna într-un anume cadru și privește întotdeauna un obiect”*

EUGENIU COȘERIU: [...] Științele culturii sunt, prin urmare, sub acest aspect, mai bogate decât științele naturii. De aceea și respingerea mea în privința matematizării, pentru că tocmai aici nu se poate matematiza, întrucât este vorba întotdeauna de istoria generalizată. Și în interpretarea istorică este vorba întotdeauna despre normele comportamentului libertății. Știm, de ex., ceea ce este un război prin intermediul unei experiențe directe sau indirecte sau prin intermediul teoriei războiului. Putem, apoi, să cercetăm anumite războaie și să stabilim cum s-a ajuns la acestea; putem constata anumite regularități – de pildă, dacă aici este o putere mai mare decât acolo, aceasta câștigă în mod normal; și ne putem întreba care este explicația, în special, a *unui* război. Cum facem acest lucru? Știm cum au apărut războaiele, de obicei, și putem să presupunem, de ex., că acest război a izbucnit, într-adevăr, pentru că Paris a răpit-o pe Elena sau pentru că grecilor le trebuiau anumite drumuri comerciale. Încercăm, prin urmare, și la acest anumit război să aplicăm, în mod hermeneutic, generalitatea, știința generală a războiului și căutăm cauzele economice, personale sau de altă natură care ne pot explica acest război. Poate nu găsim niciuna dintre condițiile deja cunoscute și trebuie să încercăm să găsim noi condiții, de pildă că s-a răspândit aici o anumită moliță sau că exista acolo un fel de rivalitate magică. Spunem, prin urmare,

* Fragment din cartea-interviu Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, «A spune lucrurile așa cum sunt...». *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Traducere, indici și completări bio-bibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2017, p. 163-168. Cristinel Munteanu, editorul acestui compartiment (din revista „Limba Română”) despre concepția hermeneutică a lui Eugeniu Coșeriu, le mulțumește lui Johannes Kabatek și Cristinei Bleorțu pentru amabilitatea de a-i fi încredințat spre publicare aici acest fragment.

că războaiele pot izbucni și din această cauză și ne propunem să cercetăm războaie noi și din acest punct de vedere. Sau găsim anumite explicații logice și altele mai puțin logice și afirmăm că grecii, desigur, nu au mers la Troia, pentru că Paris a răpit-o pe Elena, ci pentru că existau probabil alte motive mult mai importante. De exemplu: Troia bloca accesul la Marea Neagră și domina astfel tot comerțul cu popoarele din nord, din Orient și chiar la sud, în Anatolia însăși. Totul trebuia să treacă prin Troia, troienii stăteau în drumul altor popoare...

ADOLFO MURGUÍA: *Dumneavoastră sunteți chiar un materialist istoric!*

EUGENIU COȘERIU: Nu. În acest caz, poate fi aceasta cauza, în alte cazuri poate fi faptul că se vrea unitatea națiunii, există și războaie religioase etc. Materialism istoric ar fi dacă eu aș zice: nu era vorba, deloc, de hughenoti, erau exclusiv motive economice. Cred că, dimpotrivă, în știință se pot admite diferite lucruri despre război. Uneori, este vorba de rute comerciale și, într-adevăr, de avantaje economice, în alte cazuri, de conflicte religioase sau, pur și simplu, de tendința spre hegemonie etc. Doar că nu mi se pare credibil că un război a izbucnit din cauza unui măr.

ADOLFO MURGUÍA: *Prin urmare, interpretare ar fi, dacă v-am înțeles bine...*

EUGENIU COȘERIU: Interpretarea are loc întotdeauna într-un anume cadru și privește întotdeauna un obiect.

ADOLFO MURGUÍA: *Un obiect individual, particular.*

EUGENIU COȘERIU: Exact. Un text, *acest* război, această serie de fapte sau evenimente, pe care le transformăm într-un „individ”.

ADOLFO MURGUÍA: *Este vorba, prin urmare, de aplicarea unei legi universale la ceva particular?*

EUGENIU COȘERIU: Nu, sub nicio formă. Aici nu este vorba de problematica științelor naturii, nici de analogia lor cu științele culturii (unde, în cazul textelor, doar textele ca atare ne pun la dispoziție in-

terpretarea), ci de a doua problematică (propriu-zis hermeneutică) a științelor culturii și, prin urmare, de aplicarea „posibilităților” (categorii, cauze explicative, procedee care oferă sens) ce ne sunt cunoscute din experiența cu alte obiecte de același fel. Procedăm în orice caz așa cum procedăm la interpretarea unui text: începem cu aplicarea categoriilor pe care le cunoaștem. La interpretarea textului, începem, de ex., cu categoriile pe care le avem din retorica antică și constatăm că una este valabilă, cealaltă, dimpotrivă, nu este. Și constatăm, poate, o nouă dimensiune interpretativă a textului care, până acum, ne era necunoscută și pe care o acceptăm în „colecția a ceea ce este obișnuit” pe care o avem. Aceasta se întâmplă la interpretarea fiecărui text și, de aceea, spun că lingvistica textului este infinită și este întotdeauna interpretare. În aproape fiecare text vom constata și ceva nou, pe care până acum nu-l constatasem sau, cel puțin, o combinație specială a ceea ce a fost mai înainte, care se produce tocmai numai în acest text. Dacă nu constatăm nimic de acest fel, textul este neinteresant ca individ, de pildă, dacă el corespunde doar genului – în acest caz nu îl interpretăm și ne referim la Reich-Ranicki¹.

În privința cadrului interpretării, interpretarea este, în mod necesar, întotdeauna condiționată istoric, întrucât trebuie să începem cu aplicarea unui instrumentar deja cunoscut nouă. Nu se poate interpreta ceva unde totul este absolut nou, dacă, de ex., în cazul unui text, nu știm nici măcar dacă acesta este un text. Deja la interpretarea pur lingvistică, unde constatăm numai ce este lexical și ce este gramatical, avem nevoie de puncte de plecare externe. Astfel, la descifrarea unui text, trebuie să se presupună că acest text conține ceva care apare și în alte texte. Și, dacă este un text într-o limbă necunoscută, că are ceva în comun cu alte limbi. Dacă trebuie să ne propunem doar o interpretare internă, aceasta este groaznic de complicată și, uneori, cu greu este posibilă.

În lingvistică, cunoaștem trei feluri de cazuri de texte în limbi încă necunoscute. În primul rând, texte a căror limbă, într-adevăr, nu o cunoaștem, dar cunoaștem o altă limbă în care este tipărit același text ca text. Este cazul textelor paralele în două limbi. În acest caz, putem să începem să interpretăm prin faptul că stabilim corespondențe între

■ ¹ Renumit critic literar și scriitor german (1920-2013) [nota traducătorilor].

textul necunoscut și celălalt. Acesta a fost, de ex., cazul descifrării egiptenei vechi. Champollion a plecat de la tăblița bilingvă de la Rosetta și a spus ceva de genul: dacă aici este ‘Ramses’, atunci aici este tot ‘Ramses’. În acest mod, se poate continua și este relativ ușor. Astfel a fost și cu elamita. Se aflau alături un text persan, unul elamit și unul akkadian, tratau aceeași temă și erau, probabil, traduceri mai mult sau mai puțin literale, pentru că era o inscripție a unui rege.

Al doilea tip de cazuri este cel al textelor a căror scriere este necunoscută și nici nu este cunoscută o limbă încă neidentificată sau una foarte asemănătoare, ca în cazul micenienei, așa-numitul *linear B*. Ventris, ca specialist în descifrare, a recunoscut repede că era o scriere silabică și a trimis copii ale încercărilor sale la diferiți specialiști, între care lui Chadwick. Când s-a observat că era greacă, cazul era deja rezolvat. Dar, mai întâi, el trebuia să presupună, firește, că anumite semne puteau fi vocale, anumite unități reprezentau probabil silabe etc., până când, dintr-odată, a găsit ‘ti-ri-po-da’ și a spus că aceasta este evident grecește! Ventris a învățat, apoi, într-un timp foarte scurt, greaca, cum mi-a povestit încă Chadwick. Asemănător, dar mai puțin dificil, a fost în cazul uigurei, o limbă turcică. Limbile turcice s-au schimbat foarte puțin de-a lungul istoriei, astfel că această limbă a putut fi interpretată imediat.

În al treilea tip de cazuri se poate citi, ce-i drept, scrierea, dar nu există texte bilingve și nu se cunoaște nici limba, nici o limbă înrudită îndeaproape. Este cazul etruscei. Se știe foarte puțin despre etruscă, deși se poate citi totul. Este scrisă, de fapt, cu alfabetul nostru, dar ce înseamnă formele, cum este gramatica, nu se știe. Suntem limitați la o interpretare combinatorie „internă” foarte anevoioasă. Dacă, de ex., două nume, pe care le cunoaștem din latină, ar sta unul lângă altul, una dintre forme poate fi un genitiv sau poate să nu fie etc. Tipic pentru acest tip de cazuri este ceea ce s-a întâmplat cu un zar. În mod normal, se aflau pe zar și în antichitate punctele obișnuite. Dar s-a descoperit un zar etrusc cu cuvinte scrise pe cele șase fațe. Este clar că numerele sunt de la unu la șase. Și se știe chiar mai mult. Se știe că, în mod normal, pe zaruri, sau unu și șase sunt pe fețe opuse, sau doi și cinci, trei și patru. Cu toate acestea nu s-a reușit până acum să se spună, cu absolută siguranță, care este unu, doi, trei etc.

Bineînțeles, la interpretarea pur lingvistică trebuie să se țină seama și de ceea ce, în diferite limbi, este normal din punct de vedere seman-

tic. Un prieten de-al meu, un italian, a găsit într-o limbă italică, nu mai știu în care, aceeași formă cu două înțelesuri complet diferite: cu semnificația ‘cartier’ și cu semnificația ‘sclav’. El credea că ar fi, probabil, două cuvinte cu etimologie total diferită care coincideau, ca aspect material, doar din întâmplare. Eu, dimpotrivă, eram de părere că noi, aici, trebuie să plecăm de la principiul general: dacă forma este exact aceeași, există probabilitatea ca și înțelesul să fie același. În acest caz, se poate pune întrebarea dacă cuvântul nu însemna, pur și simplu, ‘cel dependent’; adică, ‘sclavul’ ca dependent de cineva, ‘cartier’ sau ‘periferie’ ca ceva dependent de oraș, așa cum avem în franceză, ‘dépendant’ și ‘les dépendances’ ale unei case. El a reverificat și a constatat că, într-adevăr, cazul era acesta din urmă, că și această limbă urma acest principiu general – ceea ce este, firește, doar o posibilitate; ar putea fi și altfel.

Interpretarea nu înseamnă însă doar a înțelege specificul unei limbi particulare ca atare la nivel lexical și gramatical, ci, de asemenea, și *sensul* textelor. Este posibil să se înțeleagă exact expresia lingvistică și, dimpotrivă, să nu se înțeleagă nimic din sensul unui text. Hermeneutica propriu-zisă a textului este hermeneutica sensului: nu a înțelege ceea ce spune textul, ci a înțelege în ce scop spune el aceasta sau ce intenționează cu ceea ce a spus. Și asta este o chestiune mult mai complicată. Pentru a interpreta sensul, nu este de ajuns să cunoști limba și toate „procedeele textuale” interne ale unui text. Este necesar să cunoști și „condițiile externe” ale textului, situația istorică în care a luat naștere, contextele sale etc. Aceasta se întâmplă, de altfel, și la obiectele cele mai simple. Putem să recunoaștem, de ex., că într-o descoperire arheologică un anume obiect este un cuțit și chiar unul foarte mare; însă cu aceasta încă nu am înțeles pentru ce acest popor, această comunitate, avea nevoie de un cuțit atât de mare. Pentru a înțelege sensul unui text sau sensul acestui simplu cuțit, trebuie să știi mult mai mult. Și, mai ales, să te interpretezi pe tine însuși și să te identifici fie cu autorul textului, fie cu această comunitate și să te întrebi, din ce motiv, în aceleași condiții, s-ar fi scris sau s-ar fi făcut întocmai astfel. Aceasta înseamnă că interpretarea este condiționată, într-adevăr, istoric, pentru că ea interpretează ceva ce este istoric și condiționat de o situație istorică, pentru că interpretul – acela care explică – trebuie să se transpună din situația istorică proprie în altă situație; dar înseamnă și că interpretarea însăși, inclusiv interpretarea unei schimbări, este întotdeauna „statică”,

este întotdeauna sincronică. Te întrebi adică: din ce motiv eu, în această situație și în această stare a limbii, pe care o constat aici, aș fi făcut, aș fi inventat, aș fi construit aceasta sau aceasta.

De aceea este exemplar, pentru mine, modul cum a făcut etimologie Pagliaro, de ex., în cazul etimologiei cuvântului *missa*. Toți știu ce este *missa*; înseamnă ‘trimisul’ sau, mai bine [zis], ‘trimisa’ și *ite, missa est* înseamnă că a fost trimisă comuniunea bolnavilor și aceluia care nu puteau veni. Dar de ce, apoi, *missa* pentru liturghie? Pentru a răspunde la această întrebare, Pagliaro reconstruiește întreaga situație a creștinismului original și stabilește că, doar în această situație și la această stare a limbii, *missa* putea să ajungă la această nouă semnificație ‘serviciu de cult religios’, ‘liturghie’. Adevărata interpretare cere întotdeauna o asemenea reconstituire, în mod special, dacă este vorba de cazuri complicate. Se vorbește de un paradox, dar acesta nu este doar o metaforă poetică: contextele sunt, de fapt, infinite și aceasta înseamnă că nouă ne pasă totuși, aici și acum, într-un fel oarecare, de ceea ce tocmai i se întâmplă unui anumit țăran din Yang-Tse-Kiang în acest moment. Nu știm cum, dar într-un fel oarecare suntem în relație și cu acest fapt. Se spune că paradoxul este o imagine; și se poate, eventual, să se scrie o povestire despre asta și să se arate că această relație poate fi, într-adevăr, constatată. Dar, fără a merge atât de departe, contextele sunt foarte complicate. În situația empirică a interpretării, nu există niciodată posibilitatea de a reconstrui contextele în întregime; iar contextele infinite nu sunt deloc reconstruibile. De aceea, trebuie să ne mulțumim să le reconstruim doar schematic și trebuie să le limităm. De aici [provine] și dinamica empirică permanentă a interpretării, pe de o parte, și, pe de altă parte, posibilitatea erorii sau a caracterului incomplet; căci se descoperă, poate, o altă condiție, pe care nu o cunoașteam, și se vede că tocmai aceasta era condiția determinantă, și nu cea pe care o presupuneam. Sau că, într-adevăr, diferitele condiții erau prezente, dar că mai erau și altele, iar interpretarea noastră este valabilă doar parțial, pentru că nu am reconstruit exact contextele. Sau că nu am conceput exact toate contextele, inclusiv pe acelea pe care le-am reconstruit schematic. Astfel, se poate întâmpla – ca acum la noi în Tübingen – ca o figură, aparent atât de bine cunoscută, cum este cea a împăratului Nero, să fie reinterpretată și reevaluată. Poate că a fost, totuși, un împărat bun și un om bun.

Ce se întâmplă acum, în această relație, cu „adevărul”? În ceea ce privește prima problematică în științele culturii și simpla constatare a „faptelor”, eu aş rămâne la conceptul de „adevăr”. În ceea ce privește a doua problematică – de fapt, cea hermeneutică – dacă este vorba de evenimentele istoriei „externe”, rămânând încă mereu în același domeniu, eu aş vorbi de „probabil” sau „realizabil” (și „improbabil”, „nerealizabil”); dacă este vorba însă de interpretarea textelor filosofice sau poetice și de interpretarea artei în general – și prin aceasta nu de *Verum*, ci de *Certum*, pur și simplu – aş prefera [să vorbesc] de *cu sens* [germ. *sinnvoll*] (și, respectiv, *fără sens*, *absurd* [germ. *sinnlos*, *sinnwidrig*]). O interpretare fără sens este una care nu interpretează ceea ce se spune în text ca atare sau o operă de artă ca atare, ci „trece pe alături” de obiect, adică, de ex., prezintă pretinsa motivare a subiectelor empirice respective ca fiind propria interpretare. Astfel [este] interpretarea marxistă vulgară, care raportează toată gândirea și toată poezia la structura economică a unei comunități, la așa-numitele „relații de producție”. Modesta mea interpretare a [fragmentului] *Heraclit B1* a fost aspru criticată de cineva, pentru că eu nu am luat în considerare că Heraclit era un proprietar de pământ și reprezenta interesele proprietarilor de terenuri. Aceasta înseamnă tocmai interpretare care „trece pe alături”: nu ceea ce a spus Heraclit despre limbaj, ci de ce ar fi făcut astfel, din ce interese. În mod asemănător se întâmplă cu interpretarea psihoanalitică a operelor de artă, unde nu sunt interpretate operele, ca atare, ci pretinsele instincte ale autorilor lor empirici. „Ah, aceste tablouri ale lui Leonardo cu ambivalența lor sexuală – Leonardo era homosexual.” (așa [spun] aproximativ Freud și naivii care îl urmează). Să admitem că Leonardo ar fi fost homosexual. În ce măsură servește aceasta la interpretarea tablourilor sale sau a celorlalte lucruri pe care Leonardo le-a creat? Homosexualii sunt foarte numeroși, dar numai unul a pictat Gioconda, numai unul a inventat avionul.

Și încă un cuvânt despre tema noastră inițială: suntem de acord că istoricitatea nu desființează aspirația spre absolut, spre eternitate, întrucât o aspirație nu poate fi anulată.

Stelian DUMISTRĂCEL

Neliniști ale cititorilor lui Coșeriu? (pornind de la articolul *Neliniștea vorbitorului*, publicat în „Ziarul de Iași”, în iulie 2018)

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017). Cetățean de onoare al Municipiului Iași (2020).

SENSUL CUVÂNTULUI din titlu, având în vedere forma de singular, prin simpla fluiditate a formării cuvintelor, este transparent: referința este la starea descrisă, mai vechi ori mai nou, de termenii *neodihnire*, *nepace*, *neastâmpăr*, prin mai difuzele *tulburare*, *îngrijorare*, *frământare*, ajungând la recente *agitație*, *anxietate* ori *panică* (aceasta cam nelămurită!). Fiecare termen, la rândul său, are și note proprii, căci, de exemplu, la care dintre speciile numite anterior am putea (sau nu am putea) asocia „neliniștea noului sosit” de la Gala Galaction? Cât privește adjectivul, preferința lămuritoare a lexicografilor (la care apelăm) se îndreaptă către valorile *nepașnic*, *nepăciuitor*, ce par să implice oarece inițiativă, dar predominantă este victimizarea: *frământat*, *tulburat*, *îngrijorat*. Iar primelor calificative le-ar conveni (cu destulă imaginație) o asociere descoperită de Sadoveanu: „săbiile neliniștite” ale boierilor tineri (pe „cai focoși”).

TOATE ACESTE STĂRI și trăiri le-am încercat atunci când, cu destui ani în urmă, am creditat și noi o singură neliniște, una... superioară filosofic, aceea pe care Eugeniu Coșeriu a atribuit-o vorbitorului. Însă nu oricărui dintre aceștia, ci doar celui care *vrea* să vorbeas-

că corect, cum, de exemplu, se exprima Magistrul în cuprinsul prelegerii „Deontologia și etica limbajului” (tipărită în volumul *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994). Dar „ieșirea” noastră s-a datorat, de fapt, contestării afirmației marelui lingvist citat, într-o prezentare (apărută în revista „Fonetica și dialectologie”, XV, 1995) a volumului pe care l-am editat, îndată după audierea *Prelegerilor și conferințelor* prezentate la Universitatea din Iași de Eugeniu Coșeriu, în anii 1992 și 1993 (supliment la tomul XXXIII al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”). O tânără (pe atunci) cercetătoare, Mariana B., se îndoia de afirmația lui Coșeriu că „vorbitorul ar fi preocupat să vorbească într-un mod corect și să cunoască alte moduri, superioare, de a vorbi”.

OR, AUTOAREA CONSIDERA că cercetări de sociolingvistică [?] nu susțin ideea că vorbitorul ar avea, în general, interes „pentru corectitudinea vorbirii”. Implicațiile mai grave ale acestei afirmații sunt diminuate, superior [!], de rezervele cercetătoarei [?]; prima, că interesul respectiv nu se poate manifesta „în orice loc, în orice mediu social, la orice nivel de educație etc.”, iar a doua, sub forma unei concluzii: „Numai în anumite situații vorbitorul devine conștient că trebuie să vorbească în mod corect”. Însă ambele formulări sunt măcar alături de tema discuției de la Coșeriu.

VORBITORUL CE VREA SĂ VORBEASCĂ CORECT! Să pornim însă de la Magistru, să vedem, mai întâi, la cine se referea acesta: „Vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică, fiindcă limbajul e făcut de către și pentru vorbitori, nu de către și pentru lingviști, și, deci, lingvistul trebuie să explice care este fundamentul acestei neliniști a *vorbitorului care vrea să vorbească corect* (evidențierile grafice de aici și cele ce urmează ne aparțin) și care se întreabă dacă e bine sau nu e bine spus ceea ce spune, dacă modul lui de a vorbi este un mod corect, dacă există alte moduri, superioare, de a vorbi în aceeași limbă”. Așadar, referindu-se la *performanță*, Coșeriu avea în vedere *neliniștea* celui care „vrea să vorbească corect”, întrucât doar acesta se poate întreba „dacă există alte moduri, superioare, de a vorbi în aceeași limbă”.

ÎNAINTE DE UN MINIM PROGRES în interpretarea textului coșerian, ne face o deosebită plăcere următoarea rememorare. În mai, 2001, ca profesor la Galați, fiind printre cei care au organizat conferința, marelui lingvist, a titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității „Dunărea

de Jos”, i-am propus omagiatului prezentarea textului respectiv (într-o formulare apropiată, după *Lingvistica integrală*), ca recomandare a sa și pentru un public mai larg, pe afișul anunțând evenimentul. Am primit acordul lui Eugeniu Coșeriu, chiar cu aprecieri pentru selecție, iar, în cele ce au urmat, am discutat, public, semnificația de performanță a caracterizării respective.

DE ALTFEL, CONTEXTUL, NU PREA LARG pentru a fi pierdut din vedere, al apariției enunțului cu privire la „neliniștea vorbitorului” (din *Deontologie...*) este concludent în ceea ce privește îndreptarea pe care o susținem. Mai întâi, despre ce normă de corectitudine este vorba: „[O anumită formă] corespunde sau nu corespunde tradiției în care se înscrie vorbitorul și care are *norma ei de corectitudine*, în vreme ce limba exemplară este limba care se formează pe deasupra diferențelor dialectale ca normă lingvistică pentru toată comunitatea lingvistică”. Așadar, nici nu este vorba de corectitudinea limbii „exemplare”: „Prin faptul că fiecare mod de a vorbi își are *propria sa corectitudine*, înseamnă că aceste noțiuni de «corectitudine» și de «exemplaritate» au totuși ceva în comun, altfel confuzia dintre ele n-ar fi posibilă” (vezi și supra, § 4!).

NICI TOATE ALE VORBITORULUI: „Fără îndoială, vorbitorul nu este lingvist și, deci, când interpretează el însuși această atitudine și această neliniște, poate greși. Datoria lingvistului este să justifice, să explice fundamentul și sensul propriu al acestei neliniști și al dorinței vorbitorului de a vorbi mai bine, de a vorbi corect, de a vorbi o limbă, într-un fel, superioară”. Iar, pe de altă parte, vorbirea este supusă și ea aprecierii dintr-o perspectivă mai largă a comunicării, ale cărei date țin de dotările personale ale interlocutorilor, iar referirea se face, în primul rând, la *competența lingvistică* a acestora, în speță la *competența idiomatice* (gradul de cunoaștere a unei limbi, a unui dialect) și la cea *expresivă*, reprezentând prestația „în situații determinate și cu privire la anumite lucruri, cu anumiți interlocutori” (Coșeriu, *Prelegeri...*, p. 36).

IMPORTANTĂ, AȘADAR, este adecvarea la situația de comunicare, la tema discursului și la interlocutor, din perspectiva pragmaticii. În ceea ce privește corectitudinea (neînțeleasă!), interesează, de asemenea, considerarea spațiului și a registrului comunicării, căci nu îl putem

avea în vedere pe interlocutor ca pe o simplă „mașină de vorbit”; ori-când, el vorbește „în anumite circumstanțe” (Coșeriu, în opera căruia am întâlnit și *prepon* 'adecvare', precept aristotelic fundamental pentru retorică).

ȘI, CU TOATE CĂ DEJA AM LUNGIT DISCUȚIA, trebuie să observăm însă că, în primul rând, în special Coșeriu nu poate fi citat trunchiat, iar, în al doilea, trebuie să mai știi câte ceva despre lingvistica Magistrului, ca să nu te pască îngrijorarea noviceului, a celui cuprins de panica nou-sositului în domeniu, ca un teren pe care să-ți exersezi neliniștea înțepăturilor propriului stil. Atenție: la fotbal, orice *offside* se fluieră.

DAR ȘI LECTURA POATE FI CAUZA NELINIȘTII: „A citi sau a muri prost și liniștit” (vezi /guerrillradio.ro/).

Floarea VÎRBAN

Congresul Internațional Coșeriu la a VIII-a ediție

F.V. – doctor în filologie (2003) și în istorie (2007), cercetător la Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române (1991-2000), apoi la European University Institute (2000-07). Colaborează cu Centro Studi sulla Storia dell'Europa Orientale. Este unul dintre pionierii abordării transdisciplinare în științele umane și sociale. Printre lucrările publicate: *Origini dell'integralismo coseriano* (2015), *Totalitarian Ideology and Language. How Stalin Eventually Planned to Turn Russian into Universal Language* (2016), *The Coseriu - Chomsky 'Debate' Revisited: Integrating Wittgenstein* (2017), *Despre așa-zisele grafi duble în româna veche* (2017).

A opta ediție a Congresului Internațional Coșeriu [Coseriana VIII], intitulat sugestiv „Coseriu's Linguistics. Origin and Actuality” [Lingvistica lui Coșeriu. Origine și Actualitate], a coincis cu celebrarea a 100 de ani de la nașterea marelui lingvist basarabean (1921-2021). Organizat de Universitatea din Zürich, între 16 și 18 iunie 2021, congresul a fost, în realitate, un eveniment hibrid: cu partea organizatoare și câțiva vorbitori prezenți la Zürich (Jürgen Trabant, Bernhard Hurch, Manuela Crivelli, Marija Nikolic, Ester Diez Ramos, Óscar Loureda Lamas), dar cu majoritatea covârșitoare a participanților la distanță. Fie că au fost făcute onsite [la Zürich] sau din alte părți ale lumii, prezentările au fost accesibile tuturor participanților *via* Zoom. Se poate spune că a fost un congres demn de secolul al XXI-lea și din punct de vedere tehnologic, organizatorii reușind să transforme ceea ce părea o limită într-o adevărată potențialitate. Această formulă a permis unui număr mare de persoane (peste 300), din diverse părți ale lumii, să urmărească congresul și, eventual, să participe la discuții.

Lucrările congresului au fost împărțite în trei sesiuni, corespunzătoare celor trei zile, fiecare

dintre ele fiind deschisă de un vorbitor invitat, introdus de Johannes Kabatek (organizatorul congresului): Jürgen Trabant (pe 16 iunie), Klaas Willems (pe 17 iunie) și Araceli López Serena (pe 18 iunie). Printre invitați s-au numărat alți patru participanți, Bernhard Hurch, Óscar Loureda Lamas, Emma Tămăianu-Morita și Miguel Casas Gómez. În afară de Johannes Kabatek, au mai contribuit în calitate de moderatori Larissa Klose, Manuela Crivelli, Bárbara Garrido Sánchez-Andrade, Yoselin Henriques Pestana, Senta Zeugin, Cristina Bleorțu și Charlotte Defrance.

Prima prelegere plenară, pe 16 iunie, a fost ținută de Jürgen Trabant (Berlin), unul dintre discipolii direcți ai lui Coșeriu. În intervenția sa [*Coserian Linguistics: Poetry – Language – Philosophy. The Acroamatic Linguistics of the 21st Century?*], Trabant s-a oprit asupra relației poezie-limbaj-filosofie, subliniind implicit importanța deschiderii lingvisticii spre poetică, pe de o parte, și spre întemeierea filosofică, pe de altă parte. În plus, a introdus interesantul concept de *lingvistică acroamatică* [„transmisă pe cale orală; rezervată inițiaților”¹].

A urmat Cornel Vilcu (Cluj), cu o provocantă intervenție despre *intuiția eidetică* și (*obiectele*) *desemnate intenționale* – de la Husserl la Coșeriu –, ajungând până la a afirma că intuiția eidetică nu există [*From Husserl to Coseriu: Eidetic Intuition and Intentional Designata*]. Carlos Echeverría (Pennsylvania) a făcut apoi o serie de considerații deosebit de interesante asupra conceptului de *cuvânt categorematic* [*On Coseriu's notion(s) of categorematic word*].

În a doua serie de prezentări, moderată de Larissa Klose (Zürich), au intervenit Adriana Robu (Iași), cu un model de analiză de discurs centrată pe relevanța cadrului cognitiv și emoțional [*The Cognitive and Emotional Frame of the Discourse*], Oana Boc (Cluj), cu o frumoasă demonstrație a felului în care se schimbă statutul normelor lingvistice în poezie [*Le statut des normes linguistiques dans la poésie*] și Harald Völker (Zürich), care a trasat, în mod riguros, originea unor concepte coșeriene în lingvistica scandinavă (Flydal și Hjemslev) [*Coseriu et les origines scandinaves de la linguistique*].

A treia secțiune, condusă de Manuela Crivelli (Zürich), a constatat din trei prezentări în limba italiană. Întrebându-se în ce măsură contac-

mul interlingvistic ar putea juca un rol în modelul coșerian de variație și schimbare lingvistică [*In che misura il contatto interlinguistico gioca un ruolo nel modello coseriano della variazione e del cambio?*], Vincenzo Orioles (Udine) observă că pentru Coșeriu, ca de altfel pentru Roberto Gusmani, nu exista o deosebire esențială între inovația datorată așa-zisilor factori externi (precum contactul interlingvistic) și procesele creative interne. Martina Ozbót (Ljubljana) a mutat accentul pe contribuția lui Coșeriu la teoria traducerii [*Eugenio Coseriu teoria della traduzione*], iar Salvatore Claudio Sgroi (Catania) a subliniat diferența dintre conceptele de *normă* și *eroare* la Coșeriu și Hjelmslev, pe de o parte, și accepția neopuristă din tradiția lingvistico-gramaticală italiană, pe de altă parte [*La nozione di „norma” ed „errore” nella linguistica hjelmsleviana e coseriana versus la concezione neopurista di „norma” ed „errore” della tradizione linguistico-grammaticale italiana*].

A patra și ultima secțiune a zilei a fost moderată de Bárbara Garrido Sánchez-Andrade (Zürich) și a inclus alte trei prezentări și un anunț. Moira De Iaco (Bari) a vorbit despre relevanța ideii coșeriene de creație metaforică la nivelul teoriei metaforei [*What does Metaphoric Creation in Coseriu's Linguistics reveal about Conceptual Theory of Metaphor?*]. După un scurt intermezzo – anunțul lui Johannes Kabatek despre reluarea activității revistei online *Energieia* și o succintă prezentare a acesteia – au urmat alte două intervenții. Manuela Crivelli (Zürich) s-a ocupat de problema dialectologiei structurale [*Eugenio Coseriu y el problema de la dialectología estructural*], în timp ce Aneta Stojic și Nataša Košuta (Rijeka, Croația) au abordat tema *solidarităților lexicale* în cadrul *colocațiilor metaforice*, reflectând asupra actualității ideilor coșeriene în cercetarea *colocației* [*Von den lexikalischen Solidaritäten zu den metaphorischen Kollokationen – Zur Aktualität von Coserius Überlegungen für die Kollokationsforschung*].

Prima parte a lucrărilor congresului s-a încheiat cu un dialog, în limba germană, între Johannes Kabatek (Zurich) și Bernhard Hurch (Graz), despre arhivele digitale [*Hugo Schuchardt und Eugenio Coseriu: Möglichkeiten digitaler (Brief-)Archive*].

După un emoționant moment muzical susținut de chitaristul Augusto Tec, care a interpretat *Milonga* de Jorge Cardoso, *Milonga* de Astor Piazzola și *Tango en Skai* de Roland Dyens, a urmat un Digital Apéro.

A doua prelegere plenară (pe 17 iunie), introdusă din nou de Johannes Kabatek, l-a avut ca protagonist pe Klaas Willems (Gent). În intervenția sa cu titlu în engleză [*Eugenio Coseriu: past, present and future*], dar făcută în germană, Willems a semnalat mai întâi problema absenței unei terminologii clare și omogene, care să permită o traducere adecvată a operei lui Coșeriu în limba engleză. În a doua parte a prelegerii, s-a ocupat de câteva teme din lingvistica actuală, deja abordate de Coșeriu; în speță, de 1) teoria lui Coșeriu despre norma lingvistică *vis-à-vis* de teoria pragmatică neo-Griceană cu privire la rolul *implicaturilor* [*implicatures*] și a *inferențelor de default* [*default inferences*], de 2) observațiile lui Coșeriu cu privire la semnificațiile schematice în sintaxă și formarea cuvintelor față de abordările cognitive moderne din *gramatica constructivă* [*Contruction Grammar*] și *morfologia constructivă* [*Construction Morphology*] și, în sfârșit, de 3) teoria coșeriană a *semnificatelor* indeterminate dintr-o singură limbă (fr. *signifiés*, sp. *significados*) comparată cu noile intuiții cu privire la indeterminarea semantică în psiholingvistică.

A urmat o interesantă prezentare despre *competența lingvistică și complexitatea textuală* [*Coseriu'sche Sprachkompetenz und Textkomplexität*], făcută de Angela Schrott (Kassel). Anunțată în program cu o intervenție sugestivă despre *vorbire și teoria vorbirii* în timpul pandemiei actuale [*El „hablar” y la „teoría del hablar” de Coseriu en tiempos del coronavirus*], Verónica Böhm (Paderborn) s-a retras în ultimul moment.

În cea de-a doua secțiune, moderată de Yoselin Henriques Pestana (Zürich), Sebastian Moranta (Kassel) a adus în discuție problema identității etnolingvistice din Basarabia [Republica Moldova], insistând asupra autorității lui Coșeriu în procesul de legitimare a unei identități lingvistice (pan)românești [*Eugenio Coseriu entre los lingüistas de Besarabia: identidad etnolingüística (pan)rumana y argumentos de autoridad*]. Oarecum pe aceeași linie, dar într-un cadru mai larg, Eugenia Bojoga (Cluj) a retematizat ideea coșeriană de unitate a limbii, oprindu-se asupra a două cazuri concrete, româna și spaniola, și subliniind diferența fundamentală dintre limba vorbită și limba exemplară [*La unidad de la lengua según Eugenio Coseriu (comparación entre el rumano y el español)*]. Dintr-o perspectivă diversă, Mar Garachana

(Barcelona) a încercat să traseze traiectoria diacronică a trei structuri monopredicative, în speță, *ir y* + grup verbal, *coger y* + grup verbal și, respectiv, *agarrar y* + grup verbal [*De malos y feos arrimos: tomé y vine-me, cogió y se fue*].

Cristina Bleorțu (Zürich) a condus a treia secțiune a zilei, cu două prezentări în română și două în spaniolă. Dorel Fînaru (Suceava) a făcut „Câteva considerații despre tema «formă și substanță în poezie»”, insistând asupra primatului formei. Irina-Marinela Deftu (Iași) a propus o promițătoare „Aplicație a principiilor coșeriene de lingvistică a textului. O analiză comparativă a versiunilor ortodoxe ale Noului Testament în limbile română și polonă”. Oprindu-se asupra etimologiei în lingvistica coșeriană, Benjamín García-Hernández (Madrid) a evidențiat importanța etimoanelor frazemice, oferind câteva demonstrații exemplare [*La etimología en la lingüística de Coseriu y la relevancia de los étimos frasémicos*]. Pornind de la analiza testamentelor în limba náhuatl (limba așa-zișilor *mēxi'ca'* și a altor comunități de pe teritoriul actualului Mexic și al Americii Centrale), Mauro Alberto Mendoza Posadas (Mexic) a evidențiat o tradiție discursivă transversală, care prezintă particularități ale tradiției europene, elemente ale competenței expresive proprii comunităților centro-americane și caracteristici idiomatice ale comunității náhuatl din sec. al XVI-lea [*Las Tradiciones Discursivas europeas en Mesoamérica. Una propuesta para su estudio en base a los testamentos nahuas coloniales*].

Introdusă de Senta Zeugin (Zürich), a urmat o secțiune mixtă, care a cuprins prezentări de postere, proiecte și cărți. Dintre cele trei postere anunțate în program, doar unul a fost prezentat, cel realizat de Soledad Chávez Fajardo (Chile), care a subliniat punctul de cotitură marcat de „Determinación y entorno” și impactul acestui studiu în planul lexicografiei [*De vueltas con „Determinación y entorno” y su aporte a la lexicografía*].

În ceea ce privește cele trei proiecte, Wiltrud Mihatsch (Tübingen) a introdus tema generală a digitalizării manuscriselor coșeriene [*Digitalization of Coseriu's manuscripts*], în timp ce alte două tinere cercetătoare de la Zürich, Marija Nikolic și Ester Diez Ramos s-au ocupat de editarea și comentarea a două manuscrise specifice, unul despre problema artei [*Sobre el manuscrito coseriano „El problema del arte”*],

celălalt despre diversitatea și unitatea lingvistică din Europa [*Sobre el manuscrito coseriano „Diversidad y unidad lingüística de Europa”*].

Volumele prezentate au fost, în ordine, următoarele: [E. Coșeriu], *Geschichte der Romanischen Sprachwissenschaft* (ediție îngrijită și prezentată de Wolf Dietrich), *Past, Present and Future* (un volum de contribuții în limba engleză prezentat de cei doi editori: Klaas Willems și Cristinel Munteanu), *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. Corespondența Marius Sala – Eugeniu Coșeriu* (ediție îngrijită de Johannes Kabatek și Cristina Bleorțu, prezentată de cea din urmă), *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității* (ediție îngrijită de Gheorghe Popa, prezentare de Cristina Bleorțu), *Eugenio Coseriu – Beyond Structuralism* (Johannes Kabatek) și *Decir las cosas como son* (versiunea spaniolă a cunoscutului interviu realizat de Johannes Kabatek și Adolfo Murguía în 1997, prezentată de Johannes Kabatek).

Ultima prelegere plenară (18 iunie), introdusă tot de Johannes Kabatek, i s-a datorat lingvistei Araceli López Serena (Sevilla). Readucând în discuție dimensiunea gnoseologică a operei lui Coșeriu, autoarea s-a concentrat asupra distincției fundamentale dintre științele naturale și științele umaniste, cu o ilustrare exemplară pe baza uneia dintre cele mai complexe lucrări coșeriene, *Forma y sustancia* [*La dimensión epistemológica de la lingüística coseriana. A propósito de „Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje”*]. Cercetarea, de o importanță particulară, ar merita extinsă la întreaga operă coșeriană și integrată în tradiția filosofică a discuției cu privire la științele umaniste.

Au urmat alte două prezentări în limba spaniolă. În prima, Robert Hesselbach (Erlangen-Nürnberg) și Stefanie Goldschmitt (Würzburg) s-au ocupat de normă, analogie și variație, ilustrate de o serie de forme (ne)regulate de superlativ din spaniolă [*Norma, analogía y variación utilizando como ejemplo las formas superlativas (ir)regulares en español*]. În cea de-a doua, Ana Llopis Cardona (Valencia) a abordat problema schimbării de context și evocare în tradițiile discursive [*El cambio de entorno y evocación en las tradiciones discursivas*].

În secțiunea moderată de Charlotte Defrance, Soledad Chávez Fajardo (Chile) a abordat problema unității spaniolei din America dintr-o

perspectivă lingvistico-politică [*El español de América y la Unidad del idioma de 1990 a 2021. Reflexiones glotopolíticas*], Carmen Varo Varo (Cádiz) a reflectat asupra felului în care poate fi interpretată relația lexicală coșeriană pornind de la datele neurologiei (neuroștiinei) [*Sobre la interpretación coseriana de „relación léxica” desde los datos de la neurociencia*], Wolf Dietrich (Münster) l-a omagiat pe Coșeriu ca pe un pionier al istoriografiei romanice actuale [*Coseriu como pionero de la historiografía lingüística románica actual*], Antonio Domínguez Rey (Spania) a subliniat dimensiunea gnoseologică a lingvisticii coșeriene, cu accentul pe proiecția onto poetică [*Lingüística gnoseológica de Eugenio Coseriu: proyección onto poética*], iar Ariel Laurencio (Sassari) a reproblematisat tema variabilelor contextuale [*Variables contextuales*].

Lucrările congresului s-au încheiat cu o masă rotundă despre semantică, pragmatică și lingvistica textului [*Semantics, pragmatics, text linguistics*], moderată de Johannes Kabatek. Óscar Loureda Lamas (Heidelberg), primul dintre interlocutori, a subliniat necesitatea de a continua ereditatea coșeriană în mod critic și creator [*Coseriu y el discurso*], Emma Tămăianu-Morita (Osaka, Japonia) a făcut câteva observații cu privire la finalitatea, scopul și limitele lingvisticii textuale [*Aims, scope and limits of a Coserian text linguistics*], iar Miguel Casas Gómez (Cádiz) s-a lansat într-o reflecție asupra relevanței contribuției lui Coșeriu vis-à-vis de stadiul actual din studiile de semantică [*Coșeriu y la actualidad en los estudios de semántica*]. În timp ce fiecare dintre cele trei intervenții a fost în sine deosebit de interesantă, mai puțin articulat a fost dialogul dintre cei trei interlocutori, în mare măsură o consecință inevitabilă a timpului limitat.

Cu peste 40 de intervenții, în 6 limbi diferite (engleză, spaniolă, italiană, germană, franceză și română), a opta ediție a Congresului Internațional Coșeriu a continuat și consolidat tradiția unei dezbateri plurilingve. În particular, sunt de apreciat includerea unor intervenții în limba română și prezența mai multor intervenții în limba engleză. Chiar dacă cei mai mulți dintre participanți sunt poligloți, nu toți pot urmări cu ușurință expunerile în toate aceste limbi. În timp ce păstrarea dimensiunii plurilingve este imperativă, accesul la conținutul prezentărilor ar putea fi facilitat prin adoptarea unor strategii practice, precum realizarea unor slide-uri bilingve, oferirea unor scurte rezumate în alte limbi etc.

Din punct de vedere academic, foarte multe dintre lucrări sunt deja la un standard ridicat și într-o fază avansată de elaborare, altele, deși complexe și interesante, ar trebui ceva mai bine articulate, iar câteva ar trebui „revizuite pe ici pe colo în punctele esențiale”, ca să-l cităm pe Caragiale, în vederea unei mai clare delimitări a scopului și a unei argumentări mai solide.

Lucrările congresului au fost urmărite de peste 300 de participanți, din numeroase țări. Fiecare prezentare a fost urmată de discuții, comentarii, întrebări și răspunsuri. Au intervenit, în mod particular, Salvatore Claudio Sgroi, Carlos Echeverría, Floarea Vîrban, Johannes Kabatek, Aracelli López Serena, Emma Tămăianu-Morita și Eugenia Bojoga.

Toate lucrările congresului au fost înregistrate, iar unele vor fi accesibile la următoarea adresă: <https://coseriu100.info>

Parte a evenimentului aniversar Coseriu 100 de la Zürich este și realizarea unei serii de interviuri cu persoane care l-au cunoscut pe Eugeniu Coșeriu și/sau au fost influențate de ideile lui. Unele interviuri sunt deja disponibile <<https://coseriu100.info/interviews/>>, altele urmează să fie editate și publicate. Toate interviurile, indiferent de limba în care au fost date, urmează să fie subtitrate în limba engleză.

Un adevărat praznic al lingvisticii coșeriene, congresul a fost și o extraordinară ocazie de a reflecta asupra câtorva probleme practice, precum digitalizarea și, în unele cazuri, editarea manuscriselor coșeriene, realizarea unei ediții critice complete, traducerea în limba engleză a lucrărilor majore ale lui Eugeniu Coșeriu, realizarea unui inventar terminologic omogen, crearea unui centru virtual (care să unească diversele centre deja existente), organizarea și menținerea arhivei Coșeriu de la Tübingen, transferul unei părți importante (75%) a bibliotecii lui Coșeriu la Cluj (restul de 25% urmând a fi integrat în colecția din Tübingen) – ne întrebăm dacă n-ar fi fost mai potrivit ca biblioteca să fie transferată integral. Aș adăuga la această listă un proiect de traducere a lucrărilor lui Coșeriu în cât mai multe limbi. Din păcate, Coșeriu a fost tradus puțin în propria-i limbă – limba română, lipsesc ediții în italiană, dar și în franceză, a multora dintre lucrările sale. Ar fi apoi nevoie de o Fundație Coșeriu, care să poată atrage fonduri pentru finanțarea unor proiecte majore în care să fie implicați tineri cercetători din cât

mai multe țări. Nu ne putem imagina un viitor al lingvisticii coșeriene fără formarea unor noi generații de specialiști. Exemplul colectivului format la Zürich de Johannes Kabatek ar trebui urmat de cât mai multe universități și centre de cercetare.

Revenind la ideea de *lingvistică acroamatică*, speranța lui Trabant era ca accesul la ideile și opera lui Coșeriu să nu rămână privilegiul unui grup restrâns de persoane, ci, dimpotrivă, să fie garantat tuturor celor interesați; mai ales tinerilor cercetători. Acesta a fost și mesajul implicit al acestui congres aniversar.

Firenze, 30 iunie 2021

Notă ■ ¹ *Dicționar de Neologisme* (1986), s.v. ACROAMÁTIC, -Ă adj. (Rar) 1. Transmis pe cale orală. 2. Rezervat inițiaților, secret. [Pron. -cro-a-. / < fr. *acroamatique*, cf. gr. *akroamatikos* – care se ascultă].

Cristina BLEORȚU

Proiectul „CoșeriuTube”

de la Universitatea din Zürich:

Interviuri despre Eugeniu Coșeriu cu ocazia centenarului

Cu ocazia a 100 de ani de la nașterea lui Eugeniu Coșeriu, profesorul Johannes Kabatek a venit cu ideea de a realiza interviuri, pe Zoom, cu lingviști și personalități – care l-au cunoscut pe Eugeniu Coșeriu sau au fost influențați de ideile acestuia – din toată lumea. Mai întâi a făcut o probă cu subsemnata, ca să se asigure de succesul acestui proiect. Apoi a realizat primul interviu cu Araceli López Serena de la Universitatea din Sevilla, interviu pe care ceilalți membri din proiectul *Dincolo de structuralism. Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea* (Yoselin Henriques Pestana, Manuela Crivelli și eu) și câțiva doctoranzi de la Universitatea din Zürich (Senta Zeugin, Bárbara Garrido Sánchez-Andrade, Charlotte Defrance, Olivier Winistörfer) l-am folosit ca model.

Interviurile au o durată de la 5 la 30 de minute și au fost structurate, în general, în felul următor:

- 1) Ce influență a avut Eugeniu Coșeriu asupra dumneavoastră?
- 2) Considerați ideile coșeriene actuale?
- 3) Ne puteți povesti ceva personal din relația dumneavoastră cu Eugeniu Coșeriu?.

Interviurile au fost desfășurate în diferite limbi (de obicei în limba maternă a celor intervievați):

- limba engleză (Cristina Bleorțu)
- limba franceză (Charlotte Defrance)
- limba germană (Yoselin Henriques Pestana, Senta Zeugin, Bárbara Garrido Sánchez-Andrade)
- limba italiană (Manuela Crivelli, Olivier Winistörfer)

- limba portugheză (Yoselin Henriques Pestana)
- limba română (Cristina Bleorțu)
- limba spaniolă (Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu, Senta Zeugin, Bárbara Garrido Sánchez-Andrade).

După ce au fost realizate interviurile, toți cei implicați în acest mini-proiect am urmat un atelier ținut de Anita Holdener, la Universitatea din Zürich, unde am învățat cum să edităm înregistrări video cu programul Camtasia, a cărui licență am obținut-o de la propria universitate.

Colega noastră Yoselin Henriques Pestana s-a ocupat de crearea unui Template și a unei „coperti” pentru fiecare înregistrare. Odată editate înregistrările de către cei care le-am realizat, acestea au fost publicate de colegul nostru informatician din același proiect (*Dincolo de structuralism. Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea*) Dominik Martínez pe canalul Switchtube al universității, unele dintre filmulețe ajungând să fie virale pe această pagină timp de câteva zile.

Până acum s-au publicat 65 de interviuri, dar mai urmează și altele. Persoanele au fost alese în funcție de niște documente pe care domnul profesor Kabatek le avea de la Arhiva Eugeniu Coșeriu din Tübingen, unde apăreau toți cei care au realizat teza de doctorat, abilitarea sau un stagiu de cercetare cu Eugeniu Coșeriu. Unele persoane au fost alese ținând cont de lista pe care o avem în cadrul corespondenței coșeriene, iar altele ne-au fost recomandate de către cei intervievați. În cadrul aceluiași proiect ne propunem să subtitrăm ulterior materialele, probabil că în limba interviului și în engleză.

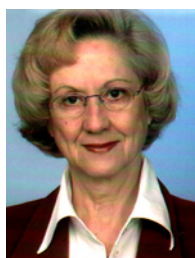
Aș dori să mulțumesc tuturor persoanelor care au participat până acum și să le invit și pe cele care și-ar dori să contribuie la acest mini-proiect de la Universitatea din Zürich: Jean-Michel Adam, Ana Agud Aparicio, Jörn Albrecht, Cristina Altman, Ramón de Andrés Díaz, Sanda Maria Ardeleanu, Heidi Aschenberg, Ana Bantoș, Ion Horia Birleanu, Oana Boc, Mircea Borcilă, Tilman Borsche, Irida Condrea, Manuel Casado Velarde, Ramon Cerdà Massó, Adrian Chircu, Lucia Cifor, Wolfgang Dahmen, Donatella Di Cesare, Wolf Dietrich, Stelian Dumistrăcel, Adolfo Elizaincín, Luminița Fassel, Dorel Fînar, Carlos Garatea Grau,

Benjamín García Hernández, Christophe Gérard, Maria Grossmann, Hans Ulrich Gumbrecht, Salvador Gutiérrez Ordóñez, Gerda Hassler, Peter Kuon, Brenda Laca, Peter Lang, Franz Lebsanft, Ángel López García-Molins, Araceli López Serena, Michele Loporcaro, Óscar Loureda Lamas, Jesús Gerardo Martínez del Castillo, María Antonia Martín Zorraquino, Alfredo Matus Olivier, Ioan Milică, Cristinel Munteanu, Eugen Munteanu, Marius Nagy, Gunter Narr, Vincenzo Orioles, José Polo, Gheorghe Popa, Xavier Perret, Wolfgang Raible, François Rastier, Ala Sainenco, Emilio Ridruejo, Nicolae Saramandu, Bruno Staib, Maria Șleahțișchi, Lilian Șonțu, Emma Tămăianu-Morita, Harald Thun, Jürgen Trabant, Cristina Varga, Magdalena Viramonte de Ávalos, Cornel Vilcu, Dina Vilcu, Floarea Vîrban, Cecilia Vrabie, Heinrich Weber, Klaas Willems, Rudolf Windisch, Ludmila Zbanț.

În acest număr de revistă publicăm câteva dintre interviurile realizate.

Luminița FASSEL

„L-am cunoscut personal pe Coșeriu...”

L.F. – absolventă a Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1977 își susține doctoratul în Romanistică. În 1983 pleacă în Germania cu soțul Horst Fassel, germanist. A lucrat în cercetare (Freiburg și München) și a predat româna la Universitățile din Tübingen și Jena. A publicat cărțile: împreună cu Rudolf Windisch, *Gino Lupi. Romania antica e moderna. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte und Kultur Rumäniens* (1994) și *Das deutsche Schulwesen in Bessarabien* (2002). Autoare a mai multor studii și articole în reviste de specialitate din România, Germania, Austria, Franța și Spania.

Atât în didactica mea, cât și în cercetarea cuprinsă în diferitele studii și articole publicate, punctul de greutate mi-a fost latina vulgară. În 1981 la Iași, avusesem bun de tipar un prim volum al unui manual cu titlul *Elemente de formare a latinei vulgare. I Latina vulgară. Substratul limbilor romanice*. Cum momentul politic în România ajunsese la apogeul discriminărilor aplicate familiei Luminița și Horst Fassel de la Universitatea ieșeană, ceea ce a dus la cererea de plecare în Germania Federală, la rudele permanent incriminate, referentul la această carte, profesorul G. Ivănescu, a fost forțat să facă referat negativ. Volumul meu a rămas până azi în tiposcript. Printre romaniștii citați de mine se afla și Coșeriu cu *El llamado “latín vulgar” y las primeras diferenciaciones romances. Breve introducción a la lingüística románica* (Montevideo, 1954). Trebuie să spun aici că îi port colegului și apropiatului nostru prieten Rudolf Windisch o recunoștință specială, fiindcă mi-a fost în multe rânduri de imens ajutor, trimițându-mi, de câte ori îl solicitam, copii după studiile de care aveam neapărată nevoie, dar pe care în România nu le găseam.

Opinia despre importanța scrierilor vechi în interpretări actuale mi-a părut o reminiscență

la Coșeriu din scurta lui studenție, doar de un an, la Universitatea ieșeană. Am și scris despre aceasta, fiind, cred, singura lingvistă care a atacat această supoziție nemărturisită de către Coșeriu însuși. În prefața amplă – 36 de pagini – sub titlul „A. Philippide, teoretician al limbajului”, pe care G. Ivănescu a scris-o la volumul Alexandru Philippide *Opere alese. Teoria limbii* (editat de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București 1984), se poate afla în detalii influența pe care Hermann Paul, G. von der Gabelentz, Wilhelm von Humboldt și H. Steinthal au avut-o asupra lui Philippide, fondatorul școlii lingvistice ieșene. De la von der Gabelentz, Philippide a preluat ideea celor trei feluri de lingvistică: 1. cercetarea unei singure limbi; 2. cercetarea istorică a limbilor și 3. lingvistica generală sau filosofia limbii.

Atmosfera aproape mistic-philippidiană de la Iași, pe care Coșeriu mai târziu a criticat-o pe drept ca fiind dogmatică, a avut, după mine, o influență decisivă asupra formării și practicării unei lingvistici integrale la el, chiar dacă nu vom găsi o asemenea proprie mărturisire a lui. Aceste texte vechi germane Coșeriu le-a aprofundat mai târziu în orele ținute la Tübingen. La seminare a făcut cu studenții interpretări pe textele unor filologi vechi germani. Limba germană maternă a elevilor săi i-a facilitat pătrunderea mult mai în adâncul acestor scrieri.

Revin la tema latină vulgară, termen pe care Coșeriu îl scria cu ghilimele. Că el nu a fost singurul lingvist care acorda acestui termen durată egală cu întreaga istorie a limbii latine până la apariția limbilor romanice, această opinie au mai avut-o și alții.

Coșeriu a mers chiar mai departe și a spus că limbile romanice continuă nu doar „latina vulgară”, ci pur și simplu limba latină. Dar că, bineînțeles, etapa cea mai importantă pentru formarea limbilor romanice este latina vorbită postclasică, care conține și elemente arhaice (acea „tradizione nascosta” cum o numea G. Devoto, pe care îl citasem în manualul meu din 1981). Până aici nimic nou. Coșeriu însă lansează o nouă axiomă metodologică: există o latină vulgară a latiniștilor și o latină vulgară a romaniștilor.

În anul 2008, pe baza „Arhivei Coșeriu”, o adevărată Instituție fondată după moartea savantului de către romanistul Johannes Kabatek, care i-a fost student, Hansbert Bertsch a editat la Tübingen volumul postum (de 484 de

pagini) sub titlul: *Eugenio Coșeriu: Lateinisch – Romanisch. Vorlesungen und Abhandlungen zum sogenannten Vulgärlatein und zur Entstehung der romanischen Sprachen*. În acest volum se includ mai multe scrieri ale lui Coșeriu referitoare la o „Vulgärlatein der Romanisten und der Latinisten”. De această extrem de importantă precizare de metodă de lucru ar trebui să țină cont și bibliotecile care separă cu totul „die Altphilologie” de numita „Neue Philologie”, adică departamentele de limbi romanice.

Într-un studiu al meu din 2006 (*Latinitate vs. Romanitate și raportul continuitate vs. discontinuitate. Din nou despre latina vulgară*. În: „Studii de literatură română și comparată”, Timișoara, XXII 2006, p. 57-71; există și varianta germană), citam părerea lui Coșeriu, după care schimbarea de la latinitate la romanitate este „un nouveau principe technique, cette nouvelle façon de former, qui constitue la cohérence et l’homogénéité de toute une série de changements que le latin subit au cours de sa transformation en roman”. Foarte adevărat, dar exemplul dat de Coșeriu, concurența tipologică analitic/sintetic nu cred că ar fi, în primul rând și în mod absolut, cea mai hotărâtoare în departajarea limbilor romanice de latină. După acest criteriu ar trebui să considerăm engleza modernă o altă limbă decât engleza veche. Schimbarea de la latinitate la romanitate este, cum Coșeriu însuși adaugă, acea „nouvelle façon de former”, cât și acel „nouveau principe d’unité” (p. 64). Cu alte cuvinte a avut loc o restructurare a vechilor structuri, creându-se astfel o continuitate nouă în discontinuitate, o realitate numai aparent paradoxală, ca și unitatea în diversitate. A avut loc o complexă schimbare de paradigmă, din multiple cauze lingvistice interne, lingvistice externe, dar și extralingvistice. La exemplul dat de Coșeriu se pot adăuga și altele, dar nu este aici locul lor. Scrierile coșeriene nu au fost pentru mine simple aplicații ale teoriilor sale. Nici un colos în domeniul filologic nu rămâne integral inatacabil, mai ales în detalii.

Așa cum am mai scris, pe Coșeriu l-am cunoscut în 1968, la Congresul Internațional de Romanistică de la București. Eram un grup de mai mulți lingviști de la Universitatea ieșeană. Fiindcă primul an de studenție Coșeriu îl făcuse la Iași, organizatorii Congresului au pregătit o masă comună cu invitatul de onoare și grupul nostru. Eu fiind romanistă, în urma unei scurte conversații cu profesorul Coșeriu, am pri-

mit după oarecare timp câteva extrase de la el, trimise de la Tübingen. Rândurile mele de mulțumire se află în Arhiva Coșeriu.

În 1983, noi, familia Fassel, am ajuns definitiv în Germania. După primii cinci ani de locuit la Freiburg/Br, soțul meu, germanistul Horst Fassel, a primit în 1987 un post de șef de proiect de cercetare la un nou-înființat Institut interdisciplinar din Tübingen. În 1988 ne-am mutat cu totul acolo. Astfel ne-a apropiat soarta, ca sa zic așa, de profesorul Coșeriu. Coșeriu era proaspăt emeritat, succesoarea lui fiind fosta studentă doamna Brigitte Schlieben-Lange. Eu am preluat orele de română. În 1999 Horst Fassel a organizat o sesiune de comunicări împreună cu Universitatea din Tübingen, cu tema „Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt”, la care profesorul Coșeriu a ținut prima dată referatul despre Latinitatea orientală, acea bază teoretică în problema limbii „moldovenești”. Cunoscându-l îndeaproape, Coșeriu l-a apreciat în mod deosebit pe Horst Fassel pentru stăpânirea perfectă a culturii române și germane, cât și pentru contribuțiile lui în cercetarea relațiilor dintre ele. Drept urmare, Coșeriu i-a încredințat materialele pe care el le avea de la scriitorul român Grigore Cugler (nepot al scriitoarei Mathilde Cugler Poni), care trăise la Lima (Peru) și cu care avusese relații apropiate.

Horst Fassel a tradus și a publicat volumul *Apunake, eine andere Welt. Erzählungen. Mit einem Nachwort von Horst Fassel* (Ludwigsburg, 2005). Fiind vorba de o literatură absurdă, traducerea a fost o specială probă de dificultate și de reușită, remarcată de cei care s-au pronunțat în scris sau oral despre această carte (Rudolf Windisch, Klaus Heitmann). Traducerea lui Horst Fassel a fost premiată de către Uniunea Scriitorilor Români, Filiala Timișoara.

Față de mine Coșeriu a avut acea coardă sensibilă pe care el a păstrat-o pentru mulți basarabeni. Nu eu m-am născut în stânga Prutului, ci mama mea. Cum părinții mamei nu au vrut să-și părăsească cele agonisite de o viață și să se refugieze în vechiul Regat, luarea Basarabiei de către sovietici și deportarea în Siberia a bunicului meu au schimbat mult viața familiei mele. Ruptura mamei de părinți, de locul natal, cât și lipsa știrilor, au fost o permanentă apăsare, îngrijorare, tristețe.

Un rol important de apropiere privată între noi și profesorul Coșeriu l-au jucat Eugenia Bojoga, nepoata lui și Iulia Coșeriu, sora venită în

vizită pentru câteva luni de la București. Eugenia Bojoga pregătea disertația referitoare la lingvistica sovietică despre teoriile coșeriene. Venea des la Tübingen de la Cluj, unde era și este cadru didactic la Universitate și ne apropiasem mult. Fiindcă profesorul a trebuit să lipsească pentru mai mult timp din Tübingen, el apelase la mine să o însoțesc la nevoie pe sora lui.

Doamna Iulia mi-a devenit repede ca o rudă apropiată. Într-un interviu pe care Eugenia Bojoga mi l-a luat și care a apărut la Chișinău (2006), relatez câteva amănunte privitoare la legăturile private dintre familia Fassel și profesorul Coșeriu.

Tot acele două Doamne au sunat la noi în după-amiaza zilei de 7 septembrie 2002, să ne împărtășească încetarea din viață a fratelui și unchiului lor, iar pentru filologia lumii a celui care a fost și rămâne Eugenio Coșeriu. Așa l-am însoțit pe ultimul lui drum în Cimitirul istoric din Tübingen, unde de mai multă vreme doar personalități remarcabile ale orașului mai pot fi înhumate.

Revista „Contrafort” (nr. 10-11, 2003) de la Chișinău consacrase un număr special temei „Modelul Coșeriu”, la care interveniseră mulți lingviști, între care am fost și eu prezentă.

Fără îndoială, receptarea lui Coșeriu s-a făcut din două perspective geografice: a. perspectiva Estului Europei (Moldova și România), cu încărcătură frecvent emoțională și b. perspectiva la rece a restului lumii, diferită de la țară la țară sau de la autor la autor.

Îmi voi cita propriile aprecieri făcute acolo: „Coșerianismul este singurul care, în plan teoretic, integrează suma tuturor curentelor și metodelor științifice anterioare; în suprafața cercetării, cuprinde toate domeniile lingvisticii, în cel mai larg înțeles. Iar în romanistica areală se ocupă de toate limbile romanice, atât diacronic, dar și sincron și comparativ”. Coșeriu socotea metoda contrastivă prea restrictivă – așa adăuga doar ca metodă complementară –, iar transformaționalismul chomskian îl respingea, ca prea fragmentar. Structuralismul funcțional coșerian nu a fost doar un sistem eclectic, așa cum s-a scris adesea, ci a fost profund inovativ. Formatul lui Coșeriu, acea împletire între lingvistica funcțională cu fundament clasic și pregătirea filosofică, este o imposibilitate în universitățile actuale, cu toate „reforme” impuse, fi-

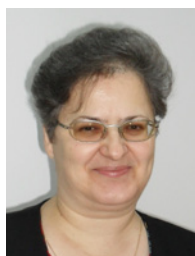
indcă acestea nu mai au nici întinderea și nici profunzimea ca să poată forma asemenea savanți-filologi. Pragmatismul a înlocuit erudiția.

În omagiul meu adus lui Coșeriu la moartea lui (cf. *Gedanken zum Tod von Eugenio Coseriu*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München nr. 4, 2002, p. 317-320), mi-am exprimat această îndoială, că un savant de talia lui este greu de imaginat să mai apară azi. Cum însă de-a lungul istoriei omenirii s-au repetat și lucruri pozitive, nu numai negative, să sperăm că învățământul va fi cândva reformat nu numai distructiv, ci și constructiv. Iar tinerii asistenți universitari vor avea posibilitatea să se formeze treptat de-a lungul unei integrale cariere didactice, pentru a deveni lingviști în adevăratul înțeles al acestei profesii, și nu specialiști doar pe unele teme.

Tübingen/Jena/Wuppertal, 2021

Lucia CIFOR

Eugeniu Coșeriu: un profesor providențial

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

Congresul Internațional de la Zürich mi-a oferit ocazia extraordinară de emoționantă de a-l evoca pe marele profesor Eugeniu Coșeriu, pe care l-am cunoscut mai întâi la Iași, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, pe când ținea prelegeri și conferințe, timp de mai multe săptămâni, în amfiteatrele universității, acolo unde, spre uimirea mea, veneau foarte mulți oameni, care doreau să-l asculte. Asta era prin anii 1992-1993. Desigur că, după primele săptămâni de prelegeri, au continuat să vină în amfiteatre doar cei care doreau cu-adevărat să învețe ceva de la profesor. Cum eram tânăr cercetător la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Filiala Academiei din Iași, eu am fost preluată de colegii mei și am participat, mai întâi împreună cu ei și de dragul lor, la aceste conferințe, întrucât interesul meu profesional nu era chiar pentru științele limbii. Mă aflu într-un institut de lingvistică, la specializarea (lexicografie-lexicologie), mai degrabă de nevoie, trebuia să-mi câștig existența, dar lexicografia nu era chiar ceea ce-mi doream de la viață. Dar, chiar și așa stând lucrurile, ascultându-l de pe atunci pe profesorul Coșeriu, pot să vă spun că a avut asupra mea o puternică influență, despre care am vorbit mai târziu în articolul *Nevoia de Coșeriu*, și pe care o poate avea doar un autentic maestru de gândire. Ba chiar pot spune că

întâlnirea cu acest om providențial – cum a fost pentru mine și cred că și pentru mulți alții profesorul Coșeriu! – a avut forța și violența unei convertiri religioase, în sensul că mi-a schimbat decisiv modul de a mă (auto)construi din punct de vedere profesional. Am înțeles, atunci, că unele cărți trebuie să le închid pe veci, iar altele trebuie să le deschid și să le păstrez deschise până înțeleg ceva din ele. Tot atunci, am văzut ce înseamnă generozitatea unui mare intelectual. Profesorul Coșeriu avea atâta grijă de cei tineri – doctoranzi și cercetători angajați în pregătirea și susținerea unor proiecte de cercetare, de cei care lucrau în mod serios, fiind interesați să facă ceva cu inteligența, cu viața, cu eforturile lor. Cu acești tineri, profesorul Coșeriu era de o generozitate și de o bunăvoință cum mie, personal, nu mi-a fost dat să văd ceva asemănător nici înainte, nici după aceea.

Practic, la secțiunile unui congres, colocviu științific etc., la care participa vreun tânăr doctorand sau vreun tânăr cercetător pe care pusese Dumnealui ochii, profesorul venea să-l audieze, îl asculta și apoi îl îndruma, sugerându-i ce trebuie să îndrepte și ce trebuie să evite în căutările lui. Nu descuraja pe nimeni. Părea să ne spună că, fără greșelile necesare ale tinereții, unele fertile, nu am putea găsi ulterior calea cea bună și nici curajul de a rămâne pe ea.

Pe de altă parte, influența majoră a lui Coșeriu asupra mea a fost să mă ajute să mă îndepărtez de ceea ce a reprezentat, într-un fel, urgia tinereții mele studioase, și anume pozitivismul aproape compact din științele literaturii și științele limbii. De științele culturii nu mai vorbesc! Acest pozitivism, prezent masiv și în cercetarea științifică de vârf de la noi, nu putea să-l spulbere, pentru mine, decât o minte, o putere de lucru și o inteligență euristică, toate uriașe, pe care, în timpul conferințelor sale, savantul Eugeniu Coșeriu le desfășura cu naturalețe, cu fervoare și într-un mod atât de riguros, încât, încetul cu încetul, te simțeai imers într-un alt univers al înțelegerii. În acest nou univers al înțelegerii, survenea posibilitatea (re)organizării gândirii pe direcțiile construite de profesor. Și, după cum știm din hermeneutică, înțelegerea supraordonează gândirea, fiind definită și ca gândire repliată asupra ei înseși (Mircea Eliade).

Cu profesorul Eugeniu Coșeriu, precum cu nimeni altul nici mai înainte, nici după aceea, aveam ocazia, noi, tinerii învățăcei, să ne întemeiem pe noi înșine într-un orizont al înțelegerii care ne făcea capabili de gândire, de răzgândire și de re-gândire. După ce îl audiai pe diverse teme, chiar de lingvistică generală ori de filozofie a limbajului, care abia de-ți

erau familiare, plecai de la acele prelegeri și conferințe cu noi puteri de a gândi. Și am putea spune, plecai ca un alt om, pentru că înțelegerea nouă cerea și instituia un om schimbat, un om nou. Nu vorbim, aici, desigur, de înțelegerea curentă, procesul natural, spontan, aproape automatizat (așa-zisa *înțelegere de la sine*), ci de *înțelegerea care transformă*. Cu profesorul Eugeniu Coșeriu am experimentat din belșug această minunată și extraordinară *înțelegere care transformă*, motiv pentru care îl și consider un profesor providențial, iar întâlnirea mea (norocoasă) cu Domnia Sa ca fiind similară unei convertiri. Pe mulți dintre cei care l-am audiat, citit și studiat, profesorul Coșeriu ne-a ajutat să ne reconstruim aproape că din temelii.

Pe mine m-a ajutat să înțeleg altfel, pe seama altor premise, literatura, limbajul poetic, de exemplu, adică toate acele domenii pe care încercam să le studiez. Pentru că noi toți, pe atunci, eram îmbibați cu teoriile lui Roman Jakobson, Ferdinand de Saussure, și acele înțelese cum le puteam înțelege, adică în limitele concepțiilor pozitivistice asupra limbajului. Și, între aceste limite, defineam, nu-i așa, poeticitatea ca o formă de deviere de la limbajul standard și alte asemenea chestiuni. Or, la lecțiile predate de profesorul Coșeriu am deprins puterea de a regândi toate aceste lucruri, întrucât ne-a mutat mințile într-un alt orizont al înțelegerii lor.

Aceasta a fost o primă influență majoră: *schimbarea minții*, generată și susținută de *înțelegerea care transformă*. În anii ulteriori, îndreptându-mă spre hermeneutică, mi-am dat seama că, dacă n-aș fi beneficiat de prelegerile și cărțile sale de filosofie a limbajului, drumul meu în zona hermeneuticii din anii de familiarizare și de asimilare a unor elemente obligatorii din această imensă știință (care este și artă, după cum se spune), drum pe care încă mă aflu întru edificarea mea ca profesor care predau hermeneutică, ar fi fost mult-mult mai dificil.

Cu alte cuvinte, împreună cu Eugeniu Coșeriu, l-am înțeles pe Friedrich Schleiermacher, întemeietorul hermeneuticii moderne, despre care savantul spunea că este și un mare filosof al limbajului. Împreună cu Eugeniu Coșeriu am înțeles contribuția unui alt mare filosof al limbajului, Wilhelm von Humboldt, la dezvoltarea gândirii hermeneutice. Fără aceștia, la care trebuie adăugați (din rațiuni diferite) Wilhelm Dilthey și Edmund Husserl, nu poți să-i înțelegi pe reprezentanții hermeneuticii filosofice, care au marcat secolul al XX-lea, precum Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Paul Ricœur și așa mai departe.

Sigur că ar fi încă foarte multe de spus despre influența profesorului Coșeriu asupra mea. De exemplu, aș putea să vă vorbesc despre surpriza și emoția pe care le-am trăit când am constatat că studenții cu care mă întâlnesc la cursurile și seminarele de teoria literaturii sau de hermeneutică știau deja care este numele pe care îl pomeneam și îl invocam de câte ori era nevoie în legătură cu problemele de înțelegere a vreunei teorii hermeneutice (în corelație cu o teorie a limbajului) ori a esenței și funcțiilor literaturii...

Din punctul meu de vedere, ideile coșeriene sunt de o actualitate stringentă, chiar dincolo de științele limbii, filosofia limbajului, domenii cu care este asociat de cele mai multe ori numele marelui savant. Personal, m-a preocupat și mă preocupă susținerea ideii că hermeneutica literară ar putea să se refundamenteze sau să se relanseze de o manieră care să satisfacă un consens universal pe baza lingvisticii coșeriene a textului, pentru că această știință, în parametri și pe temeiurile pe care este concepută de Eugeniu Coșeriu, îi furnizează acestuia tot ceea ce este necesar. Evident, nicio hermeneutică modernă nu poate ignora contribuția lui Schleiermacher. Cu atât mai puțin hermeneutica literară, oricum ar fi ea astăzi redefinită, mai mult în conexiune cu teoriile lecturii și estetica receptării decât cu vechile discipline istorice, precum filologia, filosofia sau exegeza biblică. Rămasă încă o „rudă săracă” printre hermeneuticele tradiționale (Peter Szondi), hermeneutica literară (cunoscută și sub numele de hermeneutică filologico-retorică), se revendică, evident, și din hermeneutica generală a lui Friedrich Schleiermacher, care își fixa drept domeniu de studiu *limba*, întreagă limbă, scrisă sau vorbită. Fără a intra în alte detalii, utilizarea inspirată, în paralel, a celor două mari resurse și sisteme de gândire furnizate de hermeneutica generală a lui Schleiermacher și lingvistica coșeriană a textului (descrișă și ca „hermeneutică a sensului”) ar putea conduce la o relansare a *hermeneuticii literare* pe bazele *lingvisticii textului* de factură coșeriană, conținând o viziune și niște parametri ai înțelegerii și cercetării textului mult mai rafinați și de aceea mai fecunzi decât știința întemeiată în urmă cu aproape două secole de către Schleiermacher. Despre această chestiune am tot pomenit în câteva dintre lucrările mele, fără să fi reușit să duc la capăt proiectul.

Preluând concepția și principiile de lucru ale lui E. Coșeriu, în integralitatea lor, pentru că nepreluarea în întregime poate și să deservască, putem reînnoi gândirea asupra limbajului literaturii, ca și asu-

pra înțelegerii și interpretării lui. Probabil cei mai buni cunoscători ai operei științifice coșeriene de la noi rămân în continuare specialiștii în științele limbii. E și normal să fie așa, dar, în opinia mea, de gândirea coșeriană au nevoie și specialiștii din științele literaturii și din poetică, stilistică, hermeneutică, retorică ș.a. Îmi vine să spun chiar că mai multă nevoie de Coșeriu au aceștia din urmă, pentru că ei au terenul pentru aplicarea imediată a concepțiilor coșeriene, pe care, utilizându-le, le-ar putea vedea fructificând și confirmând intuițiile prezente în nucleele teoretice din gândirea savantului. Procedând astfel, ar fi mai bine echipați pentru a înnoi cu adevărat cercetarea în domeniu și ar putea deschide și altora apetitul pentru rafinarea și îmbogățirea înțelegerii. Pentru că instrumentele sunt create, concepția, viziunea sunt create de către profesorul Coșeriu.

Port o recunoștință imensă profesorului Mircea Borcilă și membrilor echipei Dumnealui de la Cluj, foștilor săi doctoranzi, actuali cercetători și profesori universitari, stabiliți în țară, dar și în Japonia, Marea Britanie, pentru că, deși toată povestea întâlnirii lui Eugeniu Coșeriu a început, pentru mine, la Iași, cu ajutorul lor, ulterior, și prin intermediul lucrărilor, cărților lor, am reușit să rămân în siajul gândirii lui Coșeriu și să-mi mai verific din când în când anumite lucruri, pe care le-am înțeles sau nu le-am înțeles eu cum trebuie. Și le sunt recunoscătoare și pentru faptul că ei constituie, după știința mea, cea mai bună succesiune și școală coșeriană din România, reprezentând o linie de continuitate între moștenirea Coșeriu și dezvoltarea lingvisticii viitoare inspirată de opera savantului.

Sanda-Maria ARDELEANU

Eugeniu Coșeriu „mi-a marcat existența”

S-M. A. – dr. prof. univ.,
coordonator al Masteratului
internațional francofon cu
dublă diplomă Teoria și
practica traducerii, USV-USM.
Semnează importante lucrări
de lingvistică, între care:
*Apprendre à communiquer
en français – niveau moyen*,
București, 1999; *Analyse du
discours – éléments de théorie
et pratique sur la discursivité*,
Suceava, 2002; *Perspectives
discursives: concepts et corpus*,
Iași, 2007; *Discours et images*,
Iași, 2009; *La Francophilophonie
roumaine – une réalité à vivre
(repères et essais)*, Iași, 2015;
*De l'imaginaire linguistique
à la dynamique des discours.*
*Fragments d'une réflexion sur la
langue*, Düsseldorf, 2015.
Organizator al Colocviul
Internațional de Științe ale
Limbajului „Eugeniu Coșeriu”
(timp de peste 25 de ani).

Sunt bucuroasă să particip la minunatul proiect „100 de ani Coșeriu” – unul care vine alături de multe alte proiecte mari, mărețe, le-aș putea spune. Nici nu se putea altfel, când e vorba de personalitatea-gigant a lui Eugeniu Coșeriu... Un om care ți-a dat ocazia, o singură dată dacă te-ai fi întâlnit cu el, să-ți transmită o lecție de viață pe care nu o poți uita. Este ceea ce mi s-a întâmplat mie, ca organizator, încă din 1992, al Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava. Deși eu nu l-am întâlnit o singură dată, l-am întâlnit de patru ori. De câte ori a venit la Suceava, am fost în preajma Profesorului, Savantului Eugeniu Coșeriu. Mi-a marcat existența. Aceste întâlniri au fost, de fiecare dată, cu urmări profunde. Dacă ar fi să mă gândesc doar la construcția Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, aceasta i se datorează. În jurul lui E. Coșeriu au venit Mihail Iordache, profesorul, decanul Facultății de Litere, la momentul respectiv, în 1990. Apoi, a venit profesorul Irimia, a venit prof. Moldoveanu. Dumnezeu să-i ierte! Dumnezeu să-i odihnească pe toți trei! Îmi pare rău că trebuie să vorbesc la trecut despre Domniile Lor. Au venit profesori mari din

Basarabia. A fost un cerc de intelectuali filologi de cea mai înaltă clasă, calitate, la care visez și acum, gândindu-mă, în momentul în care mă aflu în sălile de curs și seminar, că trebuie să formăm, în continuare, asemenea nume pe scena lingvisticii românești și a filologiei românești. Deci una dintre construcțiile pe care le-am făcut cu Eugeniu Coșeriu este Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului. Nu am îndrăznit să propun ca acest Colocviu să-i poarte numele decât după plecarea Sa de lângă noi. Atunci am făcut un mic „complot” împreună cu colegii de la Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău) și cu colegii de la Universitatea „Iuri Fedkovici” din Cernăuți și am propus ca acest Colocviu să devină itinerant în spațiul românesc, pentru că, mereu când era Eugeniu Coșeriu la Suceava, ne punea în dificultate, ne făcea să fim „geloși”, spunând „basarabenii mei”. El făcea o distincție clară între „basarabenii lui” și restul lumii.

Mi-am dat seama că acest Colocviu Internațional de Științe ale Limbajului nu poate să fie cantonat doar între granițele României de astăzi. Și atunci, ne-a ieșit această schimbare majoră care a însemnat anul 2005: o ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului la Chișinău. Prima oară când acest Colocviu a avut loc în altă parte decât la Suceava a fost în 2003, la Cernăuți. De atunci Colocviul poartă numele Savantului Eugeniu Coșeriu. Sigur că lucrurile acestea nu s-au petrecut, printre organizatori, foarte lin. Am stârnit pasiuni, dar a rămas o construcție în jurul lui Eugeniu Coșeriu, de care suntem mândri cu toții. Și anul acesta, iarăși, am avut o mică dispută. (Îmi place să vorbesc despre Eugeniu Coșeriu post-mortem, păstrăm ce se întâmplă în jurul lui Eugeniu Coșeriu după plecarea Sa de lângă noi, pentru că el este acolo Sus, ne vede ce facem, știe tot ce gândim și îmi face mare plăcere să pedalez puțin în acest post-mortem).

De fapt, anul acesta a fost o adevărată „bătălie” unde să se organizeze Ediția a XVI-a a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, pentru că, în mod normal, ea trebuia să se organizeze la Suceava. La Ediția a XV-a de la Cernăuți, eu am anunțat că Ediția centenară va fi la Suceava, dar la rugămintea și la insistența colegilor din Basarabia, din Universitatea de Stat din Moldova, nu am putut rezista, am cedat, împreună cu dl prof. univ. dr. Mircea Diaconu, prorectorul Universității sucevene, și am spus: „Da! Mergem cu toții

acasă la Eugeniu Coșeriu, la Mihăileni. Mergem la Bălți, acolo unde și-a făcut el primele studii”.

Iată că terenul deschis de Eugeniu Coșeriu acum 30 de ani la Suceava este unul extrem de prolific. Se îmbogățește de la un an la altul și ne bucurăm foarte mult că este așa.

Eugeniu Coșeriu era așteptat la Suceava cu o emoție incredibilă. Înainte de prima întâlnire, era chiar un fel de spaimă: „Vai, vine Eugeniu Coșeriu pentru prima oară la Suceava, după 1990!”.

Fiind în colectivul de organizare al acestui Colocviu dintotdeauna, deci de la prima ediție, stările mele au cunoscut o dinamică extrem de interesantă, de la prima întâlnire cu Eugeniu Coșeriu până la întâlnirea din 2001, cu un an înainte de plecarea Domniei Sale.

Lucrurile au evoluat: dacă la început era un fel de groază, o teamă că ne întâlnim cu Magistrul, cu „gigantul”, cu Savantul, la întâlnirile ulterioare veneam altfel pregătiți. Și ne-am pregătit atât de mult, încât îi aduceam, în organizarea Colocviului, printre invitați, personalități care să poată să discute cu Eugeniu Coșeriu, care să-l poată provoca pe Eugeniu Coșeriu. Știu că am făcut acest lucru, invitând-o pe Anne-Marie Houdebine, cu care Eugeniu Coșeriu se cunoștea, dar cu care nu era întotdeauna pe aceeași lungime de undă, și edițiile la care cei doi eminenți lingviști au fost la Suceava au fost printre cele mai reușite, deoarece la Atelierele Colocviului au fost niște dezbateri extraordinare.

Eugeniu Coșeriu era lingvist, teoretician al limbajului, filosof al limbajului, Anne-Marie Houdebine era lingvistă, psihanalistă, teoreticiană a limbajului, semiologă. Aveau un teren comun, dar îi despărțeau teoriile. Și pe teoriile acestea, teoria coșeriană și teoria houdebiniană, imaginarul lingvistic, s-au bătut și s-au „antrenat”. Regret că înregistrările de la aceste momente s-au pierdut. Au mai rămas câteva, dar mult prea puține. De aceea, trebuie să fim foarte atenți cu păstrarea memoriei oamenilor mari.

Spuneam de relația cu Eugeniu Coșeriu, cum a evoluat. La un moment dar, cred că era ultima oară când îl vedem la o ediție a Colocviului de la Suceava, l-am condus la hotel, unde trebuia să se odihnească și deodată, mă surprinde, zice: „Uite, mi-am pierdut un nasture de la pardesiul meu. Te rog, du-te să-l coși”. Eu, bineînțeles, m-am simțit extrem de

onorată că Eugeniu Coșeriu mi-a dat pardesiul Domniei Sale să-i cos un năsturel. O scenă pe care n-am s-o uit niciodată.

La ultima întâlnire, am început deja să-i fac declarații de dragoste. Îl iubeam foarte tare. Era și un bărbat frumos, era o prezență extraordinară. Îl iubeam ca pe un Magistru, bineînțeles, îi sorbeam fiecare cuvânt. De altfel, toate conferințele, toate intervențiile Domniei Sale la Suceava, pentru mine au constituit adevărate lecții de analiza discursului. Pentru ca să-l înțelegi pe Coșeriu, în primul rând trebuia să ai o cultură generală foarte solidă și apoi trebuia să fii și puțin artist. El era în discursul său spumos... Ironia, metafora, intertextualitatea erau prezente din abundență. Și toate aceste întâlniri discursive cu Eugeniu Coșeriu s-au transformat, pentru mine, în adevărate momente de formare ca lingvist și pe teritoriul analizei discursului.

Revin. La ultima întâlnire am ajuns să-i spun cât demult îl prețuim. Acestea erau declarațiile de dragoste. Și nu știu ce mi-a venit că, într-o seară, i-am spus: „Stimate Domnule Profesor, să știți că pentru noi, aici, la Suceava, sunteți o icoană”. La care Dânsul, tranșant, franc, așa cum era, îmi replică: „Lasă, lasă că știu eu cine-i icoana ta. Icoana ta este Anne-Marie Houdebine!”.

Asta era frumusețea lui, dincolo de Savant sau înaintea Savantului, era Omul. Era o persoană extrem de agreabilă, plăcută, cu o rezistență fizică de invidiat. Efectiv, îi puneă pe toți „sub masă” și el nu obosea și continua să vorbească și continua să ne împărtășească din experiențele sale de viață.

Mă bucur încă o dată că am putut să spun aceste lucruri, despre care mi-am amintit acum, pe care le port în inima mea, în gândul meu, despre care îmi place să vorbesc, dar, Doamne, cui să mai vorbești?

Uneori, mă întreb: „Cine te mai ascultă?”. De aceea, spun că proiectul Dumneavoastră este unul senzațional, și faptul că ne-ați dat prilejul să ne amintim de Eugeniu Coșeriu așa cum era el – Omul, valorează cât toată opera sa recită acum, reîmprospătată în memoria noastră.

Iurie BOJONCĂ

Eugeniu Coșeriu: un continent spiritual

I.B. – poet, profesor de limba și literatura română, redactor-asociat la revista de limba italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Trevizo, Italia. Din volume publicate: *Peștera măglei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocnele paradisului* (2003), *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010), volumul de poezii tradus în italiană *Il motivo dello specchio* (2016) și romanul *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019).

Deși nu l-am cunoscut personal pe omul și savantul Eugeniu Coșeriu, voi încerca să spicuiesc câteva detalii despre acest „continent spiritual” al vremurilor noastre, care este cel mai mare lingvist european din a doua jumătate a secolului al XX-lea și unul dintre cei mai buni români de pretutindeni, născut în Basarabia. După „prima mea universitate”, după cum scria unui prieten în 1992, își urmează destinul său basarabean, un fel de exil care a durat mai bine de 50 de ani, fiind mereu măcinat neîntrerupt de dorul de Basarabia.

Un prieten, care își pregătea teza de doctorat la Universitatea din București, îmi mărturisea despre un eveniment memorabil prilejuit de Conferința pe care o ținuse Eugeniu Coșeriu în fața studenților la începutul anilor '90. De cum intră la Catedra de literatură română, „gigantul de la Tübingen”, imediat după formula de salut, întrebă ferm: „Este vreun basarabean la această Catedră?”, la care prietenul meu a răspuns cu jumătate de glas. Era doar de două săptămâni acolo și nu cunoștea încă numele tuturor colegilor. Savantul a făcut câțiva pași spre tânărul timid din alt capăt al încăperii, i-a strâns mâna, s-a bucurat sincer și a rostit mândru: „Și eu sunt basarabean!”. L-a întrebat de unde vine din Basarabia și, de cum auzi de Căușeni, pomeni pe Alexei Mateevici, apoi

strânse mâna, rând pe rând, la toți membrii Catedrei. Sala Universității se dovedi a fi prea mică. Organizatorii Conferinței științifice au închiriat în grabă o sală de cinema, care se făcu arhiplină în doar un sfert de oră. După conferință au urmat întrebările studenților și ale profesoriilor. Ținem să notăm că erau foarte mulți studenți străini. Așa cum fiecare formula întrebarea în limba țării lui, profesorul Eugeniu Coșeriu răspundea în acea limbă. La un anumit moment, studenții probabil s-au complăcut în această formă de lucru și căutau să fie cât mai originali. Apăreau întrebări din diverse medii lingvistice ale lumii. Savantul a răspuns absolut tuturor în limba în care a fost formulată întrebarea. Deși lingvistul basarabean era un poliglot și un savant de talie mondială, avea un comportament simplu, omenos, plin de căldură, mereu însetat de cunoaștere.

În una din destăinuirile sale, lingvistul Valentin Mândăcanu, autorul eseului *Veșmântul ființării noastre*, publicat în nr. 4 din aprilie 1988 al revistei „Nistru”, își amintea cum a avut onoarea să-l însoțească pe Eugeniu Coșeriu în satul de baștină Mihăileni, pe care nu-l văzuse de peste 40 de ani.

Plin de emoții, mihăileanul revenit acasă povestea consătenilor săi cum în 1940 plecă la Universitatea din Iași împreună cu un prieten basarabean. După un an de studii, obținut o bursă din partea guvernului italian și plecă la Roma. Prietenul său ... Rusu se întoarse în Basarabia să-și vadă familia și n-a mai reușit să iasă. Din păcate, s-a stins prin 1965 în urma persecuțiilor kaghebiste de la Chișinău.

Valentin Mândăcanu l-a vizitat apoi pe Eugeniu Coșeriu la Tübingen. De cum i-a pășit pragul casei, fu condus în biblioteca enormă, doldora de cărți. I s-a aruncat în ochi vraful de cărți cu miros de tipografie de pe biroul stăpânului casei. Era o ediție de lux în limba japoneză. Câtă sensibilitate au japonezii la tot ce este valoare. Ori poate această tendință de a înmagazina în tezaurul cultural și științific toate roadele lumii face parte din același ermetism milenar dictat de condițiile geografice insulare? Cine știe?

Noi, basarabenii, încă înhămați între două râuri – hotare, o zic cu multă amărăciune în suflet, suntem cam în pielea cetățeanului turmentat, care ne ofensăm înaintașii fie prin ignoranța și aroganța de zi cu zi,

fie prin indiferența și incapacitatea instituțională. Altfel cum aş explica oportunismul, inactivitatea și incoerența Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova, reprezentat de diverși subiecți politici, când vine vorba să ne promovăm valorile cunoscute în toată lumea și ignorate la noi acasă.

Din 2010 până în 2019, în rol de delegat la Congresele Diasporei, am pus problema publicării și promovării celui mai mare lingvist al lumii Eugeniu Coșeriu. La Congresul Diasporei din 2016, fiind responsabil de laboratorul de creație cu genericul „Rolul înaintașilor români disidenți în procesul de trezire a conștiinței naționale din 1989”, am amintit nume celebre de români basarabeni plecați în lume care ne-au purtat faima, cum ar fi Paul Goma, Nicolae Lupan, Eugeniu Coșeriu ș.a. Iar în Proiectele de Hotărâri ale mai multor Congrese ale Diasporei am stipulat autorităților cerința de a declara Anului Eugeniu Coșeriu sub patronatul Președinției ori a Guvernului. Nu am fost auziți. Într-un stat capturat numai despre cultură și educație nu se poate vorbi.

Mai recent, în cadrul Zilelor Diasporei din august 2019, încercam să sensibilizez reprezentanții Ministrului Educației, Culturii și Cercetării asupra importanței promovării operei coșeriene, mai ales în condițiile unui abandon cultural, etic și moral în care se află generația tânără de azi, rămasă încă în Republica Moldova, generație educată mai mult prin telefon, cu lecturi prin rețelele sociale și cu mai puțină carte adevărată. Țin și cu această ocazie să reamintesc că ministerul de care am pomenit ar fi în drept și azi să declare la începutul noului an școlar 2021 tradiționala oră obligatorie „Eugeniu Coșeriu – 100 de ani de la naștere”. Gestul ar pune în onoare înaintașul nostru care a iubit cu toată ființa Basarabia, oamenii ei chinuiți și limba română încă atât de mult nedreptățită la ea acasă. Ar face cinste instituțiilor educaționale, punând pe lucru și corpurile didactice, bibliotecarii, secțiile de cultură. Probabil și-ar da concursul și Uniunile de creație, asociațiile culturale etc.

Mircea Popescu – vector al diasporei române

„Mircea Popescu a fost un român desăvârșit și un italian recunoscător și loial. Era o fire deschisă, veșnic surâzător și optimist, avea darul divin al prieteniei pe care a cultivat-o pretutindeni și, de aceea, este plăns de mulți români.” (Teodor Onciulescu. Mircea Popescu, în Enciclopedia „Români în știința și cultura occidentală”, Davis, California, USA, 1992, p. 298-299)

Acesta este portretul sintetic al celui care a fost Mircea Popescu – critic literar, filolog, profesor (Fieni, Dâmbovița, 14 octombrie 1917 – d. 17 august 1975, Roma), cu studii universitare începute în București (1938) și finalizate în Italia (1940, ca urmare a unei burse de studii acordate de Institutul Cultural Italian din București (director Bruno Manzoni), trecând doctoratul în Litere și Filosofie cu mențiunea Magna cum laude (1942), numit profesor de limba și literatura română la Universitatea din Milano, iar, după război, întors la Roma, devine funcționar la Președinția Consiliului de Miniștri (1945-1972). Obține „La libera docenza”, în baza căreia devine Profesor la Universitatea de Stat din Roma, la Catedra de filologie romanică.

Mare admirator și iubitor al scrierilor lui Vasile Pârvan, face traduceri în italiană din creația poetică românească de la Tudor Arghezi la Vasile Voiculescu (vol. „Poesia romena moderna”, 1969), dar scrie și o prețioasă „Storia della letteratura romana” (1970).

Casa lui, se menționează în aceeași Enciclopedie citată mai sus, a fost un cămin deschis oricărui român care se oprea la Roma.

S-a distins în calitate, vorba lui Virgil Ierunca, de cărturar, ziarist, conștiință, publicând în revistele Diasporei: „Revista Scriitorilor Români”, „Vatra”, „Destin”, „Fierra-Litteraria” ș.a.

În două volume reprezentative, doi cercetători literari avizați, respectiv prof. univ. dr. Mihaela Albu și muzicologul dr. Dan Anghelescu, spre cin-

stea dumnealor, au scos la Editura Muzeului Național al Literaturii Române din București, în 2013, o ediție selectă cu texte de Mircea Popescu, extrase din presa timpului (muncă de ocnaș!), grupate în zece secțiuni, precedate de o prefață de Sorin Alexandrescu și o introducere doctă, încheiată cu ilustrații și indici de nume (vol. I, 414 p.; II, 190 p.).

În ceea ce ne privește, am preluat un text semnat de Mircea Popescu referitor la Eugenio Coșeriu (inclusiv o scrisoare adresată lui Mircea Popescu).

Mircea COLOȘENCO

„Lecțiile” italiene ale domnului Coșeriu **(„Revista Scriitorilor Români”, nr. 13/ 1975, p. 185-186)**

Deși s'a format cu precădere în Italia, la școala lingvistică a lui Antonio Pagliaro, de pildă, și la cea filozofică a lui Gentile și Croce, cu rădăcini mai îndelungate în Vico, domnul Eugen Coșeriu, basarabean get-beget, de care ne leagă afectuos amintirea perioadei petrecute împreună, în timpuri grele la Universitatea din Roma, își vede abia de câțiva ani traduse și publicate în italiană studiile, redactate mai toate în limba spaniolă, pe când era profesor la Universitatea din Montevideo, ce i-au dat celebritatea meritată în domeniul lingvistice contemporane. În 1971, editura Laterza dela Bari a publicat „șapte studii” fundamentale în „Teoria del linguaggio e linguistica generale”; iar acum în urmă editorul Boringhieri dela Torino a strâns în volum („Lezioni di linguistica generale”, în seria „Didattica – Proposte ed esperienze”) cursurile pe care savantul român le-a ținut, sub egida Ministerului italian al Instrucției Publice, pentru profesorii de materii literare și de limbi străine, în vara anilor 1968-1971, la Gotta-ferrata, Chieti și Viareggio.

Profesor, din 1963, de lingvistică generală și romanică la Universitatea din Tübingen, d-l Coșeriu expune în acest volum din urmă, cu admirabilă claritate, nu numai diferitele faze prin care a trecut glotologia din antichitate până astăzi și principalele teorii contemporane

examineate în amănunt și obiectiv, dar și propria sa concepție lingvistică, derivată din structuralism și din gramatica generativă transformțională, cu vederi noi, însă mult mai coerent filozofice (oportun și legitim) asupra creativității lingvistice într-o „lume a libertății”. Ca bună parte din lingvistica teoretică, descriptivă, sincronică, de astăzi, dar pe un fond de gândire mai adânc, autorul respinge net pozitivismul, naturalismul, evoluționismul, care în domeniul glotologic s’au tradus, cum se știe, în ideologia neogramaticilor și, mai în general, în lingvistica istorică, comparată, genealogică, diacronică, din ultimele decenii ale secolului trecut. Se revine în felul acesta – și e un merit al d-lui Coșeriu că a identificat atâtea nebaneuite izvoare – la teorii lingvistice ale antichității clasice, ale evului mediu, ale secolelor XVII și XVIII. Atomismului lingvistic de ieri, bazat pe fapte și materiale izolate, din care se generaliza inductiv, îi iau locul sistemul, structura, o rețea de relații, de funcțiuni, de opoziții, de categorii universale, fiindcă limbajul – fapt ce nu trebuie uitat – e „o activitate universal umană (al cărei contrar e natural tăcerea, și ea de neconceput altfel decât în categorii lingvistice), ce se realizează individual, după tehnici istoric determinate, care sunt limbile”. Dar și limbile sunt „tehnici deschise”, iar nu cauzal fixate. Ele pot fi considerate într’adevăr ori ca fapt de creație, la nivel universal, ori ca fapt de tehnică (la nivel individual) ori ca produs (la nivel istoric).

Se pot nota aici ecouri, dar numai ecouri, din de Saussure (a cărui originalitate însă, savantul român o reduce simțitor, în favoarea lui Georg von der Gabelenz), din Bloomfield, din Hjelmselv, din diferite școli structuraliste. Tendinței analitice a acestora din urmă d-l Coșeriu le preferă însă sintetismul gramaticii generative transformționale, care „constă în a prezenta, în mod coerent și în norme, tehnica pe care vorbitorul o folosește în executarea vorbirii (performance), competența, în sensul de știința „sa”, și care iarăși „consideră limba din punctul de vedere al capacității sale de a construi fraze sau, și mai exact, toate frazele posibile, exprimate sau neexprimate”.

Suntem, cum se vede, pe tărâmul abstracției pure, chiar dacă nu se rezolvă în acea formă de „algebră a limbajului”, care e glosematica, nu renunță nicicând la criteriul teoretic și filozofic în reflecția asupra limbajului. Reluând o distincție ce apare și la autorul nostru – în-

tre „limbaj” și „metalimbaj”, acesta din urmă fiind „un limbaj al cărui obiect e limbajul”, – am putea caracteriza și noi, cu o parafrază, concepția de „lingvistică generală” a savantului român drept o „metalingvistică”. Ceea ce nu trebuie însă să ducă cumva la concluzia că exemplificarea concretă, în aceste „lecții” pentru profesorii ce vor să se pună la zi cu noile teorii glotologice, ar lipsi. Dimpotrivă, buna cunoaștere a principalelor limbi europene, antice și moderne, pe care o posedă d-l Coșeriu îi permite să sprijine chiar și conceptele cele mai generale, pe fraze, expresii, cuvinte, foneme comune, de toate zilele. Și nici nu s’ar putea altfel într-o lingvistică ce se vrea universală, teoretică, dar în același timp descriptivă, și prin urmare, nu izolată de „limbile istorice, cu varietățile lor diatopice, diastratice, diafazice: o altă diferențiere legitimă și utilă, între atâtea altele, de care luăm cunoștință din aceste „lecții” exemplare ale d-lui Eugen Coșeriu.

Montevideo, 14 maiu 1953

Mircea POPESCU

Iubite Mircea,

Rău de tot răpciugit ar trebui să-mi fie nasu-mi criticesc, dacă Dragoș ... Măgureanu dela „Vatra” n’ai fi tu. Drept care, bazându-mă pe această identificare stilistică (mi’a sosit ieri revista și m’a bucurat foarte), cu speranța de a putea relua, după atîția ani, legătura cu tine, îți scriu la redacție.

Poate n’ar trebui să încep dintru început bătându-ți obrazul, însă nu pot uita că de multă vreme aștept să-mi dai semn de viață la adresa pe care ți-am dat-o înainte de plecarea din Italia. Dar iarăși, ca un drept și împăciuitor moldovean din Țara de sus ce mă aflu, te iert, gândindu-mă că destul te va fi muștrând cugetul.

Eu mă găsesc de trei ani aici în Uruguay (ce-i drept, nu ca pribeag, ci ca om așezat: poate de asta îmi vine așa de greu să înțeleg psihologia adevăraților pribegi și între timp am întâmpinat multe, și bune și rele. Printre cele rele despărțirea de Margherita (am obținut însă să rămână cu mine Eugenia, care acum e aproape fată mare, umblă la școala franceză, vorbește patru limbi, desenează și cântă la pian); anumite dificultăți de adaptare, izolarea în care trăiesc (de cinci ani nu mai

am știri de acasă, nici nu știu ce s'a ales dintr'ai mei, lupta zilnică cu meschinăriile celor mulți și altele „ce trecem cu vederea”. Printre cele bune, bucuria pe care în fiecare zi mi'o dăruiește Eugenia și reluarea carierei științifice și universitare, după prealungul interval gazetăresc. Sînt acum profesor de lingvistică generală la facultatea de litere (Humanidades) și de Istoria limbii spaniole și Estetică la un „Insdtuto de Profesores”, care-i un fel de „facolta di magistura”. În afară de asta, fac critica de artă la un ziar, cum poate știi că făceam și la „Corriere Lombardo” (a proposito de C.L.: nu numai că am citit faimosul dicționar „Des idées reçues” pe care mi-l recomandai cu fireasca-ți superioritate în ultima-ți scrisoare, ci pe vremea pe când tu îl descopereai eu îl și adaptasem la timpurile noastre: prin C.L. Din 1948-49 vei găsi destul de des o rubrică a mea, semnată modest „Flobertino” și intitulată mai întâi „Idee-cali” și apoi „Dicono cosi”). Nu trăiesc nici împărătește nici domnește cu asta, dar cel puțin mă pot dedica în întregime cărților și scrisului. Am participat cu două lucrări la Congresul internațional al lingviștilor (Londra, septembrie 1952), la care am fost singurul participant sud-american și ultima mea lucrare de lingvistică generală (teoretică) „Sistema, norma y habla” (pe care, dacă te interesează, îți voi trimite-o) a avut un succes destul de apreciabil în cercurile glotologice din Europa și din America și, mai ales, în Germania; va fi recenzată în „Word” (N. York), „Zeitschrift für Romanische Philologie” (Tübingen), „Romanistisches Jahrbuch” (Hamburg), „Archivio Glottologico” și alte reviste de specialitate. Alte articole pe care le am în pregătire vor apare (sic!) în „Maître Phonétique” (Londra) și în revista lui Jutlland „Cahiers Sextil Pușcariu”.

Dar poate că acest aproape-curriculum te interesează prea puțin. Ceea ce te va interesa, poate, e să afli că-mi pare nespus de rău că de atîta amar de vreme am pierdut contactul cu tine, adică cu singurul om cu care, decînd mă aflui prin străinătăți mă leagă neîndoielnice afinități elective (și asta cu toate certurile și rivalitățile de pe vremuri) și posibilitatea unei „intercompresiuni” înțelepte, pe deasupra tuturor necesarelor și inevitabilelor diferențe. Dacă nu greșesc, mi se pare că tu ai evoluat spre un misticism pe care eu nu l-aș aproba în mine însumi, dar pe care îl admir la alții, pe când eu în ceea ce privește problema țării și a românismului, am evoluat mai curînd spre un „politicism” științific și realist. Cred însă că amîndouă atitudinile pot fi utile ca aripi extinse

ale aceleiași linii de bătae. Utile în măsura în care cei din exil pot fi utili celor rămași în țară, dar mai ales pentru armarea unei unități spirituale românești în străinătate. [...] Totuși de mult mă tot bate gândul să scot o revistă de cultură românească eu singur, măcar trasă la șapirograf, dacă nu tipărită. Mi-i cam rușine să mărturisesc, dar tot ceea ce aș putea face în acest sens depinde deocamdată de soluția crizei mele familiare și personale, care, cum îți poți închipui, m'a zdruncinat și m'a rănit foarte adânc. Dealtfel nici nu știu dacă voiu rămîne aici, în Uruguay, dat fiind că mă ademeneste foarte mult un „mezzo invito” primit dela o universitate nemțească. Deocamdată cam vag și, mai curînd indirect, dar poate cu posibilități destul de serioase de a deveni efectiv și oficial. Comunque vedremo, se son fose fioriranno.

Te rog sa-mi răspunzi neapărat și neîntârziat și să-mi scrii multe despre tine și despre cei cu care te împaci și te ostenești la revistă; mi-ar face mare plăcere să reluăm daccapo convorbirea întreruptă cu vorba lui Fray Luis de León („Deciamos ayer...”). Multe salutări și urări de bine Naldei, lui Dragoș și lui Radu (precum și altor eventuali prunci făuriți între timp).

Iar pe tine, ca totdeauna, *tanquam fraters* te îmbrățișează

Eugeniu COȘERIU

Oricum, vom vedea: dacă sunt trandafiri, vor înflori. (Proverb cu sensul oarecum similar cu expresia „Dac-o fi, o fi”.)

Tatiana ROTARU

în dialog cu Eugeniu COȘERIU

„În știință nu căutăm afirmarea noastră personală, ci întotdeauna numai adevărul obiectiv al lucrurilor de care ne ocupăm”

Acest dialog cu celebrul lingvist a avut loc după un eveniment științific, în 1993, într-un mic hotel din centrul Chișinăului. Eugeniu Coșeriu era obosit, nu se simțea tocmai bine, dar, după ce s-a odihnit puțin, a acceptat să pornesc dictafonul. Ulterior, am transcris această discuție emoționantă, însă am ezitat să o public, pentru că mi s-a părut incompletă. Am tot sperat că-l voi mai revedea pe protagonist și că voi avea șansa de a reveni la material. Această întâlnire însă n-a mai avut loc. În 2002, savantul a plecat pe drumul neîntoarcerii. Citind și recitind textul de pe hârtiile îngălbenite de vreme, am re trăit clipele acelei întrevederi de neuitat. Am hotărât acum să public dialogul, cu unele detalii, pentru că reprezintă totuși un crâmpeli din biografia marelui nostru înaintaș.

– Stimate dle profesor Eugeniu Coșeriu, presupun că Dvs. ați călătorit mult în contextul cooperării științifice cu instituții de cercetare din diverse state ale lumii. Grație excepționalelor Dvs. merite științifice, ați fost distins cu numeroase titluri onorifice. Și iată că, după atâta amar de vreme, ați revenit acasă și vi s-au acordat distincții și aici.

– Emoțiile revenirii acasă sunt mari! Pentru prima dată am ajuns la Chișinău în anul 1991, când Republica Moldova și-a declarat independența. Chiar a doua zi mi-am făcut actele, am cumpărat bilet la avion și am zburat spre Chișinău. Aici am trăit sentimente de nede-

Anii '90. Eugeniu Coșeriu la Academia de Științe a Moldovei

scris, prin care trecea Patria mea mică, Basarabia, în acele zile fierbinți, și oamenii ei după o despărțire de 51 de ani. Referitor la cooperarea științifică, în realitate situația pe atunci, la începuturile carierei mele, era alta: eu n-am colaborat cu diferite instituții, ci dimpotrivă în materia noastră de lingvistică și, în general, în materiile sociale sau umaniste nu lucrăm cu instituții științifice, ci la Universitate, predând materiile și ideile noastre, creând o școală în jurul nostru. Ori lucrăm ca cercetător mai mult sau mai puțin izolat, fiecare pe socoteala lui. Așa am lucrat și eu pe contul meu. Și ceea ce spuneam despre onoruri, am amintit deja la Universitatea de Stat din Bălți, vă spun și Dvs.: nu trebuie să cauți onoruri și nici să le ceri. Trebuie să le aștepti să-ți vină. Dacă nu vin,

tot e atât de bine, tot atât de mulțumiți rămânem, fiindcă în știință și în cercetare nu căutăm afirmarea noastră personală, ci întotdeauna numai adevărul obiectiv al lucrurilor de care ne ocupăm.

Așa le spuneam eu și discipolilor mei, care uneori erau foarte grăbiți să facă o carieră: **singurul mod de a te afirma în profesie și de a ajunge la o recunoaștere publică este de a te dedica cu seriozitate, cu tot sufletul și cu toată inima obiectului de care te ocupi.** Și, ca valoare, oricum va fi recunoștința, mai devreme sau mai târziu. Prin urmare, așa am procedat și în acest caz, ocupându-mă mai puțin de mine și cât mai mult de limbaj și de limbă. Și de aceea n-am căutat niciodată relații publice sau ajutor de la cineva – am făcut ce-am făcut singur, fără să cer nimănui absolut nimic. Așa că nimeni nu poate spune azi că ar fi făcut ceva pentru mine, fiindcă am înțeles că asta ține de etica profesională. De aceea trebuie să conștientizezi: care este datoria ta, dar unde ar putea fi și drepturile tale.

– De unde ați pornit în lume?

– M-am născut la 27 iulie 1921 la Mihăileni, județul Bălți, ca primul copil al lui Ion Coșeriu și al Zinoviei Coșeriu, născută Spănu. Acolo am făcut școala primară. Spun totdeauna că am fost un mare norocos având la școala primară un învățător foarte bun, excepțional, pe Roman Mândăcanu, tatăl dlui Valentin Mândăcanu, colegul meu de școală. Se înțelege că interesele culturale erau foarte mari și în familie. Am citit foarte mult deja în școala primară, apoi, ceea ce semnalez mereu, am avut norocul de a nu fi acceptat în Liceul Militar din Chișinău, la vizita medicală, așa că nu am devenit ofițer. Astfel, am avut posibilitatea să studiez la Liceul „Ion Creangă” din Bălți, unde, la fel, am avut mulți profesori foarte buni. În general, pe atunci, școala românească era excepțională.

Ș-apoi am plecat de la liceu. Aspirațiile și ideile de viitor încă nu erau cu totul clare, dar fără îndoială ele țineau de domeniul literaturii și al științelor umanistice, însă fără o definire exactă. Totuși, deja din liceu, am fost și animatorul și președintele Societății literare a elevilor din Liceul „Ion Creangă” și am editat Revista „Crenguța”, în care s-au publicat mai multe lucruri în diferite domenii: de la critică literară până la poezie și proză, traduceri ș.a.m.d. Tot în perioada învățământului de

la liceu, începând cu clasa a VIII-a, am trimis poezii și critică literară la „Jurnalul literar”, care apărea la Iași, dirijat de George Călinescu. În anul 1939, după ce mi-am dat bacalaureatul, m-am dus la Universitatea din Iași, unde m-am înscris la Facultatea de Litere și Filozofie. Atunci, imediat m-am prezentat la dl Călinescu și, astfel, am devenit un fel de redactor-ajutor, fiindcă dânsul nu avea în redacție specialiștii respectivi. Majoritatea erau colaboratori care se publicau și puțin ajutau, în acest sens, „Jurnalului literar”. N-a ținut mult: a apărut doar un an și o săptămână, până în 1940.

De altfel, la Bălți, aveam și o altă revistă literară, care se numea „Cuget moldovenesc”, pe care o editau câțiva profesori de la noi, ajutați și de colaboratori din alte părți. Această revistă era dirijată de directorul liceului nostru Marc Băluță, profesor de istorie, dar în realitate era făcută mai mult de Petru Stati, poet, biografia căruia n-a fost publicată. Am fost prezent și eu cu câte ceva în „Cugetul moldovenesc”. Apoi, când a fost luată Basarabia, revista a trecut la Iași. Poetul Petru Stati de asemenea s-a evacuat în acest oraș județean, ca profesor la Liceul Național, dar rămânea în continuare sufletul „Cugetului moldovenesc”.

La Iași, mi-am făcut studiile numai un an – am avut mai mulți profesori la limba română – pe Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu, pe atunci era asistent la limba română, cu el m-am împrietenit foarte mult. Călinescu ne predă estetica și critica literară. La slavistică era Petru Caraman, cu care, de asemenea, m-am împrietenit. La filologia română era dl D. Găzdaru, la istoria literaturii române – dl G. Pascu, la latină – domnii Marinescu și Simenschi și eu m-am legat sufletește de mulți dintre ei. Unii chiar m-au ajutat și materialicește: profesorii Petru Caraman, George Pascu, atunci când m-am retras din Basarabia ocupată. Și în „Revista critică” a lui Pascu, și în Revista „Arhiva” a lui Găzdaru eu am publicat materiale până la ocuparea Basarabiei. Primele două articole de lingvistică, apărute în aceste reviste au fost despre limba din Basarabia. Unul se numea *Limbă și folklor din Basarabia*, celălalt – *Material lingvistic basarabean*.

– Acelea au fost primele Dvs. lucrări științifice. Dar astăzi vorbim deja de o școală științifică a profesorului Coșeriu, recunoscută pe mapamond. Unde activează discipolii Dvs.?

*Trei personalități marcante ale neamului: Andrei Andrieș (1933-2012),
Eugeniu Coșeriu (1921-2002) și Valentin Mândăcanu (1930-2012)*

– Mai întâi să fac niște precizări. După primul an de studii la Universitatea din Iași, am primit o bursă și am plecat, în noiembrie 1940, în Italia, unde mi-am continuat studiile la universitățile din Roma, Padova și Milano. Acolo mi-am trecut două doctorate: unul în litere – la Roma (1944) și altul în filozofie – la Milano (1949), apoi am devenit profesor la Universitatea din Montevideo, Uruguay. Așa că prima școală de lingvistică a fost formată în această țară latino-americană. Peste un anumit timp de la sosirea mea în Uruguay, a început să se vorbească despre o școală lingvistică de la Montevideo, creată prin lucrările mele și ale câtorva elevi de-ai mei. Însă o școală mai importantă, cu multe ramificații și cu reprezentanți de vază, este cea din Tübingen din Germania, unde am fost invitat în anul 1963. Acolo, cu alte posibilități materiale de dezvoltare, am creat această școală științifică, adică s-au adunat în jurul meu numeroși discipoli care au devenit profesori la multe universități din Germania și din alte state ale lumii, inclusiv în Coreea de Sud și Japonia.

Dar aș vrea să vă vorbesc încă despre o chestiune personală, care cred că v-ar interesa și la care m-am referit parțial anterior. Când a fost ocupată Basarabia, eu eram încă la Universitatea din Iași. Trebuia să mă întorc acasă la sfârșitul cursurilor și susținerii examenelor. Dar a fost

programată o excursie în munți cu profesorul de istorie și arheologie, Radu Vulpe. Nu știu până la urmă ce s-a întâmplat, de ce nu s-a putut organiza excursia, ori că eram prea mulți în grupă sau din alte motive, dar atunci ea n-a avut loc și eu am hotărât să plec acasă. Era pe la sfârșitul lui iunie 1940. La 2-3 zile după ce sosisem acasă, televiziune nu exista pe atunci, n-aveam nici radio acasă, vine tata într-o seară din sat și ne spune că a auzit de la altă lume, care avea radio, că a fost cedată Basarabia și s-a început ocuparea ei. Cumplită veste! A apărut problema: ce facem acum; ce va fi cu noi?

– Toată familia Dvs. s-a evacuat?

– Nu, am plecat numai eu. A fost foarte greu, fiindcă acea perioadă de la sfârșitul lui iunie era cea mai rea pentru săteni. Recolta se afla încă în câmp, nu s-a putut încă vinde nimic, nu era niciun ban în casă, n-aveam absolut nimic. Am hotărât să trec Prutul în ultima zi când s-a mai putut face acest lucru: se prelungiseră termenul cu încă o zi – pe 3 iulie 1940. Am trecut râul pe la Ștefănești desculț – n-aveam ghețe. Acolo, la târgul de la Ștefănești, tata mi-a cumpărat pe ultimii bani (nu știu de unde i-a găsit) niște sandale. Și aceasta a fost prima mea încălțăminte în exil. Și de acolo am luat-o pe jos. Tata s-a întors acasă prin satul Trușești, județul Botoșani, unde se retrăsese un prieten de-al meu din satul Mălăiești, Ștefan Ciocan. De acolo ne-am dus împreună la Bacău, unde se adunau toți cei evacuați din județul Bălți.

– V-ați mai întâlnit cu părinții?

– Nu m-am întâlnit, fiindcă ei au rămas cu soră-mea, Iulia, în Basarabia. Spre regret, ei și-au dat seama prea târziu că nu pot trăi aicea. Așa că, după două luni de ocupație, tata a fugit de acasă și a încercat să treacă Dunărea în sudul Basarabiei. Dar n-a putut-o face din mai multe motive. Unul – poate că a fost trădat. A dormit afară prin frig și umezeală, ca urmare s-a îmbolnăvit, i-au căzut dinții. S-a întors apoi acasă clandestin. Erau de acum alte condiții de a trece frontiera. A putut face acest lucru, dându-se drept frate mut și idiot al mamei. Ea a avut un pretext legitim să treacă frontiera, precum că soțul ei (tata) era deja în România și ea se îndrepta în țară ca să-și întregască familia. Îl ducea cu ea și pe „fratele” ei invalid.

Au trecut cu multă greutate frontiera. L-au controlat pe „frate” dacă

într-adevăr era cu handicap. Dar tata s-a ținut bine, rolul și l-a jucat excelent.

– Ulterior, v-ați întâlnit toți membrii familiei?

– Nu! Ei au trecut Prutul în martie 1941, cu puțin înainte de începerea celui de al Doilea Război Mondial. Iar eu, după cum v-am mărturisit, în noiembrie 1940 am obținut o bursă în Italia, grație faptului că părinții mei și ramurile familiei noastre se aflau în Basarabia. Totodată, în favoarea acestei decizii a fost și cunoașterea limbilor franceză și italiană, pe care eu le studiasem în primul an de învățământ universitar. N-am mai revenit în România și n-am știut nimic despre familia mea. Am rămas în Italia, am făcut acele două doctorate. În continuare, am lucrat la un ziar, am făcut critică de artă.

– N-ați aflat că părinții dvs. au trecut în România?

– Nu! Am zis că am rămas în Italia! Apoi venise comunismul și în România. Deci era și mai rău. În 1950, am plecat în Uruguay ca profesor la Universitatea din Montevideo.

– Și totuși, dle profesor Eugen Coșeriu, iertați-mi insistența, v-ați mai revăzut familia?

– Da, dar cu mult mai târziu! În 1963 m-am întors în Europa, la Universitatea din Tübingen din Germania. Peste câțiva ani, în 1968, am fost invitat la un Congres mare la București (Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică – n.n.) și acolo, după 28 de ani, a avut loc întâlnirea mult așteptată cu rudele mele. Este adevărat, corespondența noi am restabilit-o mai înainte. Iar în Basarabia, după cum deja am menționat mai sus, am revenit pentru prima dată în 1991, după 51 de ani.

T.R.1: Și aici aș face o completare la text, despre care nu ne-a vorbit atunci savantul. După cum am constatat mai târziu, destinul familiei a fost o problemă dureroasă pentru Domnia Sa și, în speță, a surorii sale Iulia: străină-

tatea și singurătatea l-au învățat să fie discret și atent în multe situații. Iulia Coșeriu, într-un interviu, mărturisește că sosirea fratelui pentru prima dată la București, după atâta amar de timp, a fost condiționată de dânsul. Eugeniu Coșeriu a plecat de la Tübingen la Bonn, la ambasadorul României de atunci, dl Oancea, și și-a exprimat revolta că părinților săi nu li se permite să-l viziteze la domiciliu, în Germania. Ambasadorul a intervenit la conducerea țării cu mesajul că dacă nu se va rezolva problema dată, Coșeriu nu va veni la Congresul de la București. România comunistă a cedat – Eugeniu Coșeriu era deja o somitate științifică recunoscută la nivel mondial și dorea să-și îmbunătățească imaginea sa în lume și prin renumiții savanți de origine română.

Cât o privește pe Iulia Coșeriu, ei nu i s-a permis să iasă din țară încă patru ani: în tinerețe a fost condamnată la șase ani de detenție politică. Fiind studentă la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași, de rând cu alți tineri a participat la protestele anticomuniste din 1947. Astfel, ea a ajuns la închisoare, lipsită după eliberare și de dreptul de a lucra conform specialității – profesor de limba română. După alte intervenții de la Bonn, Iulia Coșeriu a ajuns în Germania pentru prima dată, în 1982, fiind deja la pensie. Când a fost restabilită în drepturi, a lucrat ca profesoară de limba română într-un sat de lângă București.

– Ce sentimente ați trăit când v-ați întors la baștină? Ați recunoscut locurile? V-au mai rămas rude în viață?

– Am fost la noi în sat, la Mihăileni. Foarte puține locuri am recunoscut. Casa noastră din centrul satului a fost demolată. În locul ei, autoritățile au ridicat un monument în memoria ostașului sovietic. Am întâlnit și niște rude, dar erau deja foarte bătrâne. Mulți muriseră, fiind deportați ori în Siberia, ori la Marea Albă. Bunica mea după mamă, bunăoară, a decedat la Vorkuta (Republica Komi a Federației Ruse – *n.n.*).

– Știi că mai înainte, la Tübingen v-ați întâlnit cu un grup de intelectuali basarabeni.

– Da, este adevărat! M-au vizitat câțiva scriitori la Tübingen, în Germania: Valeriu Matei, Mihai Cimpoi, Valentin Mândăcanu, Ion Vatamanu, Vladimir Beșleagă și două persoane din Bucovina.

– Ce reprezintă astăzi o școală științifică în lingvistică? Să zicem școala Coșeriu.

– Ea reprezintă foarte mulți discipoli de diferite niveluri, inclusiv profesori universitari. Sunt vreo 20 în Germania. Am foarte mulți elevi în America de Sud, în Africa, Japonia, Coreea de Sud. Alții, care se declară elevii mei indirecti, se află și în fosta Uniune Sovietică: Arutiunova sau Leontiev, Iuri Stepanov și alți lingviști de la Moscova.

Preocupările noastre sunt foarte diferite. E vorba de o lingvistică integrală, care privește toate aspectele limbajului, deci toate problemele atât practice, cât și cele teoretice, și traducerea, și predarea limbilor. Cu alte cuvinte, nu există problemă să nu fi fost dezvoltată ori de mine, ori de elevii mei. Tocmai că nu se poate caracteriza școala printr-un domeniu, ceea ce se poate descrie în atitudinea generală. Așa că școală științifică Coșeriu este foarte liberă, fiecare se ocupă de alte probleme, eventual de alte domenii și toți sunt mai mult sau mai puțin legați unul de altul.

– Vă mulțumesc, dle profesor Eugen Coșeriu, pentru acest interviu, pentru confidențe, care ne-au readus în vizor pagini zguduitoare din istoria Basarabiei prin intermediul familiei dvs. și al oamenilor pe care i-ați cunoscut și i-ați apreciat.

Chișinău, anul 1993

T.R.2: În cadrul unei conferințe de presă din anii '90, profesorul și academicianul Eugeniu Coșeriu a fost întrebat: ce rol i-ar atribui unei Academii de Științe Naționale?

– Academia de Științe trebuie să devină ceea ce a trebuit să fie din capul locului – un focar al culturii naționale, cu un cuvânt foarte greu și masiv care ar putea fi spus la anumite chestiuni; pentru că în mare măsură, dacă vreți să știți, ceea ce se întâmplă astăzi în societate este lipsa de autoritate: am reușit să aruncăm cu noroi și gunoaie în această instituție. Și e mare păcat!

Pe de altă parte, Academia trebuie să aibă un cuvânt foarte greu de spus nu numai în problemele pur științifice, dar și în cele de dezvoltare socială, în problema stabilității politice și, în primul rând, în problema dezvoltării economice a republicii, ca stat.

T.R.3.: Filologii basarabeni și cei din România l-au iubit foarte mult pe Eugeniu Coșeriu (1921-2001), de la nașterea căruia se împlinesc, pe 27 iulie 2021, o sută de ani. Este considerat întemeietorul lingvisticii ca știință a culturii, readucând în primul plan al domeniului raportul dintre om și limbă și funcția comunicativă a limbajului (Stelian Dumitrăcel).

Colegii și prietenii i-au consacrat lui Eugeniu Coșeriu zeci de studii, numere integrale de reviste cu prilejul unor aniversări. Pământeanul nostru a fost ales membru de onoare al mai multor academii din lume, distins cu titlul de doctor honoris causa al 36 de universități de pe toate continentele. Și, desigur, marele nostru cărturar se bucura sincer de prețuirea deosebită de acasă: a fost ales prim Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei (1991), prim doctor honoris causa al Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți (1998) și al Universității de Stat din Chișinău (1999), i-a fost conferit primul titlu de Cetățean de Onoare al orașului Chișinău (1993), mai târziu – și al orașului Bălți. Eugeniu Coșeriu a fost decorat și cu „Ordinul Republicii” (1998). Distincții înalte i-a acordat celui mai mare lingvist al lumii și Statul Român.

T.R.4.: Despre E. Coșeriu, Hans Helmut Christmann spunea, cu patru decenii în urmă: „Dacă e să spunem lucrurilor așa cum sunt, atunci trebuie să recunoaștem că ne aflăm în prezența unui gigant”. Parafrazând aceste cuvinte și invocând încă o dată profeția „extraordinarului învățător” Roman Mândăcanu, am putea remarca: „Dacă e să spunem lucrurilor așa cum sunt, atunci trebuie să recunoaștem că acel munte, prezis de dascălul de la Mihăileni, s-a înălțat” („Limba Română”, nr. 4-8, 2001).

L-am avut alături de noi pe academicianul Eugeniu Coșeriu timp de un deceniu 1991-2001, „atât ne-a fost hărăzit să fim în preajma inegalabilului savant de talie universală și a inimosului nostru concetățean, care de fiecare dată a venit în mijlocul nostru cu sufletul larg deschis” (acad. Silviu Berejan (1927-2007).

Stelian DUMISTRĂCEL

A fost printre noi, am fost împreună... (Cuvânt-înainte)*

I. Precizări adresate (în special) cititorului „tehnic”

1. Acestui tip de cititor trebuie să-i mărturisim, mai întâi, faptul că, așa cum am precizat în textul invitației inițiale la colaborare, volumul nostru se vrea un act de rememorare a prezenței, pe teritoriul Moldovei istorice, îndată după 1989, a unui Magistru, plecat de aici, dar nicio-dată absent în gândurile și în faptele moldovenilor de la Iași, Suceava, Piatra Neamț sau Galați, ca și ale celor de la Chișinău și de la Bălți, statornici în locurile natale sau profesionale, ori plecați prin țară, respectiv prin alte țări, cum ar fi colegele Luminița FASSEL (ieșeancă) ori Cristina BLEORȚU (suceveancă), acum în Germania sau Elveția, și Eugenia BOJOGA, bălțeană, nepoata lui Eugeniu Coșeriu, activând la Universitatea din Cluj-Napoca. Un statut comparabil are Ala SAINENCO, fostă conferențiar doctor la Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, actualmente factor de răspundere la Complexul muzeal Ipotești-Botoșani.

Ca și acestea, au răspuns însă chemării noastre și ne-moldoveni, cum este „neamțul” Rudolf WINDISCH, în calitate de student, pe vremuri, în primii ani de profesorat coșerian din Germania, dar prezent profesional la Cluj-Napoca și Oradea între 2003 și 2009 și deosebit de valoros și drag oaspete la Iași, ori la Mihăileni și Bălți, la omagieri științifice și de suflet ale lui Eugeniu Coșeriu. Și ne-a mai răspuns, cu amabilitate deosebită și apreciind superlativ inițiativa noastră, colegul și prietenul Mircea BORCILĂ, căruia ne-am adresat și în calitate de realizator, la Universitatea din Cluj-Napoca, al unei importante școli de studii coșeriene. Regretăm că, din motivele de restricții de circulație și chiar de contacte, opreliști momentan

* Materialul prefățează volumul omagial *Coșeriu 100 Donum Natalicum* (t. LX, 2021, din „Anuar de lingvistica și istorie literară”, Iași).

cunoscute și pe cale de a fi depășite, unii dintre cei invitați de noi, pe care acum îi considerăm marii absenți, nu au putut răspunde mesajelor noastre (adesea repetate), după cum, în unele cazuri, chiar relațiile noastre cu câțiva dintre colaboratori au avut de suferit.

În ceea ce-i privește pe unii autori prezenți în sumar, dar care nu mai sunt în viață, am avut șansa să-i antrenăm drept adevărați colaboratori pe elevi ai acestor importanți dispăruți, cum este colegul Dinu Moscal cu referire la Dumitru IRIMIA, de la Iași, sau pe mai tânăra colegă Maricica Munteanu, care ne-a furnizat un text cu puncte de vedere asupra unor ipostaze mai puțin cunoscute ale creației Magistrului, semnat, cândva, de cel care ne-a fost coleg, Dan MĂNUCĂ, fost și director al Institutului Philippide. Dar cea mai importantă colaborare de gen, pe alt plan, contribuind, practic, la realizarea volumului de față, a fost aceea a prietenului Alexandru BANTOȘ, redactor-șef al revistei „Limba Română” și director al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” de la Chișinău, care ne-a ajutat cu privire la orientarea publicației respective ca preocupată de prezența exegezei coșeriene în paginile acesteia și cu privire la selecția textelor de profil și care s-a implicat chiar prioritar la preluarea tehnică a materialelor. Îi aducem, și aici, în numele redacției, călduroase mulțumiri și îl asigurăm de întreaga noastră stimă și prețuire, care vor fi, sperăm, și ale cititorilor volumului.

2. Având ca program editorial *republicarea* a câte unui text semnificativ pentru fiecare colaborator, față de unele puncte de vedere deosebite între noi cu privire la selecția numelor și a textelor, precizăm că nu am putut reține impresionante texte preponderent aniversative, cu numeroase informații numai bio-bibliografice Coșeriu, ale unor specialiști cum au fost regretații Silviu BEREJAN și Anatol CIOBANU (de la care am preluat însă un alt articol), membri ai Academiei de Științe a Republicii Moldova. Aspectelor de informare mai vechi le-am preferat sinteza la zi realizată în portretul semnat de colegul prof. Eugen MUNTEANU, pentru *Dicționarul general al literaturii române* al Academiei.

Iar, ca regulă, față de producerea ad-hoc a unui text omagial ocazional, am optat pentru angajamentul manifestat prin publicarea, cândva, a unui text de exegeză coșeriană. Și, din această perspectivă, am

avut satisfacția de a începe cu anul 1992 și cu un articol semnat de Ion DUMENIUK și Nicolae MĂTCAȘ, un gest simbolic pentru proiectul de față, privitor la receptarea, contradictorie, a lui Eugeniu Coșeriu de către lingvistica sovietică, cu unele efecte întârziate chiar asupra receptării operei acestuia în Republica Moldova. Într-un fel, selectarea citată constituie o anumită abatere și de la criteriul publicării unui singur articol de autor, explicabilă însă prin statutul numai de coautor, aici, al lui N. Mătcăș, prezent, apoi, cu un omagiu adus „colosului de la Tübingen”. În principiu, vom reîntâlni o situație comparabilă și pentru Cristinel MUNTEANU, autor al unei exegeze, colaborator și la publicarea unor documente coșeriene, însă și autorul unui interviu luat lui Rudolf Windisch.

3. Într-o situație similară se află și semnatarul acestor rânduri, coautor al studiului de încheiere a volumului, publicat în 2019 și semnat, în colaborare, cu regretata colegă Doina HREAPCĂ, la baza căruia se află o comunicare la a IV-a ediție a Congresului Internațional de Frazologie și Paremiologie *Phrasis* (București, 2017), prezentată în cadrul programului unei secțiuni, al cărei titlu a fost propus de co-organizatorii italieni, „*Prospettive coseriane sulla fraseologia e sulla paremiologia*” (ale cărei lucrări am avut onoarea să le moderez).

În același timp, avem o prezență pentru anul începuturilor, 1992; în legătură cu alegerea articolului respectiv pentru publicarea în acest volum, ne simțim datori cititorului/cititorilor cu explicațiile ce urmează. Acest articol al nostru este printre puținele aparținând unor lingviști români la care Eugen Coșeriu s-a referit în discuțiile cu Johannes Kabatek și Adolfo Murguía consemnate în volumul «*Die Sachen sagen, wie sie sind...*» *Eugenio Coseriu im Gespräch* (1997, p. 146; în cele ce urmează, cităm însă după traducerea în românește a cărții, semnată de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, «*A spune lucrurile așa cum sunt*» *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Iași, 2017). Răspunzând la întrebări ale celor doi interlocutori privitoare la timpul și modalitatea formației sale, Coșeriu afirmă că, de exemplu, cu privire la conceptul de «alteritate», fundamental pentru concepția sa lingvistică, a ajuns prin italianul Antonino Pagliaro, acest concept contribuind apoi substanțial la clarificarea intuițiilor sale anterioare. Urmarea este oarecum surprinzătoare-

re pentru noi: „Uitându-mă, acum, retrospectiv și întrebându-mă când a început, de fapt, totul, aş spune că în primele lucrări din România din domeniul lingvisticii nu pot găsi nimic” (p. 119). Proba, indirectă, la care trimite Coşeriu, ne priveşte: „Subliniez aceasta, pentru că S. Dumistrăcel, un lingvist român, a scris un articol lung despre primele mele două articole, care erau aproape numai culegeri de material, iar el descoperă deja acolo, în predispoziții, pe Coşeriu de mai târziu. Din păcate, este redactat în română, dar este interesant, pentru că el descoperă ceva, că eu delimitez materialele, în parte, după câmpuri semantice. Apar, de ex., culorile și el constată că acolo s-ar fi zis ce opoziții ar fi etc., deși eu, în acel moment, nici măcar nu cunoșteam acest concept” (*op. cit.*, p. 120).

Oricum, articolul nostru la care se referea Magistrul este unul în care nu ne propusesem decât să descoperim „întrebările și promisiunile începutului”, probleme cărora credem și acum că le-am răspuns mulțumitor, deși nu am formulat concepte cum ar fi „câmpuri semantice” ori „opoziții”. Lui Coşeriu însuși ideea din titlu și analizele pendinte i-au plăcut; cu diferite ocazii, în anii 2000, la Chișinău și la Bălți, citându-ne, sublinia chiar faptul că și-a ținut *promisiunile* făcute ca debutant! Firește, dat fiind că textul nostru se găsește în volumul de față, nu simțim nevoia de a insista cu justificări, dar vrem să atragem atenția asupra unor afirmații cum sunt următoarele:

[În articolele publicate de studentul Coşeriu descoperim virtutea] „de a surprinde elementele esențiale ale ansamblului pornind de la forme aparent simple în care se manifestă acesta, cât și prin prisma descifrării datelor personale, ce se anunță excepționale, ale viitorului mare savant. Dintre acestea din urmă subliniem, pe baza amintită, nevoia originară, primordială, pusă în practică, de a-și defini lucid obiectul preocupării și operația de clasificare căreia îi este supus materialul (am putut observa frecvența apariției termenilor *delimitare* și *distincție* în expunerea, de magistrul, *Principiile lingvisticii ca știință umanistă*, prezentată recent în deschiderea Colocviului Omagial Internațional de la Iași, dintre 13 și 17.IV.1992, «Eugen Coşeriu – un mare lingvist contemporan», ce a marcat înmânarea diplomei de *Doctor Honoris Causa* al Universității «Alexandru Ioan Cuza»). Această «disciplină» dialectică a minții, probată de la început, de exemplu în precizarea modalităților de ex-

presie a narațiunilor populare sau în descrierea, structurată, a lexicului (semantică – procesul denominației, în general), vestea stilul de mai târziu al „declanșării” discuției asupra unei probleme teoretice; sunt celebre triadele *limbă - vorbire - discurs/text*, *sincronie - diacronie - istorie*, *Bezeichnung - Bedeutung - Sinn* etc., ce vor impune în lumea savantă gândirea lingvistică coșeriană, una critică, recuperatoare și integratoare. Pe coordonate comparabile va fi abordat un grup lexicosemantic în perspectivă tipologică (cf. *Balkanismen oder Romanismen? Methodisches zum sogenannten Balkansprachbund*, 1982) sau un cuvânt (*Rumänisches prat ein «ghost Word»? Mit einem Zeugnis von Martin Opitz*, 1977).

4. De anul începuturilor se leagă, apoi, o excepție, aceea a publicării conjuncte, într-o formulă pe care sperăm că Editura Academiei Române o va accepta, a două titluri ale aceluiași autor; ne referim la două (scurte) articole din 1992 semnate de DUMITRU IRIMIA, în semn de omagiu postum pentru cel care a fost la originea ceremoniei de acordare, lui Eugeniu Coșeriu, de către Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, a titlului de *Doctor Honoris Causa*, a organizării sesiunii științifice consacrate evenimentului și a publicării volumului *Omul și limbajul său – Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, ca supliment al „Analelor științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”.

5. În sfârșit, facem precizarea că mulți dintre autorii noștri de acum sau alți coșerieni au publicat articole de interes deosebit în volumul *Eugeniu Coșeriu – 90 ani de la naștere*, număr special din „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, t. LI, 2011, colaborări pe care, având în vedere ținuta publicației noastre, de a face front comun cu noi înșine, nu le-am avut în vedere ca publicabile acum, dar pe care le recomandăm călduros cititorilor de astăzi.

II. Precizări adresate (în special) cititorului „sufletist”

1. În special pentru această categorie de cititori, reamintim faptul că Magistrul ne-a onorat cu o prezență acum de invidiat nu numai aici, la Institutul „Philippide”, începând din zilele acordării titlului de *Doctor*

Honoris Causa amintit; așa cum spuneam deja, *savantului* Eugeniu Coșeriu îi plăceau amintirile despre colaborările, din *studentie*, la „Arhiva” și la „Revista critică”, însă aprecia și concluziile ce se impun exegezei pe baza acestor colaborări! Dar și atunci, când, mai târziu, în România fiind, se îndrepta spre Suceava sau Galați, sau când România era doar o haltă spre Chișinău sau Bălți. Toate acestea poate și ca impresie subiectivă, dată fiind o legătură personală mai veche, din 1975, când, ca bursier DAAD la Tübingen, în pauzele dintre cursurile de romanistică din clădirea de la „Neuphilologie”, și chiar la masă, după cursuri, aveam îndrăzneala să-l provoc la discuții despre ideile asupra vorbirii pe care le impune geografia lingvistică sau asupra tezaurului etnolingvistic din vechi așezări din Moldova istorică... Sau, ca în 1994: întâlnindu-ne la un colocviu, la Barcelona, al membrilor comitetelor naționale pentru *Atlasul limbilor romanice*, Coșeriu, prezent aici la o reuniune a decidenților „Erasmus”, se așeza bucuros, serile, la una din mesele noastre, ale moldovenilor din dreapta și din stânga Prutului, chiar spre invidia romaniștilor din țări apusene ale Europei, care, adesea, se adunau în jurul lui, la mesele noastre.

Cu o asemenea ocazie am înregistrat o punere la punct a lui Coșeriu față de reproșul unui catalan (prof. Juan Veny, gazda noastră!) cum că noi, românii, nu i-am sprijini pe moldovenii de la Chișinău să-și cultive o limbă proprie (referindu-se la aspirații ale catalanilor): „Aș vrea să vă văd pe voi, în pornirile voastre de distanțare față de spaniolă și de Spania, ce ați face dacă ați avea hotar comun cu China, sau cu Rusia!?”. Fără replică a celui care provocase discuția!

2. Noi, ieșenii, am avut numeroase prilejuri să-l ascultăm, să-i vorbim și să-i cerem sfatul, generos împărtășit (ca, de exemplu, când lucram la editarea volumului cu studiile sale *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*). Și trebuie să mărturisim că prețuia, familiar, gesturile noastre de atenție și de dragoste, așa cum se petreceau lucrurile când ne vizita la Institut, când eram în excursii, sau când îl însoțeam la Bălți și Chișinău, dar și prin Moldova din dreapta Prutului, la Suceava sau la Galați. Pentru autorul acestor rânduri, profesor-invitat atunci la Galați, constituie momente de neuitat sesiunea festivă din 25 mai 2001, de acordare, lui Eugen Coșeriu, a titlului de *Doctor Honoris Causa* al

Universității „Dunărea de Jos” din Galați, acceptarea, de către sărbătorit, ca viitorii absolvenți ai Facultății de Litere de aici din luna iunie să poarte titlul „Promoția Eugen Coșeriu”, vizitarea, *per pedes*, a unor vechi cartiere din zona portului orașului și chiar mesele comune, mai mult sau mai puțin festive!

3. Dispariția fizică a lui Eugen Coșeriu a însemnat pentru toți cei care l-au cunoscut și înțeles un moment de nespusă întristare și de durere: Magistrul a dat sens vieții și muncii mai multor generații de lingviști din întreaga lume, îmbogățindu-le mintea, orientându-le eforturile de cunoaștere și înfrumusețându-le expresia în respectul adevărului și al încrederii în puterea și responsabilitatea comunicării. În acel moment, am înțeles, în mod imperios, că, prin moartea savantului, a înțeleptului, o expresie fără egal a sentimentului de *obligatio* față de menire și profesie, omenirea nu pierde, din perspectivă antropologică, doar un individ, ci se va resimți de dispariția unei sinteze, de asemuit cu o adevărată specie pentru totdeauna apusă (vezi în „Limba Română”, nr. 10/2002: *Fără Magistrul, o lume mai mult decât săracă...*).

III. În încheiere, ne luăm permisiunea să declarăm că, pentru noi, o satisfacție deosebită o reprezintă faptul că, alături de articole ale altor tineri prieteni pe care putem spune că i-am îndreptat spre cunoașterea Magistrului, în acest volum sunt prezente și contribuții ale celor mai talentați și mai realizați foști studenți și doctoranzi ai noștri, pornind de la calitatea de profesor-invitat la universitățile de la Galați sau de la Bacău, Cristinel MUNTEANU și Petronela SAVIN. Tezele de doctorat ale acestora, publicate, ca și alte numeroase tipărituri ale lor, în afara recunoscutelor merite personale de concepție și de punere în text, ne evocă, acum nostalgic, teme, întrebări și rezolvări de la orele de dezbateri din cadrul școlii doctorale de la Universitatea din Iași, propunând atenției cursanților alterități cuprinse în „Tehnica liberă a vorbirii și discursul repetat”, de orientare coșeriană. Iar ambelor categorii de cititori la care ne-am referit, dar și altora, le dorim o lectură pe măsura valorii și talentului contribuitorilor și chiar a eforturilor redacției „Anuarului” de a le oferi un adecvat DONUM NATALICUM dedicat lui Eugen Coșeriu.

Lilia TRINCA

Eugeniu Coșeriu: vocația universalității

L.T. – doctor în filologie (2005), conferențiar universitar la Catedra de Limba Română și Filologie Romanică, conducător științific la teze de doctorat la Școala doctorală a Facultății de Litere, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Domenii de interes: lingvistică, frazeologie, psiholingvistică, pragmatică lingvistică. Lucrări publicate: *Frazeologisme cu elemente arhaice în structură: expresie și conținut* (2016), coautor la *Dicționarul asociativ al limbii române* (2016) și *Intercultural Education: Methodological guide and course support for future teachers* (2020).

Apariția volumului *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității*, sub auspiciile prestigioasei Edituri Știința (în colecția *Personalități notorii*), este un autentic eveniment editorial circumscris împlinirii a 100 de ani de la nașterea fondatorului lingvisticii ca știință a culturii și, *ipso facto*, cel mai mare lingvist al lumii, pentru întreaga eră posthumboldtiană, care, după Ferdinand de Saussure, *a revoluționat* orientarea domeniului teoriei limbii (prin orizontul investigațiilor, originalitatea gândirii și impactul decisiv). Or *Lingvistica integrală* – noua paradigmă a științei lingvistice – reprezintă, fără îndoială, o revoluție, care i-a determinat pe mulți specialiști în domeniu să-i atribue lui E. Coșeriu calificative superlative, precum: „Lingvistul secolului al XXI-lea”, „Colosul din Germania”, „Lingvistul numărul 1”, „Gigantul de la Tübingen”, „Regele lingvisticii”, „Gigant al cugetării lingvistice” etc.

Grandoarea personalității lui Eugen Coșeriu este de o asemenea anvergură încât tinde să eclipseze orice carte despre el. Și totuși, îmi propun să scot în evidență câteva detalii semnificative, în viziunea mea, despre acest volum, a cărui scriere, precedată de analiza celor mai importante articole și studii despre colo-

sul lingvisticii românești, a implicat din partea autorului ei, profesorul Gheorghe Popa, mult curaj științific și spirit de discernământ critic, pentru a reuși o selecție riguroasă a materialelor, întrucât, după cum ne explică chiar autorul în *Notă asupra ediției*: „Luând în considerare că volumul lucrării este limitat, am fost puși în situația de a renunța neonorabil la multe, dar consistentele, materiale (cca 4 500) despre viața și opera redutabilului savant și, concomitent, de a recurge – cu strângere de inimă – la prescurtări masive. Toate aceste reduceri au fost făcute (sperăm) fără a prejudicia conținutul textului, utilizând puncte de suspensie între paranteze drepte. În același context: în intenția de a păstra stilistica individuală a autorului, gradul nostru de intervenție în modalitatea de exprimare, în organizarea grafică a textului, în respectarea normelor ortografice, în descrierea bibliografică a surselor a fost unul minimal” (p. 27).

Considerăm că această apariție editorială este una de succes, o carte bine făcută, întrucât asigură o lectură agreabilă, având instrumentarul necesar la îndemână (*studiu biografic, tabel cronologic și notă asupra ediției*, toate semnate de profesorul Gheorghe Popa, cunoscut promotor al operei coșeriene).

REPERE ȘI REZONANȚE COȘERIENE, primul din cele trei capitole ale volumului, însumează studii ale diferitor autori în domeniul lingvisticii și al literaturii, fiecare având conștiința unei timide încercări de

a face „o schiță a personalității” (Alexandru Bantoș), „un sumar portret și o prezentare de ansamblu a personalității coșeriene” (Stelian Dumistrăcel), „un succint (și inevitabil, incomplet) expozeu al doctrinei lingvistice coșeriene” (Iorgu Iordan), încercând să-i „circumscrie principiile filosofiei limbajului” (Dumitru Irimia) sau „modelarea jocurilor de limbaj” în exercițiile narative pe tema absurdului (Nicolae Leahu) etc.

Autorii au fost selectați cu acribie și discernământ critic de către autorul volumului, obiectivul major și expres al lucrării, după cum se menționează în *Notă asupra ediției*, fiind „de a cuprinde și de a dezvălui, cât mai mult posibil, dimensiunile personalității lui Eugen Coșeriu din diverse perspective: biografică, spirituală, intelectuală, științifică, profesională etc.”. În plus, foarte important, după mine, este că s-a luat în calcul și ideea că potențiali beneficiari ai volumului pot să fie nu numai filologii, dar și specialiști din alte domenii (știința literaturii, filozofie, estetică, logică și, de ce nu?, științele naturii etc.).

Trebuie să accentuăm că articolele din primul capitol alcătuiesc o temelie solidă a subiectului abordat, creează un filtru critic îndrituit să permită o analiză validă a ideilor, să lanseze judecăți de valoare, pe care avem a le lua drept referință în procesul de studiere a operei coșeriene.

Capitolul 2 *INTERVIURI* (cuprinde dialoguri cu Eugen Coșeriu sau despre Eugen Coșeriu) prezintă o amplă argumentare a concepției lingvistice a Gigantului de la Tübingen, precum și texte evocatoare de o profundă expresivitate. Materialele explică documentar varietatea, profunzimea și valoarea de excepție a operei și, implicit, a personalității lui Eugen Coșeriu, care, conform afirmației distinsului om de cultură, nu a plecat niciodată din Mihăileni, ci s-a ridicat deasupra satului natal, ca să poată îmbrățișa Universul, iar Școala coșeriană a ajuns a fi „cu iradieri universale” și cu discipoli în multe țări ale lumii.

Interviurile prezentate în carte sunt „un testament științific și personal” al savantului român, prin intermediul căroră Eugeniu Coșeriu își exprimă credința referitoare la propria misiune în această lume. Textele lămuresc într-o manieră agreabilă aspecte inedite ale operei lui Coșeriu, stabilind conexiuni între diverse lucrări și reliefează liantul ce asigură continuitatea de gândire a întregii opere coșeriene.

În egală măsură, cartea poate servi drept introducere pentru cititorul care dorește să cunoască viața și opera lui Coșeriu, ajutându-l să surprindă esențialul din gândirea științifică a ilustrului cărturar.

Autorii interviurilor (Nicolae Saramandu, Vasile Gârneț, Lucian Lazăr, Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi, Nicolae Leahu, Angela Futrună, Eugenia Bojoga, Vitalie Ciobanu, Cristinel Munteanu ș.a.) au încercat să exploateze, în cel mai eficient mod, oportunitatea de a sta de vorbă cu Eugeniu Coșeriu, scopul lor fiind de a contribui la înțelegerea principiilor de bază ale lingvisticii coșeriene.

Fără îndoială, nu există o altă modalitate mai nobilă de a cinsti memoria unei personalități redutabile precum este Eugeniu Coșeriu, care în 27 iulie 2021 ar fi împlinit 100 de ani, decât evocarea amintirilor (într-o și printr-o carte), așa cum se prezintă în Capitolul 3 *EVOCĂRI*, unde găsim emoționante și tulburătoare evocări făcute de reprezentanți notorii ai științei și culturii de la noi și de peste hotare, între care Valentin Mândăcanu, Nicolae Mătcăș, Grigore Vieru, Matilda Caragiu-Marioșeanu, Nicolae Saramandu, Cornel Vâlcu, Katsuhiko Tanaka, Maria Șleahțișchi, Lorenzo Renzi, Eugen Munteanu, Nicolae Leahu, autorii reușind să ne ofere cititorilor dimensiunile umane și de creator ale acestui atlant al neamului nostru.

Deliciul cărții îl reprezintă, desigur, studiul biografic semnat de Gh. Popa, care oglindește întreaga poveste a unui copil aruncat în periplul vieții și al morții, punând în lumină trăsături distincte ale irepetabilei personalități.

Demne de menționat sunt și condițiile grafice excelente (hârtie de calitate, copertă cartonată), în care a apărut această lucrare la Editura Știința.

Recomand cititorilor această CARTE, pentru că e vorba de o viață legendară și de o activitate materializată într-o operă care s-a impus prin originalitate, bogăție și valoare, justificând spusa lui Miron Costin: „Nasc și la Moldova oameni!”. Volumul *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității* constituie pentru cititor, de altfel, o invitație la rememorarea unor concepte și idei, la completarea și desăvârșirea propriului „univers coșerian”.

Ioan S. CÂRÂC

Cristinel Munteanu și lingvistica integrală coșeriană

I.S.C. – prof. univ. dr. la Catedra de lingvistică a Facultății de Litere din cadrul Universității „Dunărea de Jos” din Galați, unde a predat logica, semiotica, semantica și limba română contemporană. Beneficiind de o dublă specializare (filologică și filosofică), este interesat de cercetarea interdisciplinară, valorificată în studii referitoare fie la domeniul lingvisticii, fie la cel al logicii sau al metalogicii. Printre lucrările publicate se remarcă tratatul *Teoria și practica semnului* (2003).

Cred că domnul Cristinel Munteanu este un om norocos. Dedicându-se învățământului și cercetării, și-a ales de la început un domeniu cu care încearcă să se identifice și care i-a adus o destul de timpurie afirmare: lingvistica integrală coșeriană. A avut și norocul să-l întâlnească pe Eugeniu Coșeriu în mai 2001, când Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați i-a acordat titlul de *doctor honoris causa*. Atunci, profesorul său, domnul Stelian Dumistrăcel, l-a prezentat măgulitor Magistrului Eugeniu Coșeriu drept cel mai bun student al său și i-a facilitat obținerea unui autograf pe o carte cu care trebuie să-și înceapă lecturile lingvistice orice student la Litere: *Introducere în lingvistică*.

Tot norocul trebuie să fi fost responsabil de faptul că Magistrul a acceptat atunci să numim promoția care-și încheia studiile în vara lui 2001, și din care făcea parte și Cristinel Munteanu, „promoția Coșeriu”.

Toate aceste informații pot fi găsite în prefața cărții (*Lingvistica integrală coșeriană. Teorie,*

Recenzie publicată în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, Anul V, Nr. 2 (8), *Lexic comun/Lexic specializat*, Iași, Editura Institutul European, 2013, p. 478-480

aplicații și interviuri, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, 398 p.), pe care domnul Cristinel Munteanu, a intitulat-o *Amin-tiri și reflecții despre Coșeriu (în loc de Prefață)*. Tot aici, tânărul cercetător Cristinel Munteanu oferă celor ce vor să-și însușească bine doctrina lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu o „rețetă” – rezultat al experienței proprii – pe care el însuși continuă să o aplice. „Rețeta” recomandă parcurgerea, în ordine, a câtorva „pași”:

- lectura cărților fundamentale pentru doctrina coșeriană, pe care le și enumeră și care trebuie să constituie o „pregătire prealabilă” fără de care „neinițiatul riscă să nu înțeleagă foarte multe lucruri” (p. 12);
- lectura tuturor studiilor coșeriene la care are acces, cu recomandarea ca studiile fundamentale să fie recitate periodic pe măsură ce se ascute capacitatea de înțelegere;
- lectura lucrărilor de lingvistică, logică și, mai ales, de filosofie ale marilor gânditori (de la Platon și Aristotel la Husserl și Heidegger), pentru că trebuie înțeles și solidul fundament filosofic pe care concepția sa este clădită” (*ibid.*);
- lectura tuturor studiilor exegetice despre opera coșeriană pe care le poate găsi.

La toate acestea trebuie să se adauge „înclinații artistice și o bună cultură generală” (p. 13), ca și cunoașterea cel puțin a câtorva limbi străine.

În sfârșit, o încununare a norocului (de care și Eugeniu Coșeriu recunoaște că a beneficiat în cariera sa științifică) a constituit-o doctoratul cu profesorul Stelian Dumistrăcel pe o temă abordată din perspectivă coșeriană: sinonimia frazeologică.

Cartea de față, a șasea apariție editorială a autorului în ultimii cinci ani, cuprinde o selecție de autor a articolelor și interviurilor publicate în diverse reviste, anale și volume ale colocviilor științifice la care a fost invitat. Sunt 20 de articole organizate în două secțiuni: A. *Teorie și exegeză coșeriană* și B. *Aplicații ale lingvisticii coșeriene*.

Prima secțiune cuprinde cinci articole de exegeză în care își propune să prezinte conceptele-cheie ale lingvisticii coșeriene. În primul articol autorul motivează de ce lingvistica integrală este un veritabil *Organon*,

„instrument indispensabil, un suport epistemologic obligatoriu pentru orice cercetare de limbă” (p. 21). Analogia dintre lingvistica integrală coșeriană și *Organon*-ul aristotelic îi aparține. Cristinel Munteanu aderă la ideea că „lingvistica integrală coșeriană reprezintă lingvistica pur și simplu” (E. Munteanu), este o *linguistica perennis* care va domina cercetarea limbajului (cel puțin pe cea românească) în secolul al XXI-lea.

După ce în al doilea articol aflăm *Cum se învață o limbă* (după Eugeniu Coșeriu) și că deplina funcționalitate a limbajului se manifestă în limbajul poetic, limba și literatura, ca și disciplinele aferente (lingvistica și știința literaturii), neputându-se studia separat, în următoarele două articole luăm cunoștință cu problemele de terminologie coșeriană fără înțelegerea cărora nu putem opera cu principiile, distincțiile și conceptele coșeriene.

Din cel de-al cincilea articol al primei secțiuni aflăm că Eugeniu Coșeriu este cel care a impus în cercetarea lingvistică termenul de *discurs repetat* (desemnând frazeologia în sens larg), tot el fiind cel care a stabilit legătura dintre acest procedeu și tehnica picturală a *colajului*.

Cea de-a doua secțiune, *Aplicații ale lingvisticii coșeriene*, este consacrată experimentării posibilităților autorului de a aplica principii și concepte ale lingvisticii integrale coșeriene. Secțiunea cuprinde 15 studii în care Cristinel Munteanu pune la lucru doctrina coșeriană în cercetări de semantică, frazeologie, lingvistica textului, teoria și practica traducerii, jurnalism, comunicare etc.

Dacă pentru cel care vrea să-și însușească doctrina lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu Cristinel Munteanu recomandă o „rețetă” bazată pe propria sa experiență, pentru aplicarea doctrinei recunoaște de la început că nu există o asemenea „rețetă”. Aplicarea implică creativitatea cercetătorului, de care acesta dispune sau nu. Pe acest criteriu, Eugeniu Coșeriu distingea între *cercetătorul creator* și *cercetătorul minor de tip academic*. Cristinel Munteanu este un *cercetător creator* și *enérgeia*, spiritul său creator, îl instigă la independență. În paginile acestei cărți, cu parcimonie încă, se simte neliniștea creativității, bucuria de a descoperi idei în lucruri, speranța originalității obținute ca un corolar al efortului intelectual.

Ultima secțiune a cărții, *Interviuri despre Coșeriu și lingvistica sa (Cristinel Munteanu în dialog cu discipoli coșerieni)*, cuprinde cinci interviuri cu oameni pe care i-a simțit spiritual aproape și de la care a învățat; pe unul, cel puțin, dintre ei, ultimul interviuat, considerându-l un al doilea magistru, după Coșeriu. Seria partenerilor de dialog este următoarea: Eugen Munteanu, Rudolf Windisch, Nicolae Saramandu, Ioan S. Cârâc și Stelian Dumistrăcel.

Cartea se încheie cu articolul *Când Coșeriu (pare că) greșește (în loc de Postfață sau Pagini pseudo-cârcotașe)* în al cărui titlu paranteza determină semnificația. Cârcotașii care vânează „accident(al)ul” în opera coșeriană nu înțeleg că la adevărurile științifice ajungem prin urmărirea cu înfrigurare, în realitatea concretă, a universalului pe care trebuie să-l justificăm reflexiv. Și niciun adevăr nu poate fi absolut, toate adevărurile științifice conțin în ele însele posibilitatea îndoielii metodice carteziene.

În carte urmărim procesul în care admirația și recunoștința față de maeștri se întâlnește uneori cu spiritul creator ce-l îndeamnă pe autor la independență în gândire. Urmărim spectacolul formării unui cercetător competent și talentat care are ce spune în domeniul lingvisticii.

Crâmpeie din viața și activitatea lui Eugeniu Coșeriu

- 1921** La 27 iulie se naște în comuna Mihăilenii Vechi, plasa Râșcani, județul Bălți (conform registrului de nașteri și botezuri pe anul 1921 al bisericii cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, nr. de ordine 53), primul copil al lui Ion Coșeriu (felcer sanitar) și al Zinoviei (Zinica), fiica țăranului Vasile Ion Spănu (1851). Ion și Zinovia Coșeriu au avut doi copii: Eugen (1921-2002) și Iulia (1924).
- 1928** În septembrie, Eugeniu Coșeriu este înscris în clasa întâi la școala primară română (construită în 1921) din comuna Mihăilenii Vechi.
- 1931** În toamnă, după absolvirea cu brio a școlii primare, este înscris la Liceul de băieți „Ion Creangă” din or. Bălți.
- 1937** Membru al Asociației „G. Coșbuc”, apoi „B. P. Hasdeu”. Ulterior devine președintele asociației. Debutază în revista „Crenguța” cu povestirea *Suflet de vultur*.
- 1937-1939** Participă la concursul Societății culturale „Tinerimea Română”, la București, fiind premiat cu locul doi pe țară. În 1937 este clasat pe locul I la geografie. La 18 aprilie 1937, în Teatrul „Sapho” din Bălți joacă rolul principal în spectacolul *Harap-Alb*. În revista „Crenguța” apar opt creații (poezii, proză).
- 1939** Susține, în sesiunea de vară, examenul de bacalaureat cu media 9,20, fiind clasat primul în listă. Prin demersul nr. 1993 din anul 1939 al Liceului „Ion Creangă”, este desemnat ca cel mai bun licean al anului. În prestigioasa revistă „Jurnal literar” îi apare, la 19 aprilie, *Rondelul corăbiei ce vine dinspre nord*. Tot în acest an și în aceeași revistă publică o poezie în limba latină *Revelatio*.
- 1939-1940** La 2 octombrie este înscris în anul I al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (pe acele timpuri – Universitatea Mihăileană) la Facultatea de Litere și Filozofie. Studiază la Iași un an, susținând toate examenele cu calificativul „foarte bine”. Publică, paralel, în revistele „Arhiva”, 1940, nr. 1-2 (*Material lingvistic basarabean*) și „Revista critică”, 1940, nr. 2-3 (*Limba și folklor din Basarabia*). După sesiune obține de la Guvernul italian o bursă de studiu la Universitatea „Sapienza” din Roma.

- 1939** La sfârșitul lui iunie revine de la Iași la Mihăileni și află despre cedarea Basarabiei. În luna decembrie pleacă în Italia.
- 1941-1944** În ianuarie 1941 își începe studiile la Facultatea de Limbi a Universității „Sapienza” din Roma. Anul întâi de studii îl termină cu brio, luând la șapte (din zece) examene nota cea mai mare – 30, iar la trei examene – 30 și *cum laude*. În 1944, terminând studiile universitare, își trece cu brio primul doctorat în litere la Roma cu profesorul de slavistică Giovanni Maver (tema „Problema influenței epopeii franceze vechi asupra poeziei populare a slavilor meridionali” – o lucrare de filologie, istorie literară și folcloristică).
- 1944-1945** Își face studiile (la Filozofie) la Universitatea din Padova.
- 1944-1949** Își continuă studiile (la Filozofie) la Universitatea din Milano și în 1949 își trece cu brio al doilea doctorat, în filozofie, la Milano cu profesorul Antonio Banfi (tema „Istoria ideilor estetice în România” – o lucrare despre contribuția tuturor mișcărilor estetice românești). Lucrează ca redactor la ziarul „Corriere Lombardo”.
- 1947-1951** Activează ca lector de limba română la Universitatea din Milano. Colaborează la *Enciclopedia Hoepli*.
- 1951** La inițiativa consulului Uruguayului din Milano, pleacă peste ocean în Montevideo la Instituto de Profesores ca profesor titular și director al Institutului de Lingvistică, unde activează până în 1963. Publicații: *Introduccion a la linguistica*. Instituto de Profesores, Montevideo, 1951 (în română: *Introducere în lingvistica*. Trad. E. Ardeleanu și E. Bojoga; cu un cuvânt-înainte de M. Borcilă, Cluj, Editura Echinox, 1995).
- 1957** Participă la primul Congres Internațional de Lingvistică de la Oslo, unde a avut posibilitatea să se convingă că foarte mulți lingviști pe care îi „admira de departe și-i considera ca niște luceferi” îl cunoșteau și îl apreciau: e vorba de Roman Jakobson, Andre Martinet, Emile Benveniste ș.a. Prof. Harri Meier de la Universitatea din Tübingen îi propune „să vină numaidecât în Germania”, întrucât „noi avem nevoie de dumneavoastră”.
- 1957** Publicații: *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio linguistico*, Montevideo, 1958 (în română: *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Trad. N. Sarmandu, București, Editura Enciclopedică, 1997).
- 1960** Profesor invitat de lingvistică generală la Universitatea din Coimbra (Portugalia).
- 1960** Profesor onorific de filologie romanică la Universitatea din Bonn.

- 1960** Profesor invitat de filologie romanică la Universitatea din Frankfurt pe Main. Primește, simultan, chemări la Frankfurt pe Main, Bonn și Tübingen (Germania), Leiden (Olanda), Seattle (SUA). Pe parcurs au sosit propuneri din Viena (Austria), Konstanz, Freiburg (Germania). Publicații: *Teoria del lenguaje y linguistica general. Cinco estudios*, Madrid, Editura Gredos, 1962 (în română: *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*. Trad. N. Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004).
- 1963** Din luna mai profesor de filologie romanică la Universitatea din Tübingen.
- 1966-1983** Profesor asociat sau invitat la mai multe universități: Strasbourg, Madrid, Salamanca, Barcelona, Bilbao, Rio de Janeiro, Santiago, Valparaiso, Cordoba, Napoli, Padova, Pisa, Bologna, Besangon, Grenoble, Nancy, Moscova, Tokio ș.a. Este ales membru de onoare al mai multor societăți: Societatea de Lingvistică din Paris, Cercul Lingvistic din New York, Asociația Internațională de Fonetice, Societatea de Lingvistică Romanică, Societatea de Lingvistică din America, Cercul de Lingvistică de la Praga ș.a. (în general, peste 20 de academii și foruri științifice din întreaga lume l-au ales membru sau membru de onoare).
- 1967** Publicații: *Curso de linguistica estructural*, Mexic, 1967 (în română: *Lecții de lingvistică generală*. Trad. E. Bojoga, cu un cuvânt-înainte de M. Borcilă, Chișinău, Editura Arc, 2000).
- 1968** Revine, peste 28 de ani, în Țară, la Congresul Internațional de Lingvistică de la București.
- 1969-1971** Este ales vicepreședinte și președinte al Societății Lingvistice Europene.
- 1977-1983** Este președinte al Societății de Lingvistică Romanică (cu sediul la Strasbourg, Franța).
- 1980** Publicații: *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1980 (în română: *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa Occidentală*. Trad. românește A. A. Avram, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994); *Text linguistic. Eine Einführung*, Tübingen, 1980 (în română: *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*. Versiune românească și indici de Eugen Munteanu și Ana Maria Prisăcaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013).

- 1981** Publicații: *Trends in Structural Semantics*, Tübingen, 1981 (în colaborare cu H. Geckeler) (în română: *Orientări în semantica structurală*. Trad., notă preliminară, comentarii și postfață de Cr. Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016).
- 1985** Devine președinte al Asociației de Cercetări Umanistice Moderne.
- 1991** Devine profesor emerit al Universității din Tübingen. În august, peste mai bine de jumătate de veac, revine la baștină, fiind ales membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei, iar în decembrie – membru de onoare al Academiei Române.
- 1994** Publicații: *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*. Cu o prefață de S. Berejan și un punct de vedere editorial de St. Dumitrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994; *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*. În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993. Seria A. Lingvistică, Iași, 1994.
- 1997** Este decorat cu „Ordinul Republicii” al Republicii Moldova.
- 2001** Este decorat cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de „Cavaler”. I se conferă cea mai înaltă distincție a Spaniei „Gran Cruz de Alfonso X El Sabio”.
- 2002** La 7 septembrie se stinge din viață la Tübingen, unde a fost înmormântat.
- 2003** Publicații: *Geschichte der Sprachphilosophie. Von den Anfängen bis Rousseau*. Narr Francke Attempto Verlag GmbH+Co. KG., 2003 (în română: *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*. Ediție nouă, augmentată de J. Albrecht, cu o remarcă preliminară de J. Trabant. Trad. E. Munteanu și M. Ungureanu; cu prefață de E. Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011).
- 2005** Publicații: *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise*. Editate de N. Saramandu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- 2009** Publicații: *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Antologie, argument și note de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.

Pe parcursul îndelungatei și prodigioasei activități didactice și științifice, prof. Eugeniu Coșeriu s-a învrednicit de onorificul titlu de *doctor honoris causa* a peste 40 de instituții academice din lume: București (1971), Montevideo, Uruguay (1980), San Juan Argentina (1981), Tampere, Finlanda (1985), Cordoba, Argentina (1987), Santiago, Chile (1988), Munster, Germania (1989), Bologna, Italia (1990), Madrid, Spania (1991), Cluj și Iași (1992), Granada, Spania (1993), Chișinău și Mendoza, Spania (1993), Constanța, Craiova și Timișoara (1994), Lima și Arequipa, Peru (1994), Vigo și Salamanca, Spania (1995), Sofia, Bulgaria (1995), Rio de Janeiro și Niterai, Brazilia (1996), Bălți (1997) ș.a.

La împlinirea vârstei de 60, 65, 70, 80 și 90 de ani i-au fost dedicate Maestrului ediții festive omagiale care au întrunit, în cele cca 6 000 de pagini, studiile a peste 450 de lingviști din aproape 55 de țări: *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. 1921-1981*, Berlin-New York-Madrid, 1981 (5 volume), LXX+ 2 376 p.; *Dacoromania (1979-1980). Hommage au Professeur Eugenio Coseriu*, Freiburg-Munchen, 1982, 248 p.; *Energieia and Ergon. Sprachliche Variation - Sprachgeschichte - Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, Tubingen, 1988 (3 volume), LXX + I 532 p.; *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, Editura Știința, 2002, 224 p.; „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. LI, 2011. Număr special (coordonat de Eugen Munteanu): *Lucrările Colocviului Internațional „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere* (Iași-Bălți, 27-29 iulie 2011), București: Editura Academiei Române, 2012, 448 p.

Preluat din volumul „Eugeniu Coșeriu. Vocația universalității”, Ediție de Gheorghe Popa, Chișinău, Știința, 2021, p. 22-25

Eugeniu Coșeriu în paginile revistei „Limba Română”

1992

Eugenio COȘERIU, *Theophylactus*, II, 15 (Notă bibliografică – Eugen Munteanu), Nr. 1 (5) 1992, p. 47-50

Eveniment științific semnificativ. Colocviul omagial internațional „Eugen Coșeriu, un mare lingvist contemporan”, Iași, 13-17 aprilie 1992; Nr. 2-3 (6-7) 1992, p. 100

Raportul Comisiei instituite de Senat pentru conferirea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității „Al. I. Cuza” domnului Profesor Eugen Coșeriu de la Universitatea din Tübingen (Germania), Nr. 2-3 (6-7) 1992, p. 101-107

Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, *Eugen Coșeriu în interpretarea unor lingviști sovietici*, Nr. 2-3 (6-7) 1992, p. 101-107

1993

O conferință cu Eugen Coșeriu la Chișinău, Nr. 3-4 (11-12) 1993, p. 57-58

1994

Eugen COȘERIU, *Conștiința națională*, Nr. 2 (14) 1994, p. 11-17

Eugenia DONCIU, *Eugen Coșeriu: Limba română în fața Occidentului*, Nr. 2 (14) 1994, p. 145-147

Eugen COȘERIU, *Latinitatea orientală*, Nr. 3 (15) 1994, p. 10-25

Eugen COȘERIU, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, Nr. 5-6 (17-18) 1994, p. 9-15

1995

Deontologia și politica (Etica profesională a omului de știință în viziunea dlor E. Coșeriu, Gr. Mihăilă, P. Cornea, P. Miclău, D. Gămulescu, N. Mătcăș, D. Slușanschi), Nr. 1 (19) 1995, p. 52-82

1996

Unitatea spirituală a românilor dincolo de frontiere. Masă rotundă cu participarea dlor E. Coșeriu, S. Berejan, A. Ciobanu, D. Irimia, P. Miclău și Gh. Moldoveanu, organizată în cadrul Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului (Suceava, 13-15 octombrie 1995), Nr. 1 (25) 1996, p. 25-34

Aniversări. Eugeniu Coșeriu – 75. Mesaj de felicitare, Nr. 3-4 1996, p. 4

Silviu BEREJAN, *Eugen Coșeriu: itinerar biografic*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 5-6

Anatol CIOBANU, *Savant enciclopedist*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 7

Nicolae MĂTCAȘ, *Colosul din Tübingen*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 10

Flora ȘUTEU, *Doctrina lingvistică a lui Eugen Coșeriu*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 11-13

Emanuel VASILIU, *Obiect și sens*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 14-16

Andrei AVRAM, *Sistem și normă în morfologia limbii române*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 14-16

Angela BIDU-VRĂNCEANU, *Din nou despre câmpurile lexicale*, Nr. 3-4 (27-28) 1996, p. 17-19

1998

Eugen COȘERIU, *Sângele nostru*, Nr. 6 (42) 1998, p. 5

Silviu BEREJAN, *Itinerare spirituale*, Nr. 6 (42) 1998, p. 6-7

Cecilia VRABIE-ȘONTU, *Să fi fost noi primii?*, Nr. 6 (42) 1998, p. 8

Luminița DUMBRĂVEANU în dialog cu Eugeniu COȘERIU, *„Mereu le vorbesc nemților despre destinul nostru și despre tragedia acestui pă-mânt”*, Nr. 6 (42) 1998, p. 54

Lecturi coșeriene, Nr. 6 (42) 1998

Silviu BEREJAN, *Omagiu distinsului lingvist*, Nr. 6 (42) 1998, p. 9-12

Eugen COȘERIU, *Concepția mea despre limbaj și lingvistică și receptarea ei în diferite țări din lume*, Nr. 6 (42) 1998, p. 13-17

Telegramă. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, Nr. 6 (42) 1998, p. 18

Gheorghe POPA, *Coordonate ale viziunii lingvistice coșeriene*, Nr. 6 (42) 1998, p. 19

Eugenia BOJOGA, *Repercusiunea teoriei semantice a lui E. Coșeriu în fosta U.R.S.S. (Cu privire la câmpul lexical)*, Nr. 6 (42) 1998, p. 23-30

Jana BALACCIU-MATEI, *Mon Coșeriu*, Nr. 6 (42) 1998, p. 31

Ion EȚCU, *Probleme de etică lingvistică și de glotoetică în interpretarea prof. Eugeniu Coșeriu*, Nr. 6 (42) 1998, p. 33-35

Nicolae CORLĂTEANU, *Premisele și realizarea proceselor de neologizare*, Nr. 6 (42) 1998, p. 36-40

Alexandru DÎRUL, *Clasificarea onomasiologică a cuvintelor în părți de vorbire și prolexemele*, Nr. 6 (42) 1998, p. 41-46

Edy SĂVESCU, *Minorități lingvistice în viziunea lui E. Coșeriu*, Nr. 6 (42) 1998, p. 47

Floarea VÎRBAN, *Câteva observații privind schimbarea limbii din perspectiva lingvisticii coșeriene*, Nr. 6 (42) 1998, p. 48-50

Vasile BOTNARCIUC, *Capacitatea sistemică a circumstanțialului de loc și a celui de timp*, Nr. 6 (42) 1998, p. 51-56

2001

Aniversări. Eugeniu Coșeriu – 80, Nr. 4-8 (70-74) 2001

Eugen COȘERIU, *Credință, sacrificiu și destin*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 32-37

Stelian DUMISTRĂCEL, *Itinerar științific – itinerar de trăire sufletească*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 46-47

Mircea BORCILĂ, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 48-55

Gheorghe POPA, *E. Coșeriu: Drumurile vieții și ale afirmării*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 56-63

Vasile PAVEL, *Universalitatea operei lingvistice coșeriene, românească prin geneza ei*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 64-66

Mihai CIMPOI, *Eugeniu Coșeriu: limbajul poetic ca limbaj absolut*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 67-70

Eugenia BOJOGA, *Teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu în Spania*, Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 71-82

„Prof. Eugeniu Coșeriu a inaugurat o panoramă vastă de studii la Universitatea din Tübingen”. Interviu cu dl Wolf DIETRICH, prof. la Catedra de Limbi Romanice a Universității din Münster (Germania), Nr. 4-8 (70-74) 2001, p. 83-94

2002

Fără magistru, o lume mai mult decât săracă. Număr comemorativ Eugen Coșeriu, Nr. 10 (88) 2002

Eugen COȘERIU, *Identitatea limbii și a poporului nostru*, Nr. 10 (88) 2002, p. 2-3

Alexandru BANTOȘ, *Profesorul nostru*, Nr. 10 (88) 2002, p. 4-5

Marius SALA, *Remember*, Nr. 10 (88) 2002, p. 6

Stelian DUMISTRĂCEL, *Îndoliat omagiu*, Nr. 10 (88) 2002, p. 7-8

Constantin CIOPRAGA, *Savant și muncitor al limbii*, Nr. 10 (88) 2002, p. 9

Traian DIACONESCU, *Patriae et scientiae sacrum*, Nr. 10 (88) 2002, p. 10

Dumitru IRIMIA, *Apărător al unității și identității limbii și culturii românești*, Nr. 10 (88) 2002, p. 10

Alexandru ZUB, *Ne-a marcat existența...* Nr. 10 (88) 2002, p. 11

Petru ZUGUN, *Învățat, savant, poliglot, om*, Nr. 10 (88) 2002, p. 11-12

Eugen MUNTEANU, *Coșeriu, așa cum l-am cunoscut*, Nr. 10 (88) 2002, p. 12-13

Lucia CIFOR, *„Să spunem lucrurile așa cum sunt”*, Nr. 10 (88) 2002, p. 14

Cristina FLORESCU, *Dimensiune a nemuririi*, Nr. 10 (88) 2002, p. 14-15

Ovidiu CREANGĂ, *Întristați prieteni*, Nr. 10 (88) 2002, p. 16

Grigore VIERU, *Două neîmplinite dorințe ale lui Eugen Coșeriu*, Nr. 10 (88) 2002, p. 17-18

Emilia GHETU, Vlad POHILĂ, „Să-i păstrăm în sufletele noastre pe cei plecați...”, Nr. 10 (88) 2002, p. 19-25

Silviu BEREJAN, *Cu Eugeniu Coșeriu, în proces de lucru și de simplă comunicare*, Nr. 10 (88) 2002, p. 26-33

Nicolae CORLĂTEANU, *Personalitate de neuitat*, Nr. 10 (88) 2002, p. 34.

Valeriu RUSU, *Simple amintiri despre Eugen Coșeriu*, Nr. 10 (88) 2002, p. 36-37

Ana BANTOȘ, „Nu uita imaginea vie a autorului”, Nr. 10 (88) 2002, p. 38-39

Ion BORȘEVICI, *Legământ existențial pentru fința națională*, Nr. 10 (88) 2002, p. 40

Petru SOLTAN, *Un Bourbaki al lingvisticii*, Nr. 10 (88) 2002, p. 41

Ion DUMBRĂVEANU, *Lingvistul de geniu al contemporaneității*, Nr. 10 (88) 2002, p. 42-45

Andrei CRIJANOVSKI, *Destine basarabene*, Nr. 10 (88) 2002, p. 46-49

Vasile MELNIC, *În memoria lumii și a patriei sale*, Nr. 10 (88) 2002, p. 50

Ion HADÂRCĂ, *Testamentul lui Coșeriu*, Nr. 10 (88) 2002, p. 51-53

Iulian FILIP, *Morții noștri necesari*, Nr. 10 (88) 2002, p. 54

Valentin MÂNDĂCANU, *Un homo scientificus ajuns pe Olimp*, Nr. 10 (88) 2002, p. 55-62

Paul MIRON, *La o aniversară*, Nr. 10 (88) 2002, p. 63-64

Nicolae CAZACU, *O școală extraordinară cu absolvenți pe potrivă. Ani de liceu*. Dialog: Nicolae CAZACU – Eugen COȘERIU, Nr. 10 (88) 2002, p. 65-68

Ani de studenție. Precizări documentare, Nr. 10 (88) 2002, p. 69-71

Nicolae MĂTCAȘ, *Colosul din Tübingen*, Nr. 10 (88) 2002, p. 72-74

B. GARCIA HERNANDEZ (Madrid) în dialog cu Eugenia BOJOGA (Cluj-Napoca), „*Eugeniu Coșeriu este un om universal, a cărui știință o împărtășim multe popoare și, prin urmare, fiecare îl consideră ca fiind «al său»*”, Nr. 10 (88) 2002, p. 75-86

Iorgu IORDAN, *Eugenio Coseriu, teoretician al limbajului istoric al lingvisticii*, Nr. 10 (88) 2002, p. 87-89.

Mircea BORCILĂ, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, Nr. 10 (88) 2002, p. 90-99

Dumitru COPCEAG, *Realismul lingvistic sau doctrina științifică a lui Eugenio Coșeriu*, Nr. 10 (88) 2002, p. 100-107

Anatol CIOBANU, *Reflecții asupra operei coșeriene*, Nr. 10 (88) 2002, p. 108-115

Mihai CIMPOI, *Un precursor al absurdului*, Nr. 10 (88) 2002, p. 116-119

Elena UNGUREANU, *Eugeniu Coșeriu despre arta limbajului și limbajul artei*, Nr. 10 (88) 2002, p. 120-124

Eugen COȘERIU, *Unitate lingvistică – unitate națională*, Nr. 10 (88) 2002, Nr. 10 (88) 2002, p. 125-131

Deontologia și etica limbajului, Nr. 10 (88) 2002, p. 132-138

Politici lingvistice. Conferința susținută de Eugen Coșeriu la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, ed. a VI-a, Suceava, 20 octombrie 2001. Text prelucrat de Niculina IACOB și Gheorghe MOLDOVEANU, Nr. 10 (88) 2002, p. 139-145

Prelegeri coșeriene la Universitatea de Stat din Moldova. Noiembrie 1993. Text îngrijit de Irina CONDREA, Nr. 10 (88) 2002, p. 146

Dumitru IRIMIA, *Între două scrisori*, Nr. 10 (88) 2002, p. 151-155

Eugen COȘERIU, *Cai negri pe drumul spre Petersburg*, Nr. 10 (88) 2002, p. 156-157

Pata. Lupul. Anotimpul ploilor, Nr. 10 (88) 2002, p. 158

Omul cu floarea în buzunar, Nr. 10 (88) 2002, p. 159

Inocențiștii, Nr. 10 (88) 2002, p. 160-162

Eugen COȘERIU, *Limba Română – o dimensiune spirituală indispensabilă la Est de Prut*, Nr. 10 (88) 2002, p. 163

Eugenio COȘERIU, *Latina vulgară și tipul lingvistic românesc*, Nr. 11-12 (89-90) 2002, p. 106-113

Rezoluția Conferinței Științifice „Limba Română” (ediția a IX-a, Nr. 11-12 (89-90) 2002, p. 114-115

2003

Eugen COȘERIU, *Latinitatea orientală*, Nr. 6-10 (96-100) 2003, p. 6

2005

Eugenia BOJOGA, *Un strălucit omagiu adus lui Eugeniu Coșeriu*, Nr. 12 (126) 2005, p. 6

2006

Un lingvist pentru mileniul III, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 8-9

Eugen COȘERIU, *Identitatea limbii și a poporului nostru; Limba Română – o dimensiune spirituală indispensabilă la Est de Prut*, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 10-13

Emma TĂMÂIANU-MORITA, *Câteva distincții conceptuale de orientare integralistă*, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 14-29

Lolita ZAGAEVSCHI, *Funcțiile evocative în lingvistica integrală a textului*, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 30-43

Oana BOC, *Lingvistica integrală și textualitatea literară*, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 44-52

Eugenia BOJOGA, *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*, Nr. 4-6 (130-132) 2006, p. 53-62

Angela FURTUNĂ în dialog cu Eugeniu COȘERIU, *„Trebuie să cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări”*, Nr. 10 (136), 2006, p. 6-21

2007

Gheorghe POPA, *Permanentă „Nevoie de Coșeriu”*, Nr. 1-3 (139-141) 2007, p. 83-87

Nistor BARDU, *Concepția lui Eugeniu Coșeriu despre Limba Română (I)*, Nr. 1-3 (139-141) 2007, p. 88-95

Alexandru BANTOȘ, *Un lingvist care vine din viitor (I)*, Nr. 4-6 (142-144) 2007, p. 7-15

Nistor BARDU, *Concepția lui Eugeniu Coșeriu despre Limba Română (II)*, Nr. 4-6 (142-144) 2007, p. 16-24

Ioan S. CÂRÂC, *Lingvistica și idealul unei semiotici integrale*, interviu realizat de Cristinel MUNTEANU, Nr. 4-6 (142-144) 2007, p. 25-30

Lucian LAZĂR, *Limba și semnificație: Distincția „Semantic vs. Real” în lingvistica integrală (I)*, Nr. 4-6 (142-144) 2007, p. 31-38

Stelian DUMISTRĂCEL, *Însemnări din perspectiva deontică a limbajului: aplicații pe discursul public*, Nr. 7-9 (145-147) 2007, p. 113-123

Rezoluția Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a IX-a (CISL, IX), Suceava, 25-28 octombrie 2007; Nr. 10-12 (148-150), 2007, p. 127-130

Cristinel MUNTEANU, *Un important tratat de semiotică elaborat pe temeuri coșeriene*, Nr. 10-12 (148-150), 2007, p. 175-179

Ioan S. CÂRÂC, Cristinel MUNTEANU, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Nr. 10-12 (148-150), 2007, p. 183-186

2008

Cristinel MUNTEANU, *O problemă de lingvistică „financiară”: analogia cuvinte-bani*, Nr. 1-2 (151-152), 2008, p. 137-149

Vasile BAHNARU, Veronica PĂCURARU, *Motivația etimologică și cea referențial-pragmatică a semnelor lexice*, Nr. 1-2 (151-152), 2008, p. 150-157

Cristinel MUNTEANU, *Exerciții de stil pe tema discursului repetat*, Nr. 5-6 (155-156), 2008, p. 8-12

Aliona DOSCA, *Problematizarea echivalenței în cadrul traducerii de texte juridice*, Nr. 5-6 (155-156), 2008, p. 28-32

Eugeniu COȘERIU, „Am făcut distincția între sistem și normă în limbă”, Nr. 5-6 (155-156) 2008, p. 33-49

Dina VÂLCU, *Perspectiva integralistă asupra lingvisticii ca știință a culturii*, Nr. 5-6 (155-156) 2008, p. 50-56

Vasile DOSPINESCU, *Eugeniu Coșeriu și lingvistica textului*, Nr. 5-6 (155-156) 2008, p. 57-70

Cristinel MUNTEANU, *Valorile stilistice ale părților de vorbire*, Nr. 5-6 (155-156) 2008, p. 79-85

Cristinel MUNTEANU, *Despre caracterul motivat al numelor proprii din opera literară*, Nr. 7-8 (157-158) 2008, p. 65-80

Angela HOBJILĂ, *Comunicare și contextualizare – repere pragmatice*, Nr. 7-8 (157-158) 2008, p. 116-128

Eugen MUNTEANU, „O lectură integrală și atentă, «cu creionul în mână», a scrierilor lui Coșeriu este calea cea mai directă și mai sigură către profesionalizare”, Interviu realizat de Cristinel MUNTEANU, Nr. 9-10 (159-160) 2008, p. 55-66

2009

Rudolf WINDISCH, „Pentru noi, romanistica a fost, așa cam am învățat-o de la Coseriu, catalizatorul care ne-a dezvăluit problemele și metodologia lingvisticii romanice și generale”, Interviu realizat de Cristinel MUNTEANU, Nr. 5-6 (167-168) 2009, p. 65-77

Sabina CORNICIUC, *Dialogul: Reflexe interdisciplinare*, Nr. 5-6 (167-168) 2009, p. 102-106

Cristinel MUNTEANU, *O antologie Coșeriu de referință*, Nr. 9-10 (171-172) 2009, p. 14-16

Cristinel MUNTEANU, *Întrunire memorabilă pentru lingvistica românească: COSECLUS 2009*, Nr. 11-12 (173-174) 2009, p. 216-220

2010

Cristinel MUNTEANU, *Despre „termenul” limba română și relația sa cu adevărul științific*, Nr. 1-2 (175-176), 2010, p. 89-102

Cristinel MUNTEANU, *Reflecții privind „funcția criptică” a limbajului medical*, Nr. 1-2 (175-176), 2010, p. 120-128

Cristinel MUNTEANU, *Teze despre problema terminologiei. Perspectiva lui Eugeniu Coșeriu*, Nr. 1-2 (175-176), 2010, p. 115-119

Ioan MILICĂ, *Metafore animaliere în presa sportivă actuală*, Nr. 5-6 (179-180), 2010, p. 52-63

Cristinel MUNTEANU, *Observații și sugestii privind traducerea unor poezii englezești cu formă fixă*, Nr. 5-6 (179-180), 2010, p. 64-72

Cristinel MUNTEANU, *Despre virtuțile stilistice ale textului jurnalistic*, Nr. 5-6 (179-180), 2010, p. 73-81

Eugenia BOJOGA, Horst GECKELER, *„Dacă studiile fundamentale ale lui E. Coșeriu ar fi fost traduse la vremea lor în engleză, astăzi lingvistica ar fi arătat cu totul altfel...”*, Nr. 9-10, 2010, p. 17-34

Cristinel MUNTEANU în dialog cu Nicolae SARAMANDU, *„Eu îl consider pe Coșeriu un lingvist clasic, în sensul clasicismului cum l-a definit Călinescu într-un faimos articol”*, Nr. 11-12, 2010, p. 103-109

Cristinel MUNTEANU, *Lingvistica integrală ca ORGANON pentru cercetările privind limbajul*, Nr. 11-12, anul XX, 2010, p. 110-123

2011

Eugeniu COȘERIU, *Identitatea limbii și a poporului nostru*, Nr. 3-6 (189-192) 2011, p. 41-42

Eugeniu COȘERIU, *Credință, sacrificiu și destin*, Nr. 3-6 (189-192) 2011, p. 43-47

Eugenia BOJOGA în dialog cu Gunter NARR, *Am fondat o editură pentru a-l publica legal pe Coșeriu*, Nr. 3-6 (189-192), 2011, p. 163-179

Cristinel MUNTEANU, *Cum se învață o limbă (după Eugeniu Coșeriu)*, Nr. 3-6 (189-192), 2011, p. 180-190

Adriana ROBU, *Colocviul Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere”* (Iași–Bălți), Nr. 9-10, anul XXI, 2011, p. 9-14

Ioana-Narcisa CREȚU, *Aplicarea lingvisticii coșeriene în analiza structurilor din limba română*, Nr. 9-10, anul XXI, 2011, p. 15-25

Adriana-Maria ROBU, *Don Eugenio Coseriu omagiat pe meleaguri spaniole*, Nr. 11-12, anul XXI, 2011, p. 88-91

Eugenia BOJOGA în dialog cu Nelson CARTAGENA, *Întâlnirea cu Eugeniu Coșeriu a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*, Nr. 11-12, anul XXI, 2011, p. 92-104

2012

Cristinel MUNTEANU, *Problema numelor proprii din literatură în lumina unor idei ale lingvisticii coșeriene*, Nr. 1-2, 2012, p. 37-45

Cristinel MUNTEANU, *O clasificare antică a „stilurilor funcționale” în opera lui Diogenes Laertios*, Nr. 1-2, 2012, p. 64-73

Cristinel MUNTEANU, *Cum se editează un manuscris coșerian*, Nr. 3-4, 2012, p. 18-24

Cristinel MUNTEANU, *Eugeniu Coșeriu și problema „stilurilor funcționale”*, Nr. 7-8, anul XXII, 2012, p. 124-131

Cristinel MUNTEANU, *Cu Eugeniu Coșeriu despre literatură, istorie și politică*, Nr. 9-10, anul XXII, 2012, p. 17-25

Eugeniu COȘERIU, *Politici lingvistice*, Nr. 11-12 (209-210), 2012, p. 6-16

Ioan MILICĂ, *Stilistica, în concepția lui Coșeriu. Note de lectură*, Nr. 11-12 (209-210), 2012, p. 17-24

Emilia OGLINDĂ, *Creativitate și schimbare lingvistică în viziunea lui Coșeriu*, Nr. 11-12 (209-210), 2012, p. 25-31

Vasile PAVEL, *Despre crearea unităților de vocabular din perspectiva onomasiologică*, Nr. 11-12 (209-210), 2012, p. 32-37

Cristinel MUNTEANU, *Amintiri și reflecții despre Coșeriu*, Nr. 11-12 (209-210), 2012, p. 38-45

2013

Cristinel MUNTEANU, *Despre motivarea contextuală a frazeologismelor*, Nr. 1-4 (211-214), 2013, p. 116-128

Adriana-Maria ROBU, *Specificul funcțiilor textuale coșeriene în discursul publicitar*, Nr. 1-4, anul XXIII, 2013, p. 129-137

Cristinel MUNTEANU, *Despre expresia cai „verzi pe pereți” (o încercare etimologică)*, Nr. 1-4 (211-214), 2013, p. 152-161

Ediție specială Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”, Cluj-Napoca, 2012, Nr. 5-6 (215-216) 2013

Alexandru BANTOȘ, *Eugeniu Coșeriu „revenirea sa acasă”, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 5-8*

Eugeniu COȘERIU, „... Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui...”, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 9-15

Mircea BORCILĂ, „... V-am descoperit... ca pe adevărata lumină a căutărilor vieții mele...”, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 16-18

Eugenia BOJOGA, *Două spirite tutelare: Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 19-21

Diana FAUR, *Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”, Cluj-Napoca, ediția I, iunie-iulie 2012, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 22-30*

Emma TĂMÂIANU-MORITA, *Tipologia textelor poetice elaborată de Mircea Borcilă: semnificație și perspective de aplicare*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 31-43

Dumitru Cornel VÎLCU, *Funcția semnificativă și universalitățile limbajului*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 44-64

Ciprian SPERANZA, *Privirea întrupată în limbaj*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 65-74

Oana BOC, *Sens/ sens poetic – o abordare din perspectiva lingvisticii coșeriene*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 75-87

Marius NAGY, *Eugeniu Coșeriu. Actualitatea teoriei cadrelor*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 88-98

Jesús Gerardo Martínez del CASTILLO, *Logosul, Logosul, λόγος-ul σημαντικός, λόγος-ul αποφαντικός*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 99-107

Cristina VARGA, *Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 108-115

Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Mircea BORCILĂ, *Moștenirea științifică a lui Eugeniu Coșeriu și resurecția studiilor integraliste*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 116-124

Eugenia BOJOGA în dialog cu Vincenzo ORIOLES, „*Eugeniu Coșeriu a avut o viziune europeană asupra lingvisticii*”, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 125-134

Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Eugenia BOJOGA, *Lingvistica lui Eugeniu Coșeriu – un mobil continuu al formării intelectuale*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 135-146

Flavia TEOC, *Metafora kenning – unitate a discursului repetat*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 147-151

Viorica-Ela CARAMAN, *Timp – limbaj și temporalizare literară*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 152-156

Maria-Alexandrina TOMOIAGĂ, *Metafora lingvistică în perspectivă elocuțională*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 157-163

Sebastià MORANTA, *Eugeniu Coșeriu și așa-zisa „limbă moldovenească”: afinități hispanice (Valencia, Insulele Baleare, Galicia)*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 164-170

Ioana MARUȘCA, *Verbele sentiendi în română și italiană*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 171-173

Montserrat FIGUEROLA, *Eugeniu Coșeriu și problema standardizării unei limbi*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 147-175

Cristina DIAMANT, *Comunicare lingvistică și comunicare prin imagini*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 176-178

Noura SHABAN, *Idei coșeriene în privința influenței religiei asupra limbajului*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 179-181

Doina COROBCEAN, *Elemente de onomastică în opera coșeriană*, Nr. 5-6 (215-216), 2013, p. 182-183

Cristinel MUNTEANU, *Actele unui colocviu internațional dedicat lui Eugeniu Coșeriu*, Nr. 7-8 (217-218), 2013, p. 79-83

Eugenia BOJOGA, *Al IV-lea congres internațional Eugeniu Coșeriu*, Nr. 9-12 (219-222), 2013, p. 33-40

Anton HORVATH, *Premise ale unei discuții pe marginea „identității” între limbaj și poezie*, Nr. 9-12 (219-222), 2013, p. 41-62

Cristinel MUNTEANU, *Tipuri de sinonimie*, Nr. 9-12 (219-222), 2013, p. 94-104

2014

Cristinel MUNTEANU, *Omonimele și sinonimele în concepția lui Aristotel (cu reconsiderare a unei interpretări aparținându-i lui Constantin Noica)*, Nr. 1 (223), 2014, p. 49-57

Cristinel MUNTEANU, *Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului*, Nr. 2 (224), 2014, p. 225-228

Cristinel MUNTEANU, *La originea ideii de „colaj discursiv”: Platon – Phaidros*, Nr. 4 (226), 2014, p. 92-103

Ioan S. CÂRÂC, B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii, Prologul editorului, studiu introductiv și note de Cristinel Munteanu*, Editura Institutul European, Iași, 2013, Nr. 4 (226), 2014, p. 208-211

Eugenia BOJOGA, *Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen (I)*, Nr. 5, 2014, p. 65-77

Cristinel MUNTEANU, *Din nou despre noematologie: contribuția lui Nicolae I. Apostolescu*, Nr. 5, 2014, p. 78-93

Eugenia BOJOGA, *Eugeniu Coșeriu și Școala lingvistică de la Tübingen (II)*, Nr. 6 (228), 2014, p. 34-50

Cristinel MUNTEANU, *Despre o hermeneutică a sensului bazată pe „principiul încrederii”*, Nr. 6 (228), 2014, p. 51-61

Doina ARPENTI, *Un itinerar biografic de excepție reconstituit de Lorenzo Renzi*, Nr. 6 (228), 2014, p. 62-64

Lorenzo RENZI, *De la Mihăileni spre lume*, Nr. 6 (228), 2014, p. 65-79

2015

Cristinel MUNTEANU, *Logică și legislație. Câteva observații lingvistico-filosofice*, Nr. 3-4 (231-232) 2015, p. 101-113

Cristinel MUNTEANU, *Despre importanța tradițiilor discursive*, Nr. 5-6 (233-234) 2015, p. 271-288

Cristinel MUNTEANU, *Discursul publicitar din perspectiva lingvisticii integrale*, Nr. 5-6 (233-234) 2015, p. 289-294

2016

Cristinel MUNTEANU, *Despre competența lingvistică. De la filozofie la didactica limbii române*, Nr. 1-2 (235-236), 2016, p. 56-77

Emma TĂMÂIANU-MORITA, *Coșerianismul ca opțiune de viață – o mărturie japoneză*, Nr. 1-2 (235-236), 2016, p. 78-87

Cristinel MUNTEANU, *O conferință internațională dedicată lingvisticii coșeriene*, Nr. 1-2 (235-236), 2016, p. 88-91

2017

Johannes KABATEK, *Determinare și cadru: după 60 de ani*, Nr. 1 (237), 2017, p. 68-90

Viorica VELECICO, *Lazăr Șăineanu și Eugeniu Coșeriu despre metafora vegetală*, Nr. 1 (237), 2017, p. 91-95

Ștefan AFLOROEI, *Sensibilitate și sens*, Nr. 1 (237), 2017, p. 96-102

Cristinel MUNTEANU, *O contaminare frazeologică în contexte jurnalistice: a se duce pe apa Dunării*, Nr. 1 (237), 2017, p. 112-118

Ioan S. CÂRÂC, *O introducere în semantica structurală coșeriană*, Nr. 1 (237), 2017, p. 165-169

Eugeniu COȘERIU, *[Principiile cercetării de tip umanist]. Discurs de recepție la Academia Română*, Nr. 2 (238), 2017, p. 157-161

Johannes KABATEK în dialog cu Olaf BLIXEN, *Despre Eugeniu Coșeriu și activitatea acestuia în Montevideo*, Nr. 2 (238), 2017, p. 162-170

Alexandru BANTOȘ, *Recitindu-l pe Coșeriu*, Nr. 3 (239), 2017, p. 6-8

Eugeniu COȘERIU, *Despre așa-zisa „limbă moldovenească”*, Nr. 3 (239), 2017, p. 9-21

Eugeniu COȘERIU, *Am ajuns să fiu un cetățean al lumii*, Nr. 3 (239), 2017, p. 95-118

Cristinel MUNTEANU, *Problema sensului la John Dewey*, Nr. 3 (239), 2017, p. 119-128

Eugeniu COȘERIU, „*Limba moldovenească*” – o fantomă lingvistică, Nr. 4 (240) 2017, p. 13-16

Johannes KABATEK, *João de Barros și Antonio Nebrija (plecând de la notițele lui Eugeniu Coșeriu)*, Nr. 4 (240) 2017, p. 124-142

2018

Ștefan AFLOROAEI, *Eugeniu Coșeriu. O atitudine comprehensivă față de precursori și de tradiția culturală*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 344-353.

Emilia OGLINDĂ, *Aspecte ale tipului romanic și ale latinității orientale în viziunea profesorului Eugeniu Coșeriu*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 354-363

Ala SAINENCO, *Secvențe ale imaginarului lingvistic: o analiză comparativă*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 364-375

Cristinel MUNTEANU, „*A spune lucrurile așa cum sunt...*”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 376-380

Andrei CRIJANOVSCI, *Catedra Eugenio Coseriu, la Montevideo*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 381-383

Eugeniu COȘERIU, *Jandarmul român bătea. Sângele nostru*, Nr. 1-2 (243-244) 2018, p. 391-393

Stelian DUMISTRĂCEL, Doina HREAPCĂ, *Norma lingvistică: între politică și poliție lingvistică*, Nr. 3-4 (245-246) 2018, p. 78-87

Eugen MUNTEANU, *O scrisoare inedită a lui Gh. Ivănescu către Eugeniu Coșeriu*, Nr. 3-4 (245-246) 2018, p. 88-92

Johannes KABATEK, *Eugeniu Coșeriu în Montevideo: reconstrucția unei epoci*, Nr. 7-8 (249-250) 2018, p. 91-107

Cristinel MUNTEANU, *Despre excepția care confirmă regula*, Nr. 7-8 (249-250), 2018, p. 108-114

2019

Emma TĂMÂIANU-MORITA, *De la Apus spre Răsărit: Eugenio Coșeriu și Japonia*, Nr. 1 (251), 2019, p. 50-66

Eugen MUNTEANU, *Două scrisori către Eugenio Coseriu*, Nr. 2 (252), 2019, p. 220-225

Mircea BORCILĂ, *Reflecții privind procesul de integrare a lui Eugeniu Coșeriu în știința și cultura română*, Nr. 3 (253), 2019, p. 33-50

Elena FAUR, *Eugeniu Coșeriu și noua direcție în studiile cognitive*, Nr. 3 (253), 2019, p. 51-63

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui G. Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (I)*, Nr. 3 (253), 2019, p. 64-73

Ioan C. POPA, *Eugeniu Coșeriu sau Despre odiseea limbii române în Basarabia*, Nr. 3 (253), 2019, p. 74-80

Cristinel MUNTEANU, *Limba în prețuire și disprețuire. Câteva aspecte*, Nr. 3 (253), 2019, p. 100-106

Klaas WILLEMS, *Filosofia limbajului*, Nr. 3 (253), 2019, p. 107-118

Eugenia BOJOGA, *Actualitatea și viitorul gândirii lui Eugeniu Coșeriu*, Nr. 4 (254), 2019, p. 32-44

Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea*, Nr. 4 (254), 2019, p. 45-49

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (II)*, Nr. 4 (254), 2019, p. 50-61

Cristinel MUNTEANU, *„Absența normei este barbarie”. Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset*, Nr. 4 (254), 2019, p. 62-68

2020

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (III)*, Nr. 2-3 (256-257), 2020, p. 100-106.

Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (II)*, Nr. 2-3 (256-257), 2020, p. 107-109

Cristinel MUNTEANU, *Eugeniu Coșeriu despre corectitudinea și exemplaritatea lingvistică*, Nr. 2-3 (256-257), 2020, p. 110-112

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (IV)*, Nr. 4-5 (256-257), 2020, p. 122-133

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (V)*, Nr. 6 (260), 2020, p. 67-78

Emma TĂMÂIANU-MORITA, *Relațiile semnifice evocative și construcția sensului textual*, Nr. 6 (260), 2020, p. 79-103

Cristinel MUNTEANU, *Despre raportul dintre realitate și ficțiune în literatură*, Nr. 6 (260), 2020, p. 300-305

2021

Cristinel MUNTEANU, *Influența lui John Dewey asupra lui Eugeniu Coșeriu. Problema clasificării științelor*, Nr. 1 (261), 2021, p. 35

Klaas WILLEMS, *De la fenomenologie la responsabilitate. Comentarii cu privire la Lingvistica lentă – un manifest*, Nr. 1 (261), 2021, p. 45

Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (III)*, Nr. 1 (261), 2021, p. 54

Eugen MUNTEANU, *O revelație documentară: 18 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (VI)*, Nr. 2 (262), 2021, p. 52-59

Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU, *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (IV)*, Nr. 2 (262), 2021, p. 60-63.

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (VI)

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Nicolae Leahu.

Tentațiile discursului subversiv

În „Limba Română” nr. 1/2021 am analizat fenomenul regăsirii de sine în literatura română din Basarabia postbelică din perspectiva corelației scriitor-cititor, luând în obiectiv romanele lui Aureliu Busuioc de după '90, scrieri în care discursul narativ este marcat de accente individualiste. Momentul acesta, precum și faptul că autorul *singur în fața dragostei* (este și titlul primului său roman, apărut în 1966) își concepea scrisul și ca pe o aventură, dar și ca pe o experiență singulară, vor fi determinante pentru apropierea sa de noua generație de scriitori care se afirmă după anii '80. Dacă e să ne întrebăm prin ce se deosebesc scriitorii care intră în arena literară a anilor optzeci de predecesorii lor și care sunt aspectele ce le marchează mentalitatea, răspunsul ar trebui căutat mai întâi în poezie, genul care, în peisajul de la est de Prut, fixează în mod prioritar schimbările ce se produc în mediul social și cultural. Ținând cont de aceasta, vom constata, mai întâi de toate, diferențierea prin anga-

jarea într-un proces ce ține de orientarea către un individualism evident. Optzeciștii anunță că ei au intrat într-o nouă eră: titluri de cărți precum *Cioburi* (1990) de Lorina Bălțeanu, *Numitorul comun* (1988) de Eugen Cioclea, *Istorie geloasă* (1990) de Vsevolod Ciornei, *Timpul probabil* (1987) de Nicolae Popa, *Cel bătut duce pe Cel nebătut* (1991) de Em. Galaicu-Păun reflectă atmosfera din perestroika și glasnost, care prevesteau o schimbare radicală în societate. Ruptura „mentală” e confirmată de mișcarea de emancipare națională a popoarelor din ex-Uniunea Sovietică. Acestea făceau loc năzuințelor spre o mai clară punere în valoare a colectivității pe plan social, dar și a individualităților pe plan artistic. Ar mai trebui spus că în peisajul literelor basarabene ruptura aceasta se manifestă nu atât prin căutarea singularității, cât prin căutarea unui alt limbaj, „mișcarea browniană” fiind o expresie cât se poate de elocventă în sensul acesta. Nicolae Leahu, autorul volumului cu acest titlu, care constituie și debutul său editorial, din 1990, își concepe poezia ca experiență, teritoriul experiențelor conturându-se într-o zonă, la drept vorbind, mai spre periferia peisajului literar, dacă e să ținem cont de faptul că „experimentalismul” (Marin Mincu) se impune pentru început din perspectiva unui spațiu limitrof al literaturii. Într-un anume fel, autorul bălțean va tatona terenul, căutând să afle care este marja de manevră în lumea contemporană a ceea ce se numește poezie. Astfel, într-o *Baladă* a sa, asistăm la un fel de „prohodire” a poeziei, ritualul desfășurându-se precum urmează: „poezia muri într-o zi senină / cu iarba încă rourată – / dăduse de mâncare la păsări / dusesse vitele pe maidan / și se așezase oarecum obosită / lângă stâlpul prispei / sub cununile de ceapă și usturoi // își plecase fruntea / urmărind cum mișună furnicile / pe lângă prag / și așa a și rămas... / Treceau copii pe uliță / o priveau printre scândurile / costelive ale gardului / îi spuneau „buna ziua” / și mergeau mai departe / ca și cum răspunsul ei la binețe / ar fi trebuit să-i ajungă din urmă // treceau femei necăjite / gândindu-se ce să mai facă / cu bărbații lor bețivi / veneau și ei pe urmele lor / iuțind pașii / mototolind cuvinte // treceau fete de măritat / cu flori albe-n priviri / tineri râzând zgomotos / iar ea rămânea tot așa / cu barba sprijinită-n piept / și ochii ațintiți / la furnicile dispărând / în umbrele înserării // nu tresări când se auzi cireada / nu se mișcă nici atunci / când un măr putred căzu / desfăcându-se / într-o căldare de tinichea // amurgul / mirosea a pelin uscat / și a fum

de ciocleji / iar aerul curții / părea uns cu cântec de greier”. Este evidentă în exemplul de mai sus tendința de resetare a universului în care poate lua ființă poezia. Se conține aici un amestec constituit, pe de o parte, din nevoia de a anihila limbajul poetic canonizat, sau, mai exact spus, depășit, și, pe de altă parte, de a nu rupe firele care îl leagă de sursele ancestrale ale unui fior liric perceput în copilărie. Drept rezultat, imaginea personajului adesea e deconcertantă, adică ușor iritantă, dar autorul nu poate fi suspectat de lipsă de sinceritate. La drept vorbind, autorul caută căile de re-definire a poeziei, ținând cont de faptul că, în context postmodern, literatura se redefineste din perspectiva libertății orientate spre un sistem de norme propriu al autorului. Cu toate acestea, căutarea căilor de renovare a expresiei poetice nu ocolește straturile statornice ale culturii din care vine scriitorul Nicolae Leahu. Această modalitate de a-și construi viziunile este eficace, permițându-i autorului să comunice cu cititorii având diverse orizonturi de așteptare. Ancorarea într-o etică ce se dorește a fi populară și în același timp elevată vine dintr-un timp anumit, cel al zilelor noastre, și dintr-un anumit loc, marcat de bulversări acute, cum este cel al unei urbe, anume orașul Bălți, care, în perioada interbelică, era considerat capitala Nordului Basarabiei, iar în prezent păstrează amprente ale unei rusificări evidente. „Neastâmpărul cultural, ducând la un spectacol al formelor istorice”, evidențiat de către Grigore Grigurcu (Grigurcu 2019), este dovada faptului că poezia, în cazul dat, se alimentează dintr-un sol în care resursele autohtone fac casă comună cu sursele și resursele „de import”.

Nicolae Leahu, profesor la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, va urma traseul parcurs de optzeciștii din Țară, precum și de cei din spațiul dintre Prut și Nistru, orientați să ardă etapele, să recupereze experiențele artistice la care predecesorilor lor li s-a interzis accesul. Își va lua doctoratul la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași cu o teză despre optzecism, apărută ulterior de sub tipar cu titlul *Poezia generației '80* (Editura Cartier, Chișinău, 2000). În această lucrare, autorul, referindu-se la poeziile anilor '60-'70, va menționa „strădaniile Anei Blandiana sau ale lui Marin Sorescu, ale lui Dorin Tudoran sau Mircea Dinescu de a-i imprima discursului o ambiguitate care să incite la descoperirea stratului polemic, subversiv al poemului” (Leahu 2000: 11). Nicolae Leahu identifică reperele optzecismului anume în demersul liric al generației șaizeciste, precum și al generației lui Mircea

Eliade (generația 27), stabilind, în felul acesta, conexiuni și o anumită continuitate a fenomenelor din peisajul literar românesc din secolul al XX-lea. Vom constata că, la rândul său, universitarul de la „Alec Russo” va evolua pe tărâmul poeziei fără a se îndepărta de contextul teoretic pe care l-a conturat în vederea urmăririi mișcării literare optzeciste, astfel încât conexiunea dintre timpuri face parte din traseul căutărilor punctelor de reper, precum și ale coordonatelor menite să-i fundamenteze existența pe plan poetic și să-i accentueze individualitatea, *Bălțiburgul* înscriindu-se perfect în această ecuație.

Ca și predecesorii șaizeciști la care făcea trimitere, Nicolae Leahu e tentat să descopere *stratul polemic, subversiv al poemului*, pentru a-l conjuga cu un sens care pare pe cât de nou pe atât de străvechi, căci, după cum ne-o demonstrează însuși autorul, sensul recuperator al gestului poetic postmodern poate fi descoperit chiar și la Gheorghe Asachi, cel care afirma: „Însă geniile acele, demne chiar de nemurire, / Zac uitate, c-un poet n-a lăsat de ele știre”. În calitatea lor de *motto* la volumul *Cronograful de la Bălțiburg*, aceste versuri deschid o perspectivă cât se poate de clară asupra universului poetic, din acest volum, precum și din cele apărute anterior (după volumul de debut *Mișcare browniană*, lansat în 1993, a mai publicat: *Personajul din poezie* (versuri), 1997; volumele de eseuri *Erotocriticon*, 2001 și *Comedia cumană și vodevilul peceneg*, 2008; *Nenumitul* (poeme), 2008, *Aia* (poeme) 2010. Imboldul de a „umbla” la faptele de cultură ale înaintașilor divulgă o dorință de re-așezare în normalitate, de legitimare în aria literelor românești, textura poetică trădând o oarecare agitație, riscând să disperseze discursul. Statutul tradițional al discursului liric e bulversat, provocând deconstruirea unui eventual mit identitar. Ceea ce caracterizează poezia lui Nicolae Leahu nu reiese din faptul că ne sunt relatate situații și „întâmplări” „trăsnite”, ci, mai cu seamă, din faptul că autorul propulsează în prim-plan un personaj anti-conformist, care se confruntă cu multitudinea de convenționalisme. Calea aleasă de scriitorul nouăzecist pentru reconstituirea sinelui reiese, de altfel, ca și în cazul șaizeciștilor, din dorința de a relansa hegemonia culturală, în vederea susținerii unui dialog mai amplu. De aici tentația creării unei noi paradigme bazate pe decriptarea, descifrarea unei identități individuale, în locul celei colective, pe ipostazierea personajului într-o perspectivă a marginalizatului, această „mișcare” deschizând multiple posibilități de explorare pe un

teren post-totalitar, debusolatul personaj căutând să dea noi sensuri existenței sale. Luptându-se cu complexitatea creației, optând pentru forjarea unui stil reînnoit și specific, Nicolae Leahu se înscrie în rândul celor care se recunosc în actualitatea literară prin tentativele de ruptură subversivă în raport cu formele scriiturii îmbătrânite. S-ar părea că, prin raportarea la realitatea cotidiană dintr-o perspectivă post-totalitaristă, Nicolae Leahu repetă gestul șaizeciștilor, pe care îi aprecia pentru orientarea lor spre caracterul subversiv al versului capabil să surprindă. Dar nu e chiar așa: dorința nouăzecistului basarabean de a surprinde coincide cu scoaterea în relief a unui exotism post-sovietic, din care transpar în mod evident tensiunile de ordin sociocultural. Toate acestea vorbesc despre construcția unui eu post-totalitar printr-un soi de descentrare radicală, valorizând subalternarea, perspectiva locului, exotismul postcomunist fiind, de fapt, o percepție estetică, scriitorul confruntându-se cu multiple provocări, precum necesitatea păstrării utilității literelor, în timp ce literatura și-a erodat prestigiul, afirmarea sinelui, ținând cont de necesitatea gestionării poverii unei moșteniri din trecutul relativ recent, precum și a asimilării prezentului post-totalitar, care nu e mai puțin problematic.

Șaizeciștii tindeau să surprindă prin subtextul subversiv menit să-l orienteze pe cititor spre regăsirea propriei sale identități, pe când la optzeciști și nouăzeciști tendința de a surprinde se manifestă sub forma ieșirii dintr-un soi de normalitate, care, în perioada totalitaristă, era, de fapt, un fel de anormalitate. Prin urmare, nouăzecistul mizează pe ieșirea dintr-o normalitate anormală. El va căuta să se revendice de la un discurs al predecesorilor. Nu-l va găsi la șase- și șaptezeciști, ci tocmai în secolul al XIX-lea, la scriitori precum Gheorghe Asachi, cel care miza inclusiv pe valorificarea localismelor. Exotismul personajului din poezia lui Nicolae Leahu este mai curând un obiect al curiozității decât al unui studiu sistematic, deși chiar și așa acesta desemnează o dimensiune a discursului antitotalitar, un discurs oarecum superficial, de vreme ce se orientează spre spectacol, spre un fel de utopie a diferențierii. Experiența personajului pe teren bălțean face parte din revendicările în vederea emancipării spiritului, căutând un mod alternativ de a fi într-o lume alternativă, fie aceasta legată de un Bălțișburg. Această formă de repliere este, de fapt, o formă de rezistență (o formă schizoidală de rezistență), o formă a dorinței manifeste de autenticitate culturală a

unei alterități emancipate, eliberate de sub comunism. Aflată într-un spațiu în care mai persistă formele vechi ale exotismului și într-un loc de noi producții și de circulație a noutăților, *Cronica...* se plasează în zona unor metamorfoze contemporane ale exotismului. Oscilația dramatică între rezistență, depresiune și complicitate punctează coordonatele unui orizont de așteptare spre care își orientează eventualul cititor. Scopul de a *lăsa știre* despre viața într-un burg precum este Bălți este atins prin intertext, joc lingvistic, spectacol de limbaj, toate acestea fiind puse în serviciul unui discurs descriptiv *sui-generis*. Detașat, la prima vedere, de contextul social politic, personajul din poezia lui Nicolae Leahu se lasă antrenat în vârtoarea faptelor ce țin de istorie. Este o dovadă că intenția protagonistului, construit după principii postmoderne, de a se salva de trena unui trecut sociologizant, în același timp, transformă discursul într-o pledoarie pentru memorie. Este vorba, în primul rând, de o memorie culturală, dar care nu poate fi desprinsă din împletirea faptelor pe parcursul istoriei, fapte care sunt re-scrise de fiecare dată când pe scena literară intră o nouă generație. Cum sunt re-scrise faptele de astă dată? Să amintim că, potrivit lui Lyotard, postmodernitatea nu e o vârstă nouă, ci rescrierea câtorva trăsături revendicate de modernitate. Eterogenitatea reperată în plan istoric și cultural, jocurile limbajului ocupă un loc important în aria preocupărilor scriitorilor în post-totalitarism, iar punerea în discurs, construcția, arhitectura discursului construit prin analogie cu istoriografia vizează *golul istoric* din care își trage obârșia generația din care face parte și cronograful de Bălți-burg. În aceste condiții identificarea reperelor este o „aventură” nu tocmai simplă. Dintr-un *Intermezzo* aflăm coordonatele acestei aventuri descriptive încryptate la modul intertextualist: „Întunecându-se, / vine și ora / să declamăm / paginile albe / din / *Antologia hogaecului...* // Înainte de ieșirea zorilor, / ridicăm tabăra, / aruncându-ne / și noi în uitare. // Așa și / cutreierăm / bazarul – / în armuri / bâjbâind / metafizicile. / Muzele / strâmbă din nas / pe sub măști. / Ascultăm / știrile / în căști, / bineînțeles. / Desagii / și torbele-s pline / de surâsuri / cu subînțeles”.

În acest bazar anti-sentimental, *bâjbăirea metafizicilor* se derulează pe o scenă vastă, pe care istoria unui trecut îndepărtat se împletește cu cea a unui trecut relativ recent. Un amalgam în care fapte și personaje din istoria națională și cea universală se intersectează. Spectacularitatea pe

care mizează autorul se iscă din limbaj, precum și dintr-un imaginar spumos, din descrierile pline de savoare ale unui degustător fin, priceput, deopotrivă, în arta consumului de licori oenologice și lexicologice.

Cronograful Nicolae Leahu întocmește, de fapt, o metaficțiune istoriografică, sau, mai exact, un discurs în care istoria este revizitată de ficțiune și de elementul parodic. Demonstrația se odihnește pe un artificiu și pentru a fi înțeleasă de către cititor, acesta este invitat la o lectură plurală. Raportarea la istorie ni se relevă dintr-o perspectivă problematică. Nevroza ne-așezării lasă trecere liberă ironiei, luptând contra sentimentalismului de care poezia basarabeană pare să nu mai poată scăpa, protagonistul asemuindu-se unui Don Quijote care luptă cu o realitate fantomatică. Angajat într-un proces de exhibare a unei memorii a literelor și a limbii, *cronograful de Bălți* Nicolae Leahu propune o viziune subversivă asupra literaturii, valorizând, deturnând sau luând în derizoriu. E o viziune marcată atât de jubilara, cât și de melancolia re-scrierii.

Referințe bibliografice

Grigurcu 2019 = Grigore Grigurcu, coperta a IV-a a volumului Nicolae Leahu, *Cronograful de la Bălți*, Iași, Junimea, 2019

Leahu 2000 = Nicolae Leahu, *Poezia generației '80*, Chișinău, Cartier, 2000

Mina-Maria RUSU

Poezia – o expresie esențializată a filantropiei

M.-M.R. – Prozator, critic literar, lingvist, profesor universitar, doctor habilitat în științe umaniste. Autoare a peste 29 de cărți (critică literară, limbă română și didactică), între care: *O poetică a sacralului. Spațiu, timp și ființă la Arghezi, Blaga, Barbu; Lumea și marile ei legende; Dicționar poliglot numeric* etc. A prefăcut peste 20 de cărți și este autoare a peste 100 de articole. Membră în colectivul de redacție al revistei „Limbă și literatură” a Societății de Științe Filologice din România. Membră în colegiul de redacție al revistei „IJCR/International Journal of Communication Research”. Din 2005, face parte din colegiul de redacție al revistei „Limbă Română” de la Chișinău. Este titulară la Universitatea Apollonia din Iași și conducător de doctorat în domeniul Filologie – Literatură, la Universitatea Pitești. Este consilier superior la Ministerul Educației din România.

Descoperirea unui spirit enciclopedic, prin cultură, preocupări și domenii de interes, este o bucurie pe care orice intelectual care trăiește în România mileniului III o savurează cu interes și uimire, deopotrivă. În Iașul contemporan, Vasile Burlui este o personalitate care se înscrie cu succes în paradigma nostalgiilor după spiritul renescentist, zidind, cu temei și fertil, universul complex al unui filantrop al cărui centru de interes este cultura autentică, abordând cu succes deopotrivă domeniul științei și al artei, aceasta din urmă esențializată în cuvântul poetic. A trăi spiritual este o aspirație de sorginte intelectuală, modelatoare a conștiinței colective, într-un proces de continuă rafinare, devenire, ca act de creație socială, al cărui rezultat ar trebui să fie o lume înnobilită, mai bună, mai umană.

Poezia – har și coacere

Un timp destul de îndelungat, Vasile Burlui s-a dedicat exclusiv carierei universitare. Debutul literar are loc târziu, nu doar ca o certitudine a coacerii depline, ci și ca rodire culturală. Din acel moment – 2011, timpul cronologic capătă o cadență audibilă în metaforă, căci poezia devine un spațiu ontologic atât în Lume, cât și

detașat de aceasta, construit dintr-o simultaneitate de stări care împlinesc un destin cultural unic, proiectat într-un prezent continuu. Poezia a venit, așadar, la vârsta înțelepciunii, când orice cuvânt capătă înțelesuri profunde, iscate din experiența unei vieți trăite cu împliniri și cu înfrângeri, deopotrivă, ca un balans între întristare și bucurie: „Pribeag din timpuri perimate,/ Mă tot strecor între pământ și cer,/ Purtând desaga plină de păcate/ Și cartea ca pe-un ultim giuvaer” (*Poem necitit*). De aceea, poezia lui Vasile Burlui este un *alter ego* relevând și revelând partea adâncă a ființei sale, locul miraculos în care destinul se esențializează, sfidând timpul, ca o măsură a unei aspirații la eternitate, unde „în fiecare punct Materia vibrează” (*Timp și Spațiu*). În fapt, omul creator își asumă un destin revendicat de la Marele Creator, construindu-și, în paralel cu o existență biologică, o alta perenă, culturală. Metaforizând, poetul decantează timpul trăit, alegând să esențializeze viața dincolo de curgere, într-o zonă a calmului înțelept pe care îl au doar pustnicii. Poziționată sub această lupă, poezia este expresia unui destin lumesc singular în zona astrală a existenței: „Sunt singur, ca un poem de nimenea citit!/[...]/ Și simt cum timpul de mine însumi mă desparte” (*Poem necitit*).

Lumi paralele

În poezia lui Vasile Burlui, *Lumea mare* și *Lumea lui* – o *Shambhala* din care este privit de ochiul magic al iubirii pierdute – nu sunt complementare, creând astfel un paradox ontologic. Acestea coexistă însă și susțin echilibrul ființei umane între două entități spațio-temporale, între care aceasta oscilează ca prinsă în pânză de păianjen. Prin poezie, Vasile Burlui își creează o lume mitică, un spațiu de evadare din tumultul cotidian, brodat pe canavaua cuvântului poetic. Având acest miez al două lumi coexistente, poezia lui Vasile Burlui propune omului comun un *modus vivendi* flexibil, comutând ușor de la concretul cotidian la abstractizarea vieții, prin simboluri, ca exercițiu de pendulare între *a fi* și *a dori* (*să fie*), într-o călătorie inițiată a trecătorului către schimbarea de stare, a perisabilului în peren. Cele două lumi, între care viața se comportă ca un *perpetuum mobile*, sunt liniile de forță care îi consolidează lui Vasile Burlui locul în loja poezilor. Între acestea, Trecerea capătă valențe personalizate, definind traseul unei existențe cu vocație creatoare și, implicit, perene. O secvență rătăcită în discreția cuvintelor cu aură, asociate într-o topică po-

etică de excepție susține acest tip de existență: „În clipă, milenii timpul toarce” (*Shambhala*). Astfel, în maniera lui Bahtin (1982), se zidește, pas cu pas, *cronotopul* ca zonă a suprasensibilului, în care *Lumea lui*, a poetului, recompune *Lumea mare*, dându-i sens într-o mitologie originală, cu valențe originare: „Când Timpul se retrage-n cochilie,/ Planete înce-tează să alegre,/ Iar Spațiul suspendat, fără să știe,/ Stă atârnat la mâna unui Rege”. (*Cvartet pentru sfârșitul timpului*). În conceptul de *cronotop*, *spațiul* și *timpul* sunt entități care dobândesc o structură monolitică prin inserțiile de *dragoste* – sentiment înalt spiritualizat, pe care poetul, reușește să-l transforme într-un ingredient al veșniciei. Astfel, poezia devine o punere în arta cuvântului și a muzicii, a nostalgiei după *Lumea* originară, în care perechea primordială coexistă în ființa poeziei: „Cu fiecare poem pe care-l scriu,/ Mai rup din mine, sfântă, o bucată,/ Grăbindu-mă spre constelația din care viu/ Și-n care, știu, ajunge-voi vreodată” (*Cu fiecare poem*). Iată o admirabilă *ars poetica*, o expresie condensată a vocației filantropice, pe care arta cuvântului o are în raport cu lumea prozaică și, în același timp, o confesiune pe care Vasile Burlui o face discret, prin dialogul fără sfârșit dintre *Lumea lui* și *Lumea mare*. În fapt, poetul exersează, până la distilare, dialogicul, ca stare de spirit menită să decanteze esențele din existența comună. Este un proces căruia Arghezi, în *Testament*, i-a atribuit un rol cathartic: „Din bube, mucegaiuri și noroi/ Iscat-am frumuseți și prețuri noi”. O lume primenită se detașează de existența comună, se înalță deasupra-i, ca un reper al aspirației la re-Facere: „Anotimpul alb își cerne puritatea,/ Balsam mirific peste suflete schiloade/ [...] / Exorcizând ce-i putred și aruncând în tindă,/ În suflet să punem buchetul de lavandă” (*Anotimpul exorcizărilor*). „Sufletelor schiloade” și „putredului din lume” – expresii ale Lumii căzute, li se arată, în oglindă, *anotimpul alb* și *buchetul de lavandă* ca semne poetice ale re-Facerii Lumii dintâi. Nicio secundă nu transpare spiritul unui învins și, în orice metaforă, se întrevede un învingător, ca semn al aspirației de a birui finitudinea: „Atras pe căi astrale, pierdute-n infinit” (*Anul cosmic* 2017).

Dialogurile vieții

Componenta dialogică propune un melanj între Altul și Sine, dezvăluind noi perspective ontologice, prin care se reface *Lumea* dintâi, ca o aspirație a Lumii căzute: „Trecutul meu, trecutul tău, trecutul lor/

Ce-atârnă ponosit într-un cuier,/ Lăsat de izbeliști pe-un pridvor/ Bătut cu nestematele din cer” (*Haine vechi*). Dialogurile poetului cu alteritatea nu construiesc spații sacre, în manieră voiculesciană, ci pun în ramă, ca reper cosmic, chipul femeii iubite, navigând printre îngeri. Un subtil proces de sacralizare a unui sentiment diafan, o replică pură dată Lumii comune și, implicit, trecătoare: „Și bolți de catedrală păreau să se dezbinе,/ Iar cerul părea lacom și doritor de tine!/ Atuncea am fost sigur că nu vei fi pământ/ Și că te urci, iubito, spre tot ce e mai sfânt!” (*Ascensiune*). În raport cu această imagine angelică a iubirii, poetul se poziționează la intersecția spațiilor, în „crucea lumii” (*Iarnă cosmică*), în zona în care se înnoadă timpul pământesc („timpuri obosiți”) cu cel cosmic („timpul printre ani se strecoară”); aici, lucrurile comune se rafinează și devin parte a cronotopului creat, ca loc al dialogului perpetuu dintre *moarte*, *viață* și *nemurirea prin iubire*. Starea ființei este una supralumească, trăind „secunda milenară” decupată din „timpurile vechi” (*Avatar*), pentru ca, în *Tristeți de toamnă*, să se edifice o potențare reciprocă dintre *o stare* și *un anotimp* deopotrivă al rodului și prevestitor al sfârșitului, într-o redundanță poetică ce întărește regula vieții omului comun: „Te regăsesc, te pierd, dar cui îi pasă/ Când singuratic cert pe Dumnezeu”.

Dialog cu timpul istoric

Timpul istoric este convertit în timp astral și capătă, în viziunea lui Vasile Burlui, conotațiile unei previziuni care pune alături, în aceeași matcă, românii de pe ambele părți ale Prutului. Metafora devine discretă rostire a revoltei împotriva ruperii de vatră a românilor de dincolo, un *Dincolo* amenințător, sumbră prevestire a unei pregătite căderi din istorie! Versul capătă accente din plângerile scrâșnite ale poeziei lui Goga: „Prea mult ne-au bântuit poemele durerii/ Și-au scrijelit în noi crevasele adânci,/ Au modelat în carne chipul disperării,/ Ne-au aruncat în beznă și ridicat în furci. // [...]// Prea mult ne-au cotropit, prea mult/ Au treierat în orizonturi pâinea suferinței,/ Au îngropat speranța în lutul de demult/ acoperită în marama umilinței” (*Prea mult*). În fiecare an, într-o ciclicitate de sorginte sufletească, filantropică, la Iași, în primele zile de primăvară, frații de peste Prut sunt oaspeți în *Casa părintească*. Vasile Burlui este cel care, discret, dar apăsând coarda sensibilă, deschide larg brațele primitoare pentru cei care, prin știința lor de carte, pot adăuga o verigă

solidă lanțului care ne unește, prin naștere. Simbolic, an de an, sentimentul legăturii cu matca se consolidează întru nădejdea întoarcerii Acasă, iar istoria se scrie încet, dar de netăgăduit, în piatră. Iar când visul acesta se va înfăptui, în hrisovul care va consfinți evenimentul, numele filantropului Vasile Burlui se va afla, cu certitudine, printre ctitori: „Setoși, am surghiunit în bocete secunda,/ Și-am strecurat senini în cupe elixirul,/ Sorbind grăbiți, când se consumă runda/ În templele uitării să încheiem delirul!” (*Ignobilă, făptura*). O metaforă extrem de subtilă, într-un titlu care definește lapidar așteptarea istorică a revenirii la matcă, prevestește un destin care se va împlini: „Prin clipa ce ne ninge în inimi și la tample,/ Ne minte-n van mașina monstruoasă,/ Sperând mereu ceva c-o să se-ntample/ Și-o să ne regăsim din nou cu toți acasă” (*Visul din vis*). Solidar cu *gemetele humei*, poetul ia asupra-i suferința neamului și o înnobilează în nădejdea izbăvirii. E o luptă inegală cu Cronos, zeul care ține în mâini frâiele istoriei, înăbușind unda de speranță: „Deși pe firmament semnale stau s-apară,/ Necruțătorul zeu cărarea nu ne-arată” (*Zeul*). În această cheie fiind citită, poezia lui Vasile Burlui este, în abisuri, un port drapel al românilor de pretutindeni, nostalgici după vatra milenară, izgoniți de timpul istoric al rădăcinilor și strămutați într-un con de umbră, unde identitatea le stă sub semnul amenințării.

Vers și viers

Poemele sale sunt în egală măsură și expresii ale artei sunetului care urzesc ideile în consonanță cu procesul poetic de metaforizare, comportându-se ca veritabile partituri. În acest sens, citind ritmat un șir de poeme, fără pauză, am constatat că ideea acestora s-a construit melodic, potențând sensul cuvintelor într-o coerență uimitoare. Monotonia *viersului*, prin liniaritate, creează o stare similară cu aceea generată de muzica lui Bach, ascultată într-o imensă catedrală și deschizând perspectiva contemplativă asupra sacralului, ca stare supra lumească. Liniștire și tumult, aspirație și prăbușire, pierdere și regăsire! Cadența melodică a versurilor creează o atmosferă de catedrală, în care concertul de orgă deschide porțile raiului celest. Acesta este sentimentul pe care îl construiește cu perseverență, de un deceniu, poetul Vasile Burlui. Ritmul elegiac însoțește metafora poetică, iar poemele sunt împletiri ale celor două arte: a cuvântului și a sunetului. Argumentul acestei afirmații îl oferă iambicul dominant,

care se comportă ca un cod de comunicare melodică a mesajului poetic. Astfel, opera lui Vasile Burlui este deopotrivă *vers* și *viers*, în sensul de melodie, prin a cărei curgere, se construiește mesajul, la fel cum se întâmplă și în muzică. Poetul își consolidează nota elegiacă izvorâtă dintr-o durere sufletească profundă, fără a se lamenta explicit. E mai curând o asumare stoică a destinului: „Sunt împăratul cerului și al pământului,/ [...] / Stăpânesc fulgerul din înaltele ceruri,/ [...] / În mâna mea augustă port sceptrul aurit/ [...] / În coroana mea sclipesc în chip mărgăritare/ [...] / Nu luați seama la cei ce prin colțuri vă spun:/ Desigur, acest presupus împărat e nebun!” (*Imperator*). Pe fondul acestui joc de rol propus de poet se construiește subtil durerea dragostei pierdute, o stare care îi însoțește discret, în adâncurile sale, poezia. Punerea în aceeași ecuație a statutului de imperator cu acela de îndrăgostit, creează, fără echivoc, metafora unei existențe lumești pendulând între *autoritate* și *cădere*, între *iubire* și *suspîn*.

Poezia ca biografie

Un poem fidel, probabil, biografiei zbuciumate a autorului, mi se pare o excelentă declarație de dragoste, integrabilă, fără a risca, în linia celor mai frumoase poezii de dragoste din lirica noastră: „Ce orizonturi străvezii mi te-au iscat,/ Ce vrăjitor sau mag te-a inventat?// Ți-au pus aripă dintr-o care floare/ Și-au zăgrăvit-o cu abur de răcoare.// Te-au coborât apoi din cerul diafan/ Și te-au trimis la mine peste an” (*Efemerida II*). Partea a doua a poemului asociază pierderea ființei iubite cu un râvnit dialog cu divinitatea, sugerând chiar abandonarea credinței: „Și ani s-au petrecut ca într-o clipă,/ Când ai plecat cu o bătaie de aripă.// Odată cu suspinul albastru al stelelor ce pier,/ Ai dispărut de-a pururi în picătura ta de cer.// Încerc să te adun când noaptea e târzie,/ Să-ți mai sărut din nou aripa străvezie.// te-aștept mereu în zborurile mele,/ Rugându-mă la cer ca să rămân în ele.// De nu m-aude Dumnezeu când cer,/ Mi-aș vinde chiar și sufletul lui Lucifer!” (*Efemerida II*). Cald și subtil, poetul dezvoltă ideea argeheziană: *Vreau să te pipăi și să urlu: Este!*, dragostea fiindu-i un fruct oprit, iar toate încercările de a o trăi ca stare de noblețe transformându-se în tot atâtea înfrângeri în dialogul cu destinul. Dorul după ființa iubită rămâne un fir al Ariadnei, care îl conduce *pe-aleea pentru doi*, către Țara Vulturilor Albaștri: „Când voi pleca spre Țara Vulturi-

lor Albaștri/ Prea ostenit de lume și doritor de aștri,/ Îmi voi lua cu mine doar gândurile toate,/ Iubirea pentru tine și m-oi topi în noapte” (*Spre Țara Vulturilor Albaștri*). Astfel poeziile sale sunt mărturii ale șoaștei, ca mod discret de a suferi și de a-și rosti suferința. Privirea îndreptată către ceruri reface mitul ascensional, asigurându-i succesive călătorii spre infinitul celest și întoarceri pe pământ, deopotrivă, ca într-o fugă perpetuă, fie de sine, fie de lume, în căutarea iubirii pierdute: „În zorile cernite, cu-amară răătăcire,/ Te-am bănuț ascunsă în stele sau în rouă./ Cu suflet ferecat în neîmplinire/ Privesc cum soarele le-alungă pe-amândouă./ [...] / Mă-ntorc din drum și dau câștig urgiei/ Și răătăcesc prin ceruri după semn” (*Te aștept*). În fapt, călătoria nesfârșită este o ipostaziere a lui Sisif, în contextul căutării, găsirii și pierderii succesive a dragostei – diafan *înger răstignit* – icoană a femeii canonizate prin suferința din timpul vieții pământești. Această scufundare în cosmos este soluția de re-compunere a perfecțiunii omului originar, prin raportarea la ideea de cuplu care, consolidat de sentimentul iubirii, alege ascensiunea, ca sens al vieții eterne: „Din trup îmi cresc rădăcini.../ Timpul tău devine timpul meu/ [...] / Și lunecăm împreună/ [...] / În aceeași curgere cosmică/ De ramuri, de muguri, de frunze, de flori!” (*Philemon și Baucis*). Marea călătorie în infinitul celest se face în ritmurile nuntirii, ca destin al cuplului: Hai, vino alături, iubito/ În Carul cel Mare!

Astfel, se re-construiește Lumea largă, încăpătoare, nostalgică după un timp medieval, stabil, arhetipal – secvență mitică a istoriei sacralizate prin sentimentul iubirii. Călătoriile astrale în Pacea lui Dumnezeu sunt laitmotivul poeziei lui Vasile Burlui, evocatoare ale perechii primordiale și ale vârstei de aur a umanității, ale Lumii dintâi, cu echilibrul, liniștea, timpul paradisiac, pe care omul contemporan îl poate trăi și retrăi doar prin iubire. Acest sentiment este singurul care poate salva ființa umană de *ieftine oștețe* pentru *lupii care urlă și mușcă din ostrețe*. Metafora pe care o propune poetul remodelează edificiul omenescului din ființa noastră, ruinată de timp, în varianta lui contemporană. Pendulând între două existențe – una a singurătății și alta de cuplu – poetul construiește metafora destinului omenesc, al ființei conștiente de tragicul timpului omenesc care curge ireversibil dinspre viață spre moarte. Refugierea în metaforă are dublu sens; este o *exilare* și o *autoexilare*, o atitudine *elegantă* față de agresiunile care hrănesc lumea meschină, poezia comportându-se astfel ca un răspuns cultural dat tuturor blamărilor cu sau

fără temei, la care omul superior este supus. În poezie, omul poate să-și construiască un loc intangibil, ca antidot la otrava socială administrată într-o consecvență diabolică, ani și ani. Deopotrivă, destinul personal, cu meandre și breșe, s-a topit în convingerea damnatului care-și duce crucea cu demnitate, pe un drum asumat al purificării, prin suferință: „Se tot prăvale timpul, năvalnic, peste mine/ Într-un șuvoi fără sfârșit, fără-nceput,/Iar clipele mă sfâșie neîncetat, haine,/ Lipsindu-mă de-un vis ce m-a durut” (*Ca prinții Orientului am fost bogat*). Ca alternativă la relația cu lumea agresivă, dragostea este o stare intangibilă, incompatibilă cu moartea și, implicit, un blazon al învingătorului: „Corola buzei tale și-a redeschis petala,/Iar dulcele atingeri m-au răscolit subtil,/S-au răsturnat în mine tristețile, Eola,/ Și-s risipite-n toate ca roua lui April” (*Zefirul primăverii*). Chiar și în absența fizică a iubitei, omul trăiește *la margini de lume*, ca un *somnambul printre stele-n cădere*. Este aici o subtilă sugestie a învingătorului în lupta cu un destin crud.

Un deceniu de filantropii poetice

În fapt, anul 2021 marchează, pentru Vasile Burlui, un deceniu de *viață ca poezie*, o existență esențializată, cum spuneam, în sensuri rafinate, prin metafora poetică. Aceasta face ca volumele publicate de autor să fie segmente ale ciclului de viață care încununează, în sens ascendent, Trecerea. La zece ani de la debut, autorul publică o antologie de poezie sub semnul unei relații declarate a omului cu timpul trecător – *Sfidarea timpului*. Atitudinea este una de trecere cu vederea a suferinței, de refuz al îngenunchierii sub timp, cu demnitatea înțeleptului, asumându-și viața ca pe o secvență dintr-o existență perpetuă, culturală. Cărțile care îi înnobilează destinul sunt construcții elegante ale unui intelectual rasat, cu o cultură enciclopedică, metafora deschizând porți largi către sinele fiecăruia dintre cei care le citesc. Ceea ce definește creația lui poetică este relația pe care o construiește între forma perfectă a versului clasic, cadențat în aceeași melodie elegiacă și viziunea despre universul mundan, într-o direcție care leagă pământul de nesfârșitul celest.

Paradigma existenței poetice se țese din conjugarea, la timpul viitor, a unor verbe cu sens labirintic: *voi pleca, voi lua* (cu mine), *m-oi topi, voi aștepta, mă voi privi*. O gramatică poetică pe care autorul o argumentează

subiectiv ca expresie a ceea ce, metaforic, îi definește viața: imersiunea în cosmos: „Îmi încolțește iarba cerului în palmă/ [...] / Și mă scufund în aurora calmă” (*Primăveri astrale*). Ca stare de destin, relația omului cu spațiile siderale implică și o corelare a acestora cu un timp mitic, fără trecere, configurând un destin brodat deopotrivă în Lume și în Ceruri. Acolo, în departele celest, omul se împlinește, după o asumare demnă a unui zbucium perpetuu: „Hoinar galactic pe căi neștiute/ [...] / Tipare rigide pe umeri mă dor” (*Hoinar galactic*). Poezia lui se naște dintr-o călătorie asumată în absolut, reflex al unei conștiințe prometeice: „Îmi urlu suferința ce inima-mi apasă/ [...] / Încrâncenat, mă bat cu mine ori cu timpul/ [...] / Mă răstignesc eu însumi pe-un început de veac” (*Ca Prometeu*). Timpul istoric este convertit în timp astral și capătă, în viziunea lui Vasile Burlui conotațiile unei previziuni care ar aduce alături, în aceeași matcă, românii de pe ambele maluri ale Prutului.

Gestul de a împărți, poetic, experiențe de viață celor care îi citesc versurile ține de vocația filantropică a autorului și are, în subsidiar, sensul modelării omului după Lume, obișnuirea acestuia să o accepte și să și-o asume, în eterogenitatea ei, proiectându-se, salvator, în metaforă, ca alternativă spirituală a destinului. Astfel, poezia devine un loc de popas pentru meditație, dar și un rezultat al purificării vieții comune, într-un proces de înnobilare, prin suferință: „Au adormit cuvintele-n Agora,/ Retrased-n sficiuni ori în podoare/ [...] // Se mai avântă limpezi prin văzduhuri,/ Îngemănate-n muzici triumfale// [...] / Iau chipuri îngerești când preacurate/ Le cheamă Duhul Sfânt la socoteală” (*Cuvinte*).

Pentru biografia culturală a lui Vasile Burlui, calitatea de **Poet**, membru al Filialei Iași a Uniunii Scriitorilor din România, este un meritat **rang nobiliar!**

Bibliografie

Bahtin 1982 = Bahtin M., *Probleme de literatură și estetică*, București, Editura Univers, 1982

Burlui 2021 = Burlui Vasile, *Sfidarea timpului (antologie de autor)*, Iași, Editura Cartea Românească EDUCAȚIONAL, 2021

Laurențiu BĂDICIOIU

Parodia, o caricatură a literaturii

L.B. – doctor în filologie, profesor de limba română și engleză la LT „Grigore Tocilescu” din Mizil (România).

Absolvent al Liceului Militar de Marină „Al. I. Cuza” din Constanța și al Facultății de Litere a Universității București; studii post-universitare de profesor documentarist la Universitatea București.

Printre domeniile de interes: comicul românesc în publicațiile satirico-umoristice din perioada interbelică. A inițiat, împreună cu prof. Victor Minea, 14 ediții ale festivalului de poezie și epigramă (2007-2021); a coordonat 14 volume din antologia *Romeo și Julieta la Mizil*, volumul *Noi iubim Mizilul!* și *Quintus 100%*.

Este președinte al Fundației Culturale „Romeo și Julieta la Mizil”.

Într-unul dintre lexicoanele apărute în limba română (Negulici 1848: 306) până la trecerea la scrierea cu litere latine, *parodia* este definită, folosindu-se alfabetul mixt, cu caractere chirilice și latine, drept „imitație ridiculă de o scriere de literatură serioasă; scriere în versuri făcută după o alta spre a-i schimba înțelesul”. Este definit și substantivul *parodiare*: „a face o parodie; a înfățișa, a imita pe cineva; o scriere într-un chip ridicul”. *Oxford English Dictionary* descrie *parodia* ca provenind din antichitatea greacă și latină, iar în cultura europeană termenul este înregistrat în secolul al XVI-lea: 1. „An imitation of the style of a particular writer, artist, or genre with deliberate exaggeration for comic effect”. 1.1. An imitation or version of something that falls far short of the real thing; a travesty. Origin Late 16th century: via late Latin from Greek *parōidia* ‘burlesque poem’, from para- ‘beside’ (expressing alteration) + *ōidē* ‘ode.’” În *Dicționar de terminologie literară* (Editura Științifică, București, 1970), Mircea Anghelescu definește astfel parodia: „Imitație a unei creații, îngroșând și caricaturizând elementele sale cele mai caracteristice sau defectele cele mai semnificative. Creație care compune, din elemente deformate intenționat, caracteristicile unei opere literare cunoscute. Mimând și caricaturizând

defectele acesteia, parodia este implicit o modalitate a criticii. Ea poate depăși însă imitația servilă, devenind o operă autentică de sine stătătoare”. Revenind, dă o altă definiție în *Dicționarul de termeni literari* (Editura Garamond, București, p. 176): „Imitație a unui text (v.) literar care urmărește un efect umoristic (v. umor), de obicei prin accentuarea și îngroșarea trăsăturilor caracteristice ale originalului. Procedul presupune exercitarea unei retorici (v.) din care a dispărut elementul ce o însuflețea și aspectul ridicol al spectacolului (v.) nu provine atât din îngroșarea, din accentuarea trăsăturilor, cât din mecanica goală, din funcționarea unui ritual fără justificarea convingerii. De aceea, o imitație devine parodică în momentul când este aplicată unui obiect inadecvat (cum sunt unele dintre parodiile lui Sorescu din *Singur printre poeți*). Există și opere pornite cu intenții parodice care devin autonome, pierzându-și pe drum obiectul, devenit secundar: *Joseph Andrews* al lui Fielding, gândit inițial ca o parodie a romanelor lui Richardson, *Documentele postume ale clubului Pickwick*, de Dickens ș.a.” Considerăm ca nu se poate oferi o definiție universal valabilă pentru parodie (așa cum nu se poate găsi o definiție infailibilă pentru niciunul dintre modurile/procedeele comicalului), întrucât aceasta ar trebui să ia în calcul textele fiecărui creator de parodii care, atunci când parodiază, are intenții diferite atât față de textul sursă, cel parodiat, cât și față de virtualii cititori, iar procedeul parodiei nu poate fi prins într-o explicație universal valabilă care să acopere atât de multe variabile.

Etimologic, *parodia* ar fi un „contra/aproape cântec” (gr. *Ode* = cântec, *para* = alături, aproape). În antichitatea greacă era o indicație pentru intrarea corului și orchestrei prin lateral și un moment al unei piese de teatru, când își făcea intrarea corul, urmând să-și performeze versurile anapestice din repertoriu. Chiar dacă parodia era cunoscută în această formă încă din perioada antică, ea reprezenta atunci cu totul altceva în raport cu ceea ce înseamnă astăzi această categorie a comicalului. *Parodia* capătă recunoaștere mult mai târziu, iar conceptul este folosit într-un sens apropiat de cel pe care-l înțelegem astăzi, abia în 1561, de către cercetătorul J. C. Scaliger, în capitolul pe care acesta îl consacră parodiei, din *Poetices libri septem*. Este pentru prima oară când sensul parodiei nu este împins în derizoriu, când nu se face o discreditare a textului sursă (epopeile în acest caz), ci o imitație. Scaliger vede scopul parodiei ca fiind unul terapeutic, eliberator, raportat la tensiunea

generată de dramele jucate. A existat o perioadă în dezvoltarea istorică a umanității, Evul Mediu, pe care unii cercetători o asociază integral cu parodia: „În această epocă, modelul cultural este atât de bine impus și atât de dificil de contestat încât există complacerea de a inversa valorile, fără a se risca criticarea acestora în mod direct. Comicul era astfel esențialmente parodic” (Defays 2000: 30).

Bahtin i-a atribuit parodiei vechi rădăcini, chiar dacă a fost recognoscibilă din punct de vedere cultural abia în Evul Mediu, perioadă în care parodia s-a afirmat pe deplin. Rădăcinile parodiei conduc, ca multe alte forme ale comicului, în opinia savantului, către acea cultură populară în cadrul căreia s-a manifestat plener râsul sărbătoresc, zgomotos, voios, viguros, vesel. Vizată era mai ales biserica, însă parodiile medievale nu aveau accente satirice, ofensive, ci ofereau bucurie și veselie celor care din diverse motive nu beneficiau decât foarte rar de această eliberare spirituală a sufletului într-o societate (f)rigidă, în care credința și dogmele religioase severe, reci și uscate deveneau adeseori prea apăsătoare pentru viața cotidiană, încărcată de rutină, a omului simplu. Cercetătorul menționează câteva opere cu caracter comic, care imitau modele cunoscute de întreaga societate: între secolele V-VII, parodia sacră, pe care Bahtin o numește grotescă, *Coena Cipriani* – *Cina cea de taină a lui Cyprian*, scriere care relatea istoria biblică a omenirii, de la Adam la Isus Hristos, sub forma unui nemaipomenit festin, toate întâmplările și personajele fiind tratate dintr-o perspectivă comică; *Joca monachorum*, de origine bizantină, conținea un număr de întrebări neserioase pe teme religioase și, de asemenea, parodii la cele mai importante rugăciuni, la *Tatăl nostru*, *Ave Maria*, la *Crez*; liturghii sau evanghelii scrise în cheie parodică-*Evanghelia bețivilor*, *Liturghia banilor* etc. Relativ în aceeași perioadă (sec. VII-VIII), semnalează Bahtin, au fost scrise *Testamentul porcului*, *testamentul măgarului* (măgarul, de altfel, are o istorie milenară, în literatura universală) (Apuleius 2005) și nenumărate alte texte parodice care aveau ca model tot ceea ce era serios, rigid, bazat pe legi și reguli – justiția, biserica, școala – aduse prin parodiere în derizoriu, devenind rizibile și de nefrecventat. Sintetic spus, parodia se bazează pe imitație, critică și invenție (adăugare) și ea reprezintă o creație realizată în mod conștient, cu bună intenție, pregătită cu atenție, după o perioadă rezervată documentării parodistului în legătură cu modelul. Acest model poate fi un text literar, de cele mai multe ori liric, deoa-

rece poezia este cel mai ușor de parodiat, dat fiind că poeziile sunt, de obicei, de mică întindere și oferă numeroase detalii într-un spațiu mai mic, mai ușor de parcurs, mai vizibil și mai accesibil atât parodistului, cât și cititorului parodiei și al modelului acesteia. Sursa parodiei poate fi o operă literară integrală, un gen sau o epocă istorică, un personaj, un autor etc. În același timp, parodia este o categorie a comicului care se bazează pe un demers selectiv, analitic, critic și, în final, re-creativ. Fiind totdeauna critică și polemică, parodia pornește totuși, mereu, de la anumită simpatie și empatie față de model, de prețuire a acestuia, fiind, din acest punct de vedere, radical diferită de pamflet, care este violent, viperin, exploziv. Parodia nu-și poate distruge modelul, deoarece aceasta ar fi o auto-desființare, iar parodia ar putea muri chiar înainte de a se naște. Mai observăm că parodia se caracterizează prin disputa permanentă dintre canonic și comic, adică dintre serios și nesianerios, dintre model și noua creație, reprezentând o modalitate implicită de critică literară, care presupune adeseori și metaliteratura și, mai ales, intertextualitatea. Ar mai trebui adăugat că parodia este, uneori, o realizare care se desprinde de model, acesta fiind re-creat, deși i se păstrează structura și alte elemente, în care încă putem recunoaște cu ușurință modelul, lucru esențial în cazul parodiei, cu excepția textelor care, așa cum am mai spus, se desprind de textul sursă și devin opere literare de sine stătătoare. Privită printr-o lentilă universală, angulară, chiar dacă apropiată de model, dar cu deschidere largă spre cultura și evoluția umanității, parodia poate fi considerată mult mai mult decât un simplu mod de realizare și exprimare a comicului. Filozofic vorbind și raportându-ne la scara întregii existențe, parodia poate avea în centrul său ființa umană în raport cu Dumnezeu. „Unii romantici au văzut o istorie a omenirii desfășurată ca progres parodic, printr-o degradare continuă a obiectului inițial. Dumnezeu a făcut omul după chipul și asemănarea lui, aruncându-l pe Pământ, unde el joacă într-un spectacol unic: „alte măști, aceeași piesă”. Așa concepută, parodia nu mai generează comicul imitației micro-contextuale, oportuniste, devenind reflexul unei atitudini privind universul. Ea nu se mai diferențiază ca semnificație de model, pentru că fiecare termen al sistemului e simultan obiect al parodiei și parodie obiectului indefinit înlănțuit în timp într-o convenție ficțională” (Popa 2010: 181). Ca procedeu, parodia presupune un model, un text sursă (în cazul literaturii) și se construiește prin preluarea

elementelor cheie în așa fel încât să fie lesne observabili imitatorul și imitatul. E nevoie de un text care să fie parodiabil, adică unul care să accepte deformarea la orice nivel al conținutului sau al structurii, păstrându-se „osatura” acestuia, dar și de un cititor cu un univers cultural generos, în care să fie inclusă și cunoașterea textului sursă (dacă ne referim la literatură), textul de la care pornește și pe care se sprijină parodia în întreg procesul, de la creație până la receptarea acesteia.

(*Va urma*)

Referințe bibliografice

Apuleius 2005 = Apuleius, *Măgarul de aur*, București, Corint, 2005

Defays 2000 = Jean-Marc Defays, *Comicul*, Iași, Institutul European, 2000

Negulici 1848 = Negulici I. D., *Vocabularu romanu de tote vorbele străbune repriimite pînă acum în limb'a română și de tote quelle que sunt a se mai priimi d'acum înainte și mai allesu în sciințe*, București, Tipografia colegiului, 1848

Popa 2010 = Marian Popa, *Comicologia*, București, Semne, 2010

Dorin CIMPOEȘU

Republica Moldova – treizeci de ani de independență controversată

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Ocupată a treia oară de Rusia, în vara anului 1944, Basarabia a fost înglobată în conglomeratul *imperiului roșu* și transformată artificial într-o republică unională, căreia i-au fost răpite părți din teritoriu și date Ucrainei, în mod deliberat, pentru a complica și mai mult situația.

Timp de peste 45 de ani, românii basarabeni au fost supuși unui proces dur de rusificare, comunizare, de ștergere a memoriei istorice și a identității lor etnice, precum și de înstrăinare de națiunea română de care au fost rupți.

În anii 1988-1989, odată cu începutul decăderii *imperiului răului*, s-a declanșat în interiorul acestuia o amplă *mișcare de renaștere și de eliberare națională* a popoarelor captive. Pe acest val uriaș de efervescență națională, care a luat forma unor *fronturi populare* de mare amploare, au fost realizate cele mai importante obiective de importanță națională.

Pentru Basarabia acestea s-au concretizat în: revenirea la *alfabetul latin* și reintroducerea *limbii române* ca limbă oficială, de stat (31 august 1989); adoptarea *Tricolorului* ca drapel de stat (27 aprilie 1990), a *Stemei de stat* (3 noiembrie 1990), a Imnului de stat *Deșteaptă-te, române!*, precum și altele.

Din punct de vedere politic însă, lucrurile nu au evoluat așa cum era firesc, în conformitate cu adevărul istoric și cum toată lumea se aștepta. Generația 90, reprezentată în cea mai mare parte de fosta nomenclatură comunistă, tributară ideologiei totalitare, în loc să aleagă calea faimoșilor lor înaintași, din 1918, și să hotărască Unirea cu România, a decis să asigure continuitatea *statului artificial*, RSSM, de sorginte sovietică – i-au schimbat doar natura și l-au cosmetizat, prin adoptarea *Declarației cu privire la suveranitate* (23 iunie 1990), schimbarea denumirii în *Republica Moldova* și, în final, prin *Declarația de Independență* (27 august 1991).

După cum lesne se poate constata, politicienii anilor '90 au început cu stângul revendicările naționale, preferând *podurile de flori* și sloganul *Să ne ținem de neamuri!* în raporturile cu națiunea română și conservând, în continuare, sintagmele moldovenismului sovietic, precum *limba moldovenească, popor moldovenesc și cetățenie moldovenească*, pe care le-au legiferat prin introducerea lor în Constituția din 1994 – Legea fundamentală de organizare și funcționare a unui nou stat pe pământul românesc, din stânga Prutului.

Astfel, în virtutea împrejurărilor geopolitice, contrar adevărului istoric și identității etnice a populației majoritare, prin voința politică a unei generații rusificate și înstrăinate, a apărut pe pământ românesc un al doilea stat, o creație de laborator, pretinzând că este o entitate totalmente distinctă față de România.

În urma acestei construcții politice artificiale, cu un fundament precar, bazat pe minciună, Prutul, *râul Unirii*, în 1918, a devenit *râul separării* (despărțirii) națiunii române, frontiera, instalată de sovietici în 1944, continuă să fie menținută.

Iată de ce, la împlinirea a 30 de ani de la proclamarea Independenței, e firesc să ne întrebăm: *Este cu adevărat liberă Republica Moldova? Au fost îndeplinite pe deplin obiectivele fundamentale din Declarația adoptată în 1991?*

O succintă analiză relevă faptul că *suveranitatea și independența*, atât de mult râvnite de conducătorii de la Chișinău, sunt grav știrbite, limitate și mai mult formale decât reale.

Cum putem vorbi de suveranitate și independență depline când Republica Moldova nu-și poate exercita aceste prerogative fundamentale asupra unei părți a teritoriului său (Transnistria), când are încă o armată rusească de ocupație între fruntariile sale, când fosta metropolă (Moscova) îi controlează viața politică internă, prin intermediul *coloanei a cincea* rusofone și rusofile (vezi guvernările agrariano-socialistă, comunistă și socialistă, precum și președințiile rusofonilor Petru Lucinschi, Vladimir Voronin și Igor Dodon), când economic și energetic este dependentă de Rusia și de capitalul rusesc, când statul și instituțiile sale au fost capturate, până nu demult, de oligarhi autohtoni și ruși care servesc unor interese de grup sau particulare, interne sau străine?

Mai mult, precaritatea acestui *pseudo-stat* rezidă și din faptul că a fost creat în mod artificial, pe un fundament fals, bazat pe neadevăr și minciună, pe nerecunoașterea identității etnice reale a populației majoritare și pe derapaje grave de la prevederile Declarației de Independență privind denumirea limbii, a poporului și a apartenenței acestuia la națiunea română, adevăruri istorice incontestabile, nu inventate, cum sunt cele promovate de adepții *moldovenismului*.

Ambiguitatea și duplicitatea conducătorilor de la Chișinău au făcut ca acest nou stat să nu găsească, nici după 30 de ani, o cale clară, sigură și fără echivoc de dezvoltare și de cooperare cu alte organisme internaționale.

Având încă o mentalitate îngustă și servilă, de *gubernie* de la periferia imperiului, Republica Moldova a adoptat o atitudine oscilantă, duplicitară, de un așa-zis echilibru între Est și Vest, indiferent de culoarea politică a partidelor care s-au aflat la putere în cei 30 de ani.

Orientarea spre Est a fost mai vădită, în cea mai mare parte a acestei perioade, când forțele politice pro-ruse s-au aflat la guvernare, relațiile cu Vestul fiind doar mimate, deși fuseseră semnate *Acordul de Cooperare și Parteneriat cu UE*, încă în 28 noiembrie 1994, iar *Planul de Acțiuni RM-UE în cadrul Politicii de Vecinătate*, la 22 februarie 2005.

Parcursul european al Republicii Moldova a prins contur mai accentuat pe timpul guvernării AIE (Alianța pentru Integrare Europeană), când aceasta a semnat *Acordul de Asociere cu UE*, precum și *Acordul*

de Liber Schimb Aprofundat și Corespunzător, în cadrul Summitului Parteneriatului Estic de la Vilnius, din 28/29 noiembrie 2013.

Deși au trecut 8 ani de atunci, mari progrese nu s-au făcut în implementarea reformelor prevăzute în documentul respectiv, aderarea la UE dovedindu-se un proces lung și greoi, determinat de o viață politică internă destul de agitată, cauzată de neînțelegeri, șantaj reciproc, condiționalități și amenințări dintre partidele din cadrul AIE.

Ca urmare, nu s-a reușit o reformare profundă și veritabilă a statului, ci doar o mimare a cesteia, precum și unele schimbări minore. Aceeași situație s-a menținut în timpul regimului Plahotniuc, precum și al guvernării de scurtă durată a alianței PSRM-Blocul ACUM, când s-a înregistrat o rezistență foarte puternică la reforme, fie din partea unui președinte pro-rus (Igor Dodon), fie din partea unui partener de coaliție (PSRM), reticent și de aceeași orientare.

Aceasta a făcut ca raporturile autorităților de la Chișinău cu UE și cu alte organisme euro-atlantice să se deterioreze continuu și să ducă, în cele din urmă, la minimizarea lor și la izolarea Republicii Moldova pe plan internațional.

În cei 30 de ani care s-au scurs de la declararea Independenței, la conducerea Republicii Moldova s-au perindat peste 30 de guverne în marea lor majoritate constituite din forțe politice rusofone sau rusofile, care nu au urmărit interesele fundamentale ale Basarabiei, ci interese străine. Blocul acestor partide, tributare mentalităților totalitare, s-a dovedit a fi mai bine organizat, disciplinat și mai omogen, beneficiind, totodată, de sprijinul, inclusiv financiar, și de îndrumarea logistică a Moscovei.

Partidele așa-zise europene, cărora li s-au alăturat uneori și unele formațiuni unioniste, au reușit să preia puterea în general pentru intervale scurte de timp, deoarece relațiile dintre ele au fost viciate de certuri continue, neînțelegeri, corupție și scandaluri politice, care au dezamăgit electoratul și le-au compromis în fața acestuia.

Curentul unionist a cuprins o puzderie de partide și partidulețe, unul mai unionist decât altul, detestate și marginalizate de celelalte forțe politice, inclusiv de cele autointitulate pro-europene, ceea ce a determi-

nat ca acestea să nu aibă o pondere importantă în viața politică internă, ci doar să se rezume la menținerea trează a ideii Unirii Basarabiei cu România.

Din tabloul politic prezentat rezultă că, în cea mai mare parte din cei 30 de ani de independență, Basarabia nu a fost condusă de reprezentanții populației majoritare românești, ci de cei ai minorității rusofone și filoruse, rămânând tot la stadiul de gubernie.

Partidele pro-europene și cele unioniste nu au înțeles, în tot acest timp, că ele sunt îndreptățite să guverneze Basarabia, să fie stăpâne în propria lor țară, chiar și artificial creată, precum și că adversarul lor unic și comun este reprezentat doar de forțele susținute, dintotdeauna, de Moscova.

Numai având puterea deplină, acestea ar fi putut să repună în drepturi adevărul istoric privind identitatea etnică românească a populației majoritare și să aleagă calea sigură și dreaptă de dezvoltare și reformare a societății, respectiv integrarea în UE, *umăr la umăr* cu România.

Culmea ironiei istorice este că tocmai forțele care, chipurile, luptă pentru identitate și Unire sunt cele mai dezbinat și mai fragmentate, ceea ce este cu totul contrar idealurilor lor naționale.

Istoria recentă le-a dat o lecție despre cum trebuie să se comporte aceste forțe, respectiv în anul 2020, odată cu alegerile prezidențiale, când mobilizarea și solidarizarea partidelor pro-europene și unioniste au dus la înlăturarea de la putere a pro-rusului Igor Dodon și la victoria răsunătoare a Maiei Sandu.

Învățămintele acestei *lecții istorice* ar fi trebuit să reprezinte un semnal foarte clar și important pentru alegerile parlamentare anticipate, din 11 iulie 2021, care sunt consecința directă a alegerii Maiei Sandu în calitate de președinte.

Deși organizarea acestora avea o *valoare capitală*, majoritatea forțelor de dreapta și a celor unioniste nu au intuit *avertismentul istoriei* privind alierea lor în jurul partidului prezidențial, PAS alegând să meargă pe cont propriu la alegerile parlamentare. Opțiunea acestora s-a dovedit a fi catastrofală, rezultatele obținute fiind între 0,45% (PUN) și 2,33% (PPDA). Scoruri similare au obținut PDM (1,81%), al fostului oligarh

Vlad Plahotniuc, precum și nou înființatul AUR (0,49%), soarta acestora fiind sinonimă cu dispariția de pe scena politică din Basarabia.

În schimb, PAS nu a ratat singura *șansă istorică* ce i-a fost oferită, reușind să obțină o victorie zdrobitoare în fața principalului său adversar rusofon BECS (27,17%), pe care l-a surclasat la o diferență de peste 25 de procente, ceea ce-i asigură o majoritate mai mult decât confortabilă, de aproape două treimi (63 de mandate), în noul Parlament.

Poate mulți nu realizează importanța acestui eveniment cu totul remarcabil, dar este pentru prima dată în istoria recentă a Basarabiei când președintele și Parlamentul sunt de aceeași culoare politică, românească, ceea ce creează premisele optime pentru a readuce această provincie în matca românească și a restabili adevărul istoric privind apartenența ei la națiunea română.

Dezamăgită decenii la rând de sărăcie, mizerie, corupție, scandaluri politice, trădări și de amestecul Moscovei, populația majoritară românească a dat, prin rezultatele acestor alegeri, un verdict clar și categoric clasei politice de la Chișinău, arătându-i calea ireversibilă pe care trebuie să meargă pentru salvarea Basarabiei.

Tăcuți și sub *povara cumineniei* lor proverbiale, bravii noștri basarabeni și-au făcut lor înșiși și națiunii române poate cel mai de preț cadou, în preajma apropiatei aniversări a celor 30 de ani de la desprinderea Basarabiei de *imperiul roșu*.

Așteptarea din partea populației este imensă, însă ne punem toată speranța că președintele Maia Sandu și partidul său nu ne vor spulbera speranțele. De altfel, surprinderea și consternarea acestei uriașe schimbări au determinat deja *gurile rele* și *cârcotașii*, fie din interior, fie de afară, să pună sub semnul întrebării capacitatea noii puteri de a guverna Basarabia, experiența politică, cinstea și corectitudinea noilor guvernanți.

De aceea, credem, se impune cu stringență necesitatea ca România, UE și SUA, care au interese în această zonă geo-strategică importantă a Europei, să folosească contextul politic deosebit de favorabil din Republica Moldova pentru a se implica în mod direct și concret în susținerea noii puteri, atât din punct de vedere politic, cât și economic-financiar.

Constantin ȘCHIOPU

Despre noi și despre destinul limbii române în cei 30 de ani de independență

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:

Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu*,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș. a.

Precedată de Legea nr. 3462 din 31.08.1989 „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, Declarația de Independență adoptată de către Parlamentul Republicii Moldova, la 27 august 1991, la Chișinău garantează „exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertății politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și cu ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă” (*Declarația de Independență*). În scurt timp, odată cu adoptarea Constituției Republicii Moldova (29 iulie, 1994), limba moldovenească (în Declarația de Independență numită limba română) devine limbă de stat (art. 13), deci prevăzută ca limbă de lucru în organele puterii de stat, ale administrației de stat, în organizațiile obștești, în comunicarea cu cetățenii. Interzisă și cenzurată în perioada sovietică, limba română, în primii ani de independență, devenise pentru majoritatea populației aerul proaspăt și necesar, indiciul și garantul libertății noastre. Parafrazând versurile lui A. Mateevici, urma să o ștergem de sinul și de mucegaiul uitării în care a gemut ani

și ani sub regim rusesc și sovietic. Astăzi constatăm cu durere în suflet că multe dintre visurile și intențiile noastre s-au spulberat. Totuși, dacă mai continuăm să credem că „limba română este actul nostru de naștere” (F. Neagu), ar trebui, cel puțin, să ne întrebăm cu privire la motivele ce ne-au determinat/ne determină să nu o valorificăm într-atât încât să-i admirăm strălucirea. Acestea ar fi multe. În primul rând, e vorba despre indiferența și neglijența fiecăruia dintre noi, despre ne-dorința de a studia, de a ne raporta propria exprimare la normele limbii literare, despre lipsa de voință, putere, demnitate și de alte virtuți, care să ne fi făcut mai apriți în cunoașterea ei.

Un motiv semnificativ vizează studiul limbii române atât în învățământul preuniversitar, cât și în cel superior. În perioada sovietică (nici nu poate fi vorba despre o nostalgie pentru vremurile de odinioară), dincolo de faptul că se promova doctrina ideologică a statului, impunându-se conceptul eronat de limbă moldovenească, astfel căutându-se diferențe între cele două limbi (româna și moldoveneasca), obiectivele studierii limbii materne, structurate în cunoștințe, priceperi, deprinderi, tipuri de lucrări orale și scrise, erau realizate în baza unor conținuturi de fonetică, morfologie, sintaxă, ortografie, punctuație, stilistică, ordonate și sistematizate conform principiului concentric-liniar de treaptă. Studiul limbii în cadrul disciplinei școlare *Limba moldovenească*, autonome de *Literatura moldovenească*, se realiza pe parcursul a zece ani (clasele 1-10) și prevedea mai multe tipuri de activități: de cunoaștere a normelor literare de exprimare și scriere, de formare a priceperilor și deprinderilor de a utiliza aceste „forme ideale de realizare a unei anumite limbi” (E. Coșeriu) în diferite contexte, de argumentare a utilizării corecte a formelor corespunzătoare normei etc.

Declararea independenței Republicii Moldova, trecerea de la societatea totalitară la cea democratică au impus și reforma generală a învățământului (1997), prin care instruirea și educația au fost așezate pe conceptul de curriculum, pe principiul libertății în educație la rangul de ideal educațional al modernității. În perioada de tranziție, educația lingvistică și cea literar-artistică devin obiective-cadru ale studierii Limbii și literaturii române ca disciplină școlară integrată, prin ele urmărindu-se revenirea la adevărata identitate a ei, eliminarea abordărilor nespecifice acesteia, deci dăunătoare educației elevilor. Ediția a III-a a curriculumu-

lui disciplinar (2010), după cum afirmă însuși coordonatorul variantei din 1997, V. Pâslaru, „a fost văduvită de obiectivele educației lingvistice și literare și pângărită prin includerea așa-numitelor «subcompetențe» – cuvânt impostor, umilitor prin sensul pe care-l sugerează pentru oricine se identifică drept vorbitor de limba română și, de aceea, inexistent în dicționarele limbii române. Nici cei 180 de ani de ocupație rusească a Basarabiei, subliniază în continuare V. Pâslaru, n-au prejudecat atât de mult limba română în școală cât diriguitorii și autorii ediției a III-a a *Curriculumului de LLR* și ai manualelor care l-au urmat, precum și slugile lor care au implementat, continuă să implementeze, ba și să-i oblige pe subalterni să promoveze aceste ineptii, pe care le-au adunat între copertile lor cele două piese curriculare. Căci altfel decât neghiobii nu pot fi considerate niște acțiuni care le-au interzis copiilor să devină oameni în propria lor ființă, umilindu-i prin urâcioasele «subcompetențe»” (Pâslaru 2013: 140-141). Nici ediția din 2020 a curriculumului disciplinar nu renunță la conceptul de subcompetențe. Astfel, în acest document reglator, se operează cu următoarele concepte, atât de străine profesorilor: competențe, competențe-cheie transversale, competențe specifice disciplinei, sisteme de unități de competențe, unități de competențe, acestea două din urmă fiind un echivalent al subcompetențelor. Trecerea de la obiective (stipulate în curriculumul din 1997) la competențe (curriculumul din 2010) nu elimină/nu trebuie să elimine obiectivele din proiectarea curriculară și cea educativ-didactică ale profesorului, întrucât acestea atenționează asupra nevoii unei proiectări de obiective care să ia în considerație competențele reale (deținute de elevi, nu doar proiectate). Or în Republica Moldova, la a III-a ediție a curricula disciplinare (2010), obiectivele au fost eliminate, acestea fiind înlocuite, așa cum afirmam mai sus, cu inexistentele în sistemul categoriilor științifice „subcompetențe” și, ceva mai nou (2020), cu „unități de competențe”, făcând proiectarea curriculară și cea didactică lipsite de orice logică științifică și proiectând astfel, în loc de rezultate școlare pozitive, eșecul educațional. Impuse practicii educaționale prin canale oficiale (aprobarea curricula de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării) și neoficiale (publicații ale unor autori de curriculum), respectivele erori au depășit cadrul proiectiv și au invadat mediul educațional, producând confuzii și nedumeriri în mediul profesorilor școlari. În consecință, a scăzut catastrofal și nivelul de performanță, implicit, de comunicare corectă al elevilor, studenților,

vorbitorilor moldoveni. Această stare de lucru a fost determinată și de conținuturile curriculare. Ne vom referi, doar la câteva stipulate de curriculumul disciplinar pentru clasa a IX-a. Conform acestui document reglator, la sfârșitul clasei a IX-a, elevii „vor putea utiliza limba ca sistem și norme lingvistice (lexicale, fonetice, gramaticale, semantice) în realizarea actelor comunicative” (*Curriculum V-IX* 2020). S-ar părea un obiectiv plauzibil și important. Nu însă și conținuturile propuse. De exemplu, în cadrul studierii unității de conținut „Ortografia și punctuația”, elevii urmează să asimileze „scrierea cuvintelor cu literă mică sau mare” (aminăm că e vorba de clasa a IX-a), să cunoască normele de punctuație în fraza cu propoziții subordonate, anacolutul (o temă ce nu este reflectată în „Activități și produse de învățare”). Celelalte unități de conținut („Lexicul”, „Morfologia”, „Sintaxa”) le solicită activități de identificare a părților de vorbire, a propozițiilor în frază, a elementelor de limbă în textele artistice, de reprezentare grafică a relației dintre propoziții, de utilizare a terminologiei lingvistice, a diverselor resurse informaționale și comunicaționale pentru corectitudine și autocontrol, de comentariu al ortogramelor (a căror ortograme?) și al semnelor de punctuație (*Curriculum V-IX* 2020: 39-44). După cum lesne se poate observa, aceste conținuturi nu satisfac nici pe departe formarea vorbitorului cult. Împreună cu activitățile și produsele de învățare (ediția 2020 a curriculumului), ele lasă impresia că acesta a rămas ancorat încă în anii 70-80 ai secolului trecut. Or actualizarea unui curriculum disciplinar (însuși termenul „actualizare” denotă acest fapt) trebuie să se facă ținându-se cont de problemele de comunicare atestate în momentul elaborării documentului respectiv. Cât privește sintaxa limbii, de exemplu, dincolo de cunoștințele teoretice propuse pentru a fi asimilate de elevi, dincolo de abilitățile lor de a identifica tipurile de propoziții în frază, de a analiza raporturile ce se stabilesc între ele (coordonare, subordonare), important rămâne aspectul funcțional al limbii. În prezent, foarte mulți vorbitori (mass-media având un impact negativ deosebit asupra acestora) comit greșeli ce constau în exprimarea unor preținse raporturi adversative („Pe scenă au evoluat mai multe formații artistice din țară, dar și de peste hotare”), de coordonare copulativă („Cadrele de conducere, cât și angajații au discutat...”), disjunctivă („Fie că au părinții alături sau că aceștia sunt plecați peste hotare, unii copii au probleme de comportament”), a unor false relații de subordonare completivă indirectă („Ce părere aveți că

parlamentarii noștri nu pot alege președintele?”), de cauzalitate („Multe procese se pierd la CEDO datorită incompetenței judecătorilor moldoveni”), condițională („Tu ai dreptul la ajutor de protecție, dacă ești învinuit de încălcarea legii” – Art. 40 din versiunea simplificată a Convenției ONU cu privire la Drepturile Copilului), concesivă („Am învățat toate temele, dar totuși trebuie să mai repet”) etc. Nu mai puține erori sunt atestate astăzi privind utilizarea arbitrară a unor prepoziții („S-a ciocnit cu o altă mașină”) și/sau omisiunea acestora („Au fost alocate 70 milioane lei”), acordul la unele pronume relative („Cine sunt responsabili pentru...”) și nehotărâte („Fiecare dintre noi avem prieteni”), la numerale („doisprezece mii de membri”) etc. Tocmai aceste conținuturi lipsesc din curriculumul actualizat. Posibilul argument că în procesul predării unei sau altei teme stipulate de curriculum, profesorul ar putea să abordeze aceste erori de comunicare nu este viabil din simplul motiv că între „ar putea” și „trebuie”, mai ales în cazul unui document reglator, există o mare diferență.

Raportate la varianta de curriculum din 1997, ediția a III-a din 2010 și cea din 2020 (ambele pentru treapta liceală) sunt private de conceptul „educație lingvistică”, autorii insistând pe „cultura comunicării”, care, conform opiniei lor, „vizează un sistem de competențe specifice pentru a realiza un larg spectru de acte comunicative, aparținând diferitor stiluri funcționale, în conformitate cu normele limbii române literare, în varianta scrisă și orală” (*Curriculum X-XII* 2010: 4) (pentru comparație: „Educația lingvistică – formarea unor vorbitori culti ai limbii materne – române și a premiselor pentru cunoaștere și comunicare în orice domeniu al vieții umane” (*Curriculum V-IX* 2010: 5)). În disonanță, de pildă, cu conținuturile prevăzute pentru clasa a X-a (indicatorii unei comunicări corecte, modalitățile de evitare a greșelilor de stil, sursele lexicografice de documentare pentru o comunicare adecvată și pentru evitarea greșelilor de exprimare, tipurile de dicționare și utilizarea lor (variantele electronice), cuvintele din sistemul gramatical al limbii (?), formele și sensurile gramaticale ale acestora, particularitățile de limbaj (conotative) ale stilului literaturii artistice, principiile ortografice, stilurile funcționale, normele ortografice și punctuaționale ale limbii române (Care? Toate?), ortografia numelor proprii), activitățile de învățare stipulate (identificarea informației în sursele adecvate, procesarea ei, consultarea dicționarilor, explicarea termenilor, elaborarea structurii unui

text, explicarea ortogramelor/punctogramelor, colectarea de greșeli atestate pe panouri, în mass-media – (*Curriculum X-XII* 2010: 22-25) sunt mai mult decât ne semnificative. Aceeași stare de lucruri o găsim și în curriculumul disciplinar pentru clasa a XI-a. La finele anului, un elev cu o pretinsă cultură a comunicării va trebui să construiască și să redacteze un text, să utilizeze rețeaua Internet pentru informare și documentare, să-și formeze stilul intelectual personal (?), să cunoască mijloacele nonverbale de comunicare, specificul gramatical al diverselor tipuri de comunicare (descriere, narațiune, dialog), seriile derivative în textul artistic, expresiile frazeologice, internaționale, intraductibile (*Ibidem*). Irelevante, aceste conținuturi și, la rândul lor, activitățile propuse, nici pe departe nu satisfac obiectivul-cadru – formarea culturii comunicării. Conștientizarea situației lingvistice actuale, determinarea direcției/direcțiilor de formare a vorbitorului cult, organizarea prin conținuturi concrete, utilitare, adecvate a influenței în interesul atingerii scopului urmărit sunt câțiva dintre factorii care urmau/ar trebui luați în considerație în tentativa de formare a vorbitorului cult.

Cu acest „vast bagaj” de cunoștințe, de „competențe” de comunicare, ajunși în instituțiile superioare de învățământ, foștii elevi se confruntă cu o altă problemă: lipsa din planurile de învățământ, cel puțin, pentru domeniul umanistic, a unor cursuri privind cultura comunicării. Replica șefilor de departamente/catedre este una și aceeași: „Au studiat în școală limba română și nu e nevoie să o mai studieze și la facultate”.

Este știut faptul că mass-media reprezintă o forță primordială în formarea/influențarea maselor, având un rol deosebit în viața socială. Printre multiplele funcții ale ei, cum ar fi informarea, manipularea, formarea opiniei publice, interpretarea, se numără și cea de educare/culturalizare a maselor, prin aceasta din urmă înțelegându-se cultivarea valorilor, promovarea anumitor modele culturale, care să contribuie la formarea gândirii și a culturii lingvistice a indivizilor, mai ales a tinerilor. În acest sens, M. Coman, scoțând în evidență impactul mass-mediei asupra vorbitorilor, afirma următoarele: „În prezent, prin conținuturile distribuite de mass-media, circulă și se fixează normele de comportament ale unei societăți” (Coman 1999: 99). Totuși, cu părere de rău, nu de puține ori ne pomenim surprinși de exprimări agramate și/sau bizare, propagate de mijloacele de comunicare în masă. Este suficient să accesăm aproape

orice portal de știri ca să ne convingem de „corectitudinea” gramaticală a știrii. Iată un exemplu, luat aleatoriu: „Ministerul Finanțelor a asigurat onorarea tuturor angajamentelor de plată pentru lunile ianuarie-iunie a anului curent, toate plățile fiind finanțate integral. Conform Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr.181/2014 prioritar sunt onorarea obligațiunilor de deservire a datoriei de stat externă și internă, precum și achitarea salariilor, pensiilor și prestațiilor sociale” (*Unimedia*).

Pentru a găsi o explicație a acestor exprimări certate cu norma literară, am analizat câteva planuri de studii de la facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova. Astfel, Planul de învățământ pentru ciclul I, studii superioare de licență, specialitatea „Jurnalism”, aprobat pe 31 martie, 2014 (*Plan 1*) nu conține niciun curs privind corectitudinea comunicării orale și/sau scrise. În schimb, pentru studierea limbii străine, conform planului respectiv, în anul I sunt prevăzute 150 de ore (90 – sem. I + 60 – sem. II). Într-un alt plan de învățământ de la aceeași facultate, ciclul I, licență, specialitatea „Jurnalism și procese mediatice”, aprobat pe 30 august, 2017 (*Plan 2*), este inclus cursul „Stilistica și cultura comunicării” (anul 2, sem. 3), cu 60 de ore contact direct (aceleași număr de ore este prevăzut și pentru studierea limbii străine). Cu statut de curs facultativ (la liberă alegere), studenților li se propune „Comunicare și corespondență în limba română” (60 de ore practice). Suntem tentați să credem că acest curs este mai mult formal, deoarece el nu se mai regăsește în „Matricea dintre competențele profesionale și transversale și unitățile de curs/ modulele incluse în planul de învățământ” (*Idem*: 9-10). Lipsa unor cursuri/discipline de formare a culturii comunicării la viitorii jurnaliști este justificată și de scopul formării specialistului în cadrul domeniului „Jurnalism de informare”: „...a asigura suficiente cunoștințe teoretico-practice și de a cultiva deprinderi și aptitudini de realizare a produselor mediatice întru satisfacerea necesităților informaționale ale societății; asigurarea dreptului cetățeanului la informație, promovarea pluralismului de opinii, circulația nestingherită a ideilor, concepțiilor, teoriilor, crearea unui mediu favorabil pentru controlul din partea comunității a activității autorităților publice...” (*Idem*: 8). Deci, urmărind formarea specialistului care să „dețină informație veridică, actuală, completă și obiectivă privind faptele, evenimentele și fenomenele sociale din sfera

locală, națională și internațională” (*Ibidem*), alcătuitoii respectivului plan nici nu și-au pus măcar întrebarea cu privire la corectitudinea, din punct de vedere gramatical, a scrierii/ transmiterii informației. Aceeași situație se înregistrează și în planul de învățământ (2017) pentru specialitatea „Comunicare și relații publice” (*Plan 3*).

Amintim că în anii '90 ai secolului trecut, studiul limbii române se realiza, practic, la toate facultățile cu profil umanist, insistându-se, în mare parte, pe cunoașterea terminologiei de specialitate, pe corectitudinea exprimării orale și scrise. Chiar în trista perioadă sovietică, pregătirea jurnaliștilor, ca viitori purtători de limbă literară (excludem clișeele și modelele rusești impuse de normele moldovenești), în cadrul Facultății de Jurnalism, se realiza pe parcursul a patru ani, disciplina *Limba română* având statutul de fundamentală. Era și firesc ca absolvenții acestei facultăți, dacă nu *in corpore* (nu este grădină fără uscături), cel puțin majoritatea să cunoască normele impuse și să se exprime corect atât oral, cât și în scris.

Toată lumea cunoaște limbajul infect al politicienilor, juriștilor, economiștilor, tehnicienilor etc. Îndemnurile parlamentarilor „Dați să precăutăm”, „Dați să ne apreciem” au devenit proverbiale. Cu certitudine, ne-dorința fiecăruia de „a săpa în miezul limbii”, vorba lui G. Vieru, este sinonimă cu „lenea e cucoană mare”. Dar și în acest caz problema trebuie căutată în modul de pregătire la facultăți a specialiștilor. De unde să cunoască, de exemplu, juriștii (cu excepția că fiecare în parte va dori acest lucru) terminologia, modul de exprimare corectă, specifice domeniului, dacă în Planul de studii al Facultății de Drept, USM, ciclul licență, specialitatea „Drept”, aprobat în mai, 2020 și coordonat cu MECC la 3 iunie 2020 (*Plan 4*) nu figurează vreun curs de limba română în cadrul căruia să fie predată și însușită terminologia de specialitate? În schimb, studenților li se oferă 60 de ore de limbă străină, 60 de ore de filozofie, 15 ore de educație fizică etc. Întrebarea este firească: „Facultatea pregătește specialiști în domeniul dreptului pentru ca ei să comunice, în primul rând, într-o limbă străină sau în cea de stat?”. Absurdități la tot pasul. Și în toate planurile de studii. Și mult orgoliu al celor care le alcătuiesc și le aprobă. Chiar excesiv de mult, conjugat cu o indiferență totală față de destinul limbii române, în primul rând, a factorilor de decizie. Într-un cuvânt, lipsă de patriotism, căci „e o datorie patriotică să ne vorbim lim-

ba corect” (Grigore Vieru). Și pentru a nu ne fi rușine în continuare de exprimările anoste din ședințele parlamentului, guvernului, de judecată, din știrile transmise de jurnaliști etc., e stringentă nevoie ca demnitarii de stat, diriguitorii instituțiilor de învățământ să conștientizeze că „pasărea pre limba ei pierе”.

Referințe bibliografice

Coman 1999 = M. Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Polirom, 1999

Curriculum V-IX 2010 = Limba și literatura română. Curriculum pentru clasele a V-a – IX-a, Chișinău, 2010. (Disponibil: <https://rb.gy/fdlaew>)

Curriculum V-IX 2020 = Limba și literatura română. Clasele a V-a – IX-a. Curriculum disciplinar, Chișinău, 2020. (Disponibil: <https://rb.gy/vmna7w>)

Curriculum X-XII 2010 = Limba și literatura română. Curriculum pentru clasele a X-a – XII-a, Chișinău, Știința, 2010. (Disponibil: <https://rb.gy/7rzjqv>)

Curriculum X-XII 2020 = Limba și literatura română. Clasele a X-a – XII-a. Curriculum disciplinar, Chișinău, 2020. (Disponibil: <https://rb.gy/ai3xfx>)

Declarația de Independență = Declarația de Independență a Republicii Moldova. (Disponibil: <https://rb.gy/it5nmg>)

Păslaru 2013 = Vl. Păslaru, *Dimensiuni pedagogice ale cultivării limbii române în Republica Moldova*. În: „Limba Română” (Chișinău), 2013, nr. 3, p. 135-142

Plan 1 = Plan de învățământ pentru ciclu I, studii superioare de licență, specialitatea „Jurnalism”. (Disponibil: <https://cutt.ly/CmcLiOT>)

Plan 2 = Plan de învățământ pentru ciclu I – studii superioare de licență, specialitatea „Jurnalism și procese mediatice”. (Disponibil: <https://rb.gy/d99yyk>)

Plan 3 = Plan de învățământ pentru ciclu I, studii superioare de licență, specialitatea „Comunicare și relații publice”. (Disponibil: <https://rb.gy/g2vbph>)

Plan 4 = Plan de învățământ pentru ciclu I – studii superioare de licență, specialitatea „Drept”. (Disponibil: <https://rb.gy/n3tw0z>)

Unimedia = Unimedia, 6 iulie, 2021. (Disponibil: <https://cutt.ly/7mc1xqh>)

Anatol Eremia – o viață la straja patrimoniului lingvistic național

Anatol EREMIA s-a născut la 3 iulie 1931, în orașul Cahul, într-o familie de intelectuali: tatăl său Ilie Eremia, profesor de școală, mama educatoare într-o instituție de învățământ preșcolar. A absolvit Școala medie nr. 2 din Cahul în 1952. A crescut și educat doi feciori: Anatolie (n. 1955) și Viorel (n. 1989), astăzi ambii ingineri, specialiști în domeniul științelor informatice.

Studiile superioare și de specializare le-a făcut la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie (1952-1957), iar doctorantura la Academia de Științe a Moldovei (1957-1960). A fost angajat în cadrul Institutului de Filologie (anterior Institutul de Limbă și Literatură) în anul 1960, ulterior ocupând posturile de la laborant și colaborator științific inferior până la director adjunct al acestui Institut. Pe parcursul anilor 1975-1985 a participat la elaborarea unor importante lucrări de lingvistică generală și lingvistică română: *Capitole de istoria limbii române*, *Dicționarul ortografic al limbii române*, *Cultivarea limbii* (ediție în serial).

În 1967 a susținut teza de doctor în filologie, iar în 2004 teza de doctor habilitat în filologie. În calitate de cercetător științific, s-a specializat în domeniul lingvisticii române. A publicat peste 450 de lucrări științifice (în probleme de istoria limbii, sociolingvistică, lexicologie, derivatologie, onomastică, terminologie), inclusiv 20 de monografii și broșuri, 10 dicționare, ghiduri normative și documentar-informative. Este profesor cercetător din 2013. La USM a predat cursurile speciale de lingvistică „Derivatologia” și „Toponimia românească”. În anii 1990-1994 a predat cursuri practice de limbă română pentru vorbitorii alolingvi din instituțiile și întreprinderile din Chișinău. A fost conducător științific al mai multor teze de doctorat și recenzent-oponent al unor teze de doctor habilitat.

Anatol Eremia a participat la elaborarea și editarea dicționarelor fundamentale de tip clasic Larousse: *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Chișinău, Editura Cartier, ed. I, 1998, ed. II, 2001 (1696 p.) și *Dicționar enciclopedic. Nume proprii*, Chișinău, Editura Cartier, 2004 (500 p.). Este autorul unor ediții lexicografice și enciclopedice de primă importanță: *Statele lumii. Dicționar*, Chișinău, ed. 1, 2000 (450 p.), ed. 2, 2004 (495 p., în colaborare); *Dicționar de nume geografice*, Chișinău, 2004 (311 p.); *Dicționar de termeni geografici*, Chișinău,

Școala nr. 2. Promoția anului 1952.
Anatol Eremia – în rândul de sus, al doilea din dreapta

Ani de studenție (1954)

Acad. N. Corlăteanu și A. Eremia – profesorul și elevul (1972)

2006 (235 p.); *Dicționar geografic*, Chișinău, 2008 (492 p.); *Județul Cahul. Enciclopedie*, Chișinău, 2016 (430 p.); *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017 (315 p.) ș.a.

Timp de 35 de ani a efectuat cercetări toponimice de teren în aproape toate localitățile din Republica Moldova, precum și în localitățile cu populație românească din regiunile limitrofe din Ucraina (Odessa, Vinnița, Nikolaev, Transcarpatia). În baza materialelor colectate pe teren și din sursele documentare istorice, a fondat la Institut tezaurele onomastice: *Fișierul toponimic general* și *Cartoteca terminologiei etnopedice*. Acestea au servit ca informații și materiale de bază la elaborarea și editarea lucrărilor științifice: *Nume de localități. Studiu de toponimie românească*, Chișinău, 1970 (223 p.); *Contribuții la studiul formării cuvintelor*, Chișinău, 1979 (275 p.); *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001 (232 p.); *Studii de sociolingvistică și onomastică*, Chișinău, 2016 (282 p.); *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova*, Chișinău-Iași, ed. I, 2016, ed. II, 2017 (185 p., în colaborare).

De interes public s-au bucurat monografiile consacrate arealelor istorico-geografice și lingvistice din sudul republicii: *Cahulul în timp și spațiu*, Chișinău, 2007 (312 p.); *Toponimie și istorie. Arealul Căntemir*, Chișinău-Iași, 2016 (226 p.); *Leova: localități, oameni, tradiții*, Chișinău-Iași, 2018 (314 p.). În calitate de coordonator științific și autor a semnat peste 120 de articole introductive și eseuri istorico-ge-

Institutul de Limbă și Literatură (1982)

*Participanții la Conferința Internațională „Standardizarea denumirilor geografice”
(Sub egida ONU, Frankfurt pe Main, 1998)*

Anatol Eremia și Anatol Ciobanu la o aniversare (2011)

ografice și etno-lingvistice despre orașele și satele republicii, publicate în cele 15 volume ale enciclopediei *Localitățile Republicii Moldova* (Chișinău, 1999-2017, vol. 1-15).

Sunt de menționat lucrările cu caracter de popularizare a științei onomastice: *Graiul Pământului. Schițe de toponimie românească*, Chișinău, 1981 (128 p.); *Tainele numelor geografice*, Chișinău, 1986 (100 p.); *Gheografičeskie nazvania rasskazyvaiut*, Chișinău, ed. 1, 1982, ed. 2,

Promoția de filologi universitari 1952. Colegii de grupă (2017)

Lansarea monografiei „Leova: localități, oameni, tradiții” (or. Leova, 2018)

1990 (200 p.); *Moldavskaia onomastika. Obzorni očerki issledovanii*, Chișinău, 1984 (144 p., în colaborare).

Omagiatul nostru a fost unul dintre coordonatorii lucrărilor de reglementare a numelor de localități din Republica Moldova și a denumirilor de străzi din municipiul Chișinău și din alte orașe din republică (Bălți, Cahul, Strășeni ș.a.). În acest scop a editat ghidurile informative și îndreptarele de scriere ortografică în limba română și de transcriere în alte limbi a numelor de localități și a denumirilor de obiective urbane: *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 2001 (128 p.); *Chișinău. Ghidul străzilor*, Chișinău, 2000 (104 p.); *Chișinău. Istorie și actualitate*, Chișinău, 2012 (206 p.).

Conform Convenției de colaborare științifică între Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, a participat în calitate de coordonator și executor la realizarea proiectelor științifice „Tezaurul toponimic românesc”, „Terminologia entopică românească”. În acest scop, împreună cu onomasticienii din Iași și Galați, a efectuat cercetări toponimice de teren în Republica Moldova (raioanele Cahul, Leova, Nisporeni) și în România (județele Iași, Suceava, Galați). În cadrul Institutului de Filologie Română (Chișinău) a coordonat cercetările la realizarea granturilor și proiectelor științifice „Stratigrafia etimologică și structura lexicală a sistemului onomastic românesc”, „Hidronimia Republicii Moldova”, „Tezaurul toponimic al Republicii Moldova”.

Anatol Eremia a participat cu rapoarte și comunicări științifice la peste 30 de congrese, conferințe și simpozioane științifice naționale și

internațională (Chișinău, Moscova, Leningrad, Kiev, Riga, Paris, Geneva, Varșovia, Frankfurt pe Main, București, Iași, Cluj, Timișoara, Târgoviște ș.a.). Este unul dintre propagatorii activi ai științei lingvistice în rândurile populației. În reviste și ziare a susținut rubricile permanente: „Cultivarea limbii”, „Cum vorbim, cum scriem”, „Onomastica și normele limbii”, „Orașele și satele Moldovei”, „Vetrele noastre strămoșești”. Timp de mai mulți ani, la Radioul și Televiziunea Moldovei a susținut ciclurile de emisiuni: „Grai matern”, „În lumea cuvintelor”, „Străzile orașului Chișinău: originea și semnificația denumirilor”.

A activat în cadrul mai multor societăți științifice, consilii, comitete, comisii, colegii de redacție: Consiliul științific al Institutului de Filologie, Consiliul specializat pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în filologie (secretar științific), Societatea Română de Onomastică (cu sediul la București și Cluj-Napoca, vicepreședinte), Comisia de experți ONU în standardizarea denumirilor geografice (New-York), Comisia pentru demarcarea frontierei de stat a Republicii Moldova, Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, Comisia municipală pentru reglementarea denumirilor de străzi din Chișinău, Colegiile de redacție ale revistelor „Studii de onomastică și lexicologie” (Craiova), „Buletin de lingvistică” (Chișinău).

Activitatea prodigioasă a domnului Anatol Eremia a fost apreciată la cel mai înalt nivel, fiindu-i conferit titlul onorific Eminent al Învățămintului Public (1981) și cel de Om Emerit al Republicii Moldova (1996). Totodată, Domnia Sa deține Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir” (2001) și este cavaler al Ordinului „Gloria Muncii” (2015). Este Cetățean de Onoare al comunei Burlacu din raionul Cahul (2018).

Viața cercetătorului Anatol Eremia este una activă, tumultoasă, plină de bucurii. Mereu în vâltoarea evenimentelor, înfruntând greutățile și poverile vremurilor, a stat de strajă întru apărarea patrimoniului lingvistic și cultural național. Acestea sunt trăsăturile de caracter și profesionale, calificările de înaltă prețuire adresate omagiatului de către colegii și de prietenii săi.

Vivat noster professore! Semper tener et sanctus!

Lilia STEGĂRESCU

25 iunie 2021

Ion I. IONESCU

Despre negustorizarea lumii în care trăim

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

1. În ce societate trăim (Dubet&Martuccelli 1998)? Într-una în care „ideea de societate e în declin”, în care „se tulbură viața comunităților”, „crește instabilitatea”, „se schimbă radical ocupațiile”, „se strică mecanismele integrării”, iar omul e „pus zilnic la tot felul de probe” care-l tensionează psihic, îl expune tuturor „experiențelor imposibile” și „luptelor identitare”. „Cade proiectul unei reprezentări de ansamblu a vieții sociale plecând de la noțiuni unitare și centrale [...]. Este mare tensiunea între domeniul economic și sfera socioculturală, [...] piața invadând toate domeniile vieții. Grav este și faptul că încrederea este pusă sub semnul îndoielii (Laufer&Orillard 2000). Învătaşem să ne afirmăm sinele, știind că există condiții obiective și subiective în care putem sau nu putem s-o facem, iar acum nu mai știm dacă ar trebui „să luăm viața în piept”, „să ne retragem”, „să ne strecurăm” prin ea, fiindu-ne tot mai greu să fim noi înșine, să ne fixăm scopuri (Chalvin 1998)... Acum căutăm o anumită coeziune socială minimală în comunitățile locale, (re)construim societatea¹. Grav este că recunoștința față de oamenii de valoare ai comunităților, ai societăților are memorie scurtă sau pare să fi îmbătrânit de tot... Recunoașterea tacită nu este de ajuns,

mai ales când e vorba de recunoașterea și recunoștința datorată unor oameni de valoare, savanților². Recunoașterea nu este doar o virtute, dar și o datorie copleșitoare. Din păcate, înălțimea la care se ridică unii dintre români pare să atragă îndată uitarea lor, nu recunoștința față de ei. Recunoștința, ca și grâul, crește numai într-un sol bun, spunea tata, Dumnezeu să-l ierte... Cei penetrați de logica gestionară se mulțumesc acum să fie apreciați cu un „salariu mărit”, cu o pensie „specială” pentru munca depusă. Dar recunoașterea este și nonmonetară, iar ea ar trebui să vină din partea „breslei savanților”, a mass-media, a „publicului larg”. Sigur că recunoașterea publică ar fi declarația de dragoste pentru valorile neamului în vremuri de dispreț și chiar ură față de ele, dar mai e mult până când „publicul larg” va vrea să știe mai multe despre savanți de la savanți, în loc de telenovele și „tocșouri păcătoase”... Ar trebui ca în „programa” școlară să fie ore de învățare a recunoașterii și recunoștinței ca datorie a copiilor (copiii au și îndatoriri, nu numai drepturi!), ca să nu dorească și ei doar bani, pâine și circ... Dacă economicul este pus înaintea celorlalte componente ale societății, oamenii nu mai dau sens activităților, nu negociază semnificații colective acceptabile ale tuturor schimbărilor făcute „în logica urgenței”. Cu toate acestea, instituțiile și persoanele care au rol major în socializarea și educarea oamenilor nu vin astăzi cu răspunsuri mai clare privind aceste schimbări accelerate” (*Ibidem*: 298). Ar putea fi (re)citite cu folos pagini³ care pot lămurii mai bine în ce măsură „mântuirea” noastră poate veni „din urmă”, de „sus”, de „jos”, din „viitorii posibili”...

2. Ideologia gestionară a inversat astăzi valorile și în societatea românească cu economie de piață. Departe de a mai suscita considerația și încrederea oamenilor cetății, politicul a devenit locul calculelor economice. Dacă oamenii care produc cred că „politica este în serviciul speculanților”, al „intermediarilor”, atunci plătirea impozitelor e trăită ca o povară, iar neplătirea lor ca semn de inteligență și „savoir-faire” (Gaulejac 2005: 2016). „Oamenii politici” sunt tentați să devină „oameni de afaceri”, iar „oamenii de afaceri” țin neapărat să facă politică... „Discursurile” lor sunt legate de bani, în timp ce problemele societății nu sunt legate doar de bani... „Cifrocrății” abordează doar bugete, venituri, cheltuieli, impozite, taxe, profituri etc., nelăsând loc dezbaterilor asupra „finalităților

existenței umane”. Ei traduc totul în cifre și apoi „fac calcule”, ignorând, ironizând tot ce nu-i legat de cifre. „Ideologia gestionară” se bazează pe presupoziii, pe postulate⁴ care fac din om un „homo economicus”, iar din organizații și firme actori colectivi asemănător acestuia – profitul fiind scopul suprem. Dacă singurul criteriu recunoscut este banul, atunci tot ce nu e bănesc nu are sens, societatea devine mașină de produs, iar gestionarea – asociată cu capitalismul – vrea să se instăpânească asupra întregii societăți, uitând că nu e scop în sine, că importantă e ameliorarea societății oamenilor în ansamblul componentelor ei. În „societatea banilor”, omul – determinat să calculeze și recalculeze mereu – uită de trăiri, emoții (încă netraduse în cifre...). Omul nu este însă „robot”, „monstru antropologic”, „mașinărie de îndeplinit sarcini”, chiar dacă producția destinată vânzării pe bani pentru salarii și pensii și „magia robotizării” sunt seducătoare pentru cei aflați (temporar) la putere, deoarece pot atribui responsabilitatea unor „fatalități economice” – presupus obiective –, ei scăpând de „chestiunile morale și culturale”...

3. Montaigne definea progresul ca pe o „cale spre virtute”, F. Bacon spunea că prosperitatea unei nații se bazează pe inovații și creații... Astfel de idei au fost continuate de către alții care au postulat că „memoria socială și culturală” trebuie valorificată economic și politic. Condorcet (Condorcet 1795) „preciza” că progresul este rezultatul bătăliilor câștigate de rațiune contra superstițiilor pe care le răspândesc și întrețin preoții și tiranii. Comte și Spencer au formulat „progresul ca lege” ce depinde de „presiunea competiției” etc. Comparând discursul cu realitatea vieții cotidiene, Nietzsche constata că „europeanul de astăzi este cu mult în urma celui din Renaștere” (Nietzsche 1967), iar adepții ai filosofului german au criticat expresiile „triumfului lumii materiale asupra celei spirituale”... Dacă piața cerne ce-i „profitabil”, atunci munca este subordonată „logicii financiare” (Linhart 2002), experiența muncii își pierde virtuțile socializatoare, educaționale, singurul „proiect” rămânând acela de „a câștiga” azi mai mult ca ieri, mâine mai mult ca azi, mai mult decât ceilalți... Dacă banul devine scop în sine, dacă „reușita” se măsoară în bani – ca și recunoașterea sau/și recunoaștința –, atunci registrul simbolic își pierde substanța și ne trezim într-o cursă nebună a competiției: mereu mai mult, din ce în ce mai repede, performanța sau moartea... Cunoașterea trebuie

să se mobilizeze în serviciul economiei, iar aceasta în serviciul politicianului pentru ca „totul să fie bine gestionat”: bunurile, familia, comunitatea, educația, sănătatea... Omul devine un „mijloc” al logicii gestionare, logicii financiare, logicii acționariatului. Altădată, când „acumulau capital”, oamenii spuneau că o fac și cu un scop nobil, că valorizează munca, onestitatea, caritatea, „binele public”. Bogăția, îmbogățirea și bunăstarea nu ar trebui să se opună. Bogăția ar trebui folosită astfel încât fiecare om să aibă loc în societate, să nu fie exclus sau marginal(izat)...

4. „Am reflectat adesea la ceea ce ar putea fi educația unui copil, spunea M. Yourcenar (Yourcenar 1980). Cred că ar trebui o educație de bază simplă, pe parcursul căreia copilul să învețe că trăiește în univers, pe o planetă căreia trebuie să-i protejeze resursele, să învețe că depinde de aer, de apă, de toate ființele vii și că o mică deranjare a lor riscă să distrugă totul. Ar trebui să învețe că oamenii s-au ucis unii pe alții în războaie care au produs alte războaie, după care, fiecare țară și-a aranjat propria istorie mințind, ca să-și flateze orgoliul. Ar trebui să învețe atâta istorie cât îi trebuie ca să se simtă legat de cei care l-au precedat, să-i poată admira – dacă merită –, nu pentru a-și face din ei idoli. Ar trebui să-i familiarizăm pe copii cu cuvintele și cu lucrurile, cu numele plantelor și animalelor. Educația lui sexuală ar trebui să înceapă prin a privi o naștere, educația sa mentală – văzând bolnavi și morți. Este timpul să vorbim copiilor despre lucruri mai importante decât cele despre care le vorbim acum”. Industriașii, patronii, gestionarii, „oamenii politici” consideră educația un serviciu adus lumii economice și politice. Așa se face că „presiunea asupra sistemului educațional este permanentă, profesorii fiind evaluați după un sistem de puncte calculate în funcție de numărul de articole publicate în reviste clasificate după „anumite criterii”, după numărul de comunicări la colocvii, după numărul studenților... Calitatea nu este ușor măsurabilă, contează productivitatea cantitativă... Cercetătorii abandonează spiritul critic pentru a îndeplini obiective ale producției” (Gaulejac 2005: 149). Cei mici interiorizează „logica gestionară”, socializarea lor respectă „rigorile pieței”, or ceea ce a dat mereu sens educației a fost speranța ameliorării poziției și condiției sociale. „Inflația diplomelor” – legată de exacerbarea competiției pentru locuri, legată de erodarea rapidă a calificărilor sub presiunea schimbărilor urgente – face ca tot mai mulți tineri

să nu-și afle loc de muncă, să amâne intrarea în șomaj cu câțiva ani („făcând studii superioare...”). Riscul de a nu găsi un loc de muncă îi face pe tineri vulnerabili, tratați ca „forță de muncă” exploatabilă, ieftină. Când se diluează sentimentul apartenenței la un grup, la o categorie socială, oamenii au simțământul că rămân singuri și sunt tratați ca „pioni”. „Șomerul se luptă acum să-și găsească un loc de muncă, luptă să nu mai fie șomer, nu pentru ameliorarea condiției șomerilor... Cohorta exclușilor nu formează o clasă socială, ci o mare de indivizi cu traiectorii sociale eterogene, trăind în situații diverse. Șomerii nu împărtășesc sentimentul apartenenței, nu luptă împreună pentru a schimba condițiile existenței. Iar să te bați cu excluderea este foarte greu atunci când lupta e solitară și nu are loc pentru a schimba societatea, ci pentru a-ți afla un loc în ea” (*Ibidem*: 213). Eșecul școlar afectează mai mult pe copiii săraci, șomajul îi amenință mai ales pe ei, iar riscul este mare în cazul celor cu puțini ani de școală. Evaluarea școlilor se face pe baza unor formulare ce conțin termeni precum: capital uman, gestionarea carierei, merit, calitate, parcurs individualizat etc., pentru a se constata, în final, dacă „sistemul educațional” produce „întrebuințabili”, „ocupabili” în producție și servicii... „Managementul calității” în educație, de exemplu, conține termeni și expresii de genul: satisfacerea nevoilor beneficiarilor – reușită – performanță – progres – calitate – excelență – responsabilizare – angajare – implicare – (re)cunoaștere etc., fiecare dintre acești termeni fiind definit prin ceilalți... Specialiștii în publicitate și marketing suprasolicită dorința de a consuma bunuri și servicii, nu lectură, cultură. Ei au grijă să transforme de mici oamenii în „clienți” și să-i „fidelizeze”. Toți ar putea fi clienți după câte dorințe au, dar clienți devin cei cu bani, iar ca să ai bani trebuie să-i câștigi, să ai mai mult... Reușita este măsurabilă în bani și astfel se constată cine e performant și cine nu, de aceea competiția cu toți ceilalți și cu noi înșine este fără sfârșit... „A fi permanent în mișcare, agitat, este un mijloc de a lupta contra sentimentului de gol provocat de nonsens. În fața acestui gol trebuie să te agiți, să faci proiecte, să-ți fixezi obiective, pe cât posibil în etape, fiecare etapă să pară utilă și necesară, cu toate că ansamblul procesului nu duce nicăieri...” (Gaujejac 2005: 140). Dacă te poți „branșa”, „cabla”, dispar granițele între serviciu, familie, timp liber. „Autonomie” înseamnă astăzi să te mobilizezi permanent, să aderi entuziasmat la proiecte (politice, dacă există), să ai încredere, să inspire încredere, să ai „atitudine exemplară”, să fii fidel...

5. Hiperactivitatea are și efecte psihostimulante (stimulare sensorială, gratificații narcisice etc.), dar și alte efecte (imposibilitatea de a te mai destinde, migrene, „angoasa vacanțelor”⁵)... Sunt numeroși cei care spun: „nu mai pot”, „sunt epuizat”, „nu mai am timp de mine” etc., sunt mulți cei care mărturisesc deschis că au devenit anxioși, depresivi, au tulburări de somn, hipertensiune⁶. Stresul duce la depresie și tentative de sinucidere. Sunt „victime ale hărțuirii morale” cei care suferă de pe urma degradării condițiilor de muncă, dar și cei care suferă din cauza inactivității, „lockdown”-ului care afectează sănătatea fizică și mentală, compromite pe termen lung traiectoria vieții socioumane. Oamenii au fost eliberați de presiunea fizică și sunt ținuți sub presiune psihică... În „întreprinderea clasică” a societății moderne, atunci când exigențele erau contradictorii, „angajatul” se plângea „șefului”. La ora actuală, fiecare se descurcă singur, cum poate, trăiește în nesiguranță, se simte vulnerabil, iar dramele individuale nu contează în fața „necesității economice”...

6. În lumea paradoxală în care trăim se cere oamenilor să fie deschiși spre exterior și criticați că nu sunt niciodată de găsit; li se cere să lucreze în echipă, și sunt evaluați individual; se vrea „calitatea totală”, și rezultatele cantitative sunt măsurate în bani; se spune că avansarea se face pe merit, și are salariu mai mare cel „cu vechime”... Astfel de paradoxuri pun oamenii sub tensiune, în contradicție cu ei înșiși și ele se adaugă discursului fără semnificație (discursul în care un termen e definit prin ceilalți dintr-un grup de termeni). „Expertul gestionar” spune acum tuturor ce să facă și ce nu, iar ei nu pot interveni asupra propriei lor situații dacă au votat propunerile „expertului”. Când sensul a tot ceea ce fac e dat de alții, oamenii nu-i văd coerența, nu se mobilizează. Idealul construit cu instrumentele gestiunii poate să nu mobilizeze... Nimeni nu contestă idealul „reorganizării”, „redresării”, „rezilienței” etc. dacă în acest fel se reduc incertitudinile, conflictele, excluderea. În caz contrar, mulți renunță să mai dea sens activității, devin „somnambuli sociali”, acceptă „procedurile”, „ordonanțele” – chiar dacă sunt în contradicție cu convingerile lor personale. Omul izolat, care nu mai simte în ceafă suflul colectivității, comunității (constrângătoare și abilitante), parcă nu mai știe să aprecieze ce înseamnă „viața trăită demn”, „integritatea morală”...

Putem scăpa de paradoxuri, schimbând nivelul la care discutăm despre ele. Nu avem, nu ne facem timp să ne întrebăm dacă este „în natura lucrurilor” complexitatea actuală, sau în mintea oamenilor... Acum nu pricepem lumea în care trăim decât cu modele construite, fără a putea separa fapte, evenimente, de modelele propuse pentru descrierea-explicarea-înțelegerea lor. Dacă contribuția fiecărui om la universul (familiar, comunitar, societal) căruia aparține este apreciată în bani, atunci omul se pierde în calcule: cât pierde, cât câștigă... Calculând tot timpul, el uită „gustul și mirosul” gratuității, solidarității, uită de frumusețea gestului de a da și al celui de a primi, de a se simți bine cu ceilalți, de importanța ameliorării condițiilor vieții pentru toți.

Nu avem răspuns la toate problemele cu care ne confruntăm, dar aceasta nu înseamnă să nu mai luăm decizii pentru a preveni deteriorări și mai grave. Nu trebuie să negăm riscurile evidente, nu trebuie să amânăm, nu trebuie să fim surzi și orbi la indicii, la semne... Precauția este un important principiu de acțiune (Godard 1997).

Note ■

¹ *Cohésion sociale et territoires*, La Documentation Française, Paris, 1997; M. Juffé, *Les Fondements du lien social*, PUF, 1995; F. Farrugia, *La crise du lien social*, Harmattan, 1993; P. Barcellona, *Le retour du lien social*, Ed. Climats, Paris, 1992

² În iunie 2021, s-au împlinit 150 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga („Patriarhul culturii române”, „o minune de om”, cum îl numea A. D. Xenopol, „una dintre personalitățile legendare, plantate pentru eternitate în pământul țării și în istoria inteligenței umane”, „curajosul intelectual al națiunii”, „înțelepciunea și originalitatea geniului român”, după cum aprecia Constantin Rădulescu-Motru, savantul care s-a implicat cu toată forța în viața social-politică și culturală a României), dar pe 5/17 iunie 2021 (și pe 5 și pe 17), la mormântul său de la cimitirul Bellu, n-a venit nimeni să pună o floare, să aprindă o lumânare...

³ Alain Touraine: *Qu'est-ce que la démocratie?*, *Comment sortir du libéralisme?*, *Pourrions-nous vivre ensemble?* *Egaux et différents...*

⁴ Teoria proceselor decizionale, teoria jocurilor, teoria sistemelor, cibernetica asistată de calculator, ideologia utilitaristă, instrumentalistă etc.

⁵ Medicii au identificat: tulburări comportamentale (tabagism, alcoolism, tentative sinucigașe), tulburări diges-

tive (crampe, colite, gastrite, ulcere, hemoragii digestive), tulburări dermatologice (psoriazis, eczeme), tulburări psihice (stări de panică, fobii, insomnii, angoasă), tulburări cardiovasculare (infarct miocardic) etc.

⁶ Competiția brutală, presiunea psihică insidioasă sporesc fenomenele de suferință ce se manifestă ca *burn out*... În această stare ajunge cel care muncește nonstop, din greu, se închide într-un fel de autosclavie (nu doarme cât trebuie, își pierde pofta de mâncare, bea multă cafea). Nici în familie, nici la părinți nu-și poate „reîncărca bateriile”, își ia de lucru cu el. Burn out-ul este o suferință surdă, cu multe fețe. Pentru ce? Pentru un confort mai mare, pentru bani, oamenii se supraîncarcă cu sarcini, devin descurajați, „hăituiți”, fără vlagă, deprimați ... Medicii psihiatri recomandă să înțelegem că trebuie să spunem și nu, să înțelegem și virtuțile eșecului, să lucrăm mult la sporirea încrederii în noi, să acceptăm că nu suntem perfecți, să ne exprimăm pe parcursul unei comunicări autentice, evitând izbucnirile emoționale provocate de tăcere și neînțelegere, să ne facem timp de recuperare activă plăcută...

Repere bibliografice ■

Chalvin 1998 = D. Chalvin, *L' Affirmation de soi*, Paris, ESF, 1998

Condorcet 1795 = Condorcet, *Schița unui tablou al progreselor spiritului uman*, 1795

Dubet&Martuccelli 1998 = Dubet Fr., Martuccelli D., *Dans quelle société vivons-nous?*, Paris, Seuil, 1998

Gaulejac 2005 = V. de Gaulejac, *La société malade de gestion*, Paris, Seui, 2005

Godard 1997 = O. Godard, *Le principe de precaution dans la conduite des affaires humaines*, Paris, INRA, 1997

Iorga 1939 = N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I-II, București, 1939

Juffé 1995 = M. Juffé, *Les Fondements du lien social*, Paris, PUF, 1995

Laufer&Orillard 2000 = R. Laufer, M. Orillard, *La confiance en question*, Paris, Harmattan, 2000

Linhart 2002 = Linhart D. ș.a., *Perte d'emploi, perte de soi*, Paris, Eres, 2002

Neagoe 2007 = S. Neagoe, *Oameni politici români*, București, Ed. Machiavelli, 2007

Nietzsche 1967 = F. W. Nietzsche, *Antechrist*, Paris, Pauvert, 1967

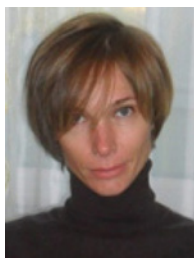
Touraine 1997 = A. Touraine, *Pourrions-nous vivre ensemble?*, Paris, Fayard, 1997

Turlea 2008 = P. Turlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, București, Editura România Pur și Simplu, 2008

Yourcenar 1980 = M. Yourcenar, *Les yeux ouverts*, Paris, Centurion, 1980

Inna NEGRESCU-BABUȘ

Spre o identitate culturală relațională

I.N.-B. – conferențiar cercetător, doctor, Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu”. Lucrări publicate: *Limba română în condițiile diglosiei. Studiu diacronic (monografie)* (2015); *Perspectiva interculturală în predarea limbilor străine* (2017); *Politici de stat privind regimul minorităților în Europa Centrală și de Est* (2018); *Leon Levițchi – personalitate de referință în anglistica românească* (2019).

Societatea contemporană se conturează tot mai mult ca o lume a schimbărilor și a metamorfozelor care, sub influența migrației și a noilor tehnologii, creează noi tipare sociale, redefinind astfel granițele culturale și ideea de identitate. Într-un astfel de context, atât de complex, dialogul intercultural reprezintă o primă posibilitate de realizare a comunicării între diversele culturi, structuri, instituții etc.

Libertatea mult râvnită și ulterior câștigată de cetățenii fostelor state comuniste a condus la apariția unor noi fluxuri demografice, cunoscute sub numele de *transnaționalism* sau *migrație pendulară*. Termenul de *transnaționalism* a fost pus în circulație de Nina Glick Schiller, Linda Basch și Cristina Szanton Blanc în anii 1990, interpretând *migrația transnațională* ca pe un proces prin care imigranții dezvoltă și susțin relații sociale multiple ce unesc societățile lor de origine cu cele de destinație. O caracteristică importantă a transnaționalismului o constituie multitudinea de implicări ale migranților atât în societățile de origine, cât și în cele gazdă. Transmigranții sunt acei migranți ale căror experiențe de viață transcend granițele statelor națiune și care dezvoltă și mențin

relații multiple – familiale, economice, sociale, organizaționale, religioase și politice. Legăturile permanente ce se formează între migranți și comunitatea de origine contribuie la apariția unor spații sociale transnaționale (Portes *et al.* 2005) sau translocale în care se modelează identități noi, exersându-se o varietate de forme vechi și noi de putere sau dominație (Szreter, Woolcock 2004).

Fenomenul *transnaționalismului* a apărut ca urmare a posibilității persoanelor de a călători și munci în statele Uniunii Europene, alegând să mențină legătura cu locurile de baștină fie prin deplasări periodice anuale, fie prin mijloacele de comunicare moderne. Astfel, asistăm la o schimbare a specificului în ceea ce privește mobilitatea demografică, noile mișcări tind să ia forma unor mișcări cu caracter pendular între țările de origine și cele țintă. În aceste condiții, cercetările de sociologie încearcă să mute accentul când vine vorba de o prezentare a *străinului* ca o ființă dezrădăcinată, întrucât fenomenul noii mobilități propune o *cultură a relaționării*, practică în mod curent de imigranți. Astfel, migrațiile au ajuns să fie interpretate nu doar ca mișcare între două comunități distincte, aflate în locuri îndepărtate, ci, datorită noii tehnologii utilizate pe larg de imigranți, s-a reușit menținerea unor relații la distanță.

Aceste noi realități, identificate la nivel social, au deschis calea spre configurarea unei noi direcții de cercetare – *sociolingvistica migrației* (Chambers 2003). O mare parte din cercetările de sociolingvistică a migrației au ca subiect raportul dintre limbă și identitate, în contextul noilor mobilități demografice.

Deși este o structură durabilă, identitatea vine cu o panoplie de sensuri contradictorii. Ea este fluidă, constant renegociată, schimbându-se în decursul istoriei în funcție de contexte și de variația raporturilor interumane. Se vorbește tot mai des despre o criză a identităților ca semn al timpului nostru. Or, globalizarea, alături de toate procesele sale inerente, este tocmai o astfel de schimbare ce influențează toate componentele societății, inclusiv structurile culturale. În noile condițiile ale globalizării, comunicarea interculturală s-a amplificat, iar acest fapt se reflectă asupra identității indivizilor, grupurilor și organizațiilor.

În cele ce urmează ne vom opri doar la câteva modele teoretice în ceea ce privește identitatea, cele care ni se par relevante pentru o mai bună

înțelegere a dialogului intercultural. Studiul identității se regăsește într-o varietate de modele teoretice, iar o primă perspectivă trimite la teoriile care susțin ideea despre o *identitate statică*, prezentă în mod egal la toți membrii unui grup. De aici și omogenitatea grupului, atribuită de identitatea acestuia.

Perspectiva constructivistă are în vedere identitatea edificată contextual. Aceasta poate fi procesuală sau inventată, avându-l în centru pe actorul social.

E de menționat aici cele două interpretări sociologice: cea a lui Manuel Castells și cea propusă de Peter Dahlgren, semnificative în studiul identității. Manuel Castells afirmă că modul în care grupurile sociale definesc propria lor identitate modelează instituțiile societății: „fiecare tip de proces de construire a identității conduce la un rezultat specific în constituirea societății” (Castells 1999: 17). Fenomenul identitar este pe larg dezbătut în volumul doi al importante sale lucrări *The Information Age: Economy, Society and Culture*, care poartă titlul *The Power of Identity*. Sociologul spaniol analizează importanța identităților culturale, religioase și naționale ca sursă de înțelegere pentru oameni, inclusiv implicațiile acestor identități în mișcările sociale. Manuel Castells afirmă că identitatea este procesul construirii unui sens, pornind de la un atribut cultural sau de la un ansamblu coerent de attribute culturale. Același individ sau același actor colectiv poate să aibă mai multe identități. În ce raport se află și cum se comportă relațiile identității cu rolurile sociale? Identitatea nu poate fi confundată cu rolurile sau sistemele de roluri. Identitățile sunt surse de sens pentru actorii sociali, fiind mai puternice decât rolurile. Sociologic, toate identitățile sunt construite. Cercetările asupra identității se referă predominant la realități din lumea occidentală, caracteristice modernității târzii, bazată pe un proiect reflexiv. În acest context decurge procesul neîntrerupt de modelare și remodelare continuă a identității, ca răspuns la forțele sociale pluraliste, la curențele culturale și contextele personale. Identitatea are sensuri multiple, fiindcă astăzi noi ne mișcăm și funcționăm într-o pluralitate de lumi sau realități diferite, scrie Peter Dahlgren (Dahlgren 2007). Identitatea este studiată ca indice al nivelului de democratizare a unei societăți, în care indivizii sunt poziționați în diverse circumstanțe,

ea servește la crearea de seturi diferite de cunoaștere, asumptii, reguli, roluri și moduri de discurs. Pentru indivizi, în condiția lor de cetățeni, identitățile devin elemente cruciale ale vieții democratice.

Cum totuși poate fi creat un dialog care să corespundă unei punți de legătură între reprezentanții diverselor culturi? În ce condiții și pe baza căror resorturi s-ar putea construi o identitate culturală relațională?

Identitatea culturală relațională presupune configurarea unui proiect care să treacă peste neînțelegerile de ordin cultural și identitar. Atunci când s-a pus problema gestionării diferențelor culturale, Dominique Wolton a propus termenul de *coabitare*, definit ca o formula de coexistență a diferențelor culturale și identitare într-un cadru comun. Admiterea unui astfel de demers presupune o deschidere, recunoașterea și acceptare a alterității cu care ne confruntăm în dorința de a construi o relație cu ceilalți. Identitatea culturală relațională nu este atât o afirmare de sine, cât o căutare a posibilității de coabitare, prin intermediul căreia diversele colectivități vor ajunge să accepte anumite reguli comune, cu obiectivul de a depăși diferențele culturale.

Wolton este de părerea că putem învăța cum să gestionăm conflictele care ne separă, iar proiectul coabitării este o alternativă în acest sens, respectând anumite condiții: „experiența concretă a alterității; toleranța față de altul; referința la universal ca un mijloc de a evita segmentarea” (Wolton 2009: 139). Acest proiect ar putea deveni un element esențial în paradigma de gândire a secolului XXI.

Wolton aduce de asemenea în prim-plan distincțiile conceptuale între *identitatea-refugiu* și *identitatea-relațională*, atunci când vine vorba de analiza modificărilor care s-au produs la nivelul paradigmatelor identitare, în trecerea acestora de la modernitate la postmodernitate. *Identitatea-refugiu* este opusă deschiderii spre celălalt; este ca o cetate asediată, ce opune rezistență celor care vor să o cucerească. Nu este de condamnat acest tip de identitate, întrucât în anumite perioade istorice, cea a expansiunii coloniale, ea a fost justificată prin încercarea de rezistență a unor culturi naționale de a se opune invadatorilor. În condițiile de astăzi, în care comunicarea interculturală a atins noi dimensiuni, aceasta pretinde o altă abordare a identității și anume „identitate culturală relațională”.

Referințe bibliografice

Castells 1999 = M. Castells, *Le pouvoir de l'identité (The Power of Identity)*, traduit de l'anglais par Paul Chemla, Paris, Fayard, 1999

Chambers 2003 = J. K. Chambers, *Sociolinguistics of immigration*, Britain, Cheshire, 2003

Dahlgren 2007 = Dahlgren P., *Civic Identity and Net Activism: the Frame of Radical Democracy*. În: Dahlberg L. and Siaperă E., *Radical Democracy and the Internet*, London, Palgrave MacMillan, 2007

Portes *et al.* 2005 = Portes A., Fernandez-Kelly P., Haller W., *Segmented assimilation on the ground: The new second generation in early adulthood*. În: „Ethnic and Racial Studies”, (28), 2005, p. 1000-1040

Schiller *et al.* 1995 = Schiller Glick N., Basch L. and Blanc Szanton C., *From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration*, În: „Anthropological Quarterly”, Vol. 68, No. 1 (Jan., 1995), The George Washington University Institute for Ethnographic Research, p. 48-63

Szreter, Woolcock 2004 = Szreter S., Woolcock M., *Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health*. În: „International Journal of Epidemiology”, 33, 4, 2004, p. 650- 667

Wolton 2009 = Wolton D., *Informateur n'est pas communicateur*, Paris, 2009

Iraida CONDREA

Traseul sinuos al limbii române parcurs de un consătean al marelui Eugeniu Coșeriu, neuitatul profesor Gheorghe Dodiță

I.C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multor volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014), *Sociolingvistica. Suport de curs* (2018). Laureată a Premiului Academiei de Științe a Moldovei în domeniul *limba română*, „Eugeniu Coșeriu”, 2020.

„NU SUNT VREMURILE SUB OM, CI BIETUL OM SUB VREMURI”, scria marele cronicar Miron Costin. Și câtă dreptate avea!

Iar vremurile în care a trăit profesorul Gheorghe Dodiță au fost extrem de complicate, cu schimbări dramatice de situații, cărora oamenii trebuiau să le facă față și să meargă cu insistență înainte. Este generația care s-a confruntat din plin cu marea problemă a românilor basarabeni – problema identitară, aceasta transformându-se până la urmă într-o adevărată *schismă identitară*, ce pare să nu mai aibă sfârșit. Căci anume această generație a trăit în state diferite, cu ideologii și valori diferite, fără a-și părăsi locul de baștină: dl profesor Dodiță s-a născut în Regatul Român, a făcut studii în Uniunea Sovietică și și-a încheiat cariera în Republica Moldova. Și toate aceste state, având unul și același loc pe hartă, și-au pus amprenta asupra vieții și identității celor care s-au născut aici. Există multe experiențe personale din care putem afla în ce mod erau impuse „moldovenismul” și așa-zisa „limbă moldovenească”, cum se promova ca limbă oficială doar limba rusă și ce politici lingvis-

Împreună cu Gh. Dodiță la Mănăstirea Dobrovăț, 1993

tice se adoptau în scopul deznaționalizării și diferențierii tranșante a moldovenilor față de români.

Eugeniu Coșeriu a fost preocupat ca nimeni altul de aceste aspecte, reflectate în numeroase lucrări și activități științifice, deoarece, fiind născut pe meleagurile basarabene, a înțeles să se identifice cu problemele conaționalilor săi. Astfel, în cadrul conferinței „Limba română și varietățile ei locale”, organizată de Academia Română la 31 octombrie 1994, E. Coșeriu afirma: „Eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă aici (...), fiindcă sunt român moldovean și tocmai din actuala Republica Moldova”.

Problema identității lingvistice a constituit tema unui proiect științific desfășurat de Universitatea din Leipzig în 2003, sub conducerea profesorului Klaus Bochmann. În Republica Moldova s-au făcut cercetări cu privire la felul în care se formează identitatea lingvistică și cum sunt achiziționate și utilizate limbile, prin ce experiențe de viață concrete se

formează individualitatea lingvistică. Am realizat atunci un interviu cu dl profesor Gheorghe Dodiță, dar și cu alți intelectuali, care, mai ales în perioada totalitarismului sovietic, au trecut prin diverse situații nefaste, dar au reușit să-și păstreze acea identitate de român moldovean, despre care vorbea profesorul Eugeniu Coșeriu.

Gheorghe Dodiță, profesor de literatura română, conferențiar la Universitatea de Stat din Moldova, avea la momentul realizării interviului, 72 de ani.

Mi-am fixat atunci, în nota de la Protocolul de înregistrare, următoarele observații despre interlocutor: *„Vorbește foarte clar, curgător, fără ticuri verbale (în afară de „vasăzică”), are o pronunție literară, dar mai moale, cu articularea mai „dulce” a moldovenilor, mai puțin dură decât cea „bucureșteană”. A manifestat o anumită precauție față de felul cum va fi folosit acest material. S-a prezentat singur, dar nu ar dori ca numele lui să fie dat publicității, spunând că – „cine mai știe ce se poate întâmpla”. La sfârșit, când dictafonul a fost deconectat, a subliniat: „Eu am spus totul așa cum a fost, n-am inventat nimic, așa a fost realitatea. Cred că n-au să mă aresteze pentru asta”. Se face simțită reminiscența experiențelor trăite, când asemenea subiecte, legate de români și de limba română, erau deosebit de periculoase și, în genere, nu se puteau discuta”.*

Revenind la acea discuție, m-am gândit că mulți dintre cei care l-au avut ca profesor pe acest admirabil OM ar fi interesați să afle unele lucruri mai puțin cunoscute din viața profesorului Gheorghe Dodiță, spuse chiar de Domnia Sa. Împărtășesc cu bucurie, dar și cu mare nostalgie, câteva crâmpeie din acel memorabil dialog.

Domnul Dodiță a declarat că s-a născut în 1931, în satul Mihăileni, județul Bălți, plasa Râșcani (acestea erau denumirile timpului), fiind consăteanul marelui lingvist Eugeniu Coșeriu și al cunoscutului om de cultură, traducător și ziarist, Valentin Mândăcanu. „Am pășit pragul școlii primare în satul natal la șase ani și jumătate, în Mihăileni, unde l-am avut pe un domn Ion Ploaie, care era numit învățătorul satului. Este, de altfel, tatăl scriitoarei noastre de astăzi Raisa Lungu Ploaie, un om foarte stimat și foarte exigent, și cu el, am făcut școala primară până în 1940, terminând în acel an clasa a treia. (Școala primară era de patru ani, apoi cei care doreau puteau face până la șapte clase). Dar

elevul Gheorghe Dodiță nu a apucat să-și încheie studiile în școala primară. Anume în 1940 lucrurile iau altă întorsătură, când, la 28 iunie, ca rezultat al Pactului Molotov-Ribbentrop, Basarabia este ocupată de Uniunea Sovietică.

Autoritățile sovietice impun noi reguli în învățământ: se trece la alfabetul rusesc; școlile devin mixte (până atunci băieții și fetele învățau în clase/școli separate, erau gimnazii, licee de băieți și aparte de fete). Dl Dodiță spune că în 1940 era noutate și oarecum straniu la început, când elevii chiar erau obligați să stea în aceeași bancă, un băiat și o fată. Tot atunci, copiii sunt obligați să mai învețe un an în aceeași clasă, să repete anul precedent, probabil pentru însușirea noului alfabet și a unor noi materii/subiecte. Deci elevul Dodiță repetă clasa a treia în anul de studii 1940-1941.

Însă în anul următor situația din nou se schimbă tranșant: în 1941 începe războiul dintre Uniunea Sovietică și Germania, care înaintează spre Est și, în vara acestui an 1941, în Basarabia revin autoritățile române, care reintroduc regulile de până la 1940. Anul pe care elevii l-au repetat nu se ia în considerație, fiecare elev continuă de unde a rămas în 1940. Deci, spune dl Dodiță, „în anul de învățământ 1941-1942 am făcut clasa a patra, de-acuma din nou în școală românească, după care părinții au mers cu mine să mă ducă la liceu, liceul din Bălți. Eu eram la Liceul comercial, nu pentru că aveam multă idee ce înseamnă a fi un comerciant, dar pentru că taxa era un pic mai mică decât la Liceul teoretic „Ion Creangă” (acolo unde a învățat Eugeniu Coșeriu), care se afla chiar în aceeași clădire, în același local. Alături de noi era Liceul „Domnița Ileana”, unde învățau numai fete. În felul ăsta am făcut doi ani, în limba română, se numeau din nou clasa întâia de liceu și clasa a doua. Asta era în anii de învățământ 1942-43 și 1943-44, când am încheiat clasa a doua de liceu”.

Or, în 1944 iarăși intervine Măria Sa ISTORIA: în august 1944 are loc operația Iași-Chișinău, armatele sovietice ocupă din nou Basarabia și lucrurile iau, iarăși, altă turnură. Sunt lichidate gimnaziile și liceele, se formează școli generale – semiletka și deseatiletka – școala generală de 7 ani și școala medie de 10 ani. Elevul Dodiță își continuă studiile în școala medie din satul Baraboi (pentru că la Mihăileni era doar școala de 4 clase), iar în 1948 susține examenele de absolvire și își ia „atestatul

de maturitate”. Toate orele se țineau în limba română – „moldovenească” – exista și un curs de limba rusă, dar în criza de atunci a sistemului de învățământ nu ajungeau profesori, așa că nu prea avea cine predă limba rusă, căci în satele din județ se vorbea exclusiv limba română.

Având diploma de absolvire a școlii medii, tânărul Gheorghe Dodiță vine la Chișinău în vara anului 1948, pentru a da admiterea la Institutul de Medicină, mai mult la insistența părinților, care visau să-l vadă medic. Pe atunci se dădeau vreo cinci sau șase examene de admitere – la fizică, chimie, biologie ș.a., dar toate se susțineau în limba rusă, deci copiii veniți din satele și școlile moldovenești susțineau examenele în limba rusă, ba chiar și examenele la limba și literatura rusă (scris și oral).

Devenind student la medicină, fostul școlar de la Mihăileni se pomeneste într-un mediu lingvistic deloc agreabil, căci toate disciplinele erau predate în limba rusă, inclusiv o serie de discipline cu caracter ideologic, pe care se punea mare preț, cum ar fi „istoria partidului comunist” ș.a., deci toată comunicarea în cadrul instituției avea loc doar în rusă.

Această „politică lingvistică” discriminatorie, ce promova doar limba rusă și negliza total limba băștinașilor, a influențat parcursul formării profesionale al mai multor tineri, care erau nevoiți să abandoneze studiile sau alte activități, din cauza că nu cunoșteau limba rusă. Profesorul Gheorghe Dodiță mărturiește: „Pe mine și faptul că nu știam limba rusă într-un fel m-a făcut să abandonez medicina, dar poate și faptul că undeva, probabil, nu era chiar în spiritul meu. Între timp, m-am dus la facultatea de litere și nimeresc la o lecție de folclor, la Institutul pedagogic moldovenesc „Ion Creangă”, așa se numea pe atunci. Aveam un consătean acolo și el mai mult m-a îndemnat – hai să vezi cum e la noi. Și când am intrat, la ei totul era altfel: am văzut că e foarte clar ceea ce se spune, este interesant, nu este niciun cuvânt pe care să nu-l pricep și așa mai departe. «Uite aici îi de mine!» Ei, da, profesorii de-acum ziceau că uite noi ținem cursuri în moldovenește. Dar eu nu prea îmi dădeam seama – limbă moldovenească, limbă românească – eu știam limba pe care am învățat-o acasă, pe care am învățat-o în continuare la liceu, deci limba pe care o înțeleg și o vorbesc. Deci, după vreo două luni de ezitări, am trecut definitiv la Institutul „Ion Creangă”, unde am făcut de-acum și limba rusă, și unele obiecte mai târziu le-am făcut în

limba rusă, dar primele, cele de bază, să zicem: folclorul, literatură veche, istoria uniunii, era așa un obiect istoria uniunii, istoria universală, le făceam cu profesori care vorbeau, de fapt, destul de frumos, corect românește, așa spune. Pentru că erau unii, de exemplu doi profesori evrei, Șlain și Roitman, care, după câte știam, făcuseră școala românească, așa cred eu, pentru că noi priveam cu interes felul cum știau să vorbească frumos, corect. Și în felul ăsta, deci, după alți patru ani, am încheiat și facultatea de istorie și filologie, specialitatea, așa cum scrie în diploma mea – limba și literatură moldovenească, cu calificarea de învățător de limbă și literatură moldovenească.

Dar au fost și profesori care nu prea cunoșteau limba română/moldovenească, vorbeau cam pe jumătate. Istoria partidului, pe atunci se făcea cu un profesor care vorbea foarte incorect, ca să nu zic rău, chiar așa vorbea – nici în rusește, nici moldovenește sau românește. Încurca niște fraze care se transformau în anecdote de-acum în limbajul nostru, asta era realitatea, trebuie să înțelegem că erau și greutăți, lipseau cadre.

Cu timpul lucrurile au început să meargă mai spre bine, în sensul că au început să apară la Chișinău din operele clasicilor, prin 1953 au început să se mai editeze primele lucrări ale scriitorilor noștri clasici, care de acum începeau puțin câte puțin să fie considerați și clasici moldoveni. Oricât ar părea de curios, după cum afirmă profesorul Gh. Dodiță, uneori se spunea așa: Ion Creangă, clasicul literaturii românești și clasicul literaturii moldovenești. Pentru noi erau așa, cam, cam neclare lucrurile acestea”.

În 1952, după absolvire, a fost o vreme și laborant la Facultatea de Filologie a Universității de Stat, la Catedra de limbă și literatură moldovenească; în anul 1960 aceasta s-a divizat în două catedre – limba moldovenească și literatură moldovenească. Cursurile se țineau în „limba moldovenească”, cu toate acestea, supremația limbii ruse era peste tot evidentă. Profesorul Gh. Dodiță își amintește: „Cei care au trăit anii aceștia și care-i cunosc și cred că-i și țin minte rămân până astăzi oarecum uimiți de timpurile acelea când la orice adunare, dar aproape totdeauna, se cerea să vorbești în limba rusă, cu explicația: ca să înțeleagă toți... Pentru mine lucru ăsta a trecut destul de greu și nu știu dacă am obținut ceea ce s-ar fi cuvenit, adică să pot să afirm: da, dacă vorbesc în rusește, gândesc în rusește, dacă vorbesc în românește,

gândesc românește. Deci, sigur că anumite dificultăți nu puteau să nu existe. Și la fel când era cazul să mă pregătesc să fac o dare de seamă, de exemplu. Am lucrat o vreme ca prodecan și uneori trebuia să scriu fel de fel de rapoarte, și trebuia să le scriu doar în limba rusă. Și exprimarea noastră, fără îndoială că a fost influențată. Din păcate, cum să zic, dacă vrem să spunem lucrurilor pe nume, nu putem totuși să negăm că, pe de-o parte, exista frica ca nu cumva să vorbești prea ro-mâ-nește, exista. Oamenii în felul ăsta, se intimidau și căutau să vorbească așa, mai... ca pe aici. Dar se înțelege că, mai ales în domeniul terminologiei – am fost, pur și simplu, caliciți. Caliciți, pentru că, sincer vă spun, și astăzi încă în multe lucruri, în multe domenii, nu cunosc liber, așa cum ar trebui, terminologa. Și exprimarea lasă de dorit. Construcția frazei, muzicalitatea limbii, accentul, intonația, care ne deosebește de vorbitorii din România – sunt și acestea un rezultat al bilingvismului forțat”.

O cotitură istorică în viața noastră a fost trecerea/revenirea la grafia latină. Spuneau unii că va fi o catastrofă, că vom deveni o țară de analfabeți. Cum a fost în realitate, ne spune profesorul Gheorghe Dodiță: „Ce s-ar putea aici spune? Sigur că atunci când s-a revenit la grafia latină, am simțit o anumită, ei, cum să zic, așa, o revenire la normal. Fiindcă... mi-am dat seama perfect că grafia asta latină poate exprima absolut toate particularitățile, să spunem, fonetice, și așa mai departe, ale limbii, asta, pe de-o parte, și însăși ideea că uite, suntem un popor care vorbește o limbă de origine latină, dar scrie cu-n alt alfabet, nu era corectă. Și deci, să zic așa, pentru mine personal trecerea asta s-a făcut foarte ușor. Dar altceva vreau să vă mai spun. Dumneavoastră vă amintiți cât de ușor au trecut copiii noștri și studenții? Momentan, putem spune, fără niciun fel de probleme. Deși se spunea că uite, trecerea la grafia latină o să fie, o să aibă niște urmări grave, c-o să se cheltuie mulți bani. Nu este adevărat! S-a făcut foarte ușor și firesc, pentru că copilul care învăța franceza, el de-acuma știa grafia latină. În afară de asta, e ceva firesc să scrii în limba română cu grafie latină”.

De multe ori se pune întrebarea în legătură cu limba rusă – am mai auzit-o, și mie mi s-a pus întrebarea despre rolul limbii ruse în viața intelectualilor, și de aceea am adresat-o și domnului profesor Gh. Dodiță: limba rusă v-a ajutat sau v-a împiedicat în cariera profesională de filolog? Este cam provocatoare, dar apare. S-a dovedit că

lucrurile nu sunt chiar atât de simple, dl Gh. Dodiță reflecta în felul următor: „Da, aici nu știu dacă se poate răspunde cu „da” sau „nu”. Adică, m-a ajutat într-o privință, însușind limba rusă, pentru că-n felul ăsta am avut acces la niște surse, la niște lucrări pe care, eventual, dacă n-aș fi știut această limbă, nu puteam să le citesc. Am fost la marile biblioteci, câteva mari biblioteci din fosta uniune, la Moscova sau la Petersburg, Leningrad cum se mai numea pe atunci. Deci, faptul că am însușit limba rusă a fost și de folos. Dar trebuie să spun că, într-o anumită măsură cunoașterea limbii ruse... în situația creată eu nu cred, nu știu dacă se întâmplă și-n alte părți lucrurile astea, ceea ce s-a întâmplat la noi – că uneori străduința aceasta de a cunoaște limba rusă a fost întrucâtva în detrimentul cunoașterii mai profunde și corecte a limbii noastre naționale”.

O problemă mereu discutată în spațiul basarabean este cea legată de atitudinea rusofonilor față de limba română. Am ținut să aflăm cum explică dl profesor Gh. Dodiță faptul că studenții, vorbitorii ruși învață atât de greu limba română? În opinia distinsului profesor, lucrurile stau astfel: „Eu cred că trebuie să spunem aici răspicat – nu manifestă dorință, în primul rând. Nu cred că e așa cum zic unii: da ce, poate-s incapabili? Nu cred asta, eu cred că-i nedorință, pentru că undeva li se sugerează ideea: dacă ai să știi limba rusă, ceilalți vor fi ori obligați, ori vor face tot posibilul să te înțeleagă și deci, eu așa cred. Și speculațiile astea că nu sunt cărți, că nu sunt manuale, că nu sunt dicționare – doamne, sunt niște lucruri atât de absurde, încât uneori îți vine, de acum nu știu... Eu cred că nu este dorință. Or la noi sunt persoane care s-au născut aici și care au vârsta de 20, 30, 40 și mai mulți ani și până acum, cred că trei sute de cuvinte ca lumea nu le cunosc în română. Deci aici îi vorba de dorință, nu-i vorba de altceva– toate celelalte sunt numai motive”.

A fost interesant să aflăm opinia profesorului și a omului Gheorghe Dodiță, care a parcurs tot traseul sinuos al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru, despre felul cum au evoluat lucrurile din anii 90 încoace – mai bine, mai puțin bine în comparație cu așteptările avute cândva. „În linii mari, apreciază dl Gh. Dodiță, lucrurile au evoluat spre bine, dar nu știu, mie mi se pare că uneori cam trecem prin niște ZIGZAGURI. Ba parcă în primii ani a fost așa un avânt, a fost așa o

susținere și-o recunoaștere că uite vorbim o limbă românească pe care trebuie s-o cultivăm. Și pe de altă parte, uite, constăți așa niște încercări oarecum de a nu vedea, de a nu observa lucrurile astea, de a le lăsa pe planul al doilea”.

Am ales din discuția cu dl profesor Dodiță doar câteva crâmpie reprezentative, din care se poate deduce că unele lucruri au rămas și încă vor rămâne actuale – funcționarea și statutul limbilor, nivelul de cunoaștere a limbii române și nivelul studiilor/cunoștințelor pe care le obțin studenții noștri. Pe când încă dl profesor mai venea pe la Facultate, l-am văzut odată foarte amărât și chiar indignat de schimbările care se produceau în legătură cu trecerea la sistemul Bologna cu 2 cicluri: licență și master. Când a văzut cât de mult s-a redus numărul de ore la literatura veche, pe care a predat-o cu maximă dăruire timp de vreo patru decenii, a zis că nu înțelege dacă în felul acesta se poate face carte. Era întristat și dezamăgit.

Trebuie să recunoaștem că procesul de ajustare și reorganizare a planurilor de studii continuă, a devenit o permanență. Și ar fi minunat să putem afirma, așa cum își dorea domnul profesor Dodiță, că LA FACULTATEA DE LITERE SE FACE CARTE, și carte serioasă. Asta ne-o dorim cu toții.

Liviū BELĂ

„Măi băiete, ce-a spus Eminescu?... Și punctum!

*(Fire de nisip din Clepsidra vieții
lui Pavel Boțu, și nu numai)*

L.B. – publicist, editor și traducător. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie, Secția ziaristică (1970). A colaborat la publicațiile „Moldova Socialistă”, „Tinerimea Moldovei”, „Cultura”, „Literatura și Arta”, „Făclia” și revista pentru copii „Alunelul”. A activat în cadrul Biroului de propagare a literaturii de lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova (anii '80). A fondat, împreună cu un grup de savanți-farmacисти, gazeta „Pro Farmacia”, ulterior „Pro Sănătatea”. Este autorul și coautorul unor cărți de publicistică și proză documentară.

Fragment

De câte ori mă poartă pașii pe strada, dragă inimii mele încă din anii tinereții, Vlaicu Pârcălab din preajma Casei Presei (acolo am slujit cu credință gazetăriei circa o jumătate de veac), de-atâtea ori, mărturisesc, îmi bate inima în piept mai tare și mi se urcă, involuntar, un nod în gât.

Emoțiile mă copleșesc mai ales când trec pe lângă mica și drăguța căscioară cu două nivele (o fi fost, până la război, vila vreunui medic, inginer sau avocat, iar după – prin anii '70, pe când am apucat-o și eu, era Sala de audiență a Președintelui Sovietului Suprem al RSSM; apropo, după declararea Independenței noastre aici și-a instalat sediul Consulatul Ambasadei României în Republica Moldova); altfel spus, când dau de clădirea cu pricina, situată la câțiva pași pe strada 31 August, în fața ochilor îmi apare chipul luminos, blând și cam nostalgic – așa, cel puțin, mi s-a întipărit în memorie, – al celui care a fost Pavel Boțu.

Un bun gazetar, mai târziu poet de talent, propulsat în scriitorie din gazetărie de către înțeleptul și vizionarul Petrea Darienco, Pa-

vel Boțu, deveni mai târziu, deși nu era... de peste Nistru, pentru mai multe sorocuri la rând, președinte, apoi prim-secretar al Uniunii Scriitorilor moldoveni. Și s-a tot aflat în fruntea literaților circa 22 de ani.

... Eram proaspăt angajat în calitate de director adjunct al Biroului de propagare a literaturii Uniunii Scriitorilor. În postura respectivă am fost martorul unor situații și împrejurări care mi-au marcat destinul și

care mi-au oferit prilejul să descopăr un alt Pavel Boțu decât cel „oficial”. La una dintre aceste ocazii mă voi referi în rândurile ce urmează.

Într-o bună zi, cam imediat după prânz, ascultam, împreună cu șeful meu nemijlocit, Aurel Ciocanu (nu poetul, dar filologul), brașoavele lui badea Petru Cărare, neîntrecutul nostru poet satiric. Deodată, în biroul nostru de la etajul 3 al Casei Scriitorilor, ultimul din dreapta, dă buzna... însuși Pavel Boțu. L-am văzut pășind pragul biroului pentru prima dată de la investirea mea în funcție.

– Ia-ți sacoul și hai mai repede că întârziem, se adresă dânsul către mine, fără să-mi mai lămurească de ce trebuie să ne grăbim.

Abia urcat în mașină, am aflat că ne ducem pe strada 28 Iunie (Vlaicu Pârcălab de azi), la Sala de primire (audiență) a Președintelui Sovietului Suprem al RSSM. Iar Președinte la acea vreme era nimeni altul decât Pavel Boțu. Iar eu, din mers, trebuia să preiau, mai bine zis să joc rolul de „pomoșnic Predsedatelea” (ajutor, consilier, cum ar veni). Adevăratul consilier (nu mai țin minte cine era) suferise o entorsă la picior exact în momentul când pornise cu mapele celor înscriși la „priem” (audiență).

Fie vorba între noi, că nu e niciun secret azi, „jalbele” venite în proţap cu mai multă vreme înainte erau din timp „satisfăcute” sau, mai des, „nesatisfăcute” prin osârdia ajutorului lui – o persoană special angajată pentru atare misiune, cu birou în clădirea Guvernului de azi, dar care tocmai îşi luxase piciorul. Când am ajuns la faţa locului, mapa cu documentele respective deja era. Am înţeles solemnitatea evenimentului la care urma să particip după ce curierul guvernamental – un militar cu două stele mari pe epoleţi – m-a rugat să-mi pun semnătura în două catastife diferite, pe care dânsul le aranjă la loc într-o geantă de piele...

Aşadar, iată-mă „calif pentru o oră” în una din ultimele audienţe, pe la miezul anilor '80, a Preşedintelui Sovietului Suprem al Republicii, Pavel Boţu, căruia, de altfel, i se încheia mandatul.

Ca şi toţi cei „cu şapte clase” (iertată fie-mi expresia), iar unii dintre noi şi... cu şapte ani de acasă, generaţia mea (nemaivorbind de cea a părinţilor noştri) îşi dădea prea bine seama în ce societate, deja „pe ducă”, trăiam şi-i simţeam, probabil, cu toate fibrele inimii, apropiatul sfârşit... Ştiam ce gândeau taţii şi mamele noastre, prietenii şi cunoscuţii mai apropiaţi, dar nu aveam de unde şti ce gândeau cei de la putere, inclusiv Pavel Boţu. Căci, într-un fel, tot în barca puterii se afla.

Cu alte cuvinte, anume după acel „priem” de pomină – aşa a fost să se întâmple, – am descoperit din prima sursă nişte lucruri esenţiale pe atunci ale vieţii noastre, dar care erau acoperite cu pâclă deasă pentru cei de jos. Şi, bineînţeles, am aflat ceva mai multe şi mai mult despre Pavel Boţu ca cetăţean şi, dacă vreţi, ca adevărat patriot al neamului.

Aşadar, ora 15.00. Sala de primire (audienţă) a Preşedintelui Sovietului Suprem al RSSM Pavel Boţu (totul era scris, desigur, în limba oficială de pe atunci, rusa; într-un cuvânt, „Priemnaia...”).

Intră primul „jălbaş”, al doilea, al treilea... Conform protocolului (dar şi faptului că eu niciodată n-am avut o asemenea experienţă), Pavel Boţu îmi dirija „primii paşi”, mă sfătuia pe loc ce să fac şi cum să procedez în fiecare caz aparte şi, principalul, ce „înscriş” să las după fiecare întrevvedere în caietul de sarcini, pe care-l aveam la îndemână.

În ziua ceea, prin faţa noastră (şi a mea, bineînţeles, căci eram o „piesă” importantă – notam, ce-mi dicta şeful), a trecut destulă lume. Fireşte,

*Fotografii din arhiva personală a familiei Boțu,
expediate la redacție de către fiica Poetului, Dorina Boțu*

nu-i mai țin minte pe toți, după aproape patru decenii trecute fulger din viața noastră. Două cazuri însă mi s-au întipărit în memorie. Unde mai pui că sunt însoțite de nițel haz și ambele legate de „tânărul” poet de pe atunci – de peste 50 de ani, Gheorghe Blănaru (proaspăt primit în rândurile US). Pare-se, era pe atunci consultant la US. Dânsul, cum se văzu „botezat” membru al Uniunii Scriitorilor, făcea ce făcea și trimitea, aproape lunar, câte un năpăstuit de te miri ce probleme... la „prietenul” său, mai marele scriitorilor moldoveni, dar și Președinte al Sovietului Suprem, Pavel Boțu.

De cum află că cel cu plângerea era din satul Limbenii Vechi, Glodeni – baștina amintitului poet – Pavel Boțu îl întreabă pe dată:

– Blănaru te-a sfătuit să vii la mine?

– ... Blănaru, preciza omuleanul. Numai că el m-a cetărat să-ți spun Dumitale, dacă ne vom lua cumva de vorbă, că eu sunt acela cu tăbultocul de păpușoi.

– Așa, vasăzică... Boțu abia își putu reține zâmbetul...

Vorba e că, cu două-trei veri în urmă, respectivul „jălbaș”, în plină noapte, fu prins de către secretarul de partid din sat, care se afla într-o razie de interceptare a „delapidatorilor de avut obștesc”, cu un tăbultocel plin cu știuleți în lapte.

– Ia treci, bădie, să te văd la față cine ești, făcu secretarul. Poate, te duc cu mașina până acasă? Văd că sacul e cam greu...

Omul, se vede, nu era din cei „pățiți”:

– Dacă-i așa, mă duc să-l aduc și pe celălalt, că-i în lan...

Și dus a fost, lăsând pe unul dintre conducătorii satului cu buzele umflate.

Ei, cum era să treacă neobservat de către un veritabil jurnalist și scriitor ca Pavel Boțu autorul acestei snoave colhoznice. Atâta țin minte că-l mai întrebă, abia stăpânindu-se de râs: „Dumneata nu cumva ești din gospodăria «Serghei Lazo», aceea cu... Serghei, săracul, la zori cu sacul?!”

– Da... Dar Dumneavoastră... de unde știți? interlocutorul, cam speriat, abia legă cuvintele unul de altul.

– De la același Blănaru, limbeanul tău...

Nu știu cum s-a rezolvat atunci problema consăteanului lui Gheorghe Blănaru, dar mi-aduc aminte și de un alt episod din cadrul aceleiași audiențe, la fel legat de „tânărul” poet Gheorghe Blănaru.

Totul decurgea ca la carte – petiționarul intra, își spunea în câteva minute păsul, căci esența doleanței sale era în prealabil cunoscută din cererea depusă, răspundea la unele întrebări pe care i le adresa Președintele și, după un scurt dialog, urma rezoluția, așternută de către mine cu cea mai mare acuratețe în condică. De obicei, cererea însoțită de viza respectivă era retransmisă la organele locale care, cel puțin o studiau, ulterior, cu mai multă atenție. Astfel, urmau și soluționările de rigoare.

Deodată, într-o scurtă pauză – orele de primire se cam scurseseră și trebuia să mai apară, conform listei, doar o singură persoană, un fost președinte de colhoz de prin părțile Edinețului meu, mai exact din satul Trinca (baștina celebrului mecenat Vasile Stroescu, primul Președinte al Parlamentului României întregite), – în anticameră, unde înainte era liniște mormântală, se iscă o rumoare ce se transformă destul de repede într-o gălăgie în toată legea.

– Ia du-te și vezi ce se întâmplă acolo, îmi porunci Președintele.

Îmi fac iute apariția în anticameră și ce văd? Milițianul de serviciu se războia cu o țișcană tânără și frumoasă de mama focului, care intenționa să intre la Președinte (am aflat mai târziu că a fost și dânsa „sfătuită” tot de Blănaru, care i-a și explicat ce să facă și cum să ajungă mai ușor și la țanc la locul „dreptății”). Cică, simpatica nevastă auzise de mai înainte că tovarășul „Presedateli” e om bun și mărinimos, nu ca alții, și o să-i facă dreptate, cum a mai făcut și altora. A aflat în prealabil unde își exercită funcția și, în ziua cu pricina, se înfățișă la Uniunea Scriitorilor. Ce a urmat se poate lesne deduce...

Dânsa era venită în capitală tocmai din Otaci, cale de aproape 250 de km, fiind însoțită de doi copilași, ambii să fi fost de vreo 4 și 5 anișori. După toate, era pe drum... un al treilea. (Am aflat, câteva minute mai târziu, că acasă o mai așteptau încă cinci puradei, dar și „mai măricei”, de la 7 la 17 ani, dânsa împlinind de curând 35 „bătuți pe muchie”). Cu toate tentativele milițianului de gardă de a opri gălăgioasa vizitatoare, până la urmă

dânsa își realiză scopul: cu acordul Președintelui, a fost lăsată să intre în afară de program.

Problema ei: trăiau într-o casă, după spusele sale nu prea arătoasă, cu doar două camere și o bucătărie de vară, împreună cu mama-soacră și două capre pe de-asupra; firește, din punctul ei de vedere și nu numai, se cerea... în preajma sosirii celui de-al optulea prunc – repet, la numai 35 de ani (!) – o cât mai urgentă îmbunătățire a condițiilor de trai.

Între altele, am aflat mai târziu, mi se pare de la corespondentul zonal al cotidianului „Moldova socialistă”, Vasile Trofăilă, că, la intervenția organelor puterii locale, „împinse” din urmă de cele de la Centru, doleanța tinerei mămici cu mulți copii fu soluționată. De fapt, dânsa era o vedetă cunoscută nu numai prin părțile Otacilor sau Movilăului de peste Nistru, ci și la Soroca, Florești sau în satele din Drochia, unde coloniile ȝiganilor erau ceva mai numeroase. Simpaticea țigancă, mai nou – rromă, pe lângă toate, trăgea de minune cărțile... Da ce moldovean care se stimează nu vrea să-și afle viitorul, fie chiar dacă și nu prea crede în vrăjitorie?!

Mai țin minte, precis, că o chema... Bombonica. Întocmai ca pe o țigancă, pe vremuri faimoasă ghicitoare prin părțile edinețene, care în fiecare primăvară, de cum se lua omătul și se zvânta toloaca de la marginea satului (noi îi ziceam bahnă), venea cu șatra și cu iscusii săi confrăți fierari, la baștina copilăriei mele, Terebna. Apropo, eu și cu o altă progenitură de învățători, prieten nedespărțit dar și rudă cu mine – Iura, poetul de peste ani Eugen Cioclea, mai în toată ziua „roboteam” la foalele cu cărbuni încinși; încântați atât de flăcările misterioase ce răbufneau în forja improvizată la fiecare efort al nostru, cât mai ales de sclipitoarea și pitoreasca tananică, ce o încingeau pe mică pe ceas puradeii de seama noastră.

În ceea ce o privește pe Bombonica de la Otaci, cea cu jalba în proțap și șapte puradei în casă, al optulea fiind pe drum, ne-a dat gata pe amândoi, enunțându-și, fără multă exhibiție verbală, scurt, clar și cuprinzător, „argumentul-forte” al plângerii sale: *„Tovarăș Prisidateli, văd că ești om bun, de la Dumnezeu... Ce să-ți spun eu Dumitale, ca să mă înțelegi mai bine, de ce am venit să-ți cer ajutorul? Noi pentru cine muncim cu bărbatu zi și noapte, nu pentru Țară, nu pentru popor!?”*

Ca să vezi, vorba lui Ion Druță, aume așa a zis – „... muncim, zi și noapte, cu bărbatu pentru Țară și pentru popor”.

Pentru prima și, din păcate, pentru ultima dată l-am văzut (eu, personal) pe mucalitul Pavel Boțu să se „exteriorizeze” în felul cum a făcut-o în ziua ceea și să râdă cu atâta poftă.

De ce m-am oprit în aceste rânduri, mai special la Bombonica de la Otaci? Pentru că... precum o acceptasem, la fel, cu mare greu scăpasem de ea: voia cu insistență și neapărat... să-i spună „la ureche” tovarășului Președinte ce-l așteaptă în viitorul apropiat. Domniei Sale, probabil, îi era oarecum incomod de mine și, desigur, nu s-a lăsat înduplecat să i se tragă cărțile... Cine știe ce avea să-i prezică atunci tânăra și frumoasa vrăjitoare de la nordul Moldovei?!

... Edinețeanul de la Trinca ne-a așteptat cuminte – ce, alta, era să facă? – tot timpul cât s-au desfășurat mai întâi ostilitățile din anticameră, apoi și întrevederea „plină de tihnă, pace și înțelegere” dintre Președintele Sovietului Suprem al RSSM, poetul Pavel Boțu, și o casnică obișnuită de etnie rromă, cu neobișnuitul prenume Bombonica. Indiscutabil însă, viitoare mamă-eroină.

De cum a intrat omul de la Trinca, abia reuși să dea binețe, că imediat fu „bombardat” de Boțu: „Măi trincanule... staric, ce mai faci? Că de când nu te-am văzut...”, „...Vreo trei ani să fi trecut”, îi răspunse în aceeași cheie lirică omul venit din Țara de Sus. Se vede că se cunoșteau mai de demult, posibil că din anii tinereții. Ori au învățat împreună la institut, sau, poate, erau consăteni răzlețiți prin lume sau chiar rude; nu aveam de unde cunoaște.

S-au întreținut, preț de vreo 10-15 minute, mai mult în șoaptă, fără a avea, de data aceasta, nevoie de serviciile consilierului. Într-un târziu, gazda, adică Pavel Boțu, îi comunică celui venit că lucrurile se mișcă, lent dar sigur, pe un făgaș promițător și, deci, să fie liniștit că totul se va termina cu bine. Acela dădu mulțumit din cap, dar continua să se uite, am observat aceasta, oarecum întrebător. Boțu însă se adresă mai întâi către mine: „Pentru început, te-ai descurcat bine, bravo! Pe azi – gata, suntem liberi amândoi”.

Dar când am început să mișc, de colo-colo, cele câteva hârțoage de pe masă (chip că făceam ordine înainte de plecare), Președintele unde face: „Măi Belăi, da și tu ești edinețean... Ia uită-te în ochii mei și spune drept: Nu-i așa că-ți place sfeclocimicina?”. Și fără să aștepte răspunsul din partea mea, atâta rosti: „Hai cu noi”. Înainte de asta, i-am „interceptat” spusele adresate ultimului vizitator: „Aici nu-i cazul să stăm. Să mergem în altă parte”.

Puteam eu oare să-i ies atunci din cuvânt, cu atât mai mult c-am înțeles că... nu la tras sapa mă invita.

N-o să mă credeți, dar în mai puțin de-un sfert de ceas ne-am trezit cu toții... la „Jaba” sau, mai târziu, la „Acvarium” (ce-i drept, într-o încăpere aparte, așa-zisa Casă Mare de la „Jaba”, unde poposeau, din când în când, doar „aleșii”); pentru cine nu cunoaște – bistroul de pe strada 31 August 1989 sau, altfel spus, „zabegalovca” de lângă Casa Presei, locul de „pelerinaj” al ziariștilor în zilele de vineri, când robii mass-mediei scrise scăpau de ultimele „șpalturi” de gazetă sau revistă, iar înainte îi așteptau tocmai două zile de „uikend” și mai multe halbe de bere însoțite de-un „sto gram” și de micii tradiționali.

De la o vorbă la alta, foarte repede s-a încins o discuție aprigă între cei doi comeseni. Gaz în foc au turnat și cele câte 50 de grame de așa-zisa „sfeclomicină”, care, de data aceasta, s-a dovedit a fi un rachiou tăruț din cireșe albe. Ați gustat așa ceva vreodată?! O spun cu deosebită mândrie, pentru că rachiul din cireșe albe își are sorgintea chiar în satul meu de baștină, Terebna, fapt confirmat de toată lumea bună de prin părțile Edinețului, și a fost pentru prima dată „fabricat” de domnul Tihon Marchitan, abso-lut din întâmplare vărul drept al mamei mele.

Ca să mai adaog, în context, o informație de ordin bahic, dacă nu vă este cu bănat: o altă licoare respectivă, dar preparată, în loc de adaosul de zahăr, din bomboane „pernuță” cu magiun, o are ca autoare pe domnița Ancuța, șefa bufetului din Pererâta Bricenilor, nepoata ilustrului poet Grigore Vieru (asta e o altă istorie).

Dar să ne întoarcem la ale noastre, că nu despre istoria fabricării alcoolului de casă din fosta RSS Moldovenească veni vorba în rândurile de față...

Între timp, de la o vorbă la alta, s-a mai destupat și un „șip” de coniac KVK (a fost unul dintre cele mai fine și ispititoare divinuri fabricate în Moldova pe timpurile sovietice).

După ce am mai servit câte o dușcă-două și din el, limba edinețeanului meu se cam lăsa dezlegată (nu îndrăzneam să particip în discuție, cu toate că unele raționamente ale pământeanului meu, de-a dreptul superficiale și mai mult false referitor la neam și limbă, vizavi de ce se întâmpla atunci în Uniunea Sovietică, amintesc: era cam prin '85, mă scoteau și pe mine din fire).

Țin minte foarte bine: că Pavel Boțu, cu un zâmbet de-a dreptul împietrit pe față, și nu-mi pot explica de ce – trist de tot (n-ați întâlnit niciodată în viață oameni cu zâmbet larg și, în același timp... aducând a plâns?!), parcă încuviința totul, dând afirmativ din cap; când, dintr-odată, răbufni către amicul său: *„Ajunge să ne mai amăgim unul pe altul, staric, de parcă n-am ști cine ne sunt părinții și bunei, dar și stră-străbunii noștri”...*

Apoi se adresează brusc către mine, cu toate că umila mea persoană nu rosti până atunci niciun cuvânt decât, din când în când, ceva de genul „Noroc, sănătate și la mulți ani!” (am înțeles că mai marele scriitorilor bătea șaua...): *„Ce-a zis Eminescu, măi băiete?! Unde ați văzut voi pe lumea asta înși vorbind din născare aceeași limbă și, de fapt, aceeași și nu alții fiind, să se trezească cu două mame diferite – una moldoveancă, la Chișinău și alta româncă, la Iași sau la București?! Oricum, una ar fi vitregă, nu-i așa?... Eu vă mai întreb odată, ce-a zis Eminescu? – Noi suntem români și... punctum! Ce mai vreți? S-o știți asta, amândoi – voi, cei de la nord, – și de la mine, Pavel Boțu... „ucraineanul” de la sudul Basarabiei. Noi suntem români, bre, și punctum!”. Și dacă nu în veacul acesta, apoi pe la începutul celuiilalt... Colosul (anume așa s-a exprimat, colosul) se va prăbuși și noi ne vom întoarce cu toții la matca noastră. O să vedeți voi! Eu... nu știu dacă voi ajunge...”*

„Și tu, măi vere, Boțu îl străfulgeră de data aceasta, pe amic (o fi fost într-adevăr o rudă de-a sa „edinețeanul”, nu pot ști?), nu mai îmbla cu fofârlica, se întoarce el cu privirea la unul dintre cei mai buni, se pare, și încercați prieteni ai săi. Și mai termină odată cu scriitorii aceștia... ilegaliști, X și Y, care au luptat cu moșierii și jandarmii români, cică, pentru eliberarea Basarabiei... Tu știi cu cine luptau ei pe vremea ceea, când aveau câte 20 sau 25 de ani și le juca sângele prin vene? Nu cu burghezii și moșierii ori jandarmii români, care erau mult mai omenoși ca bolșevicii, da... cu fetele, bădie! Cu fetele de la ceaiurile-dansante... Maaare revoluționari și luptători pentru «eliberare» au mai fost...”

... Pe când activam în cadrul Uniunii Scriitorilor, poetul Titus Știrbu, cunoscut autor pentru copii, era unul dintre colaboratorii-cheie ai Societății „Prietenii Cărții” (ulterior a fost promovat de către Boțu în funcția de secretar al US). Dânsul îmi povesti chiar zilele trecute un caz pe cât de curios, pe atât de semnificativ.

În una din zile, Știrbu se trezește în biroul său de la Uniune cu Pavel Boțu care, la văzul câtorva faimoși veterani ai scrisului moldav – „lup-tători, în ilegalitate, pe timpul regimului burghezo-moșieresc”, atârnați pe perete (nu e numaidecât să le invocăm numele), unde face: „Scoate, stăric, mai repede mutrele astea, spânzurate aici, că nu vă fac și nu ne fac deloc cinste...”

Așa a fost, de cele mai multe ori, Pavel Boțu – direct și frate bun cu adevărul. Câteodată, indiferent de cine i se afla prin preajmă. Probabil, de asta a și avut de suferit, în deosebi, în ultimii ani ai vieții sale, neplăceri urmate de imprevizibilul deznodământ...

Dar să revenim la „popasul” nostru din preajma Casei Presei.

Eu personal rămasei înmărmurit, cu toate că nu puteam să nu fiu de acord – dar absolut de acord – cu toate cele enunțate de șeful meu, cel mai mare, de la Uniunea Scriitorilor. M-a copleșit însă altceva: să aud anume de la Pavel Boțu – fiți de acord, unul din „stâlpii ideologici” moldavi ai partidului din vremea ceea – adevăruri pe care atunci nu le rostea încă fitecine.

N-am să uit nicidecum acea întâlnire, care s-a cam prelungit (când am ieșit, orologiul din viitoarea Piață a Marii Adunări Naționale anunța, de 12 ori, miezul nopții), și cuvintele lui Pavel Boțu, rostite la despărțire: „Așa-i, fraților, că ne-am simțit bine împreună? Păcat că momente de acestea apar în viața noastră cam rar... Dar, poate, de atâta sunt deosebit de plăcute... *Omnia preclara rara*, parcă așa se exprimau strămoșii noștri de pe ciubota Apenină (actuala Italie), se adresă poetul către mine: „Voi ați studiat la Universitate latina? Ai auzit de acest dicton?”

Și, nemaiașteptând răspunsul din partea mea, continuă: „Când mă gândesc că mâine am să revăd iarăși mutrele acre și fariseice ale celor care nu conțin să ne învețe din ce lume venim și cui datorăm huzurul de după 1944, îmi vine să urlu. Te pomenești că și Stati cel de la CC mă va bate la cap cu telefoanele lui...”

Împovărați de gânduri și cu inima tângă, ne-am luat rămas bun pe strada care, ulterior, avea să fie denumită 31 August 1989 – zi simbolică pentru noi și care, ceva mai târziu, avea să aducă Suveranitatea și Independența Republicii Moldova.

Tudor ȚOPA

Proiectele „cosmice” ale inginerului basarabean

T.Ț. – scriitor, „patriarhul publicisticii basarabene”.

Născut la 13 octombrie 1932, a absolvit școala medie din Telenеști și Facultatea de Litere la Universitatea de Stat din Moldova. A activat în calitate de șef de secție la ziarul „Tinerimea Moldovei”, redactor-șef la revista „Tribuna” și redactor-șef la cotidianul „Moldova Socialistă” – „Moldova Suverană”. A pus în valoare 88 de cărți de proză documentară. Deputat în Primul Parlament, semnatar al Declarației de Independență a Republicii Moldova. Om Emerit și cavaler al „Ordinului Republicii”. Pentru editarea serialului enciclopedic în 15 volume *Localitățile Republicii Moldova*, Academia de Științe a Moldovei i-a conferit medalia „Dimitrie Cantemir”.

(Fragment)

... Ajuns la vârsta cărunteții, inginerul basarabean hotărî să-și perfecteze pașaport românesc. Se prezintă la consulatul respectiv cu un vraf de documente, inclusiv certificatul eliberat de sovietul sătesc Grinăuți-Moldova, precum că „la întoarcerea părinților din emigrație, în 1946, copilul avea un anișor”.

– Dar unde-i metrica? întrebă doamna de la ghișeu. Trebuie s-o prezentați în original.

Și inginerul chișinăuian se deplasă la Râmnicu Vâlcea de pe Olt, unde în anii de foc ai războiului îi erau părinții. Printre registrele de arhivă îl descoperi și pe acel care consemna ziua venirii sale pe lume – 30 iunie 1945. Arhivarul rămase nedumerit:

– La Grinăuți în documente sunteți Caliniuc Ivan Ivanovici, născut la 29 iunie 1945. În registrele noastre Caliniuc Ioan Ioan. Parcă ar fi vorba de persoane diferite. Cum rămâne?!

– Eliberați-mi, vă rog, documentul anume așa, cum e fixat în registrul stării civile. Vreau să revin la numele meu adevărat, spuse hotărât vizitatorul din Chișinău.

În același registru, al nou-născuților pentru anul 1945, era doar o singură rubrică necom-

pletată – „document eliberat la nașterea copilului”. După 60 de ani, spre admirația funcționarilor locali, însuși posesorul actului a înscris în golul din registru. Cine și-ar fi imaginat atunci că, peste ani, acesta va deveni un vultur legat de zborurile cosmice?!

În primăvara lui 1946, când foametea începu să facă ravagii prin satele basarabene, tinerii soți Ioan și Lidia Caliniuc și copilul lor au mers la rudele din Grinăuți. Bunicul Efim, venit în ajun pe jos tocmai de la Iași, și bunicuța Maria i-au întâmpinat cu lacrimi de bucurie, întrucât pentru alți basarabeni „repatrierea” era în ghețăria siberiană. Dânșii au scăpat ca prin urechile acului. Nu însă și bunicul Efim, care era pe „listele negre” ale regimului stalinist, suspectat că „făcuse slujbă la CFR (căile ferate române)”. Presimțind pericolul, el își pierdu urmele „benevol” la o mare întreprindere industrială din Celeabinsk.

În iulie 1949, când comisarii roșii au venit la Grinăuți să-l deporteze, soția explică amărâtă:

– Nu știu unde-i Efim, cică lucrează în Siberia...

– În Siberia?! se miră unul dintre securiștii înarmați. Păi, încă nu l-am ridicat...

Bătrânul mecanic a revenit în sat după moartea lui Stalin, prin anul 1955, și a trecut în lumea celor drepti 20 de ani mai târziu.

Nepoții Ioan și Valentin Caliniuc, rămași în grija bunicilor din Grinăuți, purtau hăinuțe curate, aduceau de la școală note bune. Iar părinții, soții Ioan și Lidia Caliniuc, își făceau studiile: ea – la Institutul Învățătoresc din Soroca, el – la Institutul Pedagogic din Bălți. Apoi, ambii, au fost repartizați la școala din centrul raional Ocnița, unde li s-a oferit și teren pentru construcția casei.

– La Grinăuți, își deapănă amintirile Ioan, am absolvit cinci clase cu note excelente. Învățasem în limba maternă. La Ocnița am fost transferat în școala rusă (alta nu era). Deși la început îmi era foarte greu, peste un an fotografia mea își găsi loc pe Tabla de onoare.

Fiind o minte ageră și curioasă, Ionel îndrăgi cabinetul de fizică din școala feroviară. În curând, el construi o stație de radio, luată imediat la evidență de către securiștii locali, cu ajutorul căreia sânguinciosul elev începu să călătorească pe undele eterului peste mări și țări.

Academicianul Ioan Caliniuc

În 1963 Ioan Caliniuc absolvi 11 clase și plecă la Moscova să susțină examenele de admitere la un prestigios institut, nou-creat, cu profil de automatică și telemecanică. Dar aici s-a pomenit angajat într-un concurs cu peste 20 de abiturienți pe un loc. După primul examen, susținut pe nota „3”, tânărul a fost nevoit să lucreze hamal la calea ferată, ca să-și facă bani de drum la întoarcere acasă. Din suma agonisită și-a procurat, pe lângă bilet, o valiză de cărți din domeniul său preferat – fizica și... sosi la Chișinău. Și fiindcă facultății de fizică și matematică de la Universitatea de Stat i se oferise pe atunci suplimentar câteva locuri – norocul lui! –, susținu cu brio toate examenele de admitere. Își dorea să ajungă cât mai repede în laboratoarele universitare, dar... întreg contingentul de studenți de la anul întâi a fost trimis la muncă pe podgoriile Cazangicului, un sat din Bugeac.

Deși Universitatea de Stat avea pe atunci catedră militară, la anul doi Ioan primi de la comisariatul militar ordin de înrolare. Unul dintre ofițeri se apropie de Ioan și începu să-l descoase: unde a făcut carte până la universitate, ce profesie militară ar prefera. Aflând că tânărul are cunoștințe în domeniul radiotehnicii, l-a repartizat într-o unitate secretă de elită din Leningrad.

Timp de trei ani militarul din Moldova a urmat o adevărată „academie” în ceea ce privește asistența și reparația radiotehnicii sofisticate, a cărei misiune era interceptarea și localizarea bombardierelor NATO cu arme nucleare la bord, care, pe timpul „războiului rece”, se aflau permanent în aer.

Revenit la Chișinău, Ioan reluă studiile. Într-o zi, în drum spre cămin, văzu cum câțiva huligani începură s-o brutalizeze pe o colegă de grupă. Flăcăul nu stătu mult pe gânduri și, din câteva mișcări, îi culcă pe răufăcători la pământ. Dar în apropiere de cămin se pomeni înconjurat de o ceată numeroasă de bandiți, toți cu cuțite gata de atac. Unul îl lovi la ceafă cu o bară de metal. Tânărul își pierdu cunoștința, iar derbedeii, zărind în apropiere un echipaj de milițieni, au spălat putina. Ioan însă, după o vreme îndelungată de spitalizare, fu nevoit să-și ia concediu academic.

Peste un an și-a reluat studiile la proaspăt înființată Politehnică și a fost angajat la unul dintre laboratoarele Institutului de Fizică Aplicată al AȘM, condus de academicianul Dumitru Ghițu. În 1970 se căsătorii

Fizicianul Ioan Caliniuc și cosmonauții Leonid Popov și Dumitru Prunariu

cu Maria Răileanu, originară din satul podgorean Bardar, absolventă a Facultății de Filologie a USM. În 1974, când Ioan a obținut diploma de inginer, avea deja renume inovator la AȘM. Colaborase fructuos și cu academicianul Sergiu Rădăuțanu în importante cercetări cu parafa „secret”, finanțate de Moscova.

În memoriile sale, Ioan Caliniuc menționează: „Institutul de Fizică Aplicată și subdiviziunea lui – Biroul Specializat de Construcții în Electronica Corpului Solid, transformat ulterior în Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii «D. Ghițu», unde activez și până astăzi, este unicul meu loc de muncă în toți cei peste patruzeci de ani de activitate.

Am colaborat mai multă vreme cu marele fizician, inventator al Laserului, Laureat al Premiului Nobel Alexandr Mihailovici Prohorov, cu care, alături de alți cercetători, am avut fericita ocazie să publicăm și lucrări comune. Tot în acea perioadă a început și colaborarea extrem de interesantă cu instituțiile din Moscova și Leningrad, care constituiau baza de cercetare și proiectare pentru cosmonautica sovietică. Mai apoi, profitând de o anumită experiență în proiectarea aparatajului pentru biologie și medicină, le-am propus specialiștilor de la instituțiile respective elaborarea unei metodici și a aparatajului pentru efectuarea diagnosticării rapide a stării psihofiziologice a cosmonautului înainte de start. Tema a fost acceptată și ulterior finanțată cu prioritate.

În câțiva ani, datorită acestor lucrări, instituția noastră a fost dotată cu cel mai modern utilaj de proiectare, aparate de măsură și control. Între anii 1988 și 1990, împreună cu savanții de la Institutul de medicină nr. 2 din Moscova, a fost elaborată o metodă originală pentru diagnosticarea expresă a stării psihofiziologice a cosmonautului și a fost construit aparatajul respectiv.

În acei ani am făcut cunoștință cu mulți oameni erudiți din domeniul cosmonauticii – savanți, ingineri, cosmonauți.

În 1991 a fost înființată Academia de Cosmonautică «K.E. Țiolkovskii» cu sediul în or. Koroliov, unde se află principalele instituții din domeniu, precum și Centrul de Dirijare a Zborurilor Cosmice.

Prin anii 1993-1994, împreună cu regretatul director al instituției Tudor Donica, am reluat colaborarea cu întreprinderi similare din Federația

Rusă, inclusiv Academia de Cosmonautică «K.E. Țiolkovskii». Tot în acea perioadă, după căderea «cortinei de fier», am început să colaborem cu mai multe instituții științifice din România: Agenția Spațială Română (ROSA), Universitatea din Oradea, Universitatea din Iași, cu diferite instituții ale Academiei Române.

În 1998 am fost ales membru al Academiei de Cosmonautică «K.E. Țiolkovskii», condusă pe atunci de renumitul savant Utkin Vladimir Feodorovici, constructorul principal al rachetelor SS19 și SS20, care în occident erau numite «Satana» și care atunci erau considerate cele mai performante.

Localitatea Koroliov de lângă Moscova, o bijuterie arhitecturală contemporană, găzduia un eveniment cu adevărat astral. Sala de festivități de la «Rossaviakosmos» devenise neîncăpătoare. Aici se adunase elita făuritorilor tehnicii cosmice, navigatori ai spațiului interplanetar. Printre faimoasele persoane din Federația Rusă se aflau și oaspeți cu reputație legendară de peste hotare. Renumitul savant Vladimir Senkevici, Președintele Academiei de Cosmonautică «K.E. Țiolkovskii», făcu bilanțul unui an de muncă rodnică, accentuând în încheierea discursului său:

– Iar acum, onorată asistență, țin să Vă prezint un cercetător ingenios din republica Moldova, membru al Prezidiului Academiei de Cosmonautică, Inovator Emerit, prin contribuția căruia am fondat două centre de cercetări – la Chișinău și la Universitatea română din Oradea. E vorba de colegul nostru din Republica Moldova Ioan Caliniuc”.

Academicianul aruncă privirea în primele rânduri ale sălii, unde se aflau, de obicei, oaspeții, și îl rugă pe concetățeanul nostru să se ridice în picioare, ca să-l vadă toată lumea. Inginerul inovator, un bărbat înalt, bine făcut se întoarce cu fața spre publicul prezent și, pentru o clipă, rămase copleșit – majoritatea celor din sală – vreo 450 de persoane, purtau la piept stelute, chiar câte 2-3, de Erou al URSS și Erou al Muncii Socialiste sau medalii de Laureați ale celor mai prestigioase premii și distincții de stat. În aplauze asistenței, Ioan Caliniuc, se închină respectuos și se așează modest în fotoliu.

În timpul pauzei cosmonautul român Dumitru Prunariu, avansat la Moscova în rang de ambasador, se apropie de consăngeanul său basarabean și îl cuprinse ca pe un frate:

12 aprilie 2012, Chișinău. Ioan Caliniuc
și eroii astrali Dumitru Prunariu și Vladimir Dejurov

– Îmi face o mare și deosebită plăcere să te întâlnesc aici!

Ioan Caliniuc s-a revăzut cu Dumitru Prunariu, în septembrie 2011, când acesta a participat la un simpozion internațional în problemele microelectronicii, organizat de Universitatea Tehnică a Moldovei.

Plină de emoții și amintiri a fost reîntâlnirea celor doi români și în primăvara anului viitor, când la 12 aprilie 2012, Senatul Universității Tehnice a Moldovei le-a conferit titlul de Doctor Honoris Causa cosmonauților *Vladimir Dejurov* (Rusia), *Dumitru Prunariu* (România) și *Frak Lee Culbertson* (SUA). Împreună au vizitat apoi Centrul Național de Tehnologii Spațiale a UTM, unde era expus proiectul viitorului satelit „Republica Moldova”, prevăzut a fi lansat în cosmos cu o rachetă franceză.

Încă un detaliu revelator, ce ilustrează prestigiul deosebit al pământeanului nostru. Președintele Academiei de Cosmonautică a Federației Ruse V.P. Senkevici, după o vizită efectuată la Oradea, i-a oferit inovatorului basarabean cel mai recent volum al său – *Kosmonavtika: sistemnîi analiz, informația, prognozi*, cu următorul autograf: „Scumpului meu prieten și coleg pe drumurile pământești și cele cosmice – lui Ivan Ivanovici Caliniuc, cu cele mai frumoase și mai alese sentimente, de la autor”.

Alexandru TĂNASE

Terminologie bancară mai veche și mai nouă

A.M.T. – absolvent al ASE, București, Facultatea de Contabilitate, 1974, și al Facultății de Relații Economice Internaționale, 1980. Doctor în economie din 1997. Consultant independent și fost Associate Director, Senior Banker la Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Londra; consilier la Fondul Monetar Internațional (FMI), Washington DC; economist în Ministerul Finanțelor, România.

Terminologia bancară în limba română a evoluat în mod fundamental în ultimele trei decenii de tranziție către o economie de piață. Acest lucru este firesc dacă se are în vedere deschiderea către exterior, care a fost unul dintre dezideratele majore ale celor care au ieșit în stradă în cadrul evenimentelor dramatice din decembrie 1989. Mai mult, progresul tehnic înregistrat pe plan național și mai ales internațional a adus inevitabil în practica bancară românească o terminologie complet nouă, care merită a fi scrutinizată. Unii dintre termenii noi au fost traduși în limba română și sunt utilizați ca atare, dar mulți dintre termenii inventați în ultimele decenii sunt preluați în limba română. Acesta este cazul cuvintelor gen *e-mail*, *internet*, *on-line* etc., pentru care au existat încercări de utilizare în varianta tradusă, dar variantele care provin de obicei din limba engleză au prevalat în viața de zi cu zi.

În acest context, este surprinzător că unele dispute de terminologie care au existat în limba română încă din secolul trecut continuă să stârnească unele controverse până în zile noastre. Acesta este și cazul unei vechi polemici și anume care este denumirea corectă a banilor metalici: *monedă* sau *monetă*. În lite-

ratura de specialitate s-a scris mult pe această temă în ultimul secol. O scurtă incursiune în aceasta dezbatere merită să fie întreprinsă.

Monedă vs. Monetă – o dilemă care persistă

Să începem cu termenul *monedă*. Într-o încercare de definire tehnică, *moneda* are sensul de bani în forma metalică (foarte rar de hârtie, pentru care există termenul de bancnotă), care a avut sau are un curs legal pe un anumit teritoriu. Într-o accepțiune mai largă, cuvântul *monedă* este folosit cu sensul de bani emiși de banca centrală a unui stat (în cazul României în prezent, Banca Națională a României (BNR)). De la acest termen, care se bucură de accepțiunea cvasi-generală a populației, au derivat cuvintele *monetar/monetară*, folosite în expresii de genul „sistemul monetar” sau „politica monetară”. Termenul ca atare se folosește în diferite expresii utilizate în mod curent de populație cum ar fi: *a plăti cu aceeași monedă* (a acționa în mod similar unui comportament anterior celui căruia i se plătește o anumită poliță). *Monedele* au și sensul de mărunțiș, în vorbirea populară.

Pe de altă parte, cuvântul *monedă* este folosit de cele mai multe ori într-o accepțiune inter-schimbabilă cu *monetă*. Există un consens că *moneta* provine de la numele unei zeițe romane, Moneta Junona, pentru care în Roma Antică se construise un templu anume. Din acest templu, zeița împărțea semne populației romane și tot în acest templu a început să se bată moneda timp de mai bine de patru secole. Legătura cu numele zeiței romane nu este disputată, dar cea mai mare parte a lucrătorilor bancari și din mediul academic, precum și din cel al publicațiilor de specialitate, folosesc cuvântul *moneda*. Cartea academicianului Costin C. Kirițescu publicată în 1982 cu numele *Moneda – mică enciclopedie* ar fi trebuit să servească ca un ghid indubitabil în soluționarea acestei dileme. Mai mult, utilizarea cuvântului *monetă* conferă utilizatorului o anumită prețiozitate care, în cele mai multe cazuri, are soarta unei abordări peiorative. Lucrurile ar fi putut fi tranșate de multă vreme în favoarea utilizării cuvântului *monedă* dacă personaje cu greutate profesională din lumea bancară (gen guvernatori de bănci centrale, profesori universitari etc.) nu ar fi insistat asupra utilizării cuvântului *monetă*. În realitate, marea majoritate a populației folosește în prezent noțiunea

de *monedă* și îi tratează pe cei care persistă în utilizarea celui de-al doilea termen (*moneta*) ca fiind un club exclusivist. Pe de altă parte, în activitatea practică s-a mers chiar mai departe și au fost prezentați și termeni derivați de la *monetă*, cum ar fi cuvântul *monetărie*. Acesta este unanim acceptat în locul unei derivații cu iz ilar cum ar fi *monedărie*, dar tot în practică se spune *a bate monedă*, și nu *a bate monetă*. Probabil că utilizarea concomitentă a cuvintelor derivate din cele două cuvinte (*monedă* vs. *monetă*) este una dintre cauzele pentru care controversa durează de mai bine de un secol. În ceea ce ne privește, am utilizat și cel mai probabil vom continua să utilizăm cuvântul *monedă*, în consens cu publicul general pentru care *moneta* sună ca un import forțat în limba româna sau ca un eufemism gratuit.

Terminologie nouă la vremuri noi

Clarificarea acestei dispute ni s-a părut importantă, dar mai important ar fi de semnalat că în practica bancară românească au apărut tendințe lingvistice noi în perioada de tranziție, care, din păcate, nu au fost întotdeauna foarte vizibile. Așa, după cum am mai semnalat, mass-media a început să folosească un limbaj economic și bancar nou. Acest lucru este pe deplin justificat dacă se are în vedere închistarea, pe multiple planuri și timp de mai multe decenii, a societății românești înainte de 1989. În prezent sunt des utilizate noțiunile de *bancă comercială*, *bancă privată*, *împrumut extern*, *program financiar*, *privatizare*, *convertibilitate*, *leu vechi/leu nou*, *re-denominarea monedei*, *inflație*, *putere de cumpărare*, *on-line*, *digitalizare*, *cripto-monedă*, *bursa de valori*, *speculație financiară*, *reziliență* și mulți alți asemenea termeni. Nu există niciun dubiu că unii dintre aceștia existau în limba română, dar erau apanajul unui cerc restrâns de specialiști. Tranziția țării către o economie de piață a schimbat fundamental jargonul financiar, iar legăturile cu organismele financiare internaționale (țara este membră a Fondului Monetar Internațional și a Grupului Băncii Mondiale din decembrie 1972) au ajutat în această privință.

Un alt domeniu în care au avut loc schimbări majore a fost cel al relațiilor bancare externe. Sinteza acestor relații este de obicei exprimată de ceea ce astăzi denumim balanța de plăți a unei țări. Dar în ultimul

secol, conceptul și terminologia balanței de plăți s-au schimbat fundamental. Acest lucru este fidel reflectat de o sinteză a balanțelor de plăți pentru anii 1922-1925 prezentată în Fig. 1. Pentru analiștii moderni, familiarizați cu structura balanței de plăți din prezent, se remarcă în primul rând schimbarea de terminologie, care era complet diferită în acei ani. Toate intrările în valută erau prezentate ca fiind „în favoarea României”, în timp ce plățile pentru importuri și serviciile folosite erau prezentate ca fiind „împotriva României”. Aceste noțiuni oarecum ciudate au fost, bineînțeles, înlocuite cu termeni mult mai ușor de înțeles, și anume bine cunoscuții *credit* și, respectiv, *debit*. La vremea aceea, *contul curent* era denumit *balanța economică*, noțiune care nu se mai folosește de multă vreme. Urma, cum era și firesc, prezentarea intrărilor și ieșirilor de la contul de Capital, parte a balanței care este utilizată și în prezent. Schimbări fundamentale au avut loc și mai recent. În ultima parte a perioadei socialiste, balanța de plăți în România se numea *balanța de încasări și plăți în valută*. Și această denumire a fost abandonată în favoarea *balanței de plăți externe*. În prezent, România utilizează metodologia FMI conform căreia acest instrument bancar se numește simplu *balanța de plăți*.

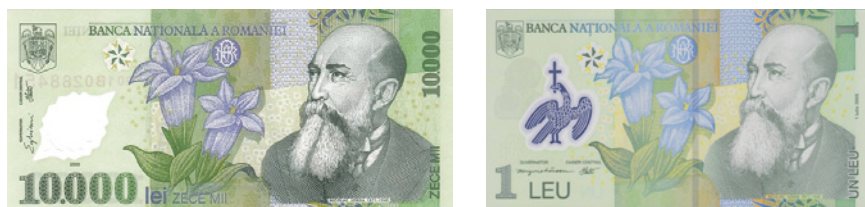
ROUMANIA'S BALANCE OF PAYMENTS									
IN ROUMANIA'S FAVOR					AGAINST ROUMANIA				
	1922	1923	1924	1925		1922	1923	1924	1925
	(EXPRESSED IN MILLIONS OF LEI)					(EXPRESSED IN MILLIONS OF LEI)			
A. FOREIGN COMMERCE					A¹ FOREIGN COMMERCE				
1). Merchandise Exported.....	14,027	24,594	27,823	29,000	1). Merchandise Imported.....	12,325	19,516	26,192	30,990
Trade Balance A—A ¹	+ 1,702	+ 5,078	+ 1,631	— 1,990					
B. SERVICES RENDERED					B¹ SERVICES RECEIVED				
2). Foreign Travelers in Roumania.....	400	500	600	650	2). Roumanian Travelers in foreign countries.....	400	450	400	450
3). Transports of our Merchant Marine.....	180	250	350	350	3). Our Legations in foreign countries.....	100	150	200	250
4). Transit.....	80	100	150	150	4). Premiums of the Reinsurance and transportation societies.....	100	100	100	100
5). Foreign Legations in Roumania.....	200	250	300	350					
6). Retributions, professionals, etc.....	100	100	100	150					
Total Services.....	960	1,200	1,500	1,650	Total Services.....	600	700	700	800
BALANCE OF SERVICES B—B ¹					BALANCE OF SERVICES B—B ¹				
	+ 360	+ 500	+ 800	+ 850		+ 360	+ 500	+ 800	+ 850
ECONOMIC BALANCE (A + B) — (A ¹ + B ¹).....					ECONOMIC BALANCE (A + B) — (A ¹ + B ¹).....				
	+ 2,062	+ 5,578	+ 2,431	— 150		+ 2,062	+ 5,578	+ 2,431	— 150
C. CAPITAL IMPORTED					C¹. CAPITAL EXPORTED				
7). New investments of foreign capital.....	3,000	2,000	2,000	1,500	5). Dividend on foreign capital invested.....	2,500	3,200	3,500	3,800
8). New credits of foreign capital.....	1,000	1,000	4,000	3,000	6). Interest on foreign accounts.....	500	950	1,250	1,750
9). Economies transmitted by emigrants.....	900	800	700	600	7). Interest and annuities on Public debt.....	800	1,750	2,380	3,210
10). Dividends from Roumanian capital in foreign countries..	100	100	150	150	8). Int. and annuities on Private debt.....	200	330	800	2,000
					9). Foreign savings shipped home.....	180	200	170	150
					10). Withdrawals of capital.....				
Total Capital Imported.....	5,000	3,900	6,850	5,250	Total Capital Exported.....	4,180	6,430	8,100	10,910
BALANCE OF CAPITAL MOVEMENTS C—C¹.....					BALANCE OF CAPITAL MOVEMENTS C—C¹.....				
	+ 820	— 2,530	— 1,250	— 5,660		+ 820	— 2,530	— 1,250	— 5,660
BALANCE OF PAYMENTS (A + B + C) — (A ¹ + B ¹ + C ¹).....					BALANCE OF PAYMENTS (A + B + C) — (A ¹ + B ¹ + C ¹).....				
	+ 2,882	+ 3,048	+ 1,181	— 5,810		+ 2,882	+ 3,048	+ 1,181	— 5,810

Sursa: R. Imrescu, Banca Chrissoveloni în *Friends of Romania*, 1926

Fig. 1: România – balanța de plăți acum 100 de ani, Lei mil.

Cursul leului și noul termen al re-denominării

Deprecierea constantă a cursului leului românesc din prima jumătate a celor trei decenii de tranziție a condus la o operațiune monetară clasică, dar pentru care s-a căutat o denumire inedită. Este vorba de re-denominarea vechiului leu (ROL în terminologia bancară internațională) cu leul nou (RON) sau „leul greu”, cum a încercat BNR să acrediteze ideea. Operațiunea de preschimbare a monedei mai avusese loc în vremurile mai recente, în 1947 și, respectiv, în 1952, când au avut loc vestitele reforme monetare/stabilizări, operațiuni bancare normale în condiții de inflație sau hiper-inflație (și acesta un termen nou), atunci cu un puternic iz politic de luptă împotriva burgheziei de la orașe și sate din Romania proaspăt intrată în sfera de gravitație a fostei Uniuni Sovietice. Așa se face că pentru preschimbarea leului de la 1 iulie 2005 (vezi fig. 2) a fost nevoie de un nou termen. Salvarea a venit printr-o traducere improvizată și o adaptare a termenului englezesc de *denomination*. În esență însă, operațiunea monetară din iulie 2005 avea unele trăsături tehnice comune cu cele de la începuturile socialismului românesc (bineînțeles, fără tenta politică a stabilizărilor amintite).

Sursa: BNR Website/Numismatică

Fig. 2: Romania – vechiul și noul Leu, introdus pe 1 iulie 2005

Cripto-monedă – Quo vadis?

Un domeniu complet nou în care o terminologie bancară adecvată a lipsit în totalitate este acela al unor active virtuale care se numesc *cripto-monedă*. Domeniul respectiv este relativ tânăr chiar și pe plan internațional. Multă lume obișnuită abia dacă a auzit de *crypto-currencies/cripto-monedă*, fără să mai vorbim de a le stăpâni mecanismele de formare, funcționare, stocare și circulație. Lumea bancară a evoluat, așa că atât în Romania cât și în Republica Moldova (Moldova în acest articol) a fost nevoie de adaptări lingvistice rapide. Cele mai multe au ajuns în limbajul de zi cu zi al practicienilor

din sistemele bancare, precum și al publicului general, prin traduceri sau adaptări pur și simplu, fără o traducere prealabilă. Mai jos este prezentată o scurtă selecție de termeni noi care sunt necesari pentru a participa la această frenezie monetară a cripto-monedelor. Publicul general are o nevoie evidentă de a se familiariza cu jargonul industriei cripto-monedelor. Programele de educație financiară organizate de unele bănci centrale (a se vedea cazul excelent al unui astfel de program al Băncii Naționale a Moldovei, implementat în 2019) sunt unelte bune în această privință.

Cripto-monedă	Un instrument virtual generat de computer/computere (și acesta un termen de import). Este practic un șir de coduri unice, utilizând tehnologia blockchain;
Blockchain	Nu cunoaștem vreo adaptare în românește a acestui termen până în prezent. Tehnologia respectivă înseamnă un registru securizat criptografic, actualizat din când în când pentru a lua în calcul noile tranzacții;
Bitcoin	Prima cripto-monedă introdusă acum circa 12 ani de Satoshi Nakamoto. Este utilizată de participanții direcți în tranzacții specifice, fără intervenția vreunei terțe părți (guverne, bănci centrale, bănci comerciale etc.). În prezent există peste 10 000 de cripto-monedă, dintre care și unele inventate de companii românești;
Chei	Coduri unice atribuite fiecărei cripto-monedă. Acestea sunt unelte fundamentale pentru accesarea portmoneelor, executarea tranzacțiilor și, în final, recuperarea banilor investiți. Acestea sunt utilizate și pentru schimbul de mesaje cifrate fără accesarea cărților de coduri. Pierderea acestor chei înseamnă practic pierderea banilor investiți. Posibilitățile de fraude sau de spălare de bani (și acesta este un termen nou) sunt nelimitate;
Minerit	Un proces în cadrul căruia computerele rezolvă în final opțiuni complexe și generează cripto-monedă. Cine oare ar fi bănuiră vreodată că termenul de minerit ar putea să capete o asemenea utilizare în domeniu virtual!;
Portmoneu	Locul unde sunt păstrate cheile publice și cele private. Un portmoneu rece va desemna un loc în afara legăturilor cu internetul;
Fermă/ Platforme	Vechi cuvinte românești cu înțelesuri foarte diferite în domeniul cripto-monedelor. Primul desemnează aici locul unde se organizează mineritul (de regulă hangare mari pline de sisteme inter-conectate de computere de mare putere și de echipamente de răcire). Al doilea semnifică un loc de tranzacționare electronică a cripto-monedelor.

Există o vastă literatură și multe website-uri (cum ar fi investopedia.com) în acest domeniu. Mass-media din țările dezvoltate acordă spații largi unor astfel de subiecte cum ar fi crypto-monedele și mai ales riscurile lor majore. Până în momentul de față, Sistemul Federal de Rezerve din SUA (FED) încă nu s-a pronunțat oficial în legătură cu un asemenea activ cum sunt crypto-monedele, menit să înlocuiască banii emiși de băncile centrale (*fiat money* – un alt termen care se infiltrează), dar investitorii se așteaptă ca reacția acestei bănci centrale să fie una negativă. Când și cum se va pronunța această poziție e dificil de anticipat, dar, în mod clar, consecințele vor fi majore pentru unii investitori. Poziția Turciei și mai recent a Chinei de a interzice operațiuni bancare pe teritoriile lor cu astfel de active a provocat deja pierderi masive de valoare a crypto-monedelor (capitalizarea totală de piață la 23 mai 2021 a fost de 1,6 trilioane USD, comparativ cu 2,2 trilioane USD acum trei săptămâni). Când soarta acestei piețe virtuale se va hotărî definitiv, probabil că și terminologia pe care a adus-o în lumea bancară nu va mai fi altceva decât istorie. O istorie însă care, cel mai probabil, va fi dureroasă pentru mulți investitori în asemenea active riscante.

Cum era și normal, terminologia bancară a evoluat în toata lumea, inclusiv în România și Moldova, dar investitorii trebuie să înțeleagă bine riscurile pe care și le asumă în așa-zisele investiții în instrumente (încă nereglementate) ale viitorului. Altfel, costurile pot fi mari.

Bibliografie selectivă

Dicționarul Explicativ al Limbii Române, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998

Dicționarul explicativ al limbii române. [Disponibil: dexonline.ro] (Accesat: mai 2021)

Frisby D., *The Future of Money*, Unbound, 2014

Furtuna G. C., Tănase A. M., *Moldova: Dicționarare vechi și mai noi ale limbii române*. În: „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), iulie-septembrie 2020

Kirițescu C. C., *Moneda. Mică enciclopedie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982

Rothstein A., *The End of Money*, New Scientist, 2017

Tănase A. M., Rădoi M., *Cryptocurrency euphoria during the pandemic*. În: „Profit”, Chișinău, nr. 5/2021

Tănase A. M., Rădoi M., *Romanians gripped by cryptocurrency euphoria during pandemic*. În: „BNE Intellinews”, Londra din 19 aprilie 2021

Tănase A. M., A. și M. Rădoi, *Cryptocurrencies and transition*. În: „Emerging Europe”, Londra, 4 decembrie 2018

Tănase A. M., *Cryptocurrencies – Future of Money?*. În: „Profit”, Chișinău, 4 aprilie 2019

Tănase A. M., *Prefacerile Limbii Române – de la socialism la tranziție*. În: „Limba Română” (Chișinău), nr. 2 (262), martie-aprilie 2021

Tănase A. M., *Leul moldovenesc, un sfert de secol de evoluții monetare*. În: „Historia”, București, iunie 2018

Th. Stolojan, *Decizii, Controverse, Mituri în Economie și Politică, 1961-2020*, București, Editura Academiei Române, 2020

Arta produce miracolul numai dacă este împărtășită

Se consideră că locul de naștere a unui om are incidență asupra vieții lui, asupra destinului și, nu rareori, asupra formării lui profesionale. La baza parcursului intelectual, spiritual și creativ al lui Leonid Popescu stă vatra părintească, rumbele, covoarele, păretarele, prosoapele țesute și brodate de neobosita lui mamă. Acolo, lângă părinți, Leonid a făcut prima școală a vieții, absolvind cu brio academia celor șapte ani de acasă. Privind cu uimire cum trece suveica printre fire, cum se schimbă ornamentul, cum crește covorul, el încerca, încă de la 4-5 ani, să introducă firul de lână în țesătura covorului.

Această încercare timidă de a pătrunde misterul țesutului a și fost prima lui experiență în domeniul creației artistice – o experiență care s-a amprentat în memorie, pe retina ochilor și pe vârful sensibil al degetelor lui de copil, orientându-l ulterior spre lumea tainică și incitantă a Frumosului, a Creației...

Atașamentul sacru față de baștină, Leonid Popescu și l-a exprimat prin formule plastice, compuse din linii, forme și culoare. Vorbește cu pasiune despre părinții săi, oameni harnici și buni gospodari, despre bunicii săi, care au avut mult de suferit, trecând prin calvarul deportărilor, războiului, foametei, deznaționalizării și cunoscând toate ororile regimului comunist...

De la o vârstă relativ fragedă și-a manifestat atitudinea responsabilă față de muncă. În anii de studenție la Colegiul de Arte Plastice „I. Repin” (astăzi „A. Plămădeală”) a fost, din spusele profesorului L. Babiuc, cel mai sânguinos, mai disciplinat și mai bine organizat student, un adevărat model pentru toți și unicul eminent din acea promoție. Au urmat studiile la Institutul de Arte Industrială din Harkov, Ucraina, de unde s-a întors cu Diplomă de Excelență.

Există o opinie greu de contestat: arta produce miracolul numai dacă este împărtășită – un factor important de care artistul plastic, prodigi-

Leonid Popescu s-a născut la 22 martie 1953, în Sărătenii Vechi, raionul Telenești. A absolvit Colegiul de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală” din Chișinău și Institutul de Arte și Design din Harkov, Ucraina. Este membru al Uniunii Artiștilor Plastici și membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Leonid Popescu deține titlurile onorifice Maestru Emerit al Artelor și Artist al Poporului.

Pentru înaltă măiestrie artistică, i-au fost conferite: Ordinul „Andrei Rubliov” al Patriarhiei Ruse (2005); Ordinul „Sfântul Vladimir” al Patriarhiei Ucrainene (2010); Ordinul „Ștefan cel Mare și Sfânt” al Mitropoliei Moldovei (2012) și Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2013).

osul creator Leonid Popescu ține cont, având stocate în atelierul său câteva sute de lucrări, pictură, gravură, grafică, printre care unele de dimensiuni impunătoare. El a găsit modalitatea de a le scoate la lumină, de a le propune spre vizionare publicului: le-a încredințat bibliotecilor și altor instituții, precum ar fi Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” – un veritabil Centru de cultură vizitat de oameni de litere, cadre didactice, intelectuali de pe ambele maluri ale Prutului.

Leonid Popescu preferă o paletă rezervată, aproape tonică. În pânzele sale formele, ritmurile, culorile și lumina fuzionează armonios într-un mod foarte discret. Lumina este aplicată cu mult gust și ingeniozitate: o lumină difuză, nicicând explozivă, parcă cernută din cer.

Tablourile lui Leonid Popescu apar, de regulă, ca o construcție plastică solidă, bazată pe orchestrarea riguroasă a suprafețelor. Cele câteva componente ale compozițiilor, pământul, cerul, aerul și apele, sunt redată într-un registru cromatic foarte judicios selectat. Lumina, așa cum spuneam, nu este una directă, orbitoare, ci este blândă, difuză, nefiind proiectată direct; ea nu cade de undeva, ci, mai degrabă, pare a fi cernută domol de după norii discreți, învăluind astfel pământul, apele, văile, câmpiile, munții sau colinele într-un voal cromatic fin, aproape transparent. Trebuie să ai un ochi foarte sensibil pentru ca acest mira-

col să-ți faci sufletul să vibreze și apoi să fii un mare artist pentru ca să reușești să transpui această stare în imagini concrete, invitându-l astfel și pe spectator la o stare de contemplare, de revelație și de reculegere.

Autorul călătorește mult, având de fiecare dată ustensilele la îndemână. Lăsându-se fascinat de pitorescul deosebit al unei priveliști de prin preajma Slatinei maramureșene, îndrăgostit fiind de natură și oameni, de cultură și tradiții, de costumele populare și de cântec, dans, arhitectură etc., artistul reușește să cristalizeze admirația sa totală în limbaj coloristic.

Se știe că maestrul Popescu face parte din elita intelectuală și spirituală a neamului. Mai mult decât atât, asistând la câteva manifestații cu participarea personalităților care fac parte din această prestigioasă categorie, m-am convins încă o dată că protagonistul este o personalitate de înaltă valoare.

O dovadă în acest sens sunt și portretele lui Eugeniu Coșeriu, Mihai Greco, Nicolae Dabija, Grigore Vieru, Leonida Lari, Adrian Păunescu ș.a., executate cu virtuozitate, precizie și expresivitate plastică artistică și emotiv-psihologică.

Pictorul trebuie să lucreze așa cum pasărea cântă. Personal, urmărind evoluția artistică a lui Leonid Popescu, mi s-a creat impresia că el, artistul, nu doar cunoaște această sugestie a marelui Nicolae Grigorescu, ci a și acceptat-o drept motto în opera sa.

Trecând în revistă picturile maestrului Popescu, ne convingem de faptul că el este înzestrat cu un fin simț al culorii, implantat, pesemne, încă din copilărie. În timp, acest simț al culorii s-a cizelat, atingând un înalt grad al perfecțiunii și al expresiei estetice. Contemplându-i creațiile, rămânem fascinați de felul cu câtă vervă și abilitate își modifică el registrul cromatic. Claviatura cromatică a portretelor, spre exemplu, diferă de cea a peisajelor. El renunță la intensitatea sau densitatea culorii, seducându-ne privirea cu cele mai subtile și aproape diafane nuanțe, cele mai potrivite pentru portretele feminine, prin care pictorul reușește să redea nu doar aspectul fizic, frumusețea, șarmul feminin, ci și fragilitatea, inocența, cumsecădenia, făcându-ne nu doar să contemplăm, ci și să resimțim romantismul vârstei cu parfum de primăvară.

După revoluția care a marcat momentul istoric de trezire a conștiinței naționale, bisericile, până atunci închise sau transformate în depozite și grajduri, au început să fie redeschise, altele să fie construite din temelie. Atunci s-a conturat necesitatea specialiștilor în renovare, restaurare, zugrăvire. Dacă ar fi să încercăm o evaluare a rezultatelor generale înregistrate la acest capitol, întâietatea i-ar reveni artistului plastic Leonid Popescu. El ar fi marele învingător atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ, întrucât Leonid Popescu este un adevărat creștin, îl are pe Dumnezeu în suflet și în inimă și îi slujește cu dăruire și fidelitate. Așadar, Leonid Popescu s-a dedicat trup și suflet artei monumentale, acestei importante și valoroase opere de renovare a lăcașelor sfinte, faima ducându-i-se nu doar în Basarabia, ci și în România și Ucraina. A restaurat/zugrăvit zeci de biserici, inclusiv icoane. A muncit cu dăruire, în condiții dificile, în încăperi neîncălzite, cu puțină lumină, a trudit stând încremenit ore și chiar zile în șir pe schele.

La Catedrala Mitropolitană „Nașterea Domnului”, un important locaș sfânt, vizitat de turiști și de mai marii lumii, Leonid Popescu a lucrat ani în șir cu pasiune și jertfire de sine, ducând, de fapt, o viață de călugăr. El a urmat cu strictețe regulile și canoanele bisericești, perpetuând tradiția artei bizantine și în epoca nanotehnologiilor avansate.

Maestrul este un distins intelectual și patriot, opera Domniei Sale fiind încărcată nu doar de poezie, visare, dar și de istorie: din culorile, liniile și lumina lor transpare o stare de meditație profundă asupra trecutului milenar al neamului, marcat de victorii și drame. Tablourile și peisajele, portretele, compozițiile de gen și naturile statice sunt impregnate de căldură, umanism, lirism izvorâte din frumoasa intercalare de linii, forme, lumină și culoare.

Cu certitudine, creația lui Leonid Popescu privită în ansamblu – ca diversitate, complexitate, importanță, valoare ideatică și cultural-artistică, spirituală – poate fi considerată un exemplu relevant de performanță în domeniu.

Eleonora SÂTNIC,
critic de artă

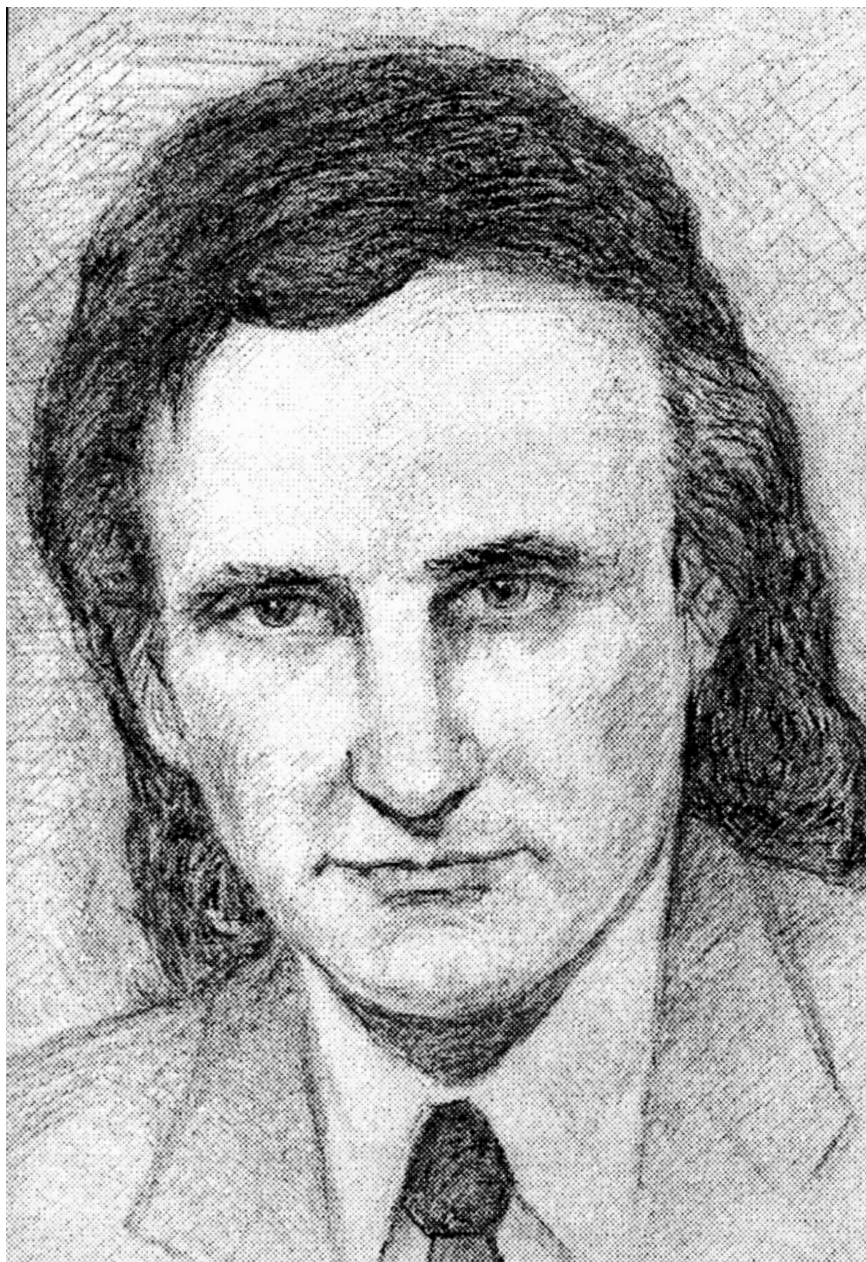
DIALOGUL ARTELOR I

Leonid POPESCU

Lumea tainică a Frumosului

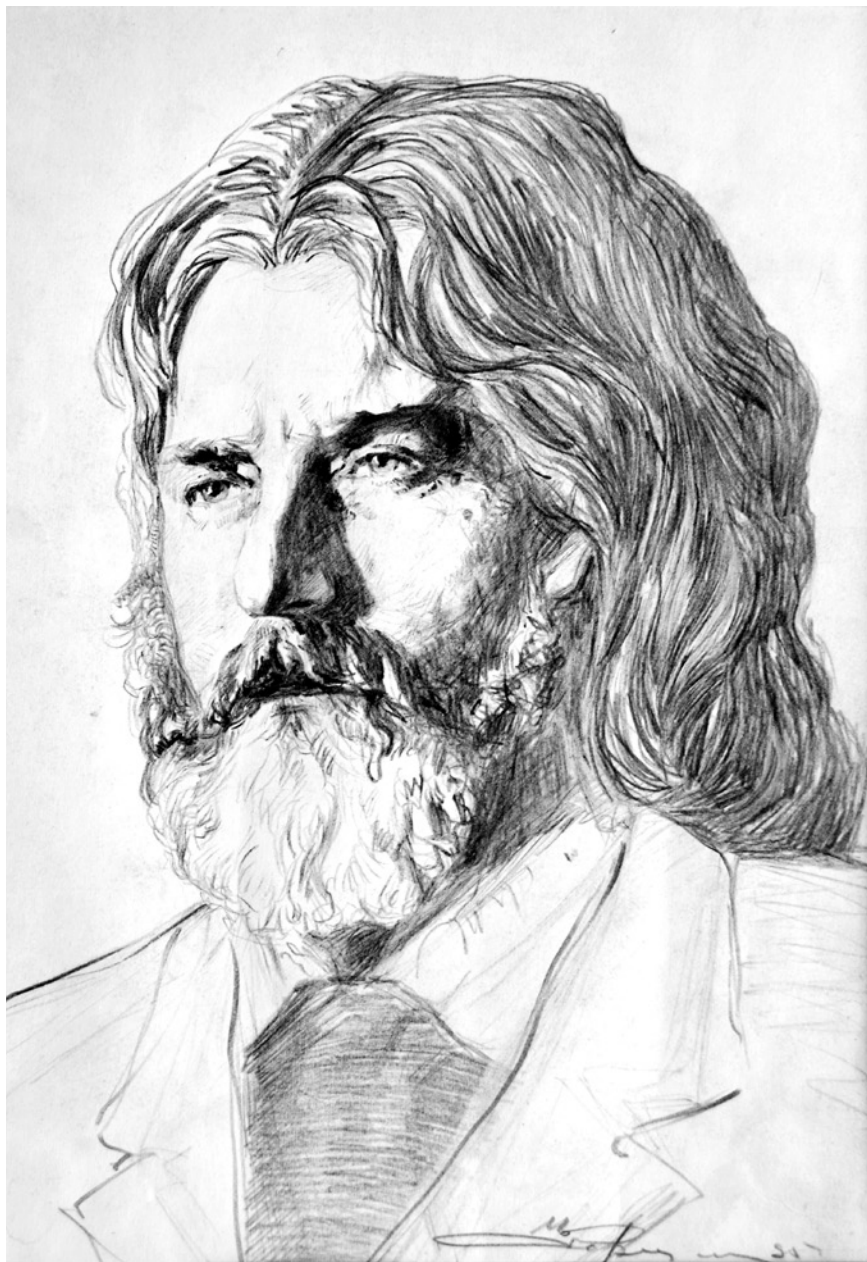
Eugeniu Coșeriu

Grigore Vieru

Mihai Greco

Adrian Păunescu

Leonida Lari

Nicolae Dabija

Casă bătrânească

Cetatea Albă

Peisaj rustic

Mănăstirea Căpriană

Mănăstirea Curchi

Mănăstirea Căpriană